
Kamil Brzeziński, Agnieszka Kretek-Kamińska, Aneta Krzewińska, Julia Zając

Metody i techniki prowadzenia konsultacji społecznych

Metody i techniki prowadzenia konsultacji społecznych

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
WROCKIEGO

Kamil Brzeziński, Agnieszka Kretek-Kamińska, Aneta Krzewińska, Julia Zając

Metody i techniki prowadzenia konsultacji społecznych

Kamil Brzeziński (ORCID: 0000-0002-3015-1294)
Agnieszka Kretek-Kamińska (ORCID: 0000-0003-3896-4764)
Aneta Krzewińska (ORCID: 0000-0001-5267-3600)
– Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Metod i Technik Badań Społecznych, ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź

Julia Zając – Absolwentka Socjologii II stopnia UŁ

RECENZENCI

Przemysław Sadura, Maciej Kowalewski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Katarzyna Włodarczyk

REDAKCJA

Krzysztof Lindstedt, Joanna Więckowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Editio

KOREKTA TECHNICZNA

Katarzyna Woźniak

PROJEKT OKŁADKI

Polkadot Studio Graficzne Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

© Copyright by Authors, Łódź 2024

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2024

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

<https://doi.org/10.18778/8331-472-3>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11124.23.0.K

Ark. wyd. 17

e-ISBN 978-83-8331-472-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

<http://www.wydawnictwo.uni.lodz.pl>

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział I	
Partycypacja, głupcze! Krótkie wprowadzenie	19
Galimatias partycypacyjny – definicje, rodzaje i formy	22
Drabiny, modele i standardy partycypacyjne	30
Deliberacja – młodsza siostra partycypacji	43
O co tyle krzyku, czyli za partycypacją i przeciw niej	48
Ile partycypacji w partycypacji?	52
Rozdział II	
Mody i trendy w konsultacjach społecznych realizowanych w Polsce	59
Dobre praktyki. Przodownicy i naśladowcy	59
Duopol Charrette	66
Kietkujące trendy wyspiarskie – technika Planning for Real® w polskich praktykach	71
Moda na spacerowanie – spacerowanie badawcze w konsultacjach społecznych	73
Trendy panelowe	77
Inne techniki prowadzenia konsultacji w Polsce	79
World Café – mniejsi innowatorzy partycypacji	86
Najbardziej upowszechnione formy konsultacji	88
Konsultacje społeczne w dobie pandemii COVID-19	91
Rozdział III	
Techniki badań społecznych i ich zastosowanie w konsultacjach społecznych	99
Sposób zapisu wypowiedzi uczestników konsultacji i charakter wniosków	103
Standaryzacja, czyli ujednoczenie czynności i środków	108
Wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje, uczestników konsultacji oraz relacji między nimi	111

Procedura konsultacji (przygotowanie, realizacja, opracowanie wyników)	116
Propozycja uporządkowania technik konsultacyjnych	118

Rozdział IV

Techniki pozyskiwania opinii indywidualnych sformułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego **123**

Techniki ankietowe	124
Wywiady indywidualne	127
Wypowiedzi pisemne formułowane niezależnie od aktywności innych uczestników konsultacji w odpowiedzi na ogłoszenia o prowadzeniu konsultacji	129
Charakterystyka technik opartych na gromadzeniu szeregu indywidualnych opinii sformułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego	131
Sposób zapisu odpowiedzi uczestników i charakterystyka wyników	131
Standaryzacja czynności i narzędzi konsultacji	133
Wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje i uczestników konsultacji oraz rodzaje relacji między tymi grupami	136
Procedura konsultacji w podziale na: przygotowanie, realizację i opracowanie wyników	137

Rozdział V

Techniki zbierające szereg opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego **141**

Spacery badawcze	142
Wysłuchania publiczne	143
Zogniskowane wywiady grupowe	145
Wypowiedzi pisemne sformułowane w dyskusji na forum	146
Spotkania otwarte	148
Charakterystyka technik opartych na gromadzeniu szeregu indywidualnych opinii powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego	149
Sposób zapisu odpowiedzi uczestników i charakterystyka wyników	150
Standaryzacja czynności i narzędzi konsultacji	151
Wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje i uczestników konsultacji oraz rodzaje relacji między tymi grupami	153
Procedura konsultacji w podziale na: przygotowanie, realizację i opracowanie wyników	156

Rozdział VI

Techniki polegające na wypracowaniu wspólnej opinii lub zestawu opinii podczas dyskusji bądź prac warsztatowych **161**

Panel obywatelski	162
Warsztaty Charrette	164

Warsztaty przyszłościowe	166
Spotkania deliberacyjne	168
Kawiarenka deliberacyjna	169
Charakterystyka technik polegających na wypracowaniu wspólnej opinii lub ich zestawu podczas dyskusji bądź prac warsztatowych	172
Sposób zapisu odpowiedzi uczestników i charakterystyka wyników	173
Standaryzacja narzędzi i czynności konsultacji	174
Wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje i uczestników konsultacji oraz rodzaje relacji między tymi grupami	178
Procedura konsultacji w podziale na: przygotowanie, realizację i opracowanie wyników	180
Rozdział VII	
Przykłady narzędzi wykorzystywanych w różnych technikach konsultacyjnych	183
Przykłady narzędzi pozyskiwania informacji w ramach technik służących gromadzeniu opinii indywidualnych, sformułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego	185
Ankieta	185
Wywiad kwestionariuszowy	191
Wywiad swobodny nieustrukturalizowany	202
Przykłady narzędzi pozyskiwania informacji do technik opartych na gromadzeniu szeregu opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego	206
Spacery badawcze	206
Wysłuchania publiczne	212
Zogniskowane wywiady grupowe	219
Wypowiedzi pisemne sformułowane w dyskusji na forum	228
Przykłady narzędzi konsultacyjnych do technik służących wypracowaniu wspólnej opinii/zestawu opinii lub rozwiązaniu problemu podczas dyskusji/prac warsztatowych	230
Warsztaty przyszłościowe	230
Spotkanie deliberacyjne (warsztat)	238
Kawiarenka deliberacyjna	247
Załącznik. Układ rund	257
Zakończenie	261
Bibliografia	267
Aneks	283

Wstęp

Jak w Polsce nauczyć się prowadzenia konsultacji społecznych? Nie ma przecież takiego kierunku studiów ani stałej, ogólnodostępnej oferty szkoleniowej lub podyplomowej, która wyczerpywałaby tę tematykę. Brakuje nawet porządnego podręcznika akademickiego.

Można próbować na wiele sposobów. Z naszego doświadczenia wynika, że **najpopularniejszą formą nauki organizowania konsultacji jest naśladowanie innych**. Przyjmuje ono różne formy. Czasem przyszli organizatorzy najpierw sami biorą udział w konsultacjach, a potem powielają podpatrzone rozwiązania. Równie często, a może nawet częściej, inspiracja płynie z lektury – w Internecie dostępnych jest wiele opisów przeprowadzonych konsultacji (zarówno polskich, jak i zagranicznych). Ta forma nauki może być bardzo skuteczna. Wymaga jednak czasu. Nie wystarczy pójść raz na konsultacje, czy przeczytać dwa scenariusze spotkań konsultacyjnych. Wymaga również wyobraźni – zanim przeszczepimy cudze rozwiązania, a w szczególności zagraniczne, na własny grunt, musimy przewidzieć, jak sprawdzą się w naszej sytuacji, jak zareagują na nie uczestnicy konsultacji w Polsce. Szczególnie kopiowanie wzorów zagranicznych obarczone jest pewnym ryzykiem – dlatego zawsze powinno być poprzedzone refleksją akulturacyjną (jak dana technika prowadzenia dyskusji lub promocji konsultacji sprawdzi się w naszych warunkach kulturowych). A i tak raczej nie unikniemy długotrwałego procesu nauki metodą prób i błędów – zwłaszcza gdy mamy do dyspozycji sam opis procesu konsultacyjnego, bez uzasadnienia użycia takich, a nie innych metod lub przeprowadzonych w trakcie spotkania interwencji prowadzących.

Dlatego część organizatorów konsultacji woli inny, bezpieczniejszy sposób nauki: **odwołanie się do pomocy ekspertów**. Dzięki temu konsultacje mogą być prowadzone bardziej świadomie, a ryzyko popełnienia błędu znacznie zminimalizowane. Organizator może zawsze dopytać o powód wybrania danej metody przeprowadzenia konsultacji czy zaplanowania określonej sekwencji zdarzeń podczas spotkania, a po odbytych konsultacjach dokonać pogłębionej analizy całego procesu konsultacji – od informowania po wdrożenie wniosków. W ten

sposób – po kilku konsultacjach zorganizowanych z udziałem ekspertów – można zgromadzić już całkiem spory zasób wiedzy. Wyzwaniem będzie jedynie zdefiniowanie pojęcia „ekspert” – czy będzie to ktoś doświadczony w prowadzeniu konsultacji, specjalista od procesów grupowych, ktoś mający w małym palcu wiedzę o prawnych aspektach procesów konsultacyjnych, autor opracowań naukowych na temat partycypacji obywatelskiej, a może osoba ze środowiska aktywistów zajmujących się danym tematem? Każdy z potencjalnych ekspertów wniesie cenną wiedzę, ale każdy nieco inną. Musimy więc wiedzieć, jakiej wiedzy potrzebujemy najbardziej. Pewnym ograniczeniem może być również to, że w przypadku instytucji publicznych wyboru ekspertów dokonuje się często na podstawie Prawa zamówień publicznych – może więc zdarzyć się, że nie tyle dostaniemy najlepszą możliwą wiedzę, co wiedzę... zgodną z opisem przedmiotu zamówienia.

Można wreszcie **inspirować się naukowymi sposobami badania opinii ludzi** (bo tym w gruncie rzeczy są konsultacje społeczne, przynajmniej do pewnego stopnia). W tym przypadku możemy mieć pewność, że korzystamy z ugruntowanych praktyk badawczych, których skuteczność i poprawność metodologiczna zostały wielokrotnie zweryfikowane – w różnych kontekstach, przez wielu badaczy. Wiemy też, że ktoś wykonał już za nas pracę związaną z akulturacją danej metody czy techniki badawczej. W razie jakichkolwiek wątpliwości możemy odwołać się do bogatej literatury opisującej poszczególne procedury badawcze. Badanie opinii było rozwiniętą gałęzią nauki na długo przed pojawieniem się koncepcji konsultacji społecznych. Wydaje się więc oczywiste, że organizatorzy konsultacji powinni z tego dorobku korzystać. Ale również w tym przypadku warto poczynić kilka zastrzeżeń. Po pierwsze, zastosowanie tej wiedzy nie zawsze jest takie oczywiste – nawet w przypadku ankiety, najlepiej znanej techniki, łatwo o błąd metodologiczny, skutkujący zmniejszeniem wiarygodności uzyskanych odpowiedzi. Po drugie, konsultacje społeczne rzadko spełniają warunki wymagane dla poprawnego użycia pewnych metod (zwłaszcza ilościowych) – dlatego potrzebny jest specjalista, który dostosuje daną metodę lub technikę do sytuacji i podpowie, jakiego rodzaju wnioski będą w tej sytuacji uprawnione. Po trzecie, w konsultacjach nie zawsze chodzi tylko o poznanie opinii obywateli – często istotnym ich elementem jest wymiana tychże opinii lub nawet ich uzgodnienie, co wykracza poza tradycyjne ramy metodologiczne. Może więc się zdarzyć, że na dobrze przeprowadzony proces konsultacyjny złożą się kilka technik, inspirowanych różnymi podejściami i metodami badawczymi. Dlatego nie każdy socjolog czy metodolog będzie w stanie „z marszu” zaproponować najlepsze możliwe narzędzia do danej sytuacji.

W tej książce **chcemy zachęcić przede wszystkim do zdobywania wiedzy płynącej z tego trzeciego źródła, czyli dorobku w obszarze badań opinii**. Jesteśmy socjologami specjalizującymi się w metodologii badań społecznych. Oprócz akademickiej wiedzy wnosimy do tej książki również nasze liczne doświadczenia

w planowaniu i prowadzeniu konsultacji oraz opracowywaniu ich wyników – we współpracy z samorządami, instytucjami państwowymi, organizacjami pozarządowymi, uczelniami, instytucjami kultury i grupami nieformalnymi. Mieliśmy również okazję zweryfikować nasze doświadczenia konsultacyjne podczas szkoleń dla pracowników administracji centralnej – okazało się, że są one cenne także dla osób na co dzień zajmujących się organizacją konsultacji. Przekonaliśmy się wtedy, że problemy, z którymi te osoby się zmagają, są dość powszechne: występują w niemal każdym procesie konsultacyjnym, na każdym szczeblu administracyjnym, w każdym mieście i niezależnie od tematu, którego konsultacje dotyczą. A my, przynajmniej jeśli chodzi o część z nich, mamy sprawdzone rozwiązania lub pomocne tropy.

Chcemy jednak podkreślić, że sami również wciąż się uczymy prowadzenia konsultacji, przyglądamy się działaniom innych i często zgłaszamy się jako uczestnicy lub obserwatorzy na cudze konsultacje. Wiedzy, inspiracji, analiz nigdy nie jest za dużo. Jednak zawsze staramy się przefiltrować to, co widzimy, przez naszą metodologiczną wiedzę.

Wydaje nam się, że wiedza zebrana w tej książce może być przydatna dla kilku grup odbiorców. Przede wszystkim **dla praktyków konsultacji społecznych** – zarówno pracujących w urzędach oraz administracji publicznej, jak i działających pod szyldem organizacji pozarządowych. Ale również **dla praktyków badań** szukających nowych możliwości wykorzystania swoich kompetencji. A także dla socjologów interesujących się tematyką partycypacji społecznej, aktywnością obywatelską, lokalnością oraz nowymi sposobami zastosowania sprawdzonych procedur badawczych.

Jesteśmy jednak przekonani, że **nasza książka będzie przydatna również dla urzędników**. Dla tej grupy konsultacje społeczne to bowiem codzienność, zwykle bardzo uciążliwa. Często słyszymy, z jak wieloma problemami się borykają. Najczęściej występujące to: brak odpowiedniego zaplecza kadrowego i środków finansowych na realizację profesjonalnych konsultacji, pośpiech, kiedy trzeba zorganizować konsultacje „na wczoraj”, trudności z dotarciem do potencjalnych uczestników i zachęceniem ich do udziału w konsultacjach, trudny przebieg spotkań: konflikty między uczestnikami, dominacja „najgłośniejszych” osób, brak umiejętności zapanowania nad dyskusją, pozamerytoryczny charakter wielu wypowiedzi, sprzeczne opinie uczestników itp. Pracownicy administracji znikąd nie otrzymują wsparcia – rzadko szkoli ich się w zakresie procedur, technik, narzędzi pracy z grupą i pozyskiwania opinii. W związku z tym część urzędników traktuje konsultacje jako przykry obowiązek, dodatkowo bardzo obciążający emocjonalnie. Niektórzy dodatkowo mają szefów, którzy jawnie podważają sens konsultacji i zachęcają do działań pozornych w tym zakresie. W efekcie zrozumienie idei i potrzeby partycypacji w Polsce zamiast wzrastać, wręcz maleje – nawet ci, którzy początkowo wierzyli w dialog z obywatelami, zaczynają wątpić w sens działań konsultacyjnych. A przecież nie musi tak być – odpowiednia wiedza, dzięki której wiemy, jak postępować krok po kroku oraz,

co równie ważne, jak zapewnić sobie komfort potrzebny do udanej pracy z ludźmi, mogą przywrócić wiarę w sens konsultacji społecznych.

Mimo że z książki tej mogą skorzystać praktycy konsultacji, nadal ma ona charakter naukowy. Do omawianych kwestii podchodzimy w sposób systematyczny, metodyczny, krytyczny i kompleksowy – dzięki temu nasze rozważania mogą być również impulsem do **naukowych refleksji**, a może nawet pogłębionych studiów czy projektów badawczych.

Ustalenia pojęciowe

Zanim przejdziemy do właściwej części tej publikacji, musimy – naszym zdaniem – wyraźnie zarysować stanowiska w dwóch istotnych kwestiach. Po pierwsze, przedstawimy sposób, w jaki rozumiemy i opisujemy same konsultacje społeczne, po drugie, nakreślimy ramy metodologiczne związane z różnicami pomiędzy metodami, technikami, sposobami i narzędziami.

W dalszej części opracowania będziemy konsekwentnie używać przymiotnika „społeczne” na określenie konsultacji, chociaż czytelnicy zaznajomieni z tą problematyką spotkali się zapewne również z określeniami „publiczne”, a nawet „ludowe”. Jednak są one przywoływane zdecydowanie rzadziej. Skąd to wiemy? Z wyniku, który otrzymaliśmy, posługując się kolokatorem, czyli narzędziem służącym do wyszukiwania kolokacji w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (Pęzik 2012). Samo słowo „konsultacje” pojawiło się w 146 kolokacjach z różnymi częściami mowy, przy czym 46 spośród tych słów to przymiotniki. Wśród samych tylko przymiotników najczęściej pojawia się określenie „społeczne” (200 razy), na drugim i trzecim miejscu (51 i 50 razy) występują słowa: „lecarskie” i „bezpłatne”, czyli nieodnoszące się w sposób bezpośredni do analizowanej tutaj problematyki. Określenie „publiczne” występuje bardzo rzadko, bo tylko 6 razy. Oczywiście pokazuje to jedynie zwyczaje językowe – nawet jeśli występują w ogromnym zbiorze danych (więcej informacji na ten temat znajduje się na stronie: www.nkjp.uni.lodz.pl, dostęp 30.04.2023). Postanowiliśmy więc potwierdzić je dodatkowymi analizami materiałów odnoszących się do zagadnień zarówno teoretycznych, jak i praktycznych, związanych z prowadzeniem konsultacji. W tym celu przejrzelśmy kilkadziesiąt łatwo dostępnych pozycji (artykułów, poradników, książek, opracowań), szukając w nich: (1) określeń, jakie współwystępują ze słowem „konsultacje”, (2) definicji samych konsultacji. Wnioski z tego przeglądu potwierdzają wyniki otrzymane przy użyciu kolokatora. Sporadycznie mogliśmy przeczytać o konsultacjach publicznych czy ludowych, a w większości opracowań stosowano sformułowanie „konsultacje społeczne”. Co ciekawe, natrafiliśmy również na takie pozycje, w których obydwu terminów, „społeczne” i „publiczne”, używa się wymiennie w danym

opracowaniu, a nawet synonimicznie w jednym zdaniu. Poniższy przykład doskonale pokazuje taki sposób użycia obydwu przymiotników.

Konsultacje **społeczne** (inaczej nazywane też konsultacjami **publicznymi**) nie mają swojej ostrej naukowej definicji, jednak na podstawie opracowań i dokumentów prawnych, a także praktyki można scharakteryzować ten mechanizm partycypacji publicznej jako intencjonalny etap procesu podejmowania decyzji publicznych przy udziale osób, grup osób czy środowisk zainteresowanych przedmiotem decyzji (Woźniczko 2019: 7).

Czego rezultatem jest ta dwoistość określeń? Wydaje się, że wynika ona z potrzeby precyzji językowej wśród części znawców tematyki, którzy używają tych terminów w zależności od tego, kto konsultacje inicjuje, na jakim szczeblu się one odbywają lub co jest konsultowane. Dlatego jeśli mają na myśli powszechne, szeroko zakrojone i otwarte konsultacje obejmujące wyłącznie projekty dokumentów rangi krajowej, używają sformułowania „konsultacje publiczne”. Natomiast „konsultacje społeczne” będą odnosiły się do wszystkich pozostałych sytuacji, w których obowiązek prowadzenia konsultacji jest zapisany w opiniowanych aktach prawnych. Tak to rozróżnienie opisywane jest w przyjętych w 2015 r. przez Radę Ministrów *Wytycznych do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego*.

Zupełnie inaczej wygląda kwestia związana z określeniem „ludowe” w odniesieniu do konsultacji. Jest to wykorzystywana stosunkowo rzadko nazwa, będąca synonimem przymiotnika „społeczne”. Taki wniosek nasuwa się po lekturze artykułu Michała Rachwała, który pisze: „Konsultacje ludowe to sposób wyrażania przez zbiorowy podmiot suwerenności opinii w określonej sprawie. Cechą charakterystyczną konsultacji jest duża swoboda uczestników w przedstawianiu swoich poglądów, a także fakt, iż ich wyniki nie mają charakteru wiążącego. Mają jednak (zazwyczaj duże) znaczenie polityczne, stanowiąc swoistą dyrektywę dla organów rozstrzygających pewne kwestie” (Rachwał 2011: 1). Konsultacje ludowe zaliczane są – w tym opracowaniu – obok pośredniej inicjatywy ludowej, wysłuchania publicznego, skargi obywatelskiej (*actio popularis*) do instrumentów charakterystycznych dla demokracji semibezpośredniej (Rytel-Warzocho i in. 2012: 6).

Podsumowując, można stwierdzić, że konwencja językowa przemawia raczej za mówieniem o konsultacjach społecznych. Dlatego my również w tej książce będziemy konsekwentnie stosować sformułowanie „konsultacje społeczne”. W tym miejscu chcemy jednak zwrócić uwagę, że będziemy tego określenia używać wobec wszelkiego rodzaju konsultacji – zarówno organizowanych na poziomie ogólnokrajowym, inicjowanych przez instytucje szczebla centralnego, w trakcie których poddaje się analizie elementy późniejszych ustaw i rozporządzeń, jak i ogłaszanych na poziomie lokalnym, których pomysłodawcami są mieszkańcy danej ulicy, kamienicy, wsi, a ich efektem będzie np. podjęcie decyzji w sprawie ustawienia ławki. To uproszczenie, „zrównanie” wszystkich procedur

konsultacyjnych i nazywanie ich społecznymi jest dla nas użyteczne i uzasadnione z kilku powodów:

- » niezależnie od tego, kto inicjuje konsultacje i czego dotyczą, proces konsultacyjny ma zawsze charakter społeczny;
- » uczestnikami konsultacji są zawsze członkowie społeczeństwa biorący udział w konsultacjach bezpośrednio lub poprzez swoich przedstawicieli;
- » niezależnie od rodzaju konsultacji spektrum technik prowadzenia konsultacji, z których można skorzystać, zawsze jest takie samo.

Spójrzmy jeszcze na to, w jaki sposób definiuje się pojęcie „konsultacji społecznych”. Nie będziemy analizować formalnych (logicznych) sposobów definiowania, ale skupimy się na zdecydowanie ciekawszej i użytecznej z punktu widzenia celów tej książki analizie treściowej.

Z jednej strony konsultacje społeczne są rozumiane jako niezbędna składowa systemu demokratycznego, element pozwalający mu dobrze funkcjonować i wypełniający luki lub niedostatki przynależne systemom demokracji przedstawicielskiej. Takie rozumienie pojęcia konsultacji społecznych znajdziemy m.in. w następujących definicjach:

[...] konsultacje społeczne to próba wprowadzenia elementów demokracji bezpośredniej (partycypacyjnej, uczestniczącej) do systemu demokracji pośredniej. [...] konsultacje społeczne są jednym ze sposobów zaradzenia niedostatkowi demokracji (*ABC Konsultacji* 2010: 5).

Wśród form demokracji bezpośredniej na poziomie lokalnym funkcjonują narzędzia unormowane prawnie: referendum i konsultacje społeczne (np. jako element planowania przestrzennego) oraz narzędzia zwyczajowe, takie jak budżet obywatelski oraz spektrum działań prowadzonych przez współpracujące z władzami lokalnymi organizacje (np. NGO) (Twardoch, Harat 2015: 253).

Wpisują się one w ideę demokracji bezpośredniej (Zglińska red. 2017: 6).

Czym są konsultacje społeczne? Procesem partycypacyjnego decydowania (Webinarium *Jak skutecznie konsultować społecznie? Planowanie przestrzenne w nowych realiach*, Masz Głos 2020).

Konsultacje społeczne są również definiowane jako procedura przynależna do procesu podejmowania decyzji, przy czym mogą być rozumiane jako zasięganie opinii przez decydentów, którzy mogą te opinie uwzględnić lub nie. Na wyższych poziomach partycypacji (zob. rozdział I) możemy mieć do czynienia również ze współdecydowaniem.

Konsultacje społeczne stanowią narzędzie jakie dano mieszkańcom, by usprawnić funkcjonowanie wspólnoty poprzez włączenie jej w procesy decyzyjne i wypracowanie optymalnych rozwiązań, a także wyartykułowanie w formie „vox populi” stanowiska lokalnej społeczności (Lewinowski 2012: 6).

Konsultacje społeczne... umożliwiają przede wszystkim wyrażanie opinii. Nie zapewniają one natomiast współuczestnictwa w podejmowaniu ostatecznej decyzji. Z mocy prawa nie są bowiem wiążące. Uwagi mieszkańców bierze się więc pod uwagę lub nie (Prykowski 2012: 10).

Konsultacje są także jedną z metod dialogu obywatelskiego. Jest to proces informowania i zasięgania opinii obywateli podczas podejmowania najważniejszych decyzji... (Ferens i in. 2010: 14).

[...] konsultacje mają być gwarantem dobrze podjętych decyzji oraz stałego myślenia o aktywnym włączaniu obywateli w procesy rządzenia (*Jak usłyszeć...* 2016: 7).

Konsultacje i udział społeczeństwa mają przyczynić się do transparentności procesu podejmowania decyzji i przyjęcia optymalnych rozwiązań (Wiśniewska i in. 2007: 31).

Rząd zwraca się do obywateli i otrzymuje od nich opinie na temat podejmowania decyzji politycznych (Gramberger 2010: 12).

Są jednym ze sposobów włączania ludzi do procesu podejmowania ważnych decyzji (*ABC Konsultacji* 2010: 7).

Konsultacje to proces, w którym decydenci prezentują obywatelom plany dotyczące np. aktów prawnych (ich zmiany lub uchwalania nowych), planowanych inwestycji lub innych przedsięwzięć czy działań, informując w ten sposób stronę społeczną i wyrażając chęć uzyskania informacji zwrotnej lub debaty na dany temat („Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej”, Opracowania tematyczne OT-666, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji, Kancelaria Senatu, 2019).

Czym są konsultacje społeczne? Uwzględnianiem opinii zainteresowanych grup (interesariuszy) [...] Podejmowaniem lepszych decyzji dzięki zasięgnięciu opinii (*Webinarium „Jak skutecznie konsultować społecznie? Planowanie przestrzenne w nowych realiach”* 2020).

Niektórzy piszą o konsultacjach w kontekście procesu edukacyjnego, a uczestnictwo w nich traktują jako niezbędny element uczenia się powinności obywatelskich przez członków społeczności, jak również lepsze poznawanie potrzeb obywateli przez sprawujących władzę.

Kluczowe formy edukacji społeczności to: warsztaty, kursy, debaty, dyskusje grupowe, wyjazdy studyjne, różne formy doradztwa, planowanie partycypacyjne, konsultacje społeczne (*Aktywne...* 2013: 12).

Konsultacje bywają również traktowane jako usprawnianie bądź ulepszenie elementów życia społecznego, czy to samej wspólnoty, czy też instytucji publicznych. Dzięki nim w społeczeństwie maleją niechęć i dystans wobec instytucji, a rosną poczucie odpowiedzialności za własne sprawy i chęć brania odpowiedzialności za wspólnotę.

Poprawa stanu aktywności obywatelskiej musi zacząć się nie tyle od wpływania na motywacje obywateli, ile od uzdrowienia instytucji publicznych: wbudowania w nie mechanizmów odpowiedzialności wobec obywateli, przejrzystości, dialogu i prawdziwych, a nie fikcyjnych, konsultacji społecznych. Dopiero kumulacja pozytywnych doświadczeń z instytucjami publicznymi (bycie informowanym, słuchanym, pozytywne i konstruktywne konsultacje społeczne) daje

nadzieję na przewyciężenie obywatelskiej niechęci i poczucia dystansu wobec działań tych instytucji oraz chęci współpracy z nimi (*Foresight...* 2010: 132).

Konsultacje społeczne są częścią procesu budowania wspólnoty lokalnej. Polega on na poznawaniu perspektyw i potrzeb innych, na wspólnym namyśle nad konkretnymi rozwiązaniami i działaniami, wreszcie na przekonaniu, że celem tych działań jest wspólne dobro (*Kanon...* 2015: 4).

Czym są konsultacje społeczne? [...] Budowaniem wspólnoty lokalnej (*Webinarium „Jak skutecznie konsultować społecznie?...”* 2020)

Głównymi celami konsultacji są umożliwienie mieszkańcom aktywnego udziału w procesach decyzyjnych, aktywizacja środowisk lokalnych, rozwój samorządności i kształtowanie postaw obywatelskich oraz pogłębianie współpracy przedstawicieli władzy z mieszkańcami (Zglińska red. 2017: 6).

Możemy napotkać także definicje postrzegające konsultacje jako narzędzie zapobiegające ewentualnemu niezadowoleniu społecznemu, mogącemu z czasem zmienić się w protesty, konflikty, którym nie da się już zaradzić.

Zwykle właściwie rozumiane konsultacje społeczne są przeprowadzane, aby uniknąć otwartego konfliktu, a zatem zanim dojdzie do demonstracji, zakładania organizacji protestu lub innych radykalnych rozwiązań. Wyprzedzając konflikt, konsultacje w istocie zakładają jego obecność (Gójska i in. 2011: 19).

Czasem jednak konsultacje zamiast osłabiać niezadowolenie społeczne, jeszcze je wzmacniają, co może utrudnić poszukiwanie i wypracowywanie kompromisowych rozwiązań.

Jednak niektóre konsultacje są jak zły sen urzędnika. Uczestnicy niezainteresowani tematem przychodzą na konsultacje, by wyładować frustrację i złość na władze. Nie podejmują dialogu, nie zgłaszają propozycji. Na dodatek są w tak głębokim konflikcie między sobą, że nie sposób wyłonić przedstawicieli, by rozmawiać w mniejszym gronie. Ciężko wypracować spójne stanowisko... (Lewinowski 2012: 18)

Dokonałiśmy tego przeglądu po to, by na jego tle przedstawić nasz sposób rozumienia tego pojęcia. Konsultacje społeczne to dla nas **procesy pozyskiwania informacji, podczas których przedstawiciele władz prezentują obywatelom propozycje działań – dotyczących tychże obywateli bezpośrednio lub pośrednio – a następnie proszą o ich zaopiniowanie**. W takim ujęciu abstrahujemy od tematu i celu konsultacji oraz funkcji, jaką one pełnią (np. informacyjna, edukacyjna, partycypacyjna, prewencyjna, legitymizująca, kreatywno-modyfikująca). Konsultacje w tym ujęciu są raczej odpowiedzią na zapotrzebowanie władz zobowiązanych do przeprowadzenia konsultacji niż odpowiedzią na potrzebę partycypacji ze strony obywateli lub innych interesariuszy.

Same konsultacje społeczne mogą być prowadzone przy wykorzystaniu różnorodnych metod, zastosowaniu wielu technik zbierania opinii i pozyskiwania informacji od obywateli. W tym miejscu należy postawić sobie pytanie, w jaki sposób powinniśmy rozumieć pojęcia: **metoda i technika**. Socjologiczne i metodologiczne zaplecze nakazuje nam wykorzystać „klasyczną” definicję Jana Lutyńskiego, który metodę definiuje jako „kompleksy technik i sposobów” (Lutyński 1994: 111) stosowanych w danym procesie pozyskiwania informacji (gdzie techniki to utrwalone, ujęte w zapisanych dyrektywach wzory czynności potrzebnych do realizacji poszczególnych zadań lub ich części, a sposoby – wzory czynności nieutrwalonych). Można też nawiązać do podejścia Stefana Nowaka, który pisał, że metoda to: „typowe i powtarzalne sposoby zbierania, opracowywania, analizy i interpretacji danych empirycznych, służące do uzyskiwania maksymalnie (lub optymalnie) uzasadnionych odpowiedzi na stawiane w nich pytanie” (Nowak 2007: 22). Bez względu na to, która z definicji będzie czytelnikowi bliższa, najważniejsze jest to, że dzięki zastosowaniu danej metody jesteśmy w stanie całemu procesowi pozyskiwania informacji/opinii nadać uporządkowany, ujęty w pewne ramy czasowe, zaplanowany i powtarzalny charakter. W procesie konsultacyjnym daje się wyróżnić poszczególne części składowe, a dodatkowo przypisać im pewne normy, dzięki którym będzie można określić, czy dany proces przebiegł prawidłowo, czy też nie. W całej książce będziemy się starali konsekwentnie stosować pojęcia: metody konsultacji i techniki konsultacji, ponieważ tylko dzięki takiemu podejściu – w naszym mniemaniu – uczynimy przekazywane tu treści przejrzystymi. Sami bowiem dość często gubiliśmy się w domysłach przy lekturze prac, w których autorzy pisali o: instrumentach, podejściach, procedurach, sposobach, metodach, technikach, praktykach. Powtórzmy zatem: **metodami konsultacji** są dla nas zbiory technik i sposobów zastosowanych w danych konsultacjach, np. metoda warsztatowa, metoda wysłuchania publicznego. **Technikami konsultacji** są sekwencje czynności, które opisano na tyle dokładnie, że dają się powtórzyć w wielu innych konsultacjach. Natomiast **sposoby** to takie działania, które nie zostały jeszcze odpowiednio skodyfikowane i utrwalone. W takim ujęciu wszystkie opisywane przez nas w tej książce rodzaje pozyskiwania opinii od obywateli są metodami konsultacji, zakładają pewien stopień ujednoczenia czynności i pewien porządek etapów, które należy w ich ramach zrealizować. Być może teraz wydaje się to nieco skomplikowane, ale kiedy przejdziemy do przykładów i opisów poszczególnych elementów konsultacji, stanie się to znacznie jaśniejsze.

Przedstawione powyżej podejście pozwala nam zrealizować postanowienie opisane na początku *Wstępu*, a mianowicie sięgnąć po doświadczenia w stosowaniu metod badawczych nauk społecznych i po odpowiedniej obróbce przystosować je do wymagań procesu konsultowania. W postępowaniu tym – przenoszenia pewnych doświadczeń z jednego obszaru na inny – będziemy starali się zachować dużą ostrożność, bo bliskie jest nam to, co napisali eksperci z Pracowni Badań

i Innowacji Społecznych „Stocznia” w opracowaniu sporządzonym na zlecenie Kancelarii Prezesa Rady Ministrów:

[...] warto pamiętać, że konsultacji publicznych nie należy mylić z badaniami i nie można nazywać konsultacjami nawet szeregu działań bazujących wyłącznie na metodach badawczych. To, co odróżnia jedne od drugich, to przede wszystkim to, że istotą badań jest poznanie opinii reprezentatywnej (lub niereprezentatywnej) grupy, ale niekoniecznie otwartość na głos każdego zainteresowanego podmiotu lub osoby. A taka właśnie jest istota konsultacji publicznych. Co więcej, w ramach konsultacji publicznych każdy uczestnik ma prawo uzyskać informację o wyniku konsultacji i podjętych w ich następstwie ostatecznych decyzji. W przypadku badań społecznych nie ma obowiązku „wracania” z wynikami do wszystkich respondentów. Metody badawcze mogą stanowić bardzo ważny i przydatny element szerszego procesu konsultacyjnego, mogą go wspomagać, ale nie mogą zastępować (*Metody...* 2015: 4–5).

Wprawdzie autorzy piszą o konsultacjach publicznych, ale – biorąc pod uwagę nasze stanowisko w sprawie określeń „publiczne” i „społeczne” – oczywiste jest, że zalecenia te dotyczą również konsultacji społecznych.

Monografia ta może być czytana na kilka sposobów. Klasycznie, czyli od początku do końca – zaproponowany przez nas układ odzwierciedla bowiem ugruntowany i dobrze znany model opracowania naukowego, w którym zaczyna się od zagadnień teoretycznych (w naszym przypadku jest to rozdział związany z partycypacją i konsultacjami społecznymi) po to, by przejść do kwestii empirycznych, czyli w tym przypadku przeglądu technik stosowanych w konsultacjach społecznych (swoisty *desk research* realizowany pod kątem poszukiwania inspiracji, mód, trendów obecnych w polskich konsultacjach), i zakończyć rozważaniami dotyczącymi metodyki wybranych przez nas technik wraz z dwoma przykładami ich zastosowania. Ale książkę tę można też czytać od końca, czyli rozpoczynając od analizy prezentowanych przez nas przykładów wraz z omówieniem metodyki zaproponowanych technik i – jeśli jest to czytelnikowi potrzebne – zaglądając do rozważań związanych z podkreśleniem potrzeby prowadzenia konsultacji społecznych jako ważnego elementu partycypacji obywatelskiej. Można też, pomijając początkowe rozdziały, skupić się tylko na jednej technice zastosowanej w konsultacjach społecznych, szukając odpowiedzi dotyczących tego, jak konsultacje z zastosowaniem takiej techniki przeprowadzić.

Rozdział I

Partycypacja, głupcze! Krótkie wprowadzenie

W roku 1992 Bill Clinton wygrał wybory prezydenckie w Stanach Zjednoczonych z hasłem: „It’s the Economy, Stupid!” (Liczy się gospodarka, głupcze!). Wykorzystując ten wyborczy slogan, można powiedzieć, że w dzisiejszej Polsce na sztandarach miejskich aktywistów, przedstawicieli ruchów miejskich czy – jak zapewne nazwałby ich Paweł Kubicki (2011, 2016a) – nowych mieszczan, a także znacznej części samorządowców, w tym przedstawicieli klasy politycznej, widnieją hasła z napisem „partycypacja”. Sherry R. Arnstein (1969) – autorka klasycznej drabiny partycypacji – już pod koniec burzliwych lat 60. pisała, że partycypacja obywatelska przypomina nieco jedzenie szpinaku – zasadniczo wszyscy są za, bo jest zdrowy. Pogląd ten wydaje się w pełni zrozumiały, wszakże w literaturze przedmiotu podkreśla się, że „[...] warunkiem zachowania reżimu demokratycznego, bez względu na postać, w jakiej występuje, jest partycypacja obywateli w procesach wyłaniania elit i podejmowania decyzji politycznych” (Pawłowska, Radzik 2016: 19). W konsekwencji na początku lat dwutysięcznych moda na ten zdrowy szpinak w wydaniu partycypacyjnym dotarła także nad Wisłę. Przemysław Sadura i Joanna Erbel (2012: 6) we wstępie do przewodnika Krytyki Politycznej zauważają, że „Partycypacja jest trendy!” – trend ten przejawia się chociażby w rozprzestrzeniających się od 2011 r. budżetach partycypacyjnych. Po udanym eksperymencie w Sopocie w ślad za włodarzami tego nadmorskiego kurortu poszli decydenci wielu polskich miast i miasteczek (Kęłowski 2013; Martela 2013). Jak wynika z publikacji poświęconych przeglądowi budżetów partycypacyjnych w skali ogólnoświatowej, Polska jest europejskim liderem wdrażania tego mechanizmu (The Participatory Budgeting World Atlas 2019). Co więcej, w Polsce moda na budżety partycypacyjne została ustrukturalizowana i unormowana poprzez wprowadzenie stosownej ustawy, która od stycznia 2018 r. *de facto* wymusza ich realizację przez miasta funkcjonujące na prawach powiatu. Ponadto w większości

urzędów polskich dużych miast powołano komórki organizacyjne odpowiedzialne za partycypację i dialog z mieszkańcami. I tak, w urzędzie stołecznym funkcjonuje Wydział Konsultacji Społecznych i Współdecydowania z Mieszkańcami, we Wrocławiu Wydział Partycypacji Społecznej, w Gdańsku funkcjonuje Referat Partycypacji Społecznej i Rad Dzielnic, podobnie w Krakowie Referat ds. Partycypacji i Dialogu, a w Łodzi Biuro Aktywności Miejskiej. Z kolei w Gdyni powołano samodzielną jednostkę budżetową o nazwie Laboratorium Innowacji Społecznych, która ma działać na rzecz mieszkańców i wspierać ich w realizacji własnych działań. Wszystkie te podmioty organizują niezliczoną liczbę konsultacji społecznych, których celem jest wsłuchanie się w głos mieszkańców i obywateli oraz uwzględnienie tego głosu, zgodnie z założeniem, że partycypacja nie ogranicza się i nie powinna się ograniczać jedynie do miast i poziomu lokalnego. W rezultacie niechęć do partycypacji, a przynajmniej jej publiczne deklarowanie stało się *démodé*, a dla lokalnych decydentów równać się może z polityczną śmiercią. Partycypować po prostu trzeba i należy!

Rozpatrując powyżej zarysowaną tendencję, uznać można, że demokracja przedstawicielska, opierająca się na zapośredniczonym, a nie bezpośrednim udziale obywateli, wypierana jest przez demokrację partycypacyjną. W przypadku tej drugiej szczególne znaczenie przypisywane jest samorealizacji i aktywnemu uczestnictwu obywateli, w którym wyraża się ludzka podmiotowość (Kaźmierczak 2011; Pałowska, Radzik 2016; Sagan 2016). Ten teoretyczny obraz transformacji demokracji i wzrostu znaczenia uczestnictwa nie wyjaśnia jednak w pełni polskiej mody na partycypację. Ta w znacznym stopniu determinowana jest stosownymi uwarunkowaniami formalno-prawnymi¹, ale na szczególną uwagę zasługują wspomniani wcześniej nowi mieszcianie, czyli przedstawiciele pokolenia wielkiego wyżu demograficznego z przełomu lat 70. i 80., dorastający w miastach pozbawionych miejskości, którą dzisiaj to pokolenie samo stara się wynajdywać (Kubicki 2016b). Nowi mieszcianie próbują przeciwdziałać bierności władz lokalnych, a także wraz z nimi lub samodzielnie tworzą liczne organizacje i inicjatywy mające na celu szeroko rozumiane działania promiejskie. Jednym z przykładów tego typu działań jest Kongres Ruchów Miejskich, zrzeszający duże grono organizacji pozarządowych z różnych miast, a także urzędników i naukowców, których wspólnym celem jest działanie na rzecz poprawy jakości życia w mieście (Domaradzka 2021; Kubicki 2011, 2020). Członkowie – przedstawiciele szeroko rozumianych ruchów miejskich – spotykają się cyklicznie w celu pogłębienia współpracy i wymiany doświadczeń. I tak, w ramach I Kongresu uchwalono dziewięć tez miejskich, a wśród nich tę o niezbywalnym prawie mieszkańców do miasta oraz prawie do realnego udziału mieszkańców w procesie

¹ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym; Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim; Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym; Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału państwa; Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych.

podejmowania decyzji. Z kolei w ramach III Kongresu przyjęto tzw. miastopogląd, opierający się m.in. na miejskiej demokracji partycypacyjnej, która polegać ma na zapewnieniu mieszkańcom podmiotowości. Ponadto na wspomnianym Kongresie zwiększono liczbę tez miejskich do piętnastu; pierwsze dwie z nich, najistotniejsze z perspektywy partycypacyjnej, brzmią:

- » teza 1 – mieszkańcy i mieszkanki mają niezbywalne prawo do miasta;
- » teza 2 – demokracja miejska to dla nas nie tylko wybory, lecz także ciągła partycypacja mieszkańców w realnym podejmowaniu decyzji o mieście, oparta na edukacji obywatelskiej.

Wydaje nam się, że istotny wpływ na wzrost udziału obywateli w procesach współdecydowania mają również, a może nawet przede wszystkim, zapisy w różnego rodzaju międzynarodowych, unijnych, a także krajowych dokumentach strategicznych (zob. Nowa Agenda Miejska ONZ, Nowa Karta Lipska, Krajowa Polityka Miejska 2030). W unijnej Białej Księdze (2001) już na początku lat dwutysięcznych wskazywano, że rządy poszczególnych krajów, tak jak cała Wspólnota, muszą włączyć obywateli w proces kształtowania polityki. W dokumencie podkreślano, że mimo standardów demokratycznych i bezprecedensowych osiągnięć Unii jej obywatele czują się coraz bardziej wyobcowani. Remedium na ten stan rzeczy stanowić miało pięć zasad tzw. *good governance*: otwartość, partycypacja, odpowiedzialność, skuteczność i spójność. Partycypacja i włączanie obywateli w procesy współdecydowania należą do częściej pojawiających się haseł i rekomendacji w licznych dokumentach. W Nowej Agendzie Miejskiej ONZ (2016: 11) przedstawiana jest preferowana wizja miast, które są m.in. „[...] partycypacyjne, propagują zaangażowanie obywatelskie, są źródłem poczucia przynależności i własności dla wszystkich mieszkańców, stawiają sobie za cel bezpieczne, włączające społecznie, zielone i wysokiej jakości przestrzenie publiczne [...]”. Z kolei w Nowej Karcie Lipskiej (2020) wśród zasad dobrego zarządzania miastem wymienia się m.in.: „udział i współtworzenie” oraz „zarządzanie wielopoziomowe”. Obie reguły mówią o konieczności angażowania mieszkańców, a także niepaństwowych podmiotów w procesy kształtowania polityk miejskich. Również w dokumentach krajowych, np. w Krajowej Polityce Miejskiej 2030 (2022: 22), do zasad prowadzenia polityki rozwoju miast zalicza się upowszechnianie partycypacji społecznej, a ponadto zasadę współdziałania i partnerstwa, co bez wątpienia wpływa na polityki prowadzone przez miejskich włodarzy.

Na podstawie przytoczonych powyżej rozważań rysować się może obraz Polski jako partycypacyjnego rajy, jednak sytuacja nie jest tak jednoznacznie dobra. Sherry R. Arnstein (1969), nazywając uczestnictwo obywateli we władzy kamieniem węgielnym demokracji, stanowiącym „zdrowy szpinak”, dodawała jednak, że aplauz względem partycypacji słabnie, gdy jej strategię zaczynają chwalić niewłaściwe podmioty społeczne, które w efekcie domagają się uczestnictwa. W tym przypadku polską partycypację zobrazować można za pomocą Goffmanowskich kategorii sceny i kulis (Goffman 2011). I tak, na scenie miejscy włodarze

i przedstawiciele administracji publicznej płomiennie podkreślają znaczenie procesów partycypacyjnych, natomiast za kulisami ich postawy względem włączania obywateli w procesy współdecydowania wydają się zaprzeczać tym deklaracjom. Zdaniem Lecha Merglera, Kacpra Pobłockiego i Macieja Wudarskiego (2013) wielu polskich polityków postrzega udział mieszkańców w życiu publicznym jako zagrożenie. Z kolei w opinii Iwony Sagan (2016: 174): „Fasadowa realizacja przepisów dotyczących konsultacji publicznych stała się rażącą atropą demokratycznych procedur partycypacyjnych [...]”. W podobnym tonie wypowiadają się Elżbieta Kusińska (2017) – wskazując, że władze miejskie przeważnie traktują konsultacje społeczne jako „zło konieczne” i ograniczają je do niezbędnego minimum, a także Grzegorz Panek, który o partycypacji w ramach działań rewitalizacyjnych pisze w następujący sposób: „Wielu samorządowców obowiązek ten realizuje wyłącznie w celu zadośćuczynienia wymogom ustawodawcy i nie uznaje głosu obywateli za niezbędny, istotny i przydatny w realizowanych projektach” (Panek 2018: 125).

Oczywiście powyżej zarysowane kontrowersje wokół procesów partycypacyjnych stanowią istotne zagadnienie, co potwierdzają liczne publikacje wskazujące na ich niedoskonałości, a często i pozornie. Również w naszej opinii problematyka ta wymaga dalszych pogłębionych badań i analiz, aczkolwiek główną intencją autorów tej publikacji, jak zostało to zaznaczone we wstępie, jest chęć uporządkowania repertuaru metod i technik wykorzystywanych w partycypacji, a konkretniej – w konsultacjach społecznych. Wszakże pomimo przedstawionych trudności i niedociągnięć partycypacja jest po prostu modna, a miejscy decydenci i przedstawiciele administracji publicznej, niezależnie od ich postaw, są i będą (przynajmniej w najbliższym czasie) na nią „skazani”. W związku z tym w pierwszej kolejności chcemy w skrócie przedstawić ideę partycypacji, aby dalej przejść do opisu metod i technik, które mogą zostać wykorzystane w jej ramach.

Galimatias partycypacyjny – definicje, rodzaje i formy

Zygmunt Bauman (2000: 5) pisał, że: „Los modnych słów jest bardzo zbliżony: im więcej doświadczeń zyskuje dzięki nim przejrzyste wyjaśnienie, tym bardziej same stają się mętne i niejasne”. I choć miał na myśli głównie globalizację, to wydaje się, że jego spostrzeżenia mają odzwierciedlenie także w przypadku „modnego” pojęcia partycypacji². Termin ten nie ma takiej mocy eksplanacyjnej jak wspomniana globalizacja, ale powszechne nim zainteresowanie zdaje się bardziej komplikować jego

2 ...a także konsultacji społecznych, na co zwracaliśmy uwagę we wstępie do niniejszej publikacji.

rozumienie niż je porządkować. Znacznych trudności dostarczają zwłaszcza liczne dodatkowe określenia poprzedzające i następujące, np. partycypacja obywatelska, partycypacja publiczna, demokracja partycypacyjna, partycypacja horyzontalna, partycypacja indywidualna itp. W literaturze przedmiotu termin ten bardzo często stosowany jest z dodatkowymi określeniami (zob. Kaźmierczak 2011).

W tym miejscu warto zauważyć, że definicja słownikowa partycypacji (łac. *participatio*) oznacza: uczestniczenie, branie w czymś udziału, uczestnictwo lub udział. Innymi słowy, to branie udziału i włączanie się jednostki w sprawy szerszej zbiorowości, a także współdziałanie z innymi w sytuacji zbieżności interesów (Surdej 2000). W przypadku tak rozumianej partycypacji wyróżnić można trzy znaczenia tego pojęcia, a mianowicie: **partycypację strukturalną** – tj. uczestnictwo o charakterze obiektywnym (bycie częścią), np. przynależność do danego narodu; **działaniową** – czyli branie udziału w aktywnościach danej grupy, zdolność i chęć włączania się w jej procesy decyzyjne itp.; a także **ideacyjną** – związaną z poczuciem przynależności w wymiarze subiektywnym, czyli identyfikacją psychiczną i społeczno-kulturową. Uwzględniając kryterium stopnia formalizacji w ramach partycypacji działaniowej, wyróżnić można partycypację **spontaniczną** i **instytucjonalną** (zob. Siemiński 2014). W tej pierwszej jednostka bierze udział w działaniach zbiorowych mimo braku mechanizmów społecznych, które by ją do tego zmuszały, natomiast w drugiej – ponieważ jest zobligowana do podporządkowania się strukturom organizacyjnym zbiorowości, w której żyje. Kolejnym kryterium różnicującym jest możliwość wpływania na decyzje grupy. W tym przypadku wyróżnia się **partycypację bezpośrednią**, tj. osobiste uczestnictwo i udział we wszystkich decyzjach grupy, i **pośrednią**, czyli zapośredniczoną przez struktury instytucjonalne (Siemiński 2014). Ponadto rozróżnia się jeszcze partycypację **kon-sensualną**, w ramach której jednostki dążą do osiągnięcia konsensu w spornych sprawach, oraz partycypację **konfrontacyjną**, w której konflikt społeczny stanowi instrument do osiągnięcia pożądanej zmiany społecznej (Siemiński 2014).

Biorąc pod uwagę przedstawione rodzaje partycypacji, dalszym przedmiotem naszych rozważań czynimy w głównym stopniu **bezpośrednią partycypację działaniową**. Innymi słowy, zajmować się będziemy partycypacją rozpatrywaną w kategoriach behawioralnych. Ten rodzaj partycypacji może zostać dodatkowo podzielony na **partycypację społeczną** (wspólnotową), **publiczną** (obywatelską) oraz **indywidualną** (Brodie i in. 2009; Kaźmierczak 2011). Partycypacja społeczna odnosi się do udziału jednostek w działaniach zbiorowych podejmowanych na rzecz społeczności, do której przynależą. Paweł Starosta (1995: 197) uważa, że: „[...] brać udział w czymś znaczy dawać wkład przez podejmowanie działań na rzecz danej zbiorowości [...]”, co więcej, ten rodzaj działań nazywa partycypacją lokalną. Przejawem tego rodzaju partycypacji jest powstawanie i funkcjonowanie lokalnych grup obywatelskich, organizacji pozarządowych, a także podejmowanie przez jednostki działań wolontariackich (Kaźmierczak 2011). Barbara Le-wenstein, Jacek Schindler i Ryszard Skrzypiec (2010: 9) we wstępie do monografii

o partycypacji społecznej pod ich redakcją piszą w następujący sposób: „Traktujemy partycypację jako udział mieszkańców w formalnych i nieformalnych procesach samoorganizacji, zmierzających do polepszania warunków życia w społeczności lokalnej”. Z kolei, jak podaje Tomasz Kaźmierczak (2011: 84), partycypacja publiczna „[...] dotyczy zaangażowania jednostek w działania struktur i instytucji demokratycznego państwa, a więc instytucji władzy publicznej oraz zarządzanych przez nie lub podległych im organizacji sektora publicznego”. Jednocześnie zauważa, że termin „partycypacja publiczna” w polskiej literaturze przedmiotu występuje dość sporadycznie, a często bywa zastępowany określeniami: „obywatelska” lub „społeczna”. I tak, Waldemar Siemiński (2014: 34) partycypację społeczną definiuje jako „[...] poszerzanie wpływu obywateli na sferę publiczną (w tym na władze publiczne) poza dotychczas obowiązujące w tym typie ustroju zasady dostępu do informacji publicznej i zasady kreowania i funkcjonowania organów władzy publicznej”. Niezależnie jednak od przyjmowanej nazwy ten rodzaj partycypacji przejawia się głównie poprzez uczestnictwo w wyborach, a także konsultacjach prowadzonych przez organy władzy publicznej – konsultacjach publicznych (zob. *Wytyczne do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego*). Ostatni rodzaj partycypacji – indywidualna – odnosi się do codziennych wyborów podejmowanych przez jednostki, takich jak finansowe wspieranie działań dobroczynnych (Kaźmierczak 2011).

Dalej konkretyzując przedmiot naszych rozważań, trzeba zauważyć, że: w szczególności zależeć nam będzie na rozumieniu partycypacji jako swego rodzaju potwierdzenia obywatelskości (zob. Surdej 2000), przejawiającego się w możliwości brania udziału w procesach decyzyjnych dotyczących poziomu zarówno lokalnego, regionalnego, jak i krajowego. Możliwość ta w naszym przekonaniu nie powinna ograniczać się jedynie do wrzucania kart wyborczych w odstępach kilkuletnich, lecz zakładać stałe konsultowanie z obywatelami kwestii, które mogą wpływać na jakość ich życia. **W tym kontekście z trzech wcześniej zaproponowanych rodzajów partycypacji (społecznej, publicznej, indywidualnej) najbliższa jest nam partycypacja publiczna, którą wolimy nazywać obywatelską lub społeczną.** Wszakże niezależnie od tego, kto (władze centralne czy samorządowe) organizuje konsultacje, zawsze biorą w nich udział obywatele i zawsze mają one charakter społeczny. Jednocześnie w pełni zdajemy sobie sprawę, że tak jak wskazywaliśmy wyżej, desygnaty partycypacji społecznej bywają ograniczane do mniej lub bardziej formalnych procesów samoorganizacji, lokalnych grup obywatelskich oraz organizacji pozarządowych.

Natomiast kontynuując rozważania na temat partycypacji publicznej, przez nas określanej obywatelską/społeczną, warto również odnieść się do klasycznej propozycji Stuarta Langtona (1979, za: Kaźmierczak 2011), według którego składają się na nią cztery kategorie uczestnictwa: aktywność publiczna, zaangażowanie obywateli, partycypacja wyborcza i partycypacja obowiązkowa. **Aktywność publiczna** to działania inicjowane i kontrolowane przez obywateli po to, by wpłynąć na podejmowane przez władze decyzje. Przejawem tego rodzaju działań mogą być protesty,

strajki, ale także próby lobbingu oraz edukacja obywatelska. **Angażowanie obywateli** to z kolei działania inicjowane i kontrolowane przez władze publiczne, a ich głównym celem – deklarowanym – jest doskonalenie procesu decyzyjnego oraz podniesienie jakości świadczonych usług publicznych. Angażowanie obywateli przejawia się poprzez organizowanie przez władze publiczne (samorządowe lub rządowe) konsultacji społecznych i publicznych (Kaźmierczak 2011). Dagmir Długosz i Jan Jakub Wygnański (2005: 23) twierdzą, że konsultacje społeczne „są sposobem uzyskiwania opinii, stanowisk, propozycji itp. od podmiotów (instytucji lub osób), których w pewien sposób dotkną, bezpośrednio lub pośrednio, skutki proponowanych przez administrację działań [...]”. Zbigniew Zychowicz (2014: 23) na podstawie przeglądu literatury przedmiotu konsultacje społeczne definiuje jako „[...] proces, w trakcie którego przedstawiciele organów władzy publicznej przedstawiają obywatelom i innym zainteresowanym podmiotom projekty planowanych przedsięwzięć, których skutki mogą ich pośrednio lub bezpośrednio dotyczyć, w celu uzyskania ich opinii, służącej optymalizacji projektu planowanego przedsięwzięcia (włącznie z jego zaniechaniem)”. W tym miejscu warto ponownie zwrócić uwagę na pewne nieścisłości terminologiczne odnoszące się do konsultacji społecznych i publicznych. Grzegorz Makowski (2014), odwołując się do *Przewodnika po partycypacji* autorstwa Dągmira Długosza i Jana Jakuba Wygnańskiego (2015), definiuje konsultacje publiczne jako „sposób włączania obywateli w proces podejmowania decyzji”. Według niego „jest to procedura, której celem jest wymiana opinii między decydentami a interesariuszami, mająca pomóc w przyjęciu racjonalnego, możliwie najlepszego rozstrzygnięcia. Jest skoordynowana i opiera się na ustalonych regułach” (Makowski 2014: 1). Natomiast w *Wytycznych do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego*, przyjętych 5 maja 2015 r. przez Radę Ministrów, zauważa się, że **konsultacje społeczne** to „konsultacje z partnerami społecznymi, których obowiązek przeprowadzenia wynika z obowiązujących aktów prawnych” (*Wytyczne...* 2015). Z kolei **konsultacje publiczne** to „powszechne, otwarte konsultacje z partnerami społecznymi, którzy mogą być zainteresowani konkretnym kształtem projektowanego rozwiązania” (*Wytyczne...* 2015). Ponadto w Biuletynie Informacji Publicznej Rady Ministrów czytamy, że „konsultacje publiczne są integralną częścią prac nad projektami aktów prawnych w rządowym procesie legislacyjnym”. Innymi słowy, przyjąć można, że konsultacjom publicznym podlegają projekty dokumentów na poziomie krajowym, a nie samorządowym, tj. projekty ustaw i projekty rozporządzeń.

Mając na uwadze powyżej przedstawione próby rozstrzygnięć terminologicznych, a także zapisy pojawiające się w aktach prawnych regulujących kwestię konsultacji, w ramach niniejszego opracowania wszelkiego rodzaju konsultacje, tak jak wspomnieliśmy już we wstępie, określać będziemy za pomocą terminu „konsultacje społeczne”. Definiować je zaś będziemy jako **procesy pozyskiwania informacji, podczas których przedstawiciele władz prezentują obywatelom propozycje**

działań – dotyczących tychże obywateli bezpośrednio lub pośrednio – a następnie proszą o ich zaopiniowanie.

Aby dopełnić opis elementów partycypacji publicznej w myśl propozycji Langtona (1979, za: Kaźmierczak 2011), wspomnieć należy – dla zachowania porządku wywodu – o pozostałych dwóch komponentach, tj. partycypacji wyborczej i obligatoryjnej. **Partycypacja wyborcza** to po prostu działania polegające na wyborze kandydatów do sprawowania funkcji decyzyjnych w strukturach władzy. Natomiast **partycypacja obligatoryjna** to działania obywateli wymuszone przez prawo, np. płacenie podatków (Kaźmierczak 2011).

Podsumowując te rozważania, chcielibyśmy zaproponować własną propozycję rozumienia pojęcia partycypacji na potrzeby tej książki – chodzi o partycypację obywatelską/społeczną. Jak zostało to zaznaczone wyżej, przede wszystkim mamy na uwadze **bezpośrednią partycypację działaniową**, która jednocześnie stanowić ma swoiste potwierdzenie obywatelskości (zob. Surdej 2000). Aczkolwiek partycypacja oprócz samego brania udziału to także możliwość wywierania wpływu na rzeczywistość. Niezbędne są do tego pewne ramy organizacyjno-instytucjonalne, które naszym zdaniem zależne są od woli politycznej decydentów. **W konsekwencji partycypację proponujemy rozumieć jako wolę i gotowość decydentów do włączenia obywateli w procesy decyzyjne przy jednoczesnej chęci i gotowości do udziału i dyskusji tych drugich.** Innymi słowy, partycypacja po stronie władz powinna przejawiać się w postaci szczerych i dobrowolnych chęci do włączania zainteresowanych w procesy decyzyjne, z kolei w przypadku tych drugich – w postaci chęci i gotowości do poświęcenia własnego czasu na udział w spotkaniach i rozmowach na temat ich prywatnych ojczyzn. W rezultacie naszą propozycję traktować można jako swoiste połączenie „langtonowskiego” angażowania obywateli (przejawiającego się w gotowości i chęci decydentów do włączania obywateli w procesy konsultacyjno-decyzyjne) z aktywnością publiczną (przejawiającą się w gotowości i chęci obywateli do udziału w stwarzanych im przez decydentów możliwościach), czego najlepszym przykładem mogą być konsultacje społeczne.

Zanim jednak przejdziemy do dalszych rozważań dotyczących partycypacji obywatelskiej oraz konsultacji społecznych, wspomnimy także o uwarunkowaniach prawnych wskazujących obszary, w jakich mogą lub powinny one zaistnieć.

Wątek ten należy zacząć od – formułowanej w licznych publikacjach odwołujących się do uregulowań prawnych dotyczących szeroko rozumianego uczestnictwa obywateli w życiu publicznym – konstatacji, że polskie prawodawstwo wprawdzie zawiera szereg unormowań odnoszących się do zakresu i form włączania różnych grup społecznych w kształtowanie polityki publicznej, jednak „wytyczne w zakresie konsultacji społecznych są rozsiane po różnych ustawach, rozporządzeniach i innych przepisach”, co „nie ułatwia poruszania się tym obszarze” (Ferens i in. 2010: 21). Ponadto wytyczne te mają charakter ogólny, prawie nigdzie, „nawet w tych nielicznych przypadkach, gdy konsultacje są nakazane lub zalecane – nie określa się szczegółowo trybu organizowania i przeprowadzania konsultacji społecznych” (Starzyk b.d.: 8).

Niemniej najogólniejszą ramę dla partycypacji obywatelskiej jako takiej oraz dla realizacji konsultacji społecznych odnajdujemy już w najwyższym akcie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej. Konstytucja RP oraz szereg ustaw doprecyzowujących jej zapisy, wskazanych poniżej, stanowi punkt wyjścia do bardziej szczegółowych regulacji w tym zakresie dzięki podkreśleniu znaczenia dialogu społecznego oraz zagwarantowaniu obywatelom możliwości uczestnictwa w tworzeniu aktów prawnych, wyrażania opinii i zajmowania stanowisk w kwestiach publicznych, a także powszechnego dostępu do informacji o działaniach instytucji publicznych i narzędzi do oceny ich funkcjonowania (zob. preambuła Konstytucji RP, art. 2, art. 20, art. 54, art. 61–63, art. 74, art. 118, art. 125, art. 170).

W myśl artykułów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i ustaw poświęconych tym kwestiom jedną z głównych zasad ustroju gospodarczego RP stanowi „dialog i współpraca partnerów społecznych” (art. 20 Konstytucji RP) reprezentowanych m.in. w Radzie Dialogu Społecznego, działającej „na rzecz realizacji zasady partycypacji i solidarności społecznej w zakresie stosunków zatrudnienia” (art. 1 Ustawy o Radzie Dialogu Społecznego i innych instytucjach dialogu społecznego z dnia 24 lipca 2015 r.).

Jednocześnie, zgodnie z zapisami Konstytucji RP, niezależnie od wyżej wspomnianej reprezentacji w organach samorządu gospodarczego, zrzeszeniach pracodawców i związkach zawodowych, każdy „obywatel ma prawo do uzyskania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne” (art. 61), „informacji o stanie i ochronie środowiska” (art. 74), a także zapewnioną ma „wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji” (art. 54). Przyznaje mu się także prawo do wyrażenia swojej opinii w referendum ogólnokrajowym bądź lokalnym (art. 62, art. 125, art. 170 wraz z ustawami o referendum ogólnokrajowym z dnia 14 marca 2003 r. i o referendum lokalnym z dnia 15 września 2000 r., określającymi zasady i tryb przeprowadzania obu typów referendum). Może „składać petycje, wnioski i skargi w interesie publicznym, własnym lub innej osoby za jej zgodą do organów władzy publicznej oraz do organizacji i instytucji społecznych w związku z wykonywanymi przez nie zadaniami zleconymi z zakresu administracji publicznej” (art. 63). Może również zgłosić inicjatywę ustawodawczą po uzyskaniu poparcia „co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu” (art. 118 oraz Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli, określająca tryb postępowania w tej sprawie).

Istnieją także akty prawne bezpośrednio odwołujące się do procesu konsultacji społecznych i wskazujące, w jakich sytuacjach oraz w jakim trybie może lub powinien on być realizowany przez władze określonego szczebla. Zgodnie z umieszczonymi w nich zapisami konsultacje mogą odbywać się na wszystkich etapach tworzenia uregulowań prawnych, od rządowych projektów ustaw po lokalne plany zagospodarowania miejscowego. Mogą także – na szczeblu samorządowym – dotyczyć innych decyzji publicznych, niewiążących się bezpośrednio z przygotowaniem

konkretnego aktu prawnego. Co istotne, choć w określonych sytuacjach ustawowo usankcjonowano obowiązek przeprowadzenia konsultacji, procedury konsultacyjne zapisane w polskim prawie mają jednak pełnić wyłącznie funkcję opiniodawczą.

Podstawy i wytyczne konsultacji realizowanych na szczeblu rządowym tworzą przede wszystkim Ustawa o działach administracji rządowej z dnia 4 września 1997 r., Ustawa o Radzie Ministrów z dnia 8 sierpnia 1996 r. oraz Regulamin Pracy Rady Ministrów z dnia 1 stycznia 2014 r. uzupełniający jej zapisy w kwestii tworzenia projektów ustaw i ich oceny³, Regulaminy Sejmu i Senatu RP – wskazujące możliwości prowadzenia konsultacji projektów dokumentów legislacyjnych, nad którymi pracują komisje parlamentarne: sejmowe i senackie, a także Ustawy o związkach zawodowych i organizacjach pracodawców (obie z 23 maja 1991 r.).

Akty te podkreślają potrzebę współdziałania rządu i administracji publicznej oraz partnerów społecznych reprezentujących przede wszystkim rozmaite organizacje i środowiska zawodowe (prawa i interesy związków pracodawców oraz związków zawodowych). W odniesieniu do samych konsultacji obligują do ich realizacji w ramach procesu analizy przewidywanych skutków proponowanych regulacji normatywnych, z zaleceniem, aby proces konsultacji „rozpocząć już na możliwie wczesnym etapie prac, w szczególności na etapie koncepcyjnym (w odniesieniu do ustaw – na etapie opracowania założeń)” (zob. *Wytyczne*: 29), oraz by był on realizowany „na każdym etapie podejmowania decyzji czy pracy nad projektowanym rozwiązaniem” (*Wytyczne*: 29). Omawiane ustawy i regulaminy dają także ministrom uprawnienia do powoływania zespołów doradczych w obszarach podlegających ich działaniom i decyzjom. Nie zawierają one jednak ani szczegółowych rozwiązań określających jednoznacznie zakres konsultacji publicznych i sposób ich prowadzenia, ani szczegółowych wytycznych odnośnie do składu i sposobu działania ciał doradczych, pozostawiając te kwestie organom wnioskującym (w przypadku konsultacji) oraz założycielskim (w przypadku zespołów konsultacyjnych). Oznacza to, że forma konsultacji i rzeczywisty zakres partycypacji obywateli w procesie tworzenia i ustanawiania określonej regulacji prawnej w praktyce zależą od przygotowania i nastawienia tychże organów i mogą – choć oczywiście nie muszą – zostać sprowadzone do wypełnienia tylko niezbędnych zaleceń.

W tym miejscu, przed omówieniem uregulowań odnoszących się do bezpośredniego włączania mieszkańców danego terytorium w procesy konsultacyjne, warto przywołać jeszcze Ustawę o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. zobowiązującą jednostki samorządowe wyższego szczebla do przeprowadzenia konsultacji z jednostkami samorządowymi szczebli niższych. Zgodnie z zawartymi w niej wytycznymi samorządy wojewódzkie są zobligowane do konsultowania z powiatami

³ Szczególną uwagę należy zwrócić na utworzenie odrębnego rozdziału Regulaminu Pracy Rady Ministrów pt. *Uzgodnienia, konsultacje publiczne i opiniowanie projektu dokumentu rządowego* (§31–52) oraz *Wytyczne do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego*, przyjęte przez Radę Ministrów 5 maja 2015 r.

„strategii wojewódzkiej w zakresie polityki społecznej [...] obejmującej w szczególności programy: przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, wyrównywania szans osób niepełnosprawnych, pomocy społecznej, profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, współpracy z organizacjami pozarządowymi” (art. 21, pkt 1). Z kolei samorządy powiatowe są zobligowane do opracowywania w trybie konsultacyjnym z właściwymi terytorialnie gminami „powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem programów pomocy społecznej, wspierania osób niepełnosprawnych i innych, których celem jest integracja osób i rodzin z grup szczególnego ryzyka” (art. 19, pkt 1).

Przechodząc do regulacji kwestii partycypacji obywatelskiej i konsultacji społecznych na poziomie samorządowym, rozpocząć należy od Ustawy o działaniu publicznym i wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r. Przede wszystkim określa ona formy współpracy organów administracji publicznej – wszystkich szczebli – z organizacjami pozarządowymi w sferze realizacji zadań publicznych. Wśród nich znajdują się m.in.: wzajemne informowanie się o planowanych kierunkach działalności, konsultowanie z organizacjami pozarządowymi projektów aktów normatywnych w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji oraz konsultowanie projektów aktów normatywnych dotyczących sfery zadań publicznych z radami działalności publicznego – jeśli takie zostały utworzone, a także powoływanie wspólnych zespołów o charakterze doradczym i inicjatywnym (zob. art. 5 ust. 2).

Ponadto ustawa ta zobowiązuje jednostki samorządu terytorialnego do uchwalenia szczegółowej procedury „konsultowania z radami działalności publicznego lub organizacjami pozarządowymi [...] projektów aktów prawa miejscowego w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji” (zob. art. 5 ust. 5) oraz rocznego programu współpracy z organizacjami pozarządowymi, przy czym po przeprowadzeniu konsultacji może zostać przyjęty program 5-letni (zob. art. 5a i art. 5b).

Kwestie obszarów i zagadnień, w odniesieniu do których jednostki samorządowe mogą i powinny prowadzić konsultacje społeczne, określają także ustawy o samorządach: gminnym (z dnia 8 marca 1990 r.), powiatowym i wojewódzkim (obie z dnia 5 czerwca 1998 r.). Na ich podstawie jednostki te mogą przeprowadzić na swoim terytorium konsultacje z mieszkańcami we wszystkich sprawach dla nich ważnych, w trybie określonym odrębną uchwałą rady danej jednostki. Zobligowane są natomiast do zorganizowania konsultacji społecznych (z mieszkańcami i – w niektórych przypadkach – radami powiatów lub województw) w sytuacji: zmiany granic gmin/miast/powiatów, utworzenia, podziału i zniesienia gminy/powiatu, utworzenia jednostki pomocniczej (np. sołectwa, dzielnicy) i nadania jej statutu, nadania gminie lub miejscowości statusu miasta i ustalenia jego granic, ustalenia lub zmiany nazwy gminy/powiatu oraz siedzib ich władz. Konsultacje mają obligatoryjny charakter także w przypadku sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków

zagospodarowania przestrzennego (Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.), opracowywania projektów strategii rozwoju JST (Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006 r.) oraz realizacji inwestycji oddziałujących na środowisko (Ustawa o udostępnieniu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko z dnia 3 października 2008 r.).

Odrębny, ale wart przywołania ze względu na swoją powszechność, typ konsultacji społecznych stanowi także budżet obywatelski, w ramach którego „mieszkańcy w bezpośrednim głosowaniu decydują corocznie o części wydatków budżetu gminy” (Ustawa o samorządzie gminnym art. 5a ust. 4) i powiatu (Ustawa o samorządzie powiatowym, art. 3d ust. 4).

Zaledwie skrótowo przedstawiony zestaw regulacji odnoszących się do prowadzenia konsultacji pozwala stwierdzić, że władze publiczne różnych szczebli – poprzez cały szereg aktów prawnych – zostały wyposażone w szerokie spektrum instrumentów, które mogą być użyte w działaniach partycypacyjnych. Jednocześnie ich stosowanie nie zostało obwarowane jednoznacznymi wytycznymi gwarantującymi skuteczne wykorzystanie i zapewniającymi obywatelom realny udział w procesach decyzyjnych. Brak regulacji wyznaczających pożądany sposób przeprowadzania konsultacji, łatwych do określenia w odniesieniu do konkretnych przypadków i zastosowania w praktyce, często skutkuje tym, że „wymienione w zapisach warunki z nakazanego minimum stają się realizowanym maksimum” (Starzyk, b.d.: 8). W praktyce niejednokrotnie oznacza to sprowadzenie procesów konsultacyjnych do działań pozornych lub rytualnych, ograniczonych do aktu przekazania informacji, a służących wyłącznie legitymizacji podejmowanych przez władze decyzji i realizowanych na ich podstawie działań.

Drabiny, modele i standardy partycypacyjne

Waldemar Siemiński (2014) zauważa, że partycypacja rozumiana jako poszerzenie wpływu obywateli na władzę, poza tradycyjną formą wyborów i wrzucania kart wyborczych do urn, jest czymś stosunkowo nowym i do niedawna nie była jeszcze powszechnie praktykowana. Moment jej upowszechnienia datuje na lata 60. XX w., podkreślając jednocześnie, że był to okres istotnych przewartościowań przejawiających się m.in. w zwracaniu szczególnej uwagi na prawo do samorealizacji i walce o prawa człowieka, w tym o ich przestrzeganie w życiu publicznym (Siemiński 2014). Wszakże to w tym okresie wybitny socjolog i filozof Henri Lefebvre (1967) napisał swój wpływowy i nowatorski esej *Prawo do miasta (Le droit à la ville)*. A jak dzisiaj zauważa David Harvey, owo wołanie francuskiego myśliciela o demokrację miejskiego życia nie było jedynie przejawem intelektualnego kaprysu, lecz

miało: „[...] swój początek na ulicach, wyłaniało się lokalnie wśród uciskanych ludzi żyjących w beznadziejnych czasach” (2012: 11). Z kolei w Stanach Zjednoczonych w tym samym czasie Sherry R. Arnstein (1969, 2012) opracowała słynną drabinę partycypacji, a do jej sporządzenia przyczyniły się obserwowane przez nią ograniczenia udziału niezamożnych grup społecznych w programach pomocowych, do których miały być kierowane (Boryczka 2016). Jak zauważa Ewa Boryczka (2016: 122), „Idea drabiny partycypacji polegała na zestawieniu ze sobą bezsilnych grup mieszkańców z tymi, którzy mają władzę i wpływ na podejmowane decyzje. W wyniku tego podkreślono fundamentalne różnice między omawianymi dwiema grupami”. Patrząc z szerszej perspektywy, należy zauważyć, że drabina partycypacyjna Arnstein umożliwia zidentyfikowanie poziomu wpływu obywateli na realizowane przez władze polityki (zob. Matczak i in. 2015; Szaja 2015). Wyróżnia się na niej bowiem osiem poziomów partycypacji: manipulację, terapię, informowanie, konsultacje, ugłaskiwanie, partnerstwo, delegowanie i kontrolę obywatelską. Dwa pierwsze poziomy (manipulacja i terapia) traktowane są jako niepartycypacyjne. Następne trzy (informowanie, konsultowanie i ugłaskiwanie) uznawane są za działania pozorowane. Natomiast rzeczywistej partycypacji odpowiadają trzy najwyższe poziomy, tj. partnerstwo, delegowanie i kontrola obywatelska, które dla Arnstein (2012) stanowią przejaw uspołecznionej władzy.

Jacek Kotus (2014) – podobnie jak Waldemar Siemiński (2014) – zauważa, że w wielu przypadkach, nieograniczających się tylko do Polski, partycypacja znajduje się dopiero w fazie wdrażania. Twierdzi on, że społeczności miejskie oraz władze lokalne „[...] pną się z mozołem po kolejnych szczeblach drabiny partycypacji” (Kotus 2014: 38). W podobnym tonie, wskazującym na pewną niedojrzałość społeczeństwa i władz do partycypacji, wypowiadają się Jacek Sroka i Joanna Podgórska-Rykała (2019: 36): „Można powiedzieć, że mamy do czynienia z pewnym paradoksem polegającym na tym, że partycypacyjne procedury «wyprzedziły» w Polsce zmiany kulturowe, z których (jak w demokracjach skonsolidowanych) powinny wynikać”. W tym kontekście znaczenie i wkład Arnstein wydają się nie do przecenienia, gdyż wykorzystanie jej koncepcji umożliwia udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, czy podejmowane przez władze działania mają rzeczywiście charakter partycypacyjny, czy też stanowią jedynie twórcze wykorzystanie etykiety „partycypacji” do nazwania inicjatyw lokujących się na najniższych szczeblach drabiny partycypacji. Oczywiście koncepcja Arnstein, która stanowić może swoistą matrycę do oceny „partycypacyjności” działań podejmowanych przez władze, nie jest jedynym narzędziem (drabiną) do oceny wpływu obywateli na realizowane polityki i decyzje władz. Dagmir Długosz wraz Janem Jakubem Wygnańskim (2005) w swoim przewodniku po partycypacji ze względu na wielość metod i technik partycypacyjnych wskazywali na konieczność ich uporządkowania. W rezultacie wyodrębnili trzy podstawowe formy partycypacji, które stanowić mogą pewne uproszczenie propozycji Arnstein. A mianowicie wyróżnili: informowanie, konsultowanie i współdecydowanie. **Informowanie** ma charakter

relacji jednokierunkowej, w ramach której władze (administracja) jedynie informują obywateli o podjętych przez nie decyzjach. Działanie to może mieć formę bierną, polegającą na udostępnieniu informacji obywatelom np. poprzez biuletyn informacji publicznej, lub aktywną – obywatele mogą dostać zaproszenie na spotkanie, na którym przedstawione im zostaną podjęte decyzje, administracja może również przeprowadzić kampanię promocyjno-informacyjną. **Konsultowanie** zakłada relację dwustronną – należy zebrać od obywateli opinie na temat przedstawionych im wcześniej rozwiązań. Z kolei **współdecydowanie** ma się przejawiać w partnerskim poszukiwaniu rozwiązań. Innymi słowy, obie strony (władze i obywatele) wspólnie definiują obszary problemowe i szukają dla nich odpowiednich rozwiązań. W tym przypadku proces projektowania rozwiązań (wypracowywania decyzji) jest równoczesny z procesem ich konsultowania. Współdecydowanie wymaga jednak partnerstwa oraz przekazania obywatelom części własnych uprawnień przez administrację. Co więcej, wskazane byłoby, aby wypracowane rozwiązania miały charakter wiążący, co oznacza, że władze niezależnie od wypracowanego rozwiązania powinny je wdrożyć. Podczas konsultowania obywatele wyrażają swoje opinie, oczekiwania i potrzeby, ale ostateczna decyzja należy i tak do władz (Długosz, Wygnański 2005). Należy o tym pamiętać, stanowi to bowiem istotną różnicę pomiędzy konsultowaniem i współdecydowaniem.

Aby dodatkowo odróżnić działania partycypacyjne od innych form uczestnictwa, autorzy *Przewodnika po partycypacji społecznej* (Długosz, Wygnański 2005) zaproponowali własną, nieco rozszerzoną drabinę partycypacji. Wydaje się, że do poszczególnych jej szczebli przyporządkować można różne działania, charakterystyczne dla trzech wymienionych i opisanych przez nich form partycypacji, co obrazuje poniższa tabela.

Tabela 1. Formy partycypacji odpowiadające poszczególnym szczeblom drabiny partycypacyjnej

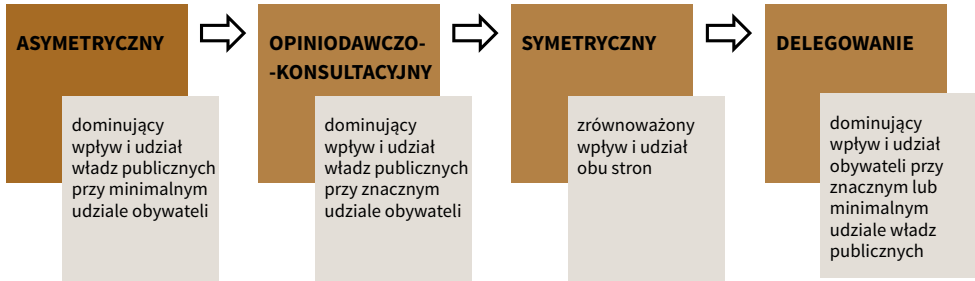
Forma partycypacji	Szczeble drabiny partycypacji
Informowanie	<p>Władze publiczne</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Decydują całkowicie jednostronnie i samodzielnie, nie informując społeczności 2. Decydują całkowicie jednostronnie i samodzielnie, ale informują społeczność o podjętych decyzjach po ich podjęciu 3. Decydują całkowicie jednostronnie i samodzielnie, ale oprócz informowania o podejmowanych decyzjach po ich podjęciu szeroko uzasadniają te decyzje, nakłaniając obywateli do ich akceptacji

Forma partycypacji	Szczeble drabiny partycypacji
Konsultowanie	<p>Władze publiczne</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Przed podjęciem decyzji informują o swych planach i przyjmują do wiadomości pojawiające się opinie społeczne, wykorzystując je w mniejszym lub większym stopniu do zmiany treści decyzji 2. Przed podjęciem decyzji zasięgają aktywnie opinii poszczególnych obywateli (wybranych liderów, ekspertów), korzystają z wystuchań publicznych, sondaży telefonicznych, badań opinii publicznej 3. Przed podjęciem decyzji aktywnie zasięgają opinii, przeprowadzając konsultacje społeczne z różnymi grupami społecznymi i ich reprezentacjami (organizacjami) na podstawie wymogów prawa lub politycznej woli 4. Przed podjęciem decyzji zasięgają opinii w ramach ustawowo powołanych przez państwo publicznych instytucji konsultacyjnych i opiniotwórczych, których wystuchanie ma charakter obowiązkowy
Współdecydowanie	<p>Władze publiczne</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Przed podjęciem decyzji współpracują z partnerami społecznymi (negocjacje, wspólne planowanie, osiąganie konsensusu) i wraz z nimi podejmują kompromisową, wspólną decyzję, np. w formie porozumienia lub wspólnego programu 2. Przekazują podejmowanie decyzji grupom lub partnerom społecznym i akceptują te decyzje, kontrolując ewentualnie ich proceduralną legalność i poprawność oraz zgodność treści decyzji z obowiązującym porządkiem prawnym (np. referenda, układy zbiorowe pracy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie D. Długosz, J.J. Wygnański (2005), *Obywatele współdecydują: przewodnik po partycypacji społecznej*, Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, Warszawa.

Oprócz powyżej przedstawionych drabin partycypacyjnych w literaturze przedmiotu wyróżnia się również różne modele partycypacji. Jedną z propozycji takich modeli, odnoszących się do poziomu lokalnego, opracowali Anna Olech i Tomasz Kaźmierczak (2011). Wyszli oni z założenia, że na partycypację publiczną składają się cztery wyróżnione przez Stuarta Langtona (1979) kategorie uczestnictwa: aktywność publiczna, angażowanie obywateli, partycypacja wyborcza i partycypacja obowiązkowa, aczkolwiek do opracowania modeli partycypacji publicznej wykorzystali tylko dwa pierwsze obszary. Swoją decyzję uzasadniali tym, że obie te kategorie obejmują zjawiska należące do tej samej klasy, dotyczą bowiem „[...] udziału obywateli w bieżącym procesie sprawowania władzy publicznej i w tym sensie stanowią «dwie strony tego samego medalu»” (Olech, Kaźmierczak 2011: 101). W ich ujęciu modele stanowią odmienne wzory pewnej relacji społecznej, polegającej na współdziałaniu przedstawicieli lokalnych władz publicznych z obywatelami w procesie stanowienia i realizacji polityk publicznych. Kryterium różnicującym wyodrębnione przez nich modele jest poziom wpływu (władzy) obu grup aktorów (władz i obywateli), przy czym – podkreślają

– podobnie jak w grach o sumie zerowej, im większy wpływ jednej strony, tym mniejszy drugiej. Stosując to kryterium, wyodrębnili cztery modele partycypacji, które układają się w pewnego rodzaju kontinuum wpływu jednej grupy względem drugiej (Olech, Kaźmierczak 2011).

Rysunek 1. Cztery modele partycypacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie A. Olech, T. Kaźmierczak (2011), *Modele partycypacji publicznej*, [w:] A. Olech (red.), *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

W modelu asymetrycznym to władze publiczne odgrywają dominującą rolę na każdym etapie opracowywania polityk i podejmowania decyzji. Pierwszeństwo władz publicznych i marginalna rola obywateli przejawiają się w tym, że ci drudzy są jedynie informowani o podjętych decyzjach, czasami władze publiczne mogą poza samym poinformowaniem członków społeczności dodatkowo wytłumaczyć im, dlaczego przyjęto dane rozwiązanie. W modelu opiniodawczo-konsultacyjnym nadal występuje znaczna asymetria na rzecz władz publicznych, aczkolwiek w tym wariancie stanowisko władz jest konfrontowane z opinią publiczną i pod jej wpływem może, choć nie musi, zostać zmodyfikowane. W tym modelu władze po wcześniejszym poinformowaniu członków społeczności o planach i zamierzeniach mogą biernie czekać na opinie i sugestie formułowane przez obywateli lub przeprowadzić konsultacje społeczne, czyli intencjonalnie zasięgnąć opinii społeczności. W obu przypadkach, po przeanalizowaniu otrzymanych od obywateli sugestii, władze mogą część z nich uwzględnić i zmodyfikować pierwotne założenia. Z kolei model symetryczny zakłada zrównoważoną relację między władzami publicznymi a obywatelami oraz partnerskie wypracowywanie wspólnego stanowiska. Innymi słowy, władze przed przyjęciem planów i podjęciem działań intencjonalnie angażują do współpracy członków społeczności i wspólnie opracowują plany. Ostatni model – delegowanie – również charakteryzuje asymetryczność w relacji władze publiczne – obywatele, ale tym razem na rzecz tych drugich. Delegowanie polega na całkowitym oddaniu sprawstwa obywatelom. Władze intencjonalnie wycofują

się z procesu decyzyjnego lub wypracowywania rozwiązań i przekazują podejmowanie decyzji oraz działań członkom społeczności. Rola władz ogranicza się jedynie do kontroli decyzji i działań w kontekście ich legalności i zgodności z obowiązującym porządkiem prawnym (Olech, Kaźmierczak 2011).

Ostatni z zaproponowanych modeli wydaje się bardzo idealistyczny, a w polskich warunkach wręcz utopijny. W Polsce prawdopodobnie nadal dominuje model asymetryczny, choć, jak wskazuje Jacek Kotus (2004), część władz lokalnych, ale także społeczności lokalnych – ponieważ sami mieszkańcy również powinni przejawiać pewną gotowość do udziału w działaniach partycypacyjnych – z mozołem wspina się po kolejnych szczeblach drabin partycypacyjnych, toteż coraz częściej spotkać się można, przynajmniej w niektórych przypadkach, z realizacją modelu opiniodawczo-konsultacyjnego. Natomiast rzadkością są działania, które wpisywałyby się w wyższe szczeble przedstawionych drabin partycypacyjnych lub model symetryczny czy delegujący. Za jedną z nielicznych prób działań partycypacyjnych, o charakterze zbliżonym do modelu symetrycznego, a może nawet po części do delegowania, można uznać projekt realizowany przez jedną z łódzkich organizacji pozarządowych we współpracy z pracownią architektoniczną. Projekt „Zmieniamy ulice”, realizowany na zlecenie Urzędu Miasta Łodzi, miał na celu wypracowanie wytycznych do koncepcji przebudowy kilku łódzkich ulic. Jak zaznaczają jego realizatorzy, celem działań było zaangażowanie wszystkich interesariuszy projektu (urzędników, mieszkańców i przedsiębiorców dzielnicy, innych interesariuszy, projektanta dokumentacji, a także wykonawcy inwestycji) w proces partycypacji od najwcześniejszego etapu, tj. tworzenia wstępnych, wyjściowych założeń przebudowy, aż do wyboru ostatecznego wariantu, który miał zostać wdrożony. Projekt zrealizowano z wykorzystaniem szeregu etapów i form zaangażowania interesariuszy – zostały one przedstawione w tabeli 2. Efektem końcowym projektu było partycypacyjne wypracowanie nowych koncepcji łódzkich ulic.

Tabela 2. Przebieg projektu „Zmieniamy ulice” realizowanego na zlecenie Urzędu Miasta Łodzi

1. Przeprowadzenie spotkań roboczych z przedstawicielami Urzędu Miasta Łodzi (UMŁ) i pozyskanie kluczowych dla projektu informacji
2. Przeprowadzenie na ulicach ankiet i rozmów z mieszkańcami dzielnicy, najbliższego sąsiedztwa
3. Przeprowadzenie z mieszkańcami warsztatu diagnostycznego, wykorzystującego metody badania przez projektowanie (*design-based research*) – pracę na makiecie roboczej
4. Wypracowanie wstępnej wizji na podstawie pozyskanej informacji i jej weryfikacja z przedstawicielami UMŁ
5. Weryfikacja wizji w trakcie warsztatu projektowego, prezentacja wizji na makiecie, dyskusja i ocena przez mieszkańców w formie ankiet zbieranych podczas warsztatów
6. Dyżury umożliwiające interesariuszom zdobycie informacji i przekazanie opinii nt. danych lokalizacji
7. Zebranie opinii nt. wypracowanych wizji w formie ankiet
8. Analiza zebranego materiału i wypracowanie ostatecznych rekomendacji dla potrzeb specyfikacji istotnych warunków zamówienia i opisu przedmiotu zamówienia
9. Spotkanie w ramach prawa opcji – przedyskutowanie z interesariuszami propozycji projektowych przygotowanych przez zewnętrzną firmę na podstawie wypracowanych wcześniej wytycznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zmieniamy ulice. Tom I – raport pokonsultacyjny*.

Niewdrażanie lub ignorowanie przez miejskich decydentów sugestii i ustaleń wynikających z procesów konsultacyjnych bez wątplenia stanowi jeden z głównych problemów „polskiej” partycypacji. W celu zapobiegania tego typu sytuacjom, poza opisanymi drabinami partycypacyjnymi i modelami, często opracowywane są zbiory zasad lub standardów, których powinni przestrzegać inicjatorzy i realizatorzy procesów konsultacyjnych. W 2005 r. zbiór zasad efektywnych konsultacji opracowali Dagmir Długosz i Jan Jakub Wygnański. W ich opinii poprawnie przygotowane i przeprowadzone konsultacje społeczne powinny opierać się na następujących zasadach: (1) dobra wiara, (2) poszanowanie dobra ogólnego i ogólnego interesu, (3) legalność, (4) reprezentatywność i równość, (5) rzetelność, (6) przejrzystość i otwartość, (7) kompleksowość, (8) dokumentowanie, (9) ciągłość i sprzężenie zwrotne, a także (10) koordynacja. Z kolei w 2013 r. eksperci społeczni i przedstawiciele administracji publicznej opracowali *Siedem zasad konsultacji*, mających stanowić część Kodeksu Konsultacji. Od tego czasu dokument ten, opublikowany przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, upowszechnił się w środowisku praktyków partycypacji oraz w części administracji publicznej (zarówno samorządowej, jak i rządowej), stając się drogowskazem dla podmiotów realizujących procesy partycypacyjne. Poszczególne elementy tego swoistego kodeksu działań partycypacyjnych przedstawione zostały w tabeli 3.

Tabela 3. Siedem zasad konsultacji**1. DOBRA WIARA**

Konsultacje prowadzone są w duchu dialogu obywatelskiego. Strony słuchają się nawzajem, wykazując wolę zrozumienia odmiennych racji.

2. POWSZECHNOŚĆ

Każdy zainteresowany tematem powinien móc dowiedzieć się o konsultacjach i wyrazić podczas nich swój pogląd.

3. PRZEJRZYSTOŚĆ

Informacje o celu, regułach, przebiegu i wyniku konsultacji muszą być powszechnie dostępne. Jasne musi być, kto reprezentuje jaki pogląd.

4. RESPONSYWNOŚĆ

Każdemu, kto zgłosi opinię, należy się merytoryczna odpowiedź w rozsądnym terminie, co nie wyklucza odpowiedzi zbiorczych.

5. KOORDYNACJA

Konsultacje powinny mieć gospodarza odpowiedzialnego za konsultacje tak politycznie, jak organizacyjnie. Powinny one być odpowiednio umocowane w strukturze administracji.

6. PRZEWIDYWALNOŚĆ

Konsultacje powinny być prowadzone od początku procesu legislacyjnego; w zaplanowany sposób i według czytelnich reguł.

7. POSZANOWANIE INTERESU OGÓLNEGO

Choć poszczególni uczestnicy konsultacji mają prawo przedstawiać swój partykularny interes, to ostateczne decyzje podejmowane w wyniku przeprowadzonych konsultacji powinny reprezentować interes publiczny i dobro ogólne.

Źródło: *Siedem zasad konsultacji* (Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji 2013).

Zauważyć warto, że za każdą ze wskazanych siedmiu zasad stoją pewne rekomendacje i oczekiwania odnoszące się do sposobów rozwiązywania dylematów etycznych, pojawiających się na różnych etapach procesu konsultacji. Nie jest on bowiem działalnością niezależną od złożonych okoliczności, określających specyfikę środowiska społecznego, w którym jest prowadzony. Osoby zlecające, projektujące i realizujące konsultacje, a także ich uczestnicy, ulokowani są w systemie interakcji, obejmujących nie tylko wzajemne kontakty i więzi, lecz także związki i relacje – zarówno formalne, jak i pozaformalne – z szeregiem innych podmiotów, ze strony których płyną rozmaite wymagania, roszczenia i naciski. Oznacza to, że każda decyzja podjęta w ramach konsultacji wiąże się z konsekwencjami wykraczającymi poza ich bezpośrednie ramy, zgodnie zresztą z ich podstawowym, „definitywnym” celem, jakim jest „poprawa jakości decyzji i legislacji”, która „przyczynia się do urzeczywistniania dobra wspólnego postrzeganego w kategoriach jakości życia całej społeczności” (Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji 2013). Co za tym idzie, decyzje podejmowane przez osoby odpowiedzialne za przygotowanie procesu konsultacyjnego zyskują także wymiar etyczny i zawsze muszą uwzględniać dwa aspekty: konsekwencji ponoszonych przez osoby bezpośrednio zaangażowane w konsultacje oraz ich oddziaływania na całą społeczność, której dotyczy konsultowana sprawa.

Z tej perspektywy w ramach aspektu pierwszego najistotniejsze wydają się kwestie uczciwości i sprawiedliwości, urzeczywistnianych w postaci: zapewnienia uczestnikom pełnej informacji na temat procesu konsultacyjnego, zapewnienia wszystkim zainteresowanym możliwości wzięcia udziału i wyartykułowania własnego zdania, dbałości o dobrostan każdego z uczestników w trakcie konsultacji, jak również właściwego, tzn. poprawnego metodologicznie, rzetelnego i uczciwego opracowania wyników, a następnie odpowiedniej formy ich udostępnienia oraz wykorzystania.

W kwestii zapewnienia uczestnikom pełnej informacji na temat wszystkich aspektów konsultacji odwołujemy się do problemu ich świadomego uczestnictwa w przedsięwzięciu. Według nas jest to kwestia absolutnie kluczowa w kontekście szacowania przez uczestnika potencjalnych korzyści i strat związanych z udziałem w konsultacjach, a co za tym idzie, jego gotowości do zaakceptowania ich rezultatów, także tych potencjalnie ocenianych jako niekorzystne. Jest to również niezwykle istotny element budowania zaufania do procedur partycypacyjnych, a także do instytucji odpowiedzialnych za organizację konsultacji. Mając to na uwadze, ich realizatorzy powinni przekazać potencjalnym uczestnikom informacje zarówno o celu i przedmiocie konsultacji, jak i o ich organizatorze. Osoby wygłaszające własne opinie, prezentujące swoje stanowisko w danej sprawie, powinny wiedzieć, czemu będzie to służyć i do kogo te opinie są kierowane. Istnieje tu bowiem ryzyko, że interpretacja celów przez uczestników, reprezentujących odmienne interesy, może być inna od tej, która właściwa jest organizatorowi. Z nim z kolei wiąże się ryzyko zwiększonej niechęci niektórych osób lub grup do udziału w przedsięwzięciach proponowanych przez określone podmioty lub służących dążeniom niezgodnym z ich własnymi. Pełna eksplikacja celów organizatora może zatem wygenerować trudności w pozyskaniu istotnych interesariuszy, wymagające od realizatorów podjęcia dodatkowych działań na rzecz ich przekonania. W wersji skrajnej nieprecyzyjne informowanie o celach może być także przejawem zamierzonej nieuczciwości, zabiegiem służącym zniechęceniu tych grup interesariuszy, które mogłyby mieć postulaty lub opinie niezgodne z oczekiwaniami organizatora.

Pamiętać jednak należy, że sensem konsultacji nie jest samo ich zainicjowanie, choć zdarzają się sytuacje, w których brak uczestników bądź określonych ich grup wydaje się w pewien sposób korzystny dla organizatora – oznacza wypełnienie obowiązku przy jednoczesnym braku uwag krytycznych wobec jego propozycji, mniejszych nakładach czasowych i finansowych na pozyskanie i opracowanie wyników itp. Podobnie „korzystne” mogą być sytuacje, w których uczestnictwo interesariuszy wynika z błędnej interpretacji celów i adresatów konsultacji. Brak dbałości o przekazanie potencjalnym uczestnikom pełnej informacji o celu i przedmiocie konsultacji przesądza jednak o ich pozornym charakterze i wtórnie zwiększa nieufność i niechęć obywateli do partycypacji w tego typu działaniach.

Uczestnicy powinni otrzymać możliwie szczegółowe informacje także na temat wszystkich pozostałych elementów konsultacji: przyjętej procedury konsultacyjnej, w tym charakteru aktywności od nich oczekiwanej (różnej w przypadku

poszczególnych technik pozyskiwania opinii), a także sposobu opracowania oraz wykorzystania wyników. Tu także pojawiają się podobne dylematy, jak opisane w kontekście informowania o celu i organizatorze konsultacji. Z jednej strony przekazanie wyczerpujących danych umożliwiłoby kompetentny udział osób gotowych do poświęcenia odpowiedniej ilości czasu, wyrażenia swojej opinii w określonej formie, zapoznania się z opiniami innych i przyjęcia ich konsekwencji. Z drugiej strony takie przygotowanie, a następnie skuteczne przekazanie informacji, wymaga znacznie większych nakładów czasowych i finansowych, co jest związane m.in. z koniecznością dostosowania przekazywanych treści do zróżnicowanych kompetencji odbiorców i wykorzystaniem różnych kanałów przekazu w celu dotarcia do nich. W wersji minimum, mając także na względzie brak zainteresowania interesariuszy niektórymi kwestiami, poziom skomplikowania niektórych procedur, ograniczone kompetencje części uczestników do zrozumienia niektórych kwestii szczegółowych i ograniczone zasoby finansowe, organizator powinien wykazać się przynajmniej gotowością – merytoryczną i organizacyjną – do wyjaśniania ewentualnych wątpliwości oraz zapewnić uczestnikom wystarczająco dużo czasu na zapoznanie się ze wszystkimi materiałami związanymi z prowadzonymi konsultacjami.

Kolejny punkt, z którym łączą się rozmaite napięcia i dylematy etyczne, to kwestia zapewnienia możliwości wzięcia udziału w konsultacjach wszystkim osobom zainteresowanym taką aktywnością. Elementem bezdyskusyjnym jest tu oczywiście stworzenie warunków, w których uczestnictwo żadnej grupy interesariuszy nie będzie wykluczone ze względów techniczno-organizacyjnych – chodzi np. o osoby z niepełnosprawnościami i sprawujące stałą opiekę nad osobami niesamodzielnymi czy osoby nieposiadające dostępu do Internetu (w przypadku konsultacji zdalnych). Co jednak równie ważne, udział ten powinien być niezależny od cech i poglądów uczestnika oraz jego relacji z organizatorem, tzn. każdy powinien mieć jednakową szansę na sformułowanie, przedstawienie, a w przypadku niektórych technik także uargumentowanie swojego zdania. Najważniejsze problemy, które mogą się tu pojawić, wynikają z potencjalnej rozbieżności stanowisk reprezentowanych przez różne grupy interesariuszy i samego organizatora oraz siły oddziaływania poszczególnych grup i osób, związanych zarówno z ich pozycją społeczną, jak i kompetencjami komunikacyjnymi. Organizator musi się tu wykazać bardzo dużą starannością w doborze technik konsultacyjnych, aby możliwie najlepiej dostosować je do przyjętych celów i specyfiki przedmiotu konsultacji oraz do kompetencji różnych grup interesariuszy. W celu uniknięcia trudności związanych z „przeszacowaniem” jednych stanowisk i „niedoszacowaniem” innych warto m.in. dokonać przeglądu rezultatów wcześniejszych konsultacji – a także badań społecznych – dotyczących obszaru, do którego odnosić się będzie dany proces, zastosować różne sposoby pozyskiwania opinii, przetestować narzędzia przed właściwym procesem konsultacji.

W tym kontekście niezwykle istotnym warunkiem powodzenia procesu konsultacyjnego jest także dbałość o dobrostan każdego z uczestników. Wydawałoby się, że jest to kwestia bezdyskusyjna, jednak tu również mogą pojawić się pewne problemy

i dylematy natury etycznej. Szczególnie widoczne są one w przypadku zastosowania technik wymagających dyskusji i swego rodzaju konfrontacji między uczestnikami. Nie da się wykluczyć, że w trakcie dyskusji dojdzie do starcia grup o przeciwnych poglądach, a dyskutowane zagadnienia mogą wzbudzić silne emocje, niekoniecznie o zabarwieniu pozytywnym. Może też zdarzyć się tak, że duże zaangażowanie danej osoby w prezentację i argumentację określonego stanowiska nie przełoży się na jego powszechną akceptację, co spowoduje jej rozczarowanie. Także różnicowanie ogólnych kompetencji komunikacyjnych może być przyczyną frustracji i oddziaływać na poczucie własnej wartości oraz sprawczości uczestników. Niestety może też dojść do sytuacji, w której organizator staje się, mniej lub bardziej świadomie, rzecznikiem któregoś ze stanowisk. Bardzo ważne jest tu zatem zachowanie bezstronności i zadbanie o to, aby bilans korzyści i nakładów – także emocjonalnych – jakie ponoszą uczestnicy, nie był ujemny. Sytuacja, w której pojawiają się odmienne opinie i poglądy, a ich zwolennicy mocno angażują się w lobbowanie na ich rzecz, jest dla prowadzącego korzystna, jednak – bez względu na własne cele, preferencje i przekonania – powinien on stworzyć taką atmosferę i warunki do wymiany poglądów, w ramach których każda z osób uczestniczących w konsultacjach zyska poczucie, iż jej udział jest ważny i wartościowy. Co za tym idzie, każda powinna uzyskać informację zwrotną, zawierającą ustosunkowanie się organizatora do przekazanych uwag. Uważamy przy tym, że ograniczenie jej do komunikatu o uwzględnieniu bądź odrzuceniu uwagi jest zabiegiem niewystarczającym. Jeśli uczestnik ma poczuć, że jego głos ma znaczenie, zasługuje także na – zrozumiałe dla niego – uzasadnienie takiej decyzji, choć oczywiście wydłuża to czas przygotowania raportu końcowego, a co najmniej część uwag zwykle nie ma charakteru merytorycznego.

Organizator musi zatem nie tylko wiedzieć, jak wykorzystać wybrane techniki pozyskiwania opinii, aby otrzymać możliwie najbardziej wartościowe informacje bez wyrządzania szkody uczestnikom. Musi także dysponować wiedzą pozwalającą poprawnie – z punktu widzenia metodologii określającej reguły stosowania danej techniki i postępowania z wygenerowanymi za jej pomocą danymi – opracować uzyskane wyniki, nie ulegając jednocześnie pokusie ich selekcji czy interpretacji w kategoriach zgodnych z własnymi preferencjami. Powinien się tak zachować nawet w sytuacji, w której, dysponując potencjalnie pełniejszą wiedzą na temat konsultowanych rozwiązań i ich konsekwencji, uważa jedno z nich za bardziej korzystne dla społeczności, ale pogląd ten nie znalazł akceptacji większości uczestników, a do głosu doszły głównie ich partykularne interesy. W tym przypadku dylemat między „obiektywnym dobrem wspólnym” a rozwiązaniem wskazanym przez obywateli powinien zostać rozstrzygnięty na korzyść tego drugiego.

Odwołując się do kategorii dobra wspólnego, chcielibyśmy krótko nawiązać do kilku wybranych aspektów konsultacji, związanych z ich oddziaływaniem na społeczność, których dotyczą podejmowane kwestie. Na szczególną uwagę zasługują, według nas, trzy zagadnienia: istotność przedmiotu konsultacji, sposób

zapewnienia reprezentacji wszystkich grup interesariuszy danego procesu oraz sposób wykorzystania wyników konsultacji.

Stwierdzenie, że temat konsultacji społecznych powinien być istotny, wydaje się truizmem. Jednocześnie jednak stosunkowo często spotkać można praktyki konsultacyjne, których rezultaty nie mają większego wpływu na kształt opiniowanej kwestii. Konsultowane są np. drobne zagadnienia szczegółowe w ramach działań, których najważniejsze elementy zostały ustalone już przed konsultacjami, propozycje rozwiązań problemów wymagających wiedzy eksperckiej, o których trudno się kompetentnie wypowiedzieć przeciętnemu obywatelowi, albo też, dla odmiany, kwestie mało kontrowersyjne, których rozwiązanie w określony sposób jest istotne dla stosunkowo niewielkich grup społecznych. Tymczasem zgodnie z zaleceniami twórców przywoływanych wyżej *Siedmiu zasad konsultacji*: „o ile konsultacje nie powinny być «dobrem rzadkim», to konsultowanie wszystkiego bez względu na wagę i istotność tematu dla społeczności nikomu nie służy” (*Kanon lokalnych konsultacji społecznych* 2013). Jeśli konsultacje dotyczą kwestii mało znaczących, a ich wyniki w zasadzie nie rzutują na działania podejmowane wobec opiniowanego przedsięwzięcia, czyli *de facto* mają one charakter pozorny, poświęcanie czasu, wydatkowanie środków i wzbudzanie zaangażowania ludzi wydaje się po prostu nieetyczne.

Jeśli bierze się pod uwagę fakt, że konsultacje powinny służyć wszystkim interesariuszom, bardzo istotne wydaje się także uwzględnienie w wypracowywanych rozwiązaniach interesów wszystkich grup społecznych, których potencjalnie rozwiązania te dotyczą. Do wypaczeń w tym zakresie dochodzi przede wszystkim wtedy, gdy procedura konsultacji z jakiegoś powodu nie stwarza możliwości artykulacji wszystkich stanowisk (błędne rozpoznanie interesariuszy, niewłaściwy sposób informowania, niewłaściwy dobór technik pozyskiwania opinii), albo, co gorsza, jest przygotowana w taki sposób, że jej rezultaty służą wyłącznie interesom lub wzmocnieniu pozycji jednej ze stron bądź też legitymizacji rozwiązań wcześniej – poza konsultacjami – wypracowanych. Jednak nawet nie zakładając takiego scenariusza – oraz nieetycznego zachowania organizatorów – mamy tu do czynienia z pewnym dylematem. Z jednej strony konsultacje są otwarte dla wszystkich, z drugiej – dobrowolne, co oznacza, że nie wszyscy biorą w nich udział. Czy zatem organizator powinien bardziej zabiegać o tych członków społeczności, których udziału spodziewa się mniej, czy też może sam powinien w jakiś sposób być rzecznikiem interesu nieobecnych? Czy opinie „wielokrotnych” uczestników konsultacji, których skądinąd należałoby traktować jako najbardziej zaangażowanych, są mniej wartościowe, bo już poniekąd znane i przewidywalne, czy może uznać je za bardziej kompetentne, bo zostały sformułowane przez osoby mające już pewne obycie z procedurami konsultacyjnymi? Czy opinie te stanowią dobrą reprezentację poglądów/interesów większości? Odpowiedzi na te pytania każdy organizator musi sobie udzielić, odnosząc się do kontekstu, w jakim rozgrywają się prowadzone przez niego procesy. Oczywiście zawsze powinien dbać o umożliwienie uczestnictwa jak największym i najbardziej różnorodnym grupom interesariuszy i uwzględniać interesy jak największej liczby

z nich, a wszystkie opinie traktować jako równie istotne. Musi się tu jednak wykazać elastycznością, gdyż realizacja tych postulatów w praktyce w każdym przypadku wymagać może nieco innych działań i rozstrzygnięć⁴.

Ostatni aspekt konsultacji, na który chcielibyśmy zwrócić uwagę w kontekście problemów etycznych towarzyszących temu procesowi, to kwestia wykorzystania wyników konsultacji. Jest ona bezpośrednio związana ze wszystkimi omawianymi wyżej problemami, ponieważ w dużej mierze stanowi rezultat decyzji podjętych na wcześniejszych etapach procesu konsultacyjnego. Możliwość oddziaływania jego wyników na społeczność wiąże się bowiem z jego celami, istotnością dla opiniujących i osób decyzyjnych w sprawach poddanych opinowaniu oraz idącym za nią poziomem zaangażowania obu stron w wypracowanie, a potem także ewentualne wdrożenie rozwiązań. To właśnie na tym etapie uwidaczniają się wszystkie konflikty interesów i to tutaj dojść może do wypuklenia wcześniejszych niedopatrzeń i wypaczeń – od niewłaściwie przekazanej informacji o celach, poprzez wadliwie przeprowadzony proces rekrutacji i wybór nieadekwatnego sposobu pozyskiwania opinii, po nieprawidłowe opracowanie wyników. Z tej perspektywy szczególnie ważna dla powodzenia procesów konsultacyjnych i zapobiegania ich rutynizacji wydaje się otwartość decydentów na różne stanowiska oraz ich gotowość do podejmowania decyzji na podstawie wyników konsultacji. Ponadto niezbędny jest tu profesjonalizm i etyczne postępowanie organizatorów – uczciwość, rzetelność, dobre przygotowanie merytoryczne, elastyczność w dopasowywaniu procedur do kontekstu społecznego, w tym adekwatny przekaz informacji, dobór technik pozyskiwania opinii i opracowania uzyskanych wyników. Te elementy zwiększają wiarygodność procesów konsultacyjnych w oczach potencjalnych uczestników, ich zaufanie do nich i gotowość do wzięcia w nich udziału, a co za tym idzie, także stopniowego nabywania kompetencji w tym obszarze.

Przedstawione drabiny, modele i standardy partycypacyjne mogą stanowić swoistą matrycę do oceny poziomu partycypacyjności działań podejmowanych przez administrację publiczną. Tym samym mogą przyczyniać się do niwelowania fasadowości i pozorności realizowanych procesów konsultacyjnych. Uwzględnianie w praktyce omówionych zasad może pozytywnie wpłynąć na jakość prowadzonych procesów partycypacyjnych – co z kolei może mieć przełożenie na podejmowanie decyzji zgodnych z oczekiwaniami obywateli, a zarazem zachęcić ich do częstszego uczestnictwa w podobnych inicjatywach. W rezultacie zostanie umożliwione wspinanie się na coraz wyższe szczeble zaprezentowanych drabin, co byłoby korzystne dla obu stron – zarówno przedstawiceli administracji publicznej, jak i obywateli. Konieczna wydaje się także dalsza pogłębiona refleksja dotycząca procedur konsultacyjnych, nie tylko idąca w kierunku udoskonalania

⁴ O różnych sposobach rozumienia reprezentatywności w procesach konsultacyjnych piszemy więcej w dalszych rozdziałach, odnosząc się do poszczególnych grup technik pozyskiwania opinii.

samych sposobów pozyskiwania opinii, lecz także odnosząca się do etycznych aspektów decyzji podejmowanych przez organizatorów na każdym etapie konsultacji oraz do sposobów zwiększania kompetencji obywateli do udziału w konsultacjach.

Deliberacja – młodsza siostra partycypacji

Identyfikowany, obserwowany i opisywany kryzys tradycyjnej demokracji liberalnej (Dias 2014; Habermas 2019; Juchacz 2004; Lewandowska-Malec 2012; Putnam 2008) wpływa na wzrost zainteresowania teoretycznymi alternatywami. Iwona Sagan (2017: 166) zauważa, iż: „Neoliberalizacja polityki, a w tym polityki miejskiej, jest zasadniczym powodem kryzysu demokracji reprezentacyjnej, opartej na zasadzie przekazania pełni władzy decyzyjnej reprezentacji społeczeństwa bądź społeczności”. W efekcie ponownie na pierwszy plan wysuwa się jeden z najważniejszych problemów filozofii politycznej: pytanie o optymalną formę rządów, a konkretniej – o najlepszą formę ustroju demokratycznego (Juchacz 2004). Jednym z rezultatów trwającej dyskusji, poza rosnącą popularnością teorii demokracji partycypacyjnej oraz samej idei partycypacji, jest również wzrost zainteresowania demokracją deliberacyjną⁵ oraz samą deliberacją (zob. Cohen 1997; Juchacz 2004; Krzewińska 2016; Lewandowska-Malec 2012; Pawłowska, Radzik 2016; Sroka 2008, 2009). Chronologicznie refleksja nad demokracją deliberacyjną i deliberacją jest późniejsza, jej początki datuje się na koniec lat 80. XX w. i wiąże z nazwiskami Johna Rawlsa i Jürgena Habermasa (zob. Cohen 1997; Krzewińska 2016; Lewandowska-Malec 2012; Sroka 2008; Ufel 2020), stąd też nazywamy ją „młodszą siostrą” partycypacji. Co więcej, jak zauważa Jacek Sroka (2009), polityka deliberacyjna z założenia ma ułatwić rozwój partycypacji obywatelskiej, ponieważ, jak dalej dodaje, demokracja deliberacyjna „[...] w istocie zakłada dialog i kooperację jednostek znajdujących się w określonych kontekstach grupowych i instytucjonalnych” (Sroka 2009: 22). Z kolei samą deliberację definiuje jako „publiczny proces komunikacji zorientowany na poszukiwanie wystarczająco dobrych argumentów przemawiających za określonymi ocenami oraz rozwiązaniami dyskutowanych kwestii i odnoszących się do istotnych problemów wspólnoty” (Sroka

⁵ W polskiej literaturze termin *deliberative democracy* bywa tłumaczony jako „demokracja deliberatywna” lub „deliberacyjna”. Sami skłaniamy się ku określeniu „deliberacyjna” przekonani m.in. wyjaśnieniem Marka Czyżewskiego zawartym w eseju opublikowanym w „Przeglądzie Socjologicznym”. Podaje on inne przykłady na poparcie tej właśnie formy przymiotnika, wyprowadzając m.in. określenia „integracyjny” (nie zaś „integratywny”) od „integracji” i „negocjacyjny” od „negocjacji” (nie „negocjatywny”) (Czyżewski 2008: 179). Jednak w przypadku cytatów używamy określenia autora, którego cytujemy.

2008: 16). Natomiast James Fishkin rozpatruje ją jako „proces, w którym jednostki rzetelnie rozważają zalety konkurujących argumentów podczas wspólnej dyskusji” (Fishkin 2014: 31). Deliberację można również zdefiniować jako „[...] dialogiczną wymianę opinii w przestrzeni publicznej, podejmowaną przez grupę ludzi, w której uwzględnia się wszystkie możliwe głosy i stanowiska dotyczące istotnych (w danym momencie) z punktu widzenia obywateli kwestii, których celem jest wypracowanie optymalnego w danych warunkach rozwiązania dla podniesionych problemów” (Gierczyk, Dobosz 2016: 155–156). Innymi słowy, deliberację można utożsamiać z pogłębionym, zespołowym namysłem nad wybranymi kwestiami. Jednocześnie zakłada się, że ów namysł umożliwi uczestnikom uświadomienie sobie ich własnych poglądów, jednostronności przekonań, pewnych ideologicznych deformacji, partykularnych interesów każdej ze stron, a także zrozumienie złożoności diskutowanej kwestii (Krzewińska 2016). Ujawnienie i zrozumienie własnych poglądów, wsłuchanie się w opinie innych, a także przytaczane przez nich merytoryczne argumenty, ma w efekcie umożliwić osiągnięcie konsensusu i wypracowanie wspólnego stanowiska. Jak pisał John Rawls (1999: 138–139 za: Juchacz 2004: 31): „[...] Kiedy obywatele deliberują, to wymieniają poglądy i debatują nad przytaczanymi argumentami dotyczącymi publicznych kwestii politycznych. Tym samym zakładają, że ich opinie polityczne mogą ulec zmianie podczas dyskusji z innymi obywatelami, a to oznacza, że te opinie nie są po prostu stałym rezultatem ich prywatnych bądź niepolitycznych interesów”. Interesującym przykładem, w ramach którego urzeczywistniły się słowa Johna Rawlsa, były warsztaty urbanistyczne „Zszywanie miasta”, w których zastosowano deliberację⁶. W trakcie wspólnej dyskusji zróżnicowana grupa ludzi: profesjonalistów (architektów, psychologów, socjologów, urbanistów), przedstawicieli organizacji pozarządowych, urzędników miejskich, a także zwykłych mieszkańców, wymieniała się opiniami na temat jednego z łódzkich kwartałów. W rezultacie urzędnik mógł usłyszeć wyrażane przez mieszkańców potrzeby w odniesieniu do danego fragmentu miasta, z kolei oczekiwania urzędników w merytoryczny sposób mógł urealnić urbanista, który jednocześnie usłyszał opinię od przedstawiciela organizacji pozarządowej na temat jego propozycji przekształcenia kwartału. Okazało się, że ten wielogłosowy byt w odpowiednich warunkach i ramach dyskusji był w stanie wypracować wspólne stanowisko, a dodatkowym efektem dla każdego z uczestników było poszerzenie własnej perspektywy patrzenia na miejskie problemy. W tym miejscu warto odnieść się do poglądu Clausa Offego (2011, za: Pawłowska, Radzik 2016), który podkreśla, że ludzie nie mają opinii ani preferencji tak długo, aż ktoś ich o nie po prostu nie zapyta i nie stworzy odpowiedniej sytuacji do refleksji nad daną kwestią. Dodaje również, że opinie te nie są wypadkową jedynie własnych przekonań i wewnętrznego dialogu, lecz mieszanką własnych przekonań i dialogu

6 Idea i przebieg warsztatu szerzej opisane zostały w książce Anety Krzewińskiej (2016), *Deliberacja. Idea – metodologia – praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

– żeby nie powiedzieć deliberacji – prowadzonego z innymi. Jak zauważa Aneta Krzewińska (2016: 64), „deliberacje podobne są do konsultacji społecznych w takim sensie, że również służą do poznania opinii obywateli na temat propozycji rozwiązań dotyczących kwestii społecznych”, a te z kolei stanowią jeden z elementów partycypacji (zob. Kaźmierczak 2011), co dodatkowo przemawia za tym, aby traktować deliberację jako „młodszą siostrę” teorii partycypacji.

Niezależnie jednak od tego, czy deliberacja będzie uznawana za „młodszą siostrę” partycypacji, czy za jeden z elementów wykorzystywanych w ramach procesów partycypacyjnych, ma ona stosunkowo krótki rodowód. Aneta Krzewińska (2016) zauważa – co było już wyżej sygnalizowane – że pojęcie to bardzo często występuje w parze z terminem „demokracja”. Dodaje, że w przypadku deliberacji jest to związek wręcz nierozdzielny, a w literaturze przedmiotu trudno znaleźć definicję tego terminu poza definicjami kontekstowymi. Sam termin „demokracja deliberacyjna” został wprowadzony przez Josepha Bessette’a w roku 1980 w artykule *Deliberative democracy: the majority principle in republican government* (Juchacz 2006; Krzewińska 2016). Jednocześnie, o czym pisaliśmy wyżej, podkreśla się, że autorami dwóch głównych koncepcji demokracji deliberacyjnej są John Rawls oraz Jürgen Habermas (zob. Cohen 1997; Krzewińska 2016; Lewandowska-Malec 2012; Sroka 2008, 2009). Niektórzy twierdzą, że pewnym asumptem do rozwoju idei demokracji deliberacyjnej była publikacja rozprawy habilitacyjnej Jürgena Habermasa z 1962 r. (Lewandowska-Malec 2012). W tym miejscu warto zauważyć, że jedna z polskich badaczek, wbrew obiegowym opiniom o anarchizmie polskiej szlachty, dopatruje się elementów demokracji deliberacyjnej już w okresie I Rzeczypospolitej, pisząc o tym w następujący sposób:

Dobro publiczne, jakim była Rzeczpospolita, odróżniano od prywaty. Debata nad sprawami państwa rządziła się innymi zasadami niż spory sąsiedzkie czy negocjacje handlowe. Gdy w tych ostatnich kwestiach był możliwy kompromis, w sferze publicznej stosowano zasadę zgody (konsensusu), osiąganą w wyniku deliberacji równych jej uczestników. Wierzano, że oponenta da się przekonać za pomocą racjonalnych argumentów; adwersarz jest w stanie zmienić zdanie pod wpływem właściwej argumentacji. Dlatego należało cierpliwie przekonywać do swoich racji, kierując się dobrem ojczyzny, z szacunkiem traktując innych uczestników deliberacji. Zasadę większości oceniano podejrzliwie, obawiając się korupcji, ale przede wszystkim wierząc, że tylko powszechna zgoda, wyrażona przez brak sprzeciwu, zapewni pokój wewnętrzny (Lewandowska-Malec 2012: 144).

W tym kontekście w nieco inny sposób można spojrzeć na powszechnie krytykowane *liberum veto*, które w tym przypadku może być postrzegane jako próba osiągnięcia pełnej zgody, dzięki której mniejszość nie była zmuszana do uznania woli większości. Jak pisze wspomniana badaczka: „Za wartość najwyższą uznawano osiągnięcie wzajemnego porozumienia w imię braterskiej miłości” (Lewandowska-Malec 2012: 141).

Pomimo wskazanych podobieństw do demokracji szlacheckiej trudno w pełni zgodzić się z opinią, że rodowód demokracji deliberacyjnej sięga czasów

I Rzeczypospolitej. Jak wspomniano na wstępie tego podrozdziału, to kryzys dominującej demokracji agregatywnej niejako wymusił rozważania nad alternatywnymi formami demokracji (zob. Juchacz 2006; Sroka 2008, 2009). I choć o idei demokracji deliberacyjnej dużo można byłoby pisać i dużo już zostało napisane, w tym miejscu ograniczymy się do stwierdzenia Piotra Juchacza (2006: 24–25), który mówi o tym, że „[...] wszystkie koncepcje demokracji deliberatywnej zakładają możliwość transformacji preferencji obywateli w sferze publicznej i politycznej, a tym samym stoją w zdecydowanej opozycji do koncepcji agregatywnych, takich jak teoria wyboru społecznego, pluralistyczna koncepcja demokracji Dahla, ekonomiczna koncepcja demokracji Downsa itd.” Z kolei, jak pisze Iwona Sagan (2016: 28): „Demokracja w tym ujęciu jest zinstytucjonalizowaną debatą służącą kolektywnemu rozwiązywaniu problemów w drodze dyskusji, natomiast deliberacja jest praktyką zażegnania konfliktów”.

Rozpatrując deliberację jako jeden z możliwych sposobów rozwiązywania konfliktów, a także element procesów partycypacyjnych, warto zwrócić uwagę na kilka jej atrybutów. W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że deliberacja nie jest równoznaczna dyskusji, gdyż ta, choć stanowi jej istotny element, nie oddaje jej istoty (zob. Juchacz 2006). Wobec deliberacji formułowane są dodatkowe wymogi, w tym posiadanie przez uczestników elementarnych kompetencji – wynikających m.in. z zapoznania się z dostarczonymi wcześniej materiałami dotyczącymi omawianego zagadnienia, umiejętność sformułowania przez nich własnego stanowiska w dyskusji – będącego efektem procesu refleksji i namysłu nad danym problemem oraz znalezienia merytorycznych argumentów wspierających to stanowisko, a także umożliwienie zaprezentowania wszystkich propozycji, uargumentowania ich i przedyskutowania (Cohen 1997; Juchacz 2006). W literaturze przedmiotu podaje się swoiste wachlarze cech, które powinny charakteryzować deliberację. Zdaniem Joshuy Cohena (1997), po pierwsze, powinna być ona wolna, co oznacza, że uczestnicy związani są jedynie warunkami jej prowadzenia, a także założeniem, że mogą działać na podstawie wyników dyskusji. Po drugie, powinna mieć charakter argumentatywny. Innymi słowy, strony w niej uczestniczące są zobowiązane do podania powodów, dla których wysuwają swoje propozycje, a także popierają lub krytykują sugestie innych. Po trzecie, uczestnicy deliberacji powinni być formalnie i faktycznie równi sobie. I po czwarte, jej rezultatem powinien być racjonalnie umotywowany konsensus. W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele podobnych enumeracji, m.in. propozycję Jacka Sroki (2008, 2009), opracowaną na podstawie interpretacji procedury deliberacji Jürgena Habermasa i uzupełnioną rozważaniami innych badaczy, a także samego autora oraz Anety Krzewińskiej (2016), która również opiera się na przeglądzie propozycji badaczy zajmujących się problematyką deliberacji. W rezultacie skonstatować można, że do cech charakterystycznych deliberacji zalicza się: argumentatywny charakter, ujawnienie wszystkich opinii, równość wszystkich uczestników, wolność od przymusu zewnętrznego i wewnętrznego, a także racjonalnie umotywowaną zgodę oraz uniwersalność stosowania (zob. Krzewińska 2016; Sroka 2009). Inaczej

mówiąc, uczestnicy deliberacji przedstawiający swoje stanowiska i opinie muszą je dodatkowo uargumentować. Każda opinia – niezależnie od jej kontrowersyjności lub poprawności (nawet „ohydna” – sekciarska lub rasistowska, jak podkreśla Jacek Sroka) – powinna zostać w trakcie deliberacji ujawniona. Niezależnie od posiadanych statusów i ról społecznych na co dzień odgrywanych przez uczestników w trakcie deliberacji każdy jest równy i powinien mieć takie same szanse na zostanie wysłuchanym. Udział w deliberacji ma być czymś dobrowolnym i nieprzymuszonym. Celem natomiast powinno być zmierzanie do racjonalnie motywowanej zgody (konsensusu), ponieważ jednocześnie zakłada się, że w ramach deliberacji możliwa jest, a nawet wskazana (re)interpretacja potrzeb oraz zmiana postaw i preferencji. Spełnienie powyżej przedstawionych wymogów i wymienione cechy charakterystyczne sprawiają, że deliberacja może być stosowana w wielu sytuacjach, które wiążą się z kwestiami dotyczącymi wszystkich członków danej wspólnoty (mieszkańców gminy, miasta; pracowników danej instytucji czy organizacji). Niektórzy zwracają nawet uwagę, że demokracja deliberacyjna ma bardzo ustabilizowaną pozycję w szczególności w polityce miejskiej, polega bowiem na kolektywnym podejmowaniu decyzji z udziałem wszystkich mieszkańców (lub przynajmniej ich reprezentantów), których skutki tych decyzji dotyczą (Sagan 2016; zob. Elster 1998). Równocześnie dało się słyszeć także głosy krytyki podkreślające, że w praktyce uzyskanie jednomyślności – wypracowanie konsensusu – w ramach dyskusji opartej na równości, jawności i braku przymusu jest niemożliwe (Goworek 2015; Mouffe 2008; Sagan 2016). W rezultacie alternatywą dla demokracji deliberacyjnej może być demokracja radykalna w postaci proponowanego przez Chantal Mouffe (2005) agonistycznego pluralizmu, który postrzegany jest jako „przekonujący model demokracji miejskiej”, gdyż „trudno o bardziej pluralistyczne, złożone struktury społeczne niż zbiorowości miejskie” (Sagan 2016: 31). I choć propozycja belgijskiej badaczki wydaje się niezmiernie interesującą alternatywą teoretyczną do opisu miejskich napięć przejawiających się m.in. w procesach partycypacyjnych, to zauważyć należy, że w praktyce deliberacja i jej elementy wykorzystywane są stosunkowo często w różnych rodzajach technik mających na celu włączenie mieszkańców i obywateli w procesy współdecydowania – w tym sondaż deliberatywny^o, sąd obywatelski, spotkania miejskie XXI w., technika otwartej przestrzeni, kawiarenka deliberacyjna itp. (zob. Krzewińska 2016). To m.in. ten praktyczny wymiar deliberacji stanowił dla nas podstawowy argument, którym kierowaliśmy się przy podejmowaniu decyzji o zamieszczeniu krótkiej wzmianki o niej w niniejszej książce. Na zakończenie warto jeszcze dodać, że podobnie jak w przypadku partycypacji zarówno władarze miejscy, jak i sami mieszkańcy powinni w pierwszej kolejności zrozumieć ideę deliberacji i nauczyć się jej. Przywoływany wielokrotnie w naszej książce Jacek Sroka (2018: 18) pisze o tym w następujący sposób: „Główny budulec deliberacji ma charakter kulturowo-instytucjonalny. Instytucje formalne są wtórne, są wykonawcze wobec instytucji kulturowych i nie da się ich «postawić» przed kulturowymi, aby «pociągnęły» je w stronę deliberacji. W ten sposób można zdecydowanie więcej w partycypacji zepsuć niż naprawić”.

O co tyle krzyku, czyli za partycypacją i przeciw niej

Pisząc o partycypacji jako pewnej praktyce społecznej, a także swoistym remedium na niedomagania dzisiejszej demokracji, warto przedstawić kilka argumentów przemawiających za jej szerokim wprowadzaniem, a także kontrargumentów wskazujących na jej wady. Do zalet zalicza się m.in. doskonalenie procesu decyzyjnego, w ramach którego wypracowane rozwiązania uzyskują szerokie społeczne wsparcie i przychylność. Legitymizacja decyzji wypracowanych w drodze partycypacji jest wyższa niż tych podjętych bez udziału członków danej społeczności (Długosz, Wygnański 2005; Sagan 2016). Podkreśla się, że partycypacja przyczynia się do podniesienia jakości świadczonych usług publicznych (Sagan 2016). Wśród głównych korzyści wymienia się także zwiększenie poczucia współodpowiedzialności i aktywności mieszkańców, a także formowanie się świadomych postaw obywatelskich (Długosz, Wygnański 2005; Sagan 2016). Dagmir Długosz i Jan Jakub Wygnański (2005), analizując przesłanki, dla których warto organizować konsultacje społeczne, wskazują na różnego rodzaju cele oraz powody. Wymieniają m.in. cele bezpośrednie, które stanowią mogą główną motywację dla realizatorów konsultacji, zaliczając do nich: zbadanie potrzeb i oczekiwań mieszkańców miasta bądź użytkowników danych usług publicznych, określenie priorytetów i wskazanie preferencji odnoszących się do konkretnych przedsięwzięć, a także ocenę aktualnie świadczonych usług i określenie polityk, planów strategii (Długosz, Wygnański 2005: 28). Innymi słowy, powiedzieć można, że konsultacje społeczne mogą dostarczyć decydentom niezbędnych informacji do podjęcia trafnych decyzji i działań, które zaspokoją potrzeby i spełnią oczekiwania ich odbiorców – mieszkańców danego miasta bądź użytkowników jakichś usług. W rezultacie uzgodnione rozwiązania spotkać się mogą z wyższym poziomem akceptacji niż te przyjęte w zaciszach gabinetów. Oprócz celów bezpośrednich wspomniani autorzy wskazują również na cele pośrednie, w tym: rozstrzygnięcie sporów przez samych zainteresowanych, przerzucenie odpowiedzialności za trudne decyzje, zabezpieczenie się przed krytyką, konieczność przestrzegania zapisów prawa – obligatoryjne konsultacje, a także edukowanie opinii publicznej o działaniach administracyjnych (Długosz, Wygnański 2005: 28). Choć cele w postaci przerzucenia odpowiedzialności za trudne decyzje i rozstrzygnięcia sporów przez samych zainteresowanych mogą wzbudzać pewne kontrowersje, to przy odpowiedniej i szczerzej woli decydentów można odnosić je do idei demokracji partycypacyjnej. Realizacja wymienionych wyżej celów w połączeniu z edukowaniem opinii publicznej może przyczyniać się do niwelowania bierności polskiego społeczeństwa, a także pewnej zakorzenionej frustracji społecznej, przejawiającej się w postaci apatii (Załęcki 2018). Jak zauważa Jarosław Załęcki (2019: 190): „U podłoża niechęci do organizowania się, do podejmowania jakichkolwiek inicjatyw tkwi brak wiary w powodzenie podjętych działań oraz w możliwość skutecznego oddziaływania na otaczającą rzeczywistość. Zarówno aktywność, jak i bierność

społeczna jest w pewnym stopniu dziedziczona, przekazywana w drodze socjalizacji”. W tym kontekście możliwość samodecydowania stanowić może jeden z kroków do przełamania dziedziczonej bierności. Ponadto autorzy *Przewodnika po partycypacji społecznej* (Długosz, Wygnański 2005: 28) wymienili kilka dodatkowych rezultatów konsultacji społecznych o charakterze społeczno-politycznym, w tym: wzrost wzajemnego zaufania między obywatelami a przedstawicielami władzy, większe poczucie podmiotowości tych pierwszych, łagodzenie konfliktów wynikających z wdrażania niepopularnych, acz koniecznych zmian, zwiększenie u obywateli świadomości złożoności problemów, przed którymi stoją decydenci, a także poszerzenie tolerancji i zrozumienia dla innych poglądów i stanowisk.

Zestawienie argumentów na rzecz i przeciw partycypacji opracował również Tomasz Kaźmierczak (2011) – pokazane zostało w tabeli 4.

Tabela 4. Argumenty za partycypacją i przeciw niej

Argumenty za partycypacją	Argumenty przeciw partycypacji
<ul style="list-style-type: none"> ▪ przyczynia się do rozwoju potencjału ludzi i wzmacnia ducha obywatelskiego zaangażowania ▪ rozwija postawy i umiejętności obywatelskie, czyniąc system bardziej demokratycznym ▪ jest lekarstwem na alienację – pozwala doświadczać wolności, nabierać poczucia kontroli nad własnym życiem i poczucia przynależności do wspólnoty ▪ legitymizuje decyzje władz i stabilizuje system ▪ chroni ludzką wolność i podmiotowość – czyni działania władz bliższymi ludzkim pragnieniom i oczekiwaniom ▪ jest instrumentem odzyskiwania wpływu przez tych, którzy są pozbawieni władzy ▪ jest rzeczywistą koniecznością – we współczesnym złożonym społeczeństwie nie sposób rządzić bez przyzwolenia rządzonych 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ opiera się na fałszywym poglądzie co do natury ludzkiej – w istocie ludzie są irracjonalni, egoistyczni i pasywni, nie można im także ufać w sprawach publicznych ▪ jest nieefektywna – nie ma możliwości czasowych, technicznych i finansowych, żeby masowo stosować zasady demokracji partycypacyjnej, ponadto przeciętny człowiek nie jest w stanie zrozumieć złożonych procesów zarządzania sprawami i instytucjami publicznymi ▪ jest politycznie naiwna – rządzenie powinno być powierzone dobrze przygotowanej, kompetentnej elicie ▪ jest nierealistyczna – większość obywateli nie posiada niezbędnych zasobów (czasu, pieniędzy, wiedzy i umiejętności), z kolei ludzie zajęci zarabianiem na życie nie są zainteresowani uczestnictwem (z wyjątkiem niewielu) ▪ jest destrukcyjna – zbyt silne obywatelskie zaangażowanie podgrzewa konflikt polityczny i jest dysfunkcyjne ▪ jest niebezpieczna – może prowadzić do totalitaryzmu (co pokazał XX w.), a ludzie o niskim statusie socjoekonomicznym często przejawiają postawy antydemokratyczne i autorytarne, co może grozić przyjmowaniem tego typu rozwiązań

Źródło: T. Kaźmierczak (2011), *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] A. Olech (red.), *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

Warto zauważyć, że część zaprezentowanych w tabeli powodów, dla których warto inicjować działania partycypacyjne, pokrywa się z wcześniej przytaczanymi opiniami (zob. Długosz, Wygnański 2005; Sagan 2016), aczkolwiek odnieść się należy również do kontrargumentów. W części poświęconej deliberacji (zob. *Deliberacja – młodsza siostra partycypacji*) przytoczone zostały opinie negujące możliwość i realność wypracowania konsensusu przez uczestników dyskusji (Goworek 2015; Mouffe 2008; Sagan 2016). Stwierdzenie to wydaje się bardziej zrozumiałe w odniesieniu do prezentowanego w tabeli argumentu o irracjonalnej i egoistycznej naturze ludzkiej, która uniemożliwia nie tylko wypracowanie wspólnego stanowiska, lecz także prowadzenie jakichkolwiek działań partycypacyjnych. Bez wątplenia zgodzić się należy również z argumentem o czasochłonności i kosztochłonności procesów partycypacyjnych. Każde z takich działań wymaga zaangażowania znacznej liczby osób odpowiedzialnych za promocję, rekrutację, moderację, a także sprawozdawczość, co wymaga czasu oraz znacznych środków finansowych, często niewspółmiernych do liczby osób biorących udział w całym procesie. Istotny problem w organizacji procesów partycypacyjnych stanowić może brak zarówno kompetencji obywatelskich (zob. Brzeziński 2016), jak i odpowiedniej wiedzy merytorycznej w odniesieniu do analizowanych spraw i problemów. To m.in. te deficyty wymieniane są jako jedna z przyczyn „upadku” budżetu partycypacyjnego w Porto Alegre (Nuñez 2018), czyli swoistego pierwowzoru dla tego globalnego narzędzia partycypacyjnego.

Ponadto zauważa się, że ze względu na swoją fasadowość konsultacje stają się *de facto* atrapą demokratycznych procedur partycypacyjnych. „Umożliwiają one bowiem przefiltrowanie w procesie partycypacji decyzji podejmowanych w interesie zarówno elit demokratycznie ustanowionej władzy, jak i nieformalnych grup nacisku, i przetransponowanie ich w decyzje oddolnej, obywatelskiej demokracji” (Sagan 2016: 174). Na podobne tendencje zwraca uwagę Dawid Krysiński (2018), twierdząc, że zaangażowanie społeczne tzw. nowych mieszczan przybiera w praktyce wykluczający charakter, choć towarzyszy mu inkluzyjna narracja, podkreślająca rzekomą działalność w imieniu ogółu mieszkańców. W rezultacie działania partycypacyjne, nieco paradoksalnie, mogą nie pozostawiać przestrzeni na protesty i walkę nieuprzywilejowanych grup o uwzględnienie ich potrzeb (Sagan 2016). Co więcej, zauważa się, że działania partycypacyjne są skutecznym sposobem neutralizacji konfliktów poprzez zaabsorbowanie buntowników procedurami partycypacyjnymi (Sagan 2016). Argument ten wydaje się mieć swoje odwzorowanie m.in. w coraz większej popularności budżetów partycypacyjnych, które, jak uważa Kacper Pobłocki (2013), są grą podwójnie pozorowaną. Miejscy władarze, dając mieszkańcom do dyspozycji jeden procent lub mniej budżetu miasta, mogą swobodnie decydować o pozostałych dziewięćdziesięciu dziewięciu procentach, podczas gdy mieszkańcy zaangażowani są w procedury budżetu partycypacyjnego.

Choć trudno jednoznacznie ocenić, czy przeważają argumenty za partycypacją, czy przeciw, to jednak wydaje się, że część kontrargumentów może zostać

odrzucona. W przypadku decydentów politycznych i organizatorów – m.in. poprzez szczerą wolę realizacji rzetelnych procesów konsultacyjnych, których rezultaty będą analizowane i brane pod uwagę przy podejmowaniu decyzji. Z kolei aby lepiej przygotować obywateli do współdecydowania, trzeba podjąć działania edukacyjne, zarówno jeśli chodzi o formy partycypacji (wybrane techniki), jak i swoiste samokształcenie, niezbędne do rzeczowych dyskusji. W tym kontekście dobrym przykładem są doświadczenia portugalskie, polegające na wprowadzaniu na szeroką skalę szkolnych budżetów partycypacyjnych (Abrantes, Lopes, Baptista 2018), a także krajowego młodzieżowego budżetu partycypacyjnego (Paz 2018).

Podsumowując rozważania za i przeciw partycypacji, warto podkreślić, że w literaturze przedmiotu wyróżnia się jej trzy podstawowe formy: informowanie, konsultowanie i współdecydowanie (Długosz, Wygnański 2005). W zależności od przyjętej formy omówione wyżej zalety i wady na pewno będą się różniły. Wydaje się natomiast, że wspomniane formy można odnieść do opisywanych trzech funkcji rezultatów deliberacji: edukacyjnej, konsultacyjnej i podejmowania decyzji (Krzewińska 2016; Kubiak, Krzewińska 2012). Michael E. Morel (2005) te trzy funkcje deliberacji nazywa dialogiem obywatelskim (*civic dialogue*), dyskusją deliberacyjną (*deliberative discussion*) oraz deliberacyjnym podejmowaniem decyzji (*deliberative decision-making*) (zob. Krzewińska 2016). I tak, w przypadku informowania, aczkolwiek aktywnego, tj. w postaci spotkań z przedstawicielami organów władzy, osoby w nich uczestniczące – zainteresowane daną kwestią, mogą się spotkać i podyskutować. Ponadto są w stanie rozwinąć umiejętności potrzebne do lepszego funkcjonowania w systemie demokratycznym (Krzewińska 2016; Kubiak, Krzewińska 2012). Spotkania tego rodzaju mogą przyczynić się także do lepszego zrozumienia powodów stojących za podjętymi decyzjami, a tym samym zredukować ewentualne społeczne napięcia. Równocześnie mogą być źródłem odczuwanego przez obywateli dyskomfortu, wynikającego z roli jedynie biernych odbiorców komunikatów władz. W ramach konsultowania wnioski mogą, ale nie muszą być uwzględnione przez władze podejmujące decyzje (Kubiak, Krzewińska 2012). W tym przypadku chodzi o poznanie opinii uczestników, a także przekazanie im istotnych informacji związanych z przedmiotem tych opinii. Tego rodzaju dyskusje są w stanie zastąpić klasyczne badania opinii publicznej (Krzewińska 2016), dostarczając wartościowych informacji do podjęcia decyzji zgodnych ze społecznymi potrzebami i oczekiwaniami. Konsultowanie może dać obywatelom poczucie wpływu na rzeczywistość społeczną i w większym stopniu niż informowanie stanowić wentyl bezpieczeństwa dla napięć społecznych. Z kolei w ramach współdecydowania decydenci uzyskują informację na temat preferowanych przez uczestników rozwiązań i następnie je realizują (Kubiak, Krzewińska 2012). Ta forma partycypacji wiąże się z gotowością do współdzielenia władzy i choć najbliższa jest idei demokracji partycypacyjnej, to jednak wymaga rzetelnego przygotowania edukacyjnego obu stron – przedstawicieli klasy politycznej i obywateli.

Mając pełną świadomość przedstawionych powyżej argumentów i kontrargumentów, pozwolimy tu sobie na wyrażenie własnego poglądu, że przy odpowiedniej woli organizatorów i uczestników procesów partycypacyjnych, a także odpowiedzialnej ich organizacji, argumenty są ważniejsze niż kontrargumenty. Innymi słowy, uważamy, że warto partycypować!

Ile partycypacji w partycypacji?

We wcześniejszym podrozdziale staraliśmy się wskazać zarówno na zalety, jak i wady włączania mieszkańców w procesy współzarządzania. W kolejnym rozdziale przedstawimy wybrane dobre praktyki – mody i trendy w konsultacjach społecznych, z których coraz częściej korzysta się w Polsce. Przestrzeń pomiędzy tymi dwoma opisywanymi aspektami partycypacji wydaje nam się dobrym miejscem do zastanowienia się nad tym, ile jest partycypacji w samej partycypacji. Pod tym przewrotnym pytaniem kryje się chęć zweryfikowania kondycji i jakości procesów partycypacyjnych w naszym kraju oraz ich realnego wpływu na podejmowane przez władze decyzje oraz – szerzej – demokrację. Już na wstępie musimy jednak rozczarować Czytelników, nie będziemy bowiem w stanie w pełni na pytanie to odpowiedzieć. Przede wszystkim stwierdzamy, że niewiele prac i badań koncentruje się *stricto* na interesujących nas aspektach. Oczywiście istnieje wręcz niekończąca się liczba publikacji i artykułów, w których identyfikuje się wady i pozorności prowadzonych w Polsce konsultacji społecznych, jednak te opracowania mają zwykle charakter jednostkowy (case'owy) lub ograniczają się do kilku porównywanych ze sobą przypadków. Jedynie do pewnego stopnia pozwalają one sądzić, że z kondycją partycypacji nie jest jeszcze najlepiej. Brakuje, poza nielicznymi wyjątkami, szeroko zakrojonych inicjatyw badawczych, które umożliwiałyby kompleksową (globalną) ocenę realizowanych w Polsce procesów partycypacyjnych.

Na początku tego rozdziału odwoływaliśmy się do poświęconego partycypacji przewodnika „Krytyki Politycznej”, w którym jego redaktorzy (Sadura, Erbel 2012: 6) stwierdzali, że partycypacja jest trendy. W tym miejscu chcemy zwrócić uwagę, że publikację wydano w 2012 r. Naszym zdaniem nie był to przypadek, bo tak jak sygnalizowaliśmy wcześniej, początek drugiej dekady XXI w. w Polsce to przełomowy moment dla partycypacji. To wtedy w polskich miastach zaczęły pojawiać się budżety partycypacyjne, opublikowano wspomniany przewodnik, a także *Siedem zasad konsultacji* (Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji 2013), które miały stanowić drogowskaz normatywny dla administracji publicznej w zakresie wdrażania procesów partycypacyjnych. O konsultacjach społecznych i włączaniu obywateli w procesy decyzyjne mówiło się i pisało dużo, a partycypacja stawała się modna. Nie chcemy przez to powiedzieć, że obecnie tendencja

do organizowania konsultacji społecznych zanika, wręcz przeciwnie (zob. rozdział II), ale wówczas partycypacja stanowiła pewne *novum* – gorący temat, który wzbudzał duże zainteresowanie. W efekcie to w tamtym czasie powstały również dwa ważne opracowania, dotyczące jakości i kondycji partycypacji. W roku 2011 na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej konsorcjum, w skład którego wchodziły firma SMG/KRC Poland Media S.A. oraz Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, opracowało *Raport końcowy z badania efektywności mechanizmów konsultacji społecznych*. Autorzy zdawali sobie sprawę z zachodzących zmian, co wyrażali następującymi słowami: „W ostatnich latach relacje pomiędzy administracją publiczną a organizacjami pozarządowymi i obywatelami przechodzą ważną ewolucję. Obserwujemy szeroko zakrojone zjawiska modernizacji mechanizmów rządzenia w kierunku modelu, który można określić jako bardziej partycypacyjny” (Pracownia „Stocznia” i SMG/KRC 2011: 5). Warto również zaznaczyć, że raport powstał na podstawie szeroko zakrojonych badań, w tym badania kwestionariuszowego zrealizowanego na losowej, reprezentatywnej ogólnopolskiej próbie obywateli (N = 1005 osób). Naszym zdaniem jest to jedna z najbardziej kompleksowych empirycznych prac na temat jakości partycypacji w Polsce. Drugim z przywołanych opracowań jest raport „Stocznia”, przygotowany przez Katarzynę Starzyk-Durbacz (2016): *O partycypacji. Podsumowanie badań i analiz dotyczących partycypacji obywatelskiej w Polsce*. W tym przypadku także wykorzystano badanie ankietowe, które zrealizowane zostało na reprezentatywnej próbie Polaków (ze względu na płeć, wiek i miejsce zamieszkania), co miało umożliwić porównanie zmian między rokiem 2011 a 2015 – momentem realizacji drugiego badania. Obie publikacje stanowią źródło wielu cennych informacji na temat kondycji partycypacji w Polsce. Natomiast poniżej przedstawimy jedynie najważniejsze informacje i wnioski. Z pierwszego raportu wynikało, że w 2011 r. pojęcie „konsultacji społecznych” było dla zdecydowanej większości Polaków czymś nieznanym i niezrozumiałym. Jedynie co piąty badany przyznał, że miał kontakt z określeniem „konsultacje społeczne” (Pracownia „Stocznia” i SMG/KRC 2011: 70). Powszechna niezajomość terminu oraz tego, co się za nim kryje, miała zapewne bezpośredni wpływ na poziom uczestnictwa w konsultacjach społecznych. Tylko 7% ankietowanych zadeklarowało, że uczestniczyło w jakimś procesie konsultacyjnym – zabierało głos w sprawach ważnych dla społeczności lokalnej (Pracownia „Stocznia” i SMG/KRC 2011: 73). Warto odnotować, że w roku 2011 idea polegająca na konsultowaniu planowanych rozwiązań i decyzji z obywatelami była dość mglista również dla przedstawicieli administracji publicznej, a główną motywacją (choć nie jedyną) do ich realizacji były wymogi ustawowe (Pracownia „Stocznia” i SMG/KRC 2011: 178). Te „wymuszone” konsultacje krytykowane były za ich fasadowy charakter przez tych, którzy brali w nich udział, na co urzędnicy odpowiadali z kolei zarzutem nikłego społecznego zainteresowania i lobbowania rozwiązań niesprzyjających dobru wspólnemu: „Zarzuty ze strony uczestników konsultacji pod adresem administracji związane z niechęcią do prowadzenia

prawdziwych konsultacji i faktycznego uwzględniania uwag, spotykają się często z kontrargumentami o braku zainteresowania ze strony samych organizacji, a także uprawianiu przez nie wąsko rozumianego lobbingu – a zatem chęci wpisania korzystnego dla siebie rozwiązania zamiast troski o szerszy interes publiczny, czy wreszcie braku w środowisku organizacji kompetencji do zrozumienia i komentowania przedkładanych dokumentów” (Pracownia „Stocznia” i SMG/KRC 2011: 178). W raporcie odniesiono się także do trzech kluczowych elementów konsultacji społecznych: informowania o nich społeczeństwa, zasięgania opinii oraz przekazywania informacji zwrotnej. Sformułowano wnioski, że wykorzystywane są jedynie bierne formy przekazywania wiadomości, takie jak wywieszanie informacji w urzędowej gablocie lub na stronie internetowej urzędu, co nie może sprzyjać budowaniu powszechnego zainteresowania konsultacjami społecznymi ze względu na brak wiedzy o ich organizacji. Z kolei w zakresie uzyskiwania opinii od społeczeństwa dominują nieinteraktywne formy kontaktu, a także brakuje materiałów informacyjnych, które przybliżyłyby zagadnienie uczestnikom konsultacji. Wskazano również na zbyt krótki czas przeznaczony na dyskusję i zbieranie opinii. Natomiast w odniesieniu do trzeciego elementu podkreślano, że w większości procesów brakuje informacji zwrotnej, co przez osoby, które w nich uczestniczyły, postrzegane jest jako instrumentalne i niepartnerskie traktowanie (Pracownia „Stocznia” i SMG/KRC 2011: 180). Z dzisiejszej perspektywy trudno jednoznacznie ocenić, jak zmieniły się te trzy elementy i jakość procesów konsultacyjnych, gdyż brakuje tak kompleksowych badań, jak te zrealizowane przez Fundację „Stocznia”. Z naszych obserwacji, które są jedynie zbiorem wrażeń z pojedynczych procesów partycypacyjnych, które mogliśmy obserwować, wynika, że okoliczności powoli się zmieniają. Nie spotykamy się już z sytuacją, w której o konsultacjach informuje się jedynie poprzez gabloty urzędowe. Trudno nam jednak orzec, czy zmiana ta wynika z innego podejścia organizatorów konsultacji społecznych czy raczej z szybkich zmian technologicznych, przejawiających się w tym, że dawną gablotę zastąpiła strona internetowa, na którą zagląдают tylko zainteresowani. Obserwujemy także coraz częstsze odchodzenie od form nieinteraktywnych, co potwierdzają przytaczane w kolejnym rozdziale dobre praktyki, w których pojawiają się różnego rodzaju innowacyjne mechanizmy partycypacyjne. Ocena poziomu i jakości informacji zwrotnych nie jest łatwa, ale z rozmów, które prowadziliśmy z praktykami partycypacji i urzędnikami w ramach Regionalnego Forum Praktyków Partycypacji w Łodzi wynika, że w tym aspekcie dużo się nie zmieniło od 2015 r.

Nasze obserwacje należy uzupełnić i zestawić z wnioskami z raportu Obserwatorium Polityki Miejskiej Instytutu Rozwoju Miasta i Regionów (OPM IRMiR), pod redakcją Pawła Pisteloka i Borysa Marteli (2019), w całości poświęconego partycypacji w polskich miastach. Redaktorzy opracowania, podobnie jak my, zastanawiali się, czy moda na partycypację w naszym kraju jest jedynie zmianą języka, czy rzeczywiście mamy do czynienia z nowymi praktykami zarządzania – współzarządzania (Pistelok, Martela 2019: 13). Odpowiedzi miało dostarczyć

badanie ankietowe polegające na rozesłaniu formularzy do wszystkich polskich miast. Jak podają autorzy, dane uzyskano od 884 jednostek samorządu terytorialnego, co dało zwrotność na poziomie ponad 95% (Pistelok, Martela 2019: 8). Naszym zdaniem to trzecie i najważniejsze opracowanie dotyczące polskiej partycypacji, choć w przeciwieństwie do dwóch poprzednich badań „Stoczni” w tym przypadku nie przeprowadzono badania na reprezentatywnej próbie Polaków. Warto jednak zauważyć, że już na pierwszych stronach wspomnianej publikacji kierownik Obserwatorium Polityki Miejskiej Karol Janas oraz dyrektor Instytutu Rozwoju Miasta i Regionów Wojciech Jarczewski stwierdzili, że badania monitoringowe nad partycypacją publiczną są trudne, bowiem o ich sukcesach i porażkach decyduje głównie aspekt jakościowy. Co więcej, redaktorzy raportu (Pistelok, Martela 2019: 7) podkreślili, że w opracowaniu skupili się przede wszystkim na „oprzyrządowaniu” partycypacji, czyli na możliwościach włączenia się w procesy zarządzania samorządem, jakie miasta stwarzają mieszkańcom. Przyznali również, że w mniejszym stopniu koncentrowali się na opisanu stopnia, w jakim mieszkańcy korzystają z możliwości współdecydowania. Tego typu badań, poza wcześniejszymi raportami „Stoczni”, brakuje. Podobnie jak takich, w których celem byłoby zweryfikowanie realnego wpływu partycypacji na podejmowane przez władze decyzje oraz demokrację. Niemniej projekt zrealizowany przez Obserwatorium Polityki Miejskiej dostarcza bardzo ciekawych wniosków. Okazało się, że dostępność mechanizmów partycypacyjnych zwiększa się wraz z wielkością miasta. Co ciekawe, autorzy zauważają, że nieco inne założenie pojawiło się w *Krajowej Polityce Miejskiej 2023*, w której przyjmowano, że to mniejsze ośrodki, o silnych więziach społecznych, stwarzają najbardziej sprzyjające warunki do rozwoju partycypacji publicznej. Autorzy raportu wysuwają alternatywną hipotezę, wskazującą wyższy poziom anonimowości w dużych miastach jako czynnik sprzyjający rozwojowi narzędzi partycypacyjnych. Niezależnie jednak od motywacji i przyczyn docenić należy władze tych miast, które dają mieszkańcom możliwość wpływania na decyzje podejmowane na szczeblu lokalnym. Bez wątplenia jednym z elementów, który pośrednio umożliwia taki wpływ, jest powoływanie wyspecjalizowanych komórek ds. partycypacji i dialogu z mieszkańcami. Kolejny wniosek z raportu dotyczy właśnie tego aspektu. Okazało się, że w ponad 83% miast wojewódzkich i ponad 66% miast powyżej 100 tys. mieszkańców w urzędach funkcjonują tego typu jednostki (Pistelok, Martela 2019: 14–15). Należy wyraźnie zaznaczyć, że dotyczy to dużych polskich miast, natomiast w pozostałych, jak zauważa Anna Przybylska, obowiązki związane z organizacją konsultacji społecznych mają charakter przechodni – realizowane są przez poszczególne wydziały merytoryczne. Brak komórek odpowiedzialnych za społeczny dialog, przy uwzględnieniu niskiego poziomu rozumienia idei konsultacji społecznych zidentyfikowanego w badaniach „Stoczni”, może dodatkowo niekorzystnie wpływać na – i tak już niski – poziom uczestnictwa w procesach partycypacyjnych (Przybylska 2016: 130–131).

Z następnego wniosku sformułowanego w ramach raportu OPM IRMiR wynika, że możliwości udziału mieszkańców w konsultacjach zwiększają się szybciej niż ich rzeczywisty poziom aktywności obywatelskiej. W tym miejscu warto zauważyć, że do podobnych konstatacji dochodzą także inni badacze zjawiska. Jacek Sroka i Joanna Podgórska-Rykała (2019: 36) piszą: „Można powiedzieć, że mamy do czynienia z pewnym paradoksem polegającym na tym, że partycypacyjne procedury «wyprzedziły» w Polsce zmiany kulturowe, z których (jak w demokracjach skonsolidowanych) powinny wynikać” (Sroka, Rykała 2019: 36). Choć autorzy raportu (Pistelok, Martela 2019) tego nie sugerują, poza brakiem gotowości społeczno-kulturowej na partycypację ten niski poziom aktywności może częściowo wiązać się z kolejnymi ich konstatacjami, a mianowicie: niezgodnym z przepisami ograniczaniem udziału w konsultacjach np. osobom niepełnoletnim oraz niskimi standardami dialogu. Wnioski te wyciągnięto na podstawie analizy losowo wybranej próby regulaminów konsultacji społecznych. Wynika z niej, że techniki informowania wciąż mylone są z technikami zbierania opinii (Pistelok, Martela 2019: 16–17). Wskazywano również na braki w regulaminach dotyczące informacji zwrotnej – autorzy sformułowali to w następujący sposób: „Brak w regulaminie zapisów na temat zawartości podsumowania uznajemy za przykład złej praktyki. Jeśli zależy nam na tym, by mieszkańcy mieli coraz większe zaufanie do konsultacji, to tego typu przedsięwzięcia powinny być prowadzone transparentnie i rzetelnie. Przyczynią się do tego m.in. sprawozdania i podsumowania pokazujące, w jaki sposób uwagi mieszkańców wpłynęły (bądź też nie) na rozwiązanie sprawy, która była przedmiotem dialogu z mieszkańcami” (Pistelok, Martela 2019: 18). Podobnie jak w raporcie „Stocznia” z 2015 r., również w opracowaniu Obserwatorium Polityki Miejskiej stwierdzono, że konsultacje społeczne dotyczące planowania przestrzennego ograniczają się do ustawowego minimum w aż 71% miast. Autorzy raportu skomentowali to tak: „Ponownie więc widać, że obowiązkowość jakiejś procedury może wpływać na upowszechnienie pewnych praktyk, ale nie na ich wysoką jakość. Zasady minimalne zapisywane często w ustawach stają się w rzeczywistości maksimum tego, co samorządy wykonują” (Pistelok, Martela 2019: 19). Anna Przybylska (2016: 126) odwołuje się do słów politologa Jürga Steinera, który uważał, że poza stworzeniem instytucji wspierających dzielenie się władzą z obywatelami niezbędna jest także kooperatywna mentalność ludzi, którzy w nich pracują, a tej, jak wynika z konstatacji z raportu, wciąż w większości przypadków brakuje.

Jak zatem można odpowiedzieć na tytułowe pytanie: „Ile partycypacji w partycypacji?” Z danych zawartych w przywoływanych przez nas opracowaniach wynika, że ilość procesów partycypacyjnych jest duża, natomiast nieco gorzej wypada aspekt jakościowy. Dobrym przykładem, potwierdzającym powyższy wniosek, może być mechanizm budżetu obywatelskiego, który stał się powszechny w Polsce, ale obniżono jego jakość, eliminując elementy pogłębionej dyskusji i dialogu, które występowały w brazylijskim pierwowzorze (zob. Górski 2007). W rezultacie

zgadzamy się z diagnozą Jacka Sroki i Joanny Podgórskiej-Rykały (2019), z której wynika, że procedury wyprzedziły zmiany kulturowe – w tym przypadku gotowość społeczną do partycypacji. Wydaje nam się, że do obecnej sytuacji w Polsce można odnieść koncepcję *governmentality* Michela Foucaulta (1991), a mianowicie: potrzeba jeszcze czasu, aby ukształtowana została nowa „rządomyślność”, której nierozzerwalnym elementem będzie, powszechnie akceptowana i postrzegana jako nadrzędna wartość, konieczność włączania obywateli w procesy współdecydowania. Sami obywatele również zyskują poczucie podmiotowości i sprawczość, co znajdzie odzwierciedlenie w wyższej frekwencji w procesach partycypacyjnych.

Rozdział II

Mody i trendy w konsultacjach społecznych realizowanych w Polsce

Dobre praktyki. Przewodnicy i naśladowcy

W rozdziale poświęconym partycypacji i konsultacjom społecznym, powołując się na Przewodnik „Krytyki Politycznej” (zob. Sadura, Erbel 2012), wskazywaliśmy na swoistą modę na partycypację, która z opóźnieniem dotarła z Zachodu nad Wisłę. I choć od publikacji minęło ponad dziesięć lat, wydaje się, że teza mówiąca o popularności partycypacji nadal jest aktualna, na co wskazuje część wniosków przedstawionych w przygotowanym przez Obserwatorium Polityki Miejskiej IRMiR (zob. Pistelok, Martela 2019) raporcie poświęconym kondycji partycypacji publicznej w polskich miastach. Jedynie część, bo przedstawione w opracowaniu wyniki badania dowodzą, że partycypacja rozwija się w Polsce w sposób dynamiczny, lecz jednocześnie dość nierównomierny – działania partycypacyjne podejmowane są najczęściej w dużych miastach (Martela 2019). Z kolei z przygotowanego przez Damiana Jaworka i Katarzynę Starzyk-Durbacz (2016) opracowania na temat praktyk partycypacji wynika, że biorą w niej udział głównie osoby z wyższym wykształceniem, w średnim wieku, pracujące w organizacjach pozarządowych i administracji publicznej, mieszkające i działające w dużych miastach. A to m.in. ta grupa – którą można nazwać nowymi mieszczanami – stanowi swoiste koło zamachowe polskiej partycypacji, nie dziwi zatem fakt, że procesy konsultacyjne w znacznym stopniu realizowane są w dużych polskich miastach, aczkolwiek istnieje także sporo przypadków odbiegających od tej reguły, co znajdzie potwierdzenie w dalszej części niniejszego tekstu.

Jak zauważa Borys Martela (2019: 13), „[...] przeświadczenie, że mieszkańcy powinni być bezpośrednio i regularnie pytani o zdanie w sprawach dotyczących ich lokalnych społeczności, przestało być wyrażane jedynie przez organizacje społeczne i ruchy miejskie. Stało się czymś w gruncie rzeczy bezspornym, także dla władz miejskich i urzędników”. Jednakże część z nich nadal nie dostrzega potrzeby angażowania mieszkańców w procesy decyzyjne, a – wymagane prawem – konsultacje obligatoryjne mają niejednokrotnie charakter działań pozornych (Martela 2019: 13). Z rezultatów badania Obserwatorium Polityki Miejskiej wynika bowiem, że większa skłonność do angażowania obywateli w procesy konsultacyjne charakterystyczna jest właśnie dla, wspomnianych wyżej, dużych miast – liczących powyżej 100 tys. mieszkańców. W niemal 80% z nich realizowane są fakultatywne konsultacje społeczne dotyczące planowania przestrzennego, podczas gdy w miastach średnich (20–100 tys. mieszkańców) odsetek ten wynosi nieco ponad 40%, a w miastach do 20 tys. mieszkańców – ok. 25% (Pistelok, Martela 2019). Można byłoby zatem skonstatować, że moda na partycypację charakterystyczna jest głównie dla dużych ośrodków miejskich, gdzie idea włączania mieszkańców w procesy współdecydowania ma liczne grono zwolenników, do którego należą praktycy partycypacji systematycznie wywierający presję na lokalne władze. W pewnym stopniu potwierdzają to wyniki badań Roberta Gawłowskiego i Adama J. Jarosza (2019), którzy na podstawie ankiet dla miejskich urzędników przeprowadzili analizę wykorzystania tzw. infrastruktury partycypacyjnej. Badaniem objęte zostały wszystkie miasta wojewódzkie z wyłączeniem Warszawy, ze względu na nieco inną strukturę organizacyjną stolicy¹. Infrastruktura partycypacyjna zdefiniowana została jako „[...] zbiór powtarzalnych, powszechnie znanych i zrozumiałych dla obywateli narzędzi prawnych i instytucjonalnych, dzięki którym będą oni włączani w proces wypracowywania decyzji bądź współdecydowali o sprawach publicznych” (Jarosz 2019: 81). W opinii autorów na tak rozumianą infrastrukturę partycypacyjną składają się następujące elementy (narzędzia): jednostki pomocnicze, konsultacje społeczne, wyposażenie urzędu i kompetencje pracowników w zakresie partycypacji, inicjatywy lokalne, budżety obywatelskie i społeczne organy konsultacyjne (np. rady seniorów). Na podstawie informacji uzyskanych od urzędników każdy z tych elementów oceniony został za pomocą skali inspirowanej dobrze znanymi w literaturze przedmiotu drabinami partycypacyjnymi. Zsumowanie wszystkich ocen przypisanych poszczególnym narzędziom umożliwiło porównanie poziomu wykorzystania infrastruktury partycypacyjnej w badanych miastach. I tak, okazało się, że „[...] najbardziej partycypacyjnym miastem jest Olsztyn, który rozwinął w zaawansowanym stopniu wszystkie badane narzędzia partycypacyjne” (Jarosz 2019: 87). Oprócz Olsztyna w grupie miast o tzw. pogłębionej partycypacji znalazły się jeszcze Poznań, Kraków i Toruń. Ten rodzaj partycypacji „[...] to sytuacja, w której infrastruktura partycypacji została rozbudowana bardzo szeroko, wykorzystując wiele narzędzi w najbardziej zaawansowanej formie” (Jarosz 2019: 85).

¹ Autorzy badania nie otrzymali odpowiedzi od przedstawicieli Gdańska, Lublina i Opola.

Nieco gorzej wypadły Białystok, Bydgoszcz, Katowice, Łódź i Zielona Góra – autorzy badania uznali, że miasta te charakteryzuje partycypacja rzeczywista, co oznacza, że „[...] władze miejskie stworzyły rozbudowaną partycypację, jej narzędzia są na tyle rozwinięte, że jest ona istotnym elementem podejmowania decyzji w polityce miejskiej” (Jarosz 2019: 85). Pozostałe miasta cechuje partycypacja podstawowa, czyli „[...] sytuacja, w której narzędzia istnieją i są wykorzystywane, ale w podstawowej, niepogłębionej formie” (Jarosz 2019: 85). I choć miasta wojewódzkie różnią się poziomem wykorzystywania infrastruktury partycypacyjnej, to w każdym z nich jest ona obecna, co dodatkowo potwierdza wnioski płynące z raportu poświęconego partycypacji publicznej w polskich miastach (zob. Pistelok, Martela 2019).

Biorąc pod uwagę wyniki analizy Roberta Gawłowskiego i Adama J. Jarosza (2019), odnoszące się do zróżnicowanego stopnia wykorzystywania infrastruktury partycypacyjnej, warto zastanowić się, co stanowi wyróżnik Olsztyna na mapie polskiej partycypacji (tabela 5). Ze względu na charakter tego opracowania uwagę skoncentrowaliśmy na konsultacjach społecznych, czyli jednym z elementów wspomnianej infrastruktury partycypacyjnej, pomijając jej pozostałe składowe.

Tabela 5. Działania partycypacyjne realizowane w Olsztynie

Partycypacyjny Olsztyn

Wydaje nam się, że jednym z wyróżników Olsztyna w kontekście podejmowanych inicjatyw partycypacyjnych jest przeprowadzenie panelu obywatelskiego, czyli – jak na polskie warunki – przedsięwzięcia innowacyjnego i nowatorskiego. W roku 2016 władze Olsztyna zdecydowały się na roczną realizację panelu. Inicjatywa ta miała być kolejnym narzędziem – obok konsultacji społecznych, inicjatyw obywatelskich i budżetu obywatelskiego – zwiększania zainteresowania mieszkańców sprawami lokalnymi, a także zaangażowania w procesy współdecydowania o mieście. W ramach realizacji panelu planowano wylosowanie grupy 10 tys. mieszkańców, z której docelowo ok. 500 osób miało uczestniczyć w badaniach ankietowych. Osoby te raz na kwartał miały brać udział w tzw. badaniu podstawowym, polegającym na wyrażaniu opinii na temat rozwoju i funkcjonowania miasta. Ponadto cyklicznie – np. raz na miesiąc – planowano realizację badań dotyczących aktualnych problemów w mieście. Założono, że uczestnicy panelu będą mogli także skorzystać z zaproszeń do udziału w konsultacjach społecznych, warsztatach i dyskusjach dotyczących przyszłości miasta oraz oceny jakości funkcjonowania placówek publicznych*.

Warto odnotować, że w odróżnieniu od podobnej gdańskiej inicjatywy rezultaty olsztyńskiego przedsięwzięcia nie były wiążące, co uznać można za pewną skazę. Niemniej wydaje się, że Olsztyn jest przodownikiem i wzorem do naśladowania przez inne miasta w aspekcie stosowania nieznanymi, a raczej niestosowanymi wcześniej na gruncie polskim technik partycypacyjnych.

Ponadto należy zauważyć, że w pozostałych procesach konsultacyjnych wójtowie nie ograniczają się jedynie do umożliwienia mieszkańcom zgłaszania uwag pisemnych. Organizowane są otwarte spotkania konsultacyjne (zob. *Raport z konsultacji społecznych w sprawie projektu Planu mobilności...* 2017; *Raport z konsultacji społecznych Rewitalizacja Parku...* 2018), spacerki badawcze (zob. *Raport z konsultacji społecznych dotyczących założeń do Programu Zatorze...* 2018), a także badania ankietowe realizowane na próbach reprezentatywnych (zob. *Raport z konsultacji społecznych na temat ewentualnego ograniczenia sprzedaży...* 2018).

Tabela 5. cd.

Wykorzystywany wachlarz technik partycypacyjnych oceniać należy jak najbardziej pozytywnie, aczkolwiek biorąc pod uwagę sposoby realizacji konsultacji społecznych w innych polskich dużych miastach, zaznaczyć należy, że ta swoista dywersyfikacja partycypacyjna stała się już pewną normą. Co więcej, przedstawione w dalszej części informacje o rosnącej popularności paneli obywatelskich pokazują, że także tego rodzaju przedsięwzięcia zaczynają się upowszechniać, a tym samym przestają być wyróżnikiem nowatorskiego podejścia miasta do partycypacji. Innymi słowy, należy przyznać, że realizacja panelu w 2016 r. była pewnym działaniem pionierskim, ale raczej nie uprawnia do stanowczego wyróżniania tego miasta na tle innych dużych ośrodków miejskich i podejmowanych przez nie działań partycypacyjnych.

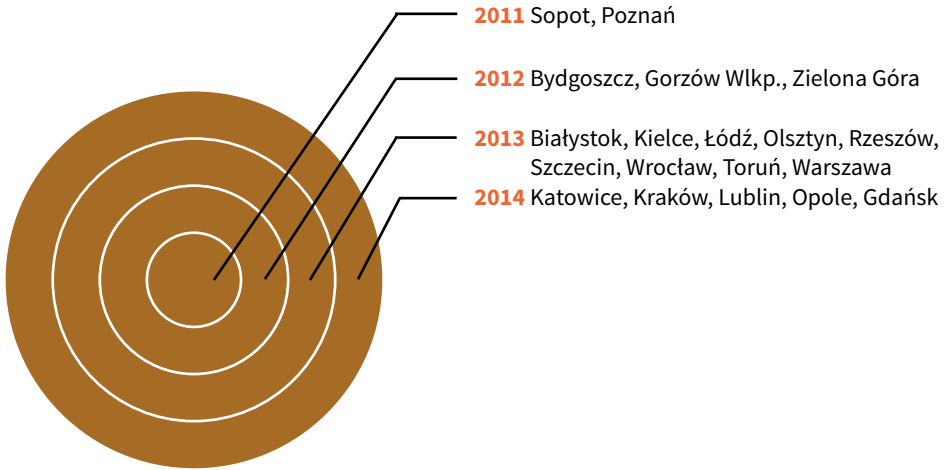
* Niestety działanie strony internetowej Olsztyńskiego Panelu Obywatelskiego zostało zawieszona, a na stronach urzędu miasta nie zamieszczono żadnego sprawozdania, toteż opisując to przedsięwzięcie, opieramy się głównie na źródłach pośrednich (informacjach zamieszczonych m.in. na portalu www.partycypacjaobywatelska.pl oraz stronie internetowej Obserwatorium Polityki Miejskiej).

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione przez Gawłowskiego i Jarosza (2019) dane potwierdzają pewną zmianę optyki władz dużych miast w stosunku do działań partycypacyjnych, przejawiającą się w ich częstszym stosowaniu. Jednakże analizując polską scenę partycypacji, poza tendencją do częstszego organizowania procesów partycypacyjnych zaobserwować można również określone mody i trendy konsultacyjne. Przykładem mogą być chociażby olsztyńskie doświadczenia z panelem obywatelskim – o jego realizacji szeroko informowały media lokalne (zob. *Panel Obywatelski – Olsztyn pierwszy w Polsce* – artykuł na portalu Twój Kurier Olsztyński), a także „branżowe” portale poświęcone partycypacji (m.in. www.partycypacjaobywatelska.pl), w których podkreślano unikatowość inicjatywy. W efekcie w innych polskich miastach również zaczęto rozważać możliwość realizacji własnych paneli obywatelskich. Wydaje się, że w tym przypadku mamy do czynienia ze zjawiskiem, w którym „przodownicy” decydują się na przetestowanie danego rozwiązania na własnym podwórku, czemu zwykle towarzyszy szum medialny, sprawiający, że testowana technika zyskuje popularność. Z każdym kolejnym eksperymentem polegającym na wykorzystaniu nowego lub nieznanego w Polsce sposobu konsultacji rozbudowuje się katalog możliwych do zastosowania technik. Nieco metaforycznie katalog ten można porównać do obwoźnego straganu, który sukcesywnie dociera do kolejnych miejsc, a z jego oferty „naśladowcy” wybierają, to, co stosunkowo dobrze zostało przyjęte u „przodowników”. W rezultacie doświadczamy swoistej – nieformalnej – rywalizacji miast na polu wprowadzania coraz bardziej innowacyjnych technik partycypacyjnych. Jeżeli nie uda się osiągnąć statusu przodownika-innowatora, to i tak należy wejść w rolę naśladowcy, aby pokazać innym, że „my też tak potrafimy i możemy”. Postępowanie takie zapewne motywowane jest chęcią zwiększenia społecznego poparcia i kapitału politycznego

lokalnych polityków (Kajdanek 2015; Kalisiak-Mędelska 2016; Kraszewski, Mojkowski 2014; Martela 2013), co w znacznym stopniu wyjaśnia otwartość samorządowców na partycypacyjne nowinki. I tak, dla przykładu, w *Przewodniku wspólnego planowania* (Komorowska i in. 2013: 35) przeczytać można m.in., że „Gdynia znajduje się w awangardzie polskich miast, jeśli chodzi o innowacyjne i skuteczne podejście do rozwiązywania problemów społecznych i prowadzenia długofalowej polityki społecznej (to tam powstał pierwszy program współpracy z organizacjami pozarządowymi, działa Gdyńskie Centrum Innowacji). W mieście od lat prowadzone są działania aktywizujące seniorów w odpowiedzi na zjawisko starzenia się populacji”. Z kolei po sukcesie budżetu obywatelskiego Łodzi przypisywano miano „stolicy partycypacji społecznej”. Jeden z łódzkich aktywistów miejskich nieco sarkastycznie pisał o tym w następujący sposób: „Łódź – lider partycypacji społecznej w Polsce! Łódź stolicą budżetu obywatelskiego! Największy budżet obywatelski w kraju! Kolejny rekord frekwencji! Partycypacja 3.0 – nowe pomysły na partycypację społeczną w Łodzi!” (Ogrodowski, *Porządek panuje w Łodzi*, artykuł na stronie www.miejmiejsce.com).

Ciekawy przykład rywalizacyjnych trendów partycypacyjnych, a także swoistego przodownictwa i naśladownictwa praktyk konsultacyjnych, stanowi fenomen budżetów partycypacyjnych, w Polsce nazywanych budżetami obywatelskimi. W literaturze przedmiotu podaje się, że modę na nie rozpoczęły władze Sopotu, które w 2011 r. zdecydowały się na przeprowadzenie tego swoistego eksperymentu (Kębłowski 2013; Martela 2013; Sidor 2014). I choć sopockiej inicjatywie daleko było do zasad obowiązujących w brazylijskim pierwowzorze, to i tak już w 2012 r. w ślad za Sopotem poszły takie miasta jak Elbląg, Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra (Kębłowski 2013). W następnych latach inicjatywa władz nadmorskiego kurortu kopiowana była przez kolejnych miejskich włodarzy, którzy dodatkowo motywowani byli przez miejskich aktywistów – praktyków partycypacji (Martela 2013; Sidor, Kajdanek 2015). W rezultacie budżety partycypacyjne na stałe wpisały się w praktyki znacznej części polskich samorządów. Z raportu Obserwatorium Polityki Miejskiej wynika, że w Polsce funkcjonuje kilkaset budżetów obywatelskich (Martela 2019). Szacuje się, że w ramach edycji na 2017 r. mechanizm ten zastosowano w ok. 320 miastach. Z kolei dane zawarte w raporcie *The Participatory Budgeting World Atlas* (2019) dowodzą, że Polska jest aktualnie europejskim liderem we wdrażaniu budżetów partycypacyjnych. Z raportu tego wynika, że w Polsce w 2018 r. zrealizowano między 1840 a 1860 tego typu procesów, jednakże na zdecydowaną większość tych statystyk składają się fundusze sołeckie, które również uznano za budżety partycypacyjne. Niemniej dane potwierdzają, że w 2018 r. mieszkańcy ok. 360 polskich miast mogli współdecydować o wydatkowaniu części budżetów miejskich. Co więcej, od tego roku gminy będące miastami na prawach powiatu mają ustawowy obowiązek prowadzenia konsultacji w formie budżetów obywatelskich [art. 5a ust. 5 Ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. z 1990 r. nr 16, poz. 95)].

Rysunek 2. Tempo upowszechniania się budżetów partycypacyjnych w miastach wojewódzkich².

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bp.partycypacjaobywatelska.pl/> (dostęp: 20.04.2020).

Budżetowa moda nieco osłabła ze względu na pandemię COVID-19 i obawy o stabilność lokalnych finansów. Z analiz prowadzonych przez Obserwatorium Polityki Miejskiej IRMIR (Bubak, Janik, Martela 2020) wynika, że w roku 2020 budżety obywatelskie zrealizowano w 31% miast. Natomiast w roku 2016 odsetek ten wynosił aż 49%. Ze względu na pandemię z budżetów rezygnowano głównie w małych i średnich miastach. Warto jednak zauważyć, że w 2021 r. odsetek miast realizujących inicjatywę zwiększył się do 42%, co oznacza, że w roku tym mieszkańcy aż 244 polskich miast mogli decydować o wydatkowaniu części środków publicznych (Martela i in. 2021).

W każdym razie wydaje się, że w historii rozwoju polskich budżetów partycypacyjnych zidentyfikować można partycypacyjnych innowatorów – przodowników, a także ostrożnych naśladowców, którzy zdecydowali się na wprowadzenie tego mechanizmu po swoistych pilotażach i eksperymentach zrealizowanych przez innych, co ilustruje rysunek 2, na którym przedstawiono tempo upowszechniania się budżetów partycypacyjnych w miastach wojewódzkich.

Pisząc o przodownikach i naśladowcach wybranych technik partycypacyjnych, w pierwszej kolejności musimy wskazać na kilka przyjętych przez nas założeń i uproszczeń. Po pierwsze, naszą jednostką analizy jest miasto, gdyż to prezydenci

² Procedury budżetów partycypacyjnych polegają na tym, że w danym roku mieszkańcy zgłaszają i wybierają zadania do realizacji, które wdrażane są przez miasta w kolejnym roku kalendarzowym. Lata wskazane na rysunku odpowiadają etapowi zgłaszania i wyboru projektów. Zwykle przyjmuje się, że datą realizacji danej edycji budżetu partycypacyjnego jest rok wykonania zadań przez urząd miasta. Rok 2011 w przypadku Poznania oznacza, że w tym roku mieszkańcy mogli zgłaszać i wybierać projekty, których realizacja nastąpiła w roku 2012.

i burmistrzowie mają kompetencje do organizowania konsultacji społecznych³. Po drugie, za przodownika (innovatora) we wdrażaniu danej techniki uznajemy miasto bądź miasta, których doświadczenia jako pierwsze zostały opisane w literaturze przedmiotu – głównie w przewodnikach i podręcznikach do partycypacji, publikowanych zwykle przez organizacje pozarządowe⁴. Zakładamy, że szczegółowy opis i relacja z wdrożenia danej techniki mogą świadczyć o relatywnym sukcesie danego przedsięwzięcia, a przede wszystkim stanowić łatwo dostępną inspirację dla kolejnych miast i ich włodarzy – naśladowców. Po trzecie, nasz przegląd przodowników i naśladowców ma charakter selektywny i subiektywny. Opieramy go na kwerendzie publikacji zamieszczanych na portalach i stronach internetowych, opracowywanych i udostępnianych przez praktyków partycypacji, a także na własnej wiedzy i doświadczeniu, wynikających z licznych nieformalnych rozmów i konsultacji z przedstawicielami zarówno trzeciego sektora, jak i samorządów. Naszą intencją jest przybliżenie czytelnikowi przede wszystkim stosunkowo nowych i jeszcze powszechnie niestosowanych technik, które dopiero zyskują popularność w warunkach polskich. Po czwarte, ze względu na selektywność naszego przeglądu istnieje prawdopodobieństwo, że pominęliśmy jakąś technikę lub jej prekursora. Innymi słowy, chcemy wyraźnie podkreślić, że zestawienie to nie jest wyczerpujące, zarówno jeśli chodzi o metody, jak i ośrodki je wdrażające, a jego cel to ukazanie ogólnych tendencji upowszechniania się wybranych metod partycypacyjnych. Jednocześnie jesteśmy w pełni świadomi ograniczeń wynikających z przyjętych przez nas założeń. Przede wszystkim zdajemy sobie sprawę, że w warunkach polskich kuźnię partycypacyjnych rozwiązań stanowi trzeci sektor, a w szczególności: Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”, Instytut Spraw Publicznych, Fundacja Pole Dialogu, a także FISE – Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych. To głównie publikacje tych organizacji wskazywane są przez praktyków jako podstawowe źródła wiedzy o partycypacji i różnych jej technikach (zob. Jaworek, Starzyk-Durbacz 2016). Zdajemy sobie także sprawę, że znaczna część nowatorskich metod partycypacyjnych w pierwszej kolejności omawiana jest na organizowanym corocznie od 2014 r. Forum Praktyków Partycypacji, a następnie za sprawą jego uczestników – przekonujących miejskich włodarzy – wprowadzana jest do wachlarza technik partycypacyjnych wykorzystywanych w danych ośrodkach miejskich. Rozumiemy również, że realizacja pierwszych edycji budżetów

- 3 W pełni zdajemy sobie sprawę, że często konsultacje społeczne zlecane są do realizacji organizacjom pozarządowym lub specjalistycznym firmom. Mamy również świadomość, że każdy podmiot może przeprowadzić własne konsultacje, a raport z nich przestać do prezydenta lub burmistrza miasta.
- 4 Poza wspomnianymi przewodnikami w procesie identyfikacji miast korzystających z poszczególnych technik posilkujemy się również danymi zamieszczanymi na stronach internetowych poszczególnych miast oraz danymi dostępnymi na internetowych portalach poświęconych m.in. problematyce partycypacji.

partycypacyjnych, czy zyskujących popularność paneli obywatelskich, wynika z długiego procesu lobbowania władz przez miejskich aktywistów.

Mając na uwadze powyższe założenia oraz ich ograniczenia, w dalszej części rozdziału przedstawimy przykłady zastosowania w warunkach polskich kilku technik partycypacyjnych: warsztatów Charrette, warsztatów Planning for Real⁵, spacerów badawczych, techniki World Café, paneli i narad obywatelskich, sondażu deliberatywnego i sądu obywatelskiego. Przeanalizowane także zostaną procesy popularyzacji i upowszechniania się niektórych spośród nich. W skróconej formie przywołamy w naszych rozważaniach dominujące w Polsce formy partycypacji, takie jak różnego rodzaju otwarte spotkania i debaty (zob. Jaworek, Starzyk-Durbacz 2016) oraz rozmaite sposoby pozyskiwania opinii w formie pisemnej poprzez formularze konsultacyjne.

Duopol Charrette

W roku 2005 Maciej M. Mycielski na łamach czasopisma „Urbanista”, opisując m.in. chaotyczny rozrost polskich przedmieść, wskazywał, że swego rodzaju remedium na zapanowanie nad żywiołem suburbanizacji może być m.in. upowszechnienie warsztatów planistycznych „Charrette”⁵, w ramach których na drodze dyskusji będzie można odkryć racjonalne rozwiązania, satysfakcjonujące większość zainteresowanych stron. Tego typu inicjatywy początkowo pojawiły się w Stanach Zjednoczonych, a w późniejszym okresie rozpowszechniły się także w krajach europejskich (Mycielski 2016; Rodak 2018). Jeden ze sposobów wykorzystania tej formy konsultacji w USA przedstawiony został w filmie w reżyserii Robina Bissella zatytułowanym *The Best of Enemies*. Zaprezentowano w nim historię konsultacji społecznych, które miały miejsce w Karolinie Północnej w roku 1961 i dotyczyły wypracowania porozumienia w kwestii integracji szkolnej. Film opowiada o współpracy czarnoskórej działaczki społecznej z lokalnym liderem Ku Klux Klanu w ramach przygotowywanych i realizowanych warsztatów. Jak pisze Maciej M. Mycielski, „zasadą «Charrette» jest wykreowanie platformy do otwartego dialogu, gdzie każdy zainteresowany może wziąć udział w procesie planistycznym. Dzięki temu wszyscy mają możliwość zrozumienia potrzeb każdej ze stron i wspierania wspólnej wizji rozwoju projektu” (2005: 38). Proces dochodzenia do porozumienia na podstawie dialogu w kwestii integracji szkolnej barwnie przedstawiono we wspomnianej produkcji filmowej, ukazując zmianę poglądów części społeczności pod wpływem argumentów wygłaszanych przez początkowych „oponentów”.

5 Należy zauważyć, że w literaturze spotyka się dwa sposoby zapisu nazwy warsztatu: „Charrette” lub „Charette”.

Idea warsztatów Charrette polega na zebraniu w jednym miejscu zróżnicowanego grona zainteresowanych osób – ekspertów, inwestorów, decydentów, mieszkańców – których zadaniem jest rozwiązanie, przy pomocy moderatora i doświadczonych projektantów, problemów związanych z opracowaniem planu – najczęściej zagospodarowania danego terenu, który zaspokajałby potrzeby i oczekiwania wszystkich interesariuszy (Mycielski 2016; Rodak 2018). Natomiast sam termin „charrette” oznacza „wózek” i wywodzi się z tradycji francuskich akademii sztuk pięknych, gdzie wykorzystywano dwukołowy wózek do zbierania prac i rysunków studenckich w wyznaczonym dniu i o określonej godzinie. Gdy wózek się zbliżał, studenci często w pośpiechu nanosili ostatnie poprawki na swoje prace. Termin ten ma zatem oddawać intensywność, duży nakład pracy i osiągnięcie realnego efektu w krótkim czasie (Mycielski 2016). W stosunkowo krótkim, ponieważ warsztaty powinny trwać kilka dni⁶. Pierwszym etapem powinno być zapoznanie się z obszarem, który ma zostać poddany przekształceniom oraz wykorzystanymi w innych lokalizacjach potencjalnymi rozwiązaniami, które stanowić mogą pewien wzór i punkt odniesienia. W kolejnych dniach uczestnicy podczas codziennych spotkań i prezentacji powinni sukcesywnie przechodzić do opracowywania konkretnych rozwiązań (Mycielski 2005). W zależności od liczby uczestników warsztatu i omawianych zagadnień mogą wydzielić mniejsze zespoły. Moderowanie i wieloetapowość rozmów pozwalają na zgłębienie większości aspektów planu, poznanie zdania różnych środowisk oraz wypracowanie konkretnych propozycji (Rodak 2018). Zdaniem Macieja M. Mycielskiego (2016: 87–88), „tym, co naprawdę wydaje się wyróżniać warsztaty Charrette, jest to, że w ich wyniku powstaje nie tyle zapis z dyskusji publicznej, lecz kompleksowa, zilustrowana wizja rozwoju, wynikająca z syntezy wszystkich kluczowych zagadnień ukierunkowujących projekt (analizy komunikacyjne, społeczne, ekonomiczne, dziedzictwa kulturowego itp.). Aby móc to osiągnąć, wypracowano szczegółową metodologię”.

Prawdopodobnie wyżej wspomniane atrybuty warsztatów Charrette przyczyniły się do tego, że od końca pierwszej dekady XXI w. także w Polsce podejmowane są próby projektowania i rewitalizowania przestrzeni z zastosowaniem tej planistyczno-projektowej metody (Szymytkowska 2013). Wśród przykładów wymienia się m.in. Starą Papiernię w Konstancinie, Zamienie w gminie Lesznowola, Eko-miasteczko Siewierz-Jeziorna itd. Z tym ostatnim wiąże się realizacja jednego z pierwszych warsztatów Charrette przeprowadzonych w naszym kraju. Opierając się na zrealizowanych w 2007 r. 10-dniowych warsztatach z udziałem inwestorów, przedstawicieli urzędu miasta, właścicieli gruntów i międzynarodowego grona ekspertów, podjęto decyzję o budowie nowej dzielnicy. Utworzony podczas dyskusji projekt zakładał, że będzie ona ekologiczna i nawiąże charakterem do małego miasteczka. Istotną cechą przedsięwzięcia miała być – wbrew panującym tendencjom do grodzenia

6 W zależności od źródeł podaje się pięć do dziesięciu dni (Mycielski 2005) lub cztery–sześć dni (Mycielski 2016).

i zamykania zespołów mieszkaniowych – otwartość (Mycielski, Piotrkowski 2014). I choć warsztat nie miał charakteru „czystych” konsultacji społecznych, bo dotyczył inwestycji komercyjnej i wynikał z intencji inwestora, któremu zaproponowano zakup 120-hektarowego terenu położonego nad Zalewem Przemyski-Siewierskim, to dał asumpt do sukcesywnego zwiększania popularności tej metody na gruncie polskim. Podkreślić należy również, że w tym przypadku rolę swoistego trendsettera przyjęła instytucja komercyjna w postaci pracowni projektowej Mycielski Architecture & Urbanism – MAU, która odpowiedzialna była także za organizację warsztatu Charrette w Gdyni w maju 2012 r. Gdyńskie konsultacje dotyczyły dzielnicy Gdynia Zachód i odbyły się pod hasłem „Jaka przyszłość Gdyni Zachód?”. W warsztatach wzięli udział przedstawiciele urzędu miasta, urbaniści z Politechniki Gdańskiej, inwestorzy, eksperci, a także przedstawiciele lokalnej społeczności. W tym miejscu warto jednak zauważyć, że w ramach trzydniowych warsztatów mieszkańcom zaoferowano jedynie możliwość dwugodzinnego udziału w tzw. mityngu, w ramach którego mogli zadawać pytania dotyczące rozwoju dzielnicy. Natomiast w pozostałych częściach warsztatu miejscy decydenci, eksperci oraz inwestorzy we własnym gronie dyskutowali nad trzema kwestiami: efektywnymi rozwiązaniami komunikacyjnymi dla dzielnicy, zrównoważonym rozwojem i wykreowaniem nowych miejsc pracy oraz zaprojektowaniem przyjaznej przestrzeni publicznej.

Kolejnym przedsięwzięciem koordynowanym przez pracownię MAU były tygodniowe warsztaty „Zaplanujmy przyszłość terenów po Papierni przy ul. Mirkowskiej”, które zorganizowano w październiku 2012 r. w Konstancinie-Jeziornie. Celem warsztatów było wypracowanie nowych rozwiązań dla terenów dawnych zakładów papierniczych. Warsztaty miały charakter otwarty dla mieszkańców, a udział w nich wzięli także przedstawiciele władz miejskich oraz architekci i inwestorzy (właściciele gruntu), którzy sfinansowali proces konsultacji (Kawecka-Zygadło 2013).

Szeroko zakrojony proces konsultacyjny, w ramach którego oprócz czterech otwartych spotkań z interesariuszami zorganizowano trzydniowe warsztaty Charrette, przeprowadzono także podczas opracowywania koncepcji Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Zduńska Wola – Karsznice na początku 2014 r. Również i w tym przypadku koordynatorem warsztatów była pracownia projektowa MAU. Koordynowała także konsultacje społeczne dotyczące przyszłości Pola Mokotowskiego, zrealizowane na zlecenie Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy (kwiecień 2016). Warsztaty Charrette w tym przypadku zakładały zróżnicowane formy proaktywnego dialogu z uczestnikami, polegające głównie na dyskusjach w małych grupach (8–12 osób) na różne tematy dotyczące omawianego obszaru. Poza Charrette elementami konsultacji były także spacer badawczy oraz punkt konsultacyjny z makietą parku. W ramach warsztatów odbyło się kilka sesji tematycznych, które przebiegały w podobnej formule, tj. prezentacja wprowadzająca eksperta, a następnie dyskusja przy stolikach (*Raport – Jakie Pole Mokotowskie?... 2016*).

W grudniu 2017 r., w ramach konsultacji społecznych dotyczących partycypacyjnego przygotowania koncepcji funkcjonalno-przestrzennej zagospodarowania

placu Powstańców Warszawy, realizowanych na zlecenie Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy, pracownia MAU przygotowała kolejne warsztaty Charrette. Prace warsztatowe poprzedził spacer badawczy, wprowadzający osoby biorące udział w konsultacjach w klimat i historię placu. Warszawiacy mogli także składać pisemne uwagi i propozycje w ciągu dwóch tygodni przed spotkaniem warsztatowym. W samym warsztacie udział wzięło piętnaście osób, które przez kilka dni dyskutowało nad najważniejszymi oczekiwaniami wobec zagospodarowania placu. Efektem dyskusji było wypracowanie postulatów, które posłużyły do dopracowania finalnej koncepcji (Plac Powstańców Warszawy – Koncepcja przekształceń placu Powstańców Warszawy 2018).

Również w 2017 r. pracownia odpowiedzialna była za realizację warsztatów w Gnieźnie dotyczących sposobu zagospodarowania 25 hektarów terenów pokolejowych wraz z zabytkowym kompleksem gnieźnieńskiej parowozowni.

Rysunek 3. Wykaz warsztatów Charrette zorganizowanych przez pracownię projektową Mycielski Architecture & Urbanism – MAU

Źródło: opracowanie własne.

Poza inicjatywami współorganizowanymi przez pracownię projektową MAU, w roku 2010 warsztaty Charrette zrealizowano także w Bytomiu w ramach prowadzonych konsultacji społecznych dotyczących Lokalnego Programu Rewitalizacji dzielnicy Szombierki. Konsultacje trwające trzy dni zorganizowały władze Bytomia oraz Śląski Związek Gmin i Powiatów. Wzięło w nich udział ponad sześćdziesiąt osób, w tym mieszkańcy zainteresowani procesem rewitalizacji. Z raportu z warsztatów wynika, że cały proces miał formułę otwartą i każdy zainteresowany mógł w nim uczestniczyć. Ponadto w raporcie stwierdzono, że celem warsztatów było podjęcie partnerskiej dyskusji między stronami zainteresowanymi przekształceniami dzielnicy, w związku z czym wszystkie decyzje podejmowane były w drodze konsensusu. Prace warsztatowe zaplanował i przeprowadził Piotr Lorens z Politechniki Gdańskiej (zob. Lorens 2010).

W 2011 r. warsztaty Charrette, także na temat Lokalnego Programu Rewitalizacji, przeprowadzono w Dąbrowie Górniczej i w Rudzie Śląskiej. W pierwszej z miejscowości warsztaty koncentrowały się w przede wszystkim na śródmieściu,

natomiast w Rudzie dyskusja dotyczyła dzielnicy Orzegów. Podobnie jak w przypadku konsultacji zorganizowanych w Bytomiu, w obu tych miastach przedsięwzięcie zorganizowały władze miejskie oraz Śląski Związek Gmin i Powiatów, a nad całością procesu czuwał Piotr Lorens. W obu ośrodkach warsztaty trwały trzy dni i przebiegały według podobnego scenariusza – realizowanego w ramach sześciu sesji. Pierwszego dnia uczestnicy wypełnili ankietę na temat omawianej dzielnicy, uformowano kilka grup tematycznych, a przede wszystkim zidentyfikowano i przeanalizowano problemy rozwojowe dzielnicy, a także wskazano obszary wymagające interwencji urbanistycznej. W drugim dniu uczestnicy warsztatu dyskutowali nad wyborem najważniejszych projektów możliwych do wprowadzenia w ich dzielnicy oraz ich lokalizacji. Trzeciego – ostatniego dnia – określone zostały ostateczne wizje poszczególnych części dzielnicy, przygotowano nazwy dla poszczególnych projektów, omówiono sposoby i kolejność ich realizacji. Opracowano także listę problemów związanych z proponowanymi przekształceniami.

Z kolei w 2012 r. – ponownie pod merytoryczną opieką Piotra Lorensa – przeprowadzono warsztaty dotyczące Starego Miasta w Częstochowie (zob. *Częstochowa – Stare Miasto. Założenia do strategii rozwoju przestrzennego dzielnicy*). Podobnie jak w wyżej opisanych przypadkach, przedsięwzięcie zorganizowane zostało przez lokalne władze oraz Śląski Związek Gmin i Powiatów. Również w tym mieście warsztaty miały charakter otwarty i uczestniczyć w nich mogła każda zainteresowana osoba.

Na podstawie opisanych prób zastosowania warsztatów Charrette wysnuć można wnioski, że ta forma konsultacji społecznych zaczyna być coraz bardziej popularna w Polsce, aczkolwiek trudno wskazać miasto, które uznać można byłoby za pioniera metody. Chronologicznie przodownikiem był Bytom, aczkolwiek zauważyć należy, że nieformalni lobbyści tej formy prowadzenia konsultacji społecznych to z jednej strony komercyjny podmiot w postaci pracowni projektowej, a z drugiej – Śląski Związek Gmin i Powiatów. Można więc powiedzieć, że w tym przypadku mamy do czynienia ze swoistym „duopolem Charrette”, który transportuje obwoźny stragan od miasta do miasta, lecz w jego ofercie dominuje jeden produkt. Co więcej, w przeciwieństwie do tradycyjnie rozumianego duopolu nie jest to wzajemna konkurencja, a raczej nieświadomy wspólny kierunek polegający na promocji warsztatów Charrette i zachęcaniu kontrahentów do korzystania z tej metody.

I tak, poza wspomnianym duopolem, warsztaty w formule Charrette zrealizowano także w Skawinie w 2021 r. Odbyły się one z inicjatywy Stowarzyszenia Metropolia Krakowska przy współpracy z Urzędem Miasta i Gminy Skawina, w ramach projektu „RiConnect – Rethinking Mobility Infrastructure to Reconnect Cities”. Celem było opracowanie koncepcji funkcjonalno-przestrzennej Skawińskiego Centrum Komunikacyjnego wraz z otoczeniem. Przez pięć dni prowadzono spotkania otwarte i dyskusje z mieszkańcami oraz interesariuszami. Zrealizowano także szereg sesji tematycznych i projektowych, a efektem warsztatów było przygotowanie raportu oraz ostatecznej wersji koncepcji funkcjonalno-przestrzennej omawianego obszaru (Racoń-Leja, Jeleński 2021).

Z planowaniem przestrzennym związanych jest także kilka innych, interesujących i zyskujących na popularności technik konsultacyjnych, m.in. technika Planning for Real® oraz spacerzy badawcze, które zostaną omówione w dalszej części tego rozdziału.

Kiełkujące trendy wyspiarskie – technika Planning for Real® w polskich praktykach

Planning for Real® (PFR®) to opracowana w Wielkiej Brytanii technika konsultacji, która opatrzona została znakiem ochronnym, a w konsekwencji jej wykorzystanie wymagało zgody The Neighbourhood Initiatives Foundation, choć jak wynika z angielskiego rejestru organizacji charytatywnych, fundacja została wyrejstrowana w 2012 r. Obecnie funkcjonuje organizacja Planning for Real®⁷, która mieści się w niewielkim angielskim mieście Bilston niedaleko Birmingham. Technika PFR® służy planowaniu zmian w zagospodarowaniu przestrzeni przy użyciu trójwymiarowych map oraz tzw. kart sugestii. W trakcie warsztatów uczestnicy korzystają ze wspomnianych kart, które umieszczają na makiecie. Karty zawierają zapisy dotyczące różnych dziedzin życia (np. komunikacja miejska, przestrzeń publiczna, usługi itp.). Część kart jest też pusta, a uczestnicy mogą na nich zaproponować własne problemy albo pomysły rozwiązań nieprzewidzianych przez organizatorów spotkania. Umieszczając karty na makiecie, uczestnicy proszeni są o sprecyzowanie proponowanego rozwiązania i jego uzasadnienie. W literaturze przedmiotu zauważa się, że celem warsztatów w formie PFR® może być rozpoczęcie dialogu między interesariuszami, zdiagnozowanie potrzeb i oczekiwań użytkowników przestrzeni. Warsztaty mogą służyć również do zaprezentowania projektu przekształcenia danego obszaru i poznania opinii interesariuszy na jego temat, a także zaproponowania przez nich stosownych modyfikacji, które sprawią, że propozycja w większym stopniu dostosowana zostanie do ich potrzeb i oczekiwań.

Moda na tę formę konsultacji zaczyna powoli kiełkować również w warunkach polskich. Najprawdopodobniej pierwsze warsztaty PFR® w Polsce zostały przeprowadzone w grudniu 2014 r. w Lewinie Kłodzkim. Stanowiły element konsultacji społecznych dotyczących problemów i możliwości rozwoju miejscowości. Osobami odpowiedzialnymi za zaplanowanie i przeprowadzenie całego procesu byli uczestnicy szkolenia zorganizowanego przez Instytut Rozwoju Terytorialnego w ramach międzynarodowego projektu „Planning for Real”, realizowanego przy wsparciu środków z Unii Europejskiej. Warto zauważyć, że w wydarzeniu uczestniczyła także Margaret

⁷ Adres strony internetowej: <http://www.planningforreal.org.uk/>

Wilkinson – współtwórczyni metody, która gościła w Polsce jeszcze w 2015 r. przy okazji podsumowania pilotażowego projektu Laboratoriów Obywatelskich, zaplanowanego w ramach Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego. Projekt polegał na realizacji czterech spotkań w każdym z pięciu wybranych osiedli Wrocławia. Scenariusz warsztatu na wszystkich osiedlach wyglądał podobnie. W czasie pierwszego spotkania mieszkańcy wybierali miejsca, o których chcieli rozmawiać, a także wskazywali najważniejsze dla nich problematyczne kwestie związane z danym terenem. Drugie spotkanie polegało na przygotowaniu przez dzieci z pobliskich szkół kolorowych makiet wskazanego terenu. Natomiast spotkanie trzecie i czwarte poświęcono pracy z makietami. Mieszkańcy z ich pomocą przedstawiali główne problemy, a także pomysły na projekty, które mogłyby zminimalizować lub całkowicie wyeliminować zidentyfikowane trudności. W trakcie spotkań osoby w nich uczestniczące mogły również porozmawiać z ekspertami i urzędnikami. Głównym celem przedsięwzięcia było zwiększenie zaangażowania mieszkańców w budżet obywatelski; w jego realizacji, oprócz Biura Rady Miejskiej, uczestniczyły Towarzystwo Urbanistów Polskich i Instytut Rozwoju Terytorialnego. Warsztaty Planning for Real® przeprowadzono we Wrocławiu także w 2017 r. w celu wypracowania koncepcji zagospodarowania jednego z podwórek Przedmieścia Oławskiego. W ich realizacji brali udział studenci architektury Politechniki Wrocławskiej, a współorganizatorami, obok szkoły wyższej, były: Biuro ds. Partycypacji Społecznej Urzędu Miasta, Zarząd Zasobów Komunalnych, a także spółka Wrocławska Rewitalizacja. Studenci po przeprowadzeniu szczegółowej analizy wskazanego kwartału wspólnie z uczniami szkoły podstawowej przygotowali makietę obszaru, która następnie wykorzystana została do rozmów z mieszkańcami na temat podwórka. Raport z warsztatu miał stanowić podstawę opracowania koncepcji zagospodarowania kwartału (Kompedium Dobrych Praktyk w ramach projektu BE:IN 2018).

Metodę PFR® wykorzystano również w Bytomiu w toku projektu pilotażowego dotyczącego rewitalizacji. W latach 2016–2018 zrealizowano w różnych lokalizacjach obszaru pilotażowego sześć warsztatów, których rezultaty posłużyły do wypracowania dokumentów planistycznych. Jak wskazano w *Raporcie o stanie miasta. Bytom 2018*, wykorzystanie tej konkretnej formy warsztatowej miało na celu zbudowanie zaangażowania społeczności lokalnej w procesy rewitalizacyjne. Także w Będzinie przeprowadzono warsztaty planistyczne PFR® w ramach konsultacji społecznych planu zagospodarowania przestrzennego dla śródmieścia (2017). Warsztaty PFR® stanowiły również jeden z elementów konsultacji społecznych prowadzonych w 2017 r. podczas przygotowywania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Sosnowca – chodziło o wschodnią część dzielnicy Maczki. Z kolei w Ełku wykorzystano je, obok wywiadów fokusowych, warsztatów i metody *open space*, jako jedno z narzędzi w konsultacjach programu rewitalizacji miasta (*Raport z konsultacji społecznych aktualizacji Programu Rewitalizacji Ełku 2017*).

PFR® zastosowano również w 2018 r. w Czerwionce-Leszczynach w konsultacjach przestrzennych zainicjowanych przez Radę Dzielnicy Leszczyny Osiedle,

a także w gminie Wólka w ramach warsztatów, których celem była prezentacja projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Inicjatywa ta była częścią projektu „Partycypacja w planowaniu przestrzennym”, realizowanego przez Fundację Inicjatyw Menedżerskich z Lublina.

Rysunek 4. Wykorzystywanie metody Planning for Real® w Polsce

Źródło: opracowanie własne.

Metoda Planning for Real® powoli zyskuje zwolenników w naszym kraju. Znamienne jest jej dwukrotne wykorzystanie we Wrocławiu, choć warto pamiętać, że swoistym impulsem do wzrostu zainteresowania tym sposobem konsultowania była wizyta Margaret Wilkinson w Lewinie Kłodzkim.

Moda na spacerowanie – spacerzy badawcze w konsultacjach społecznych

Modę na opisane wcześniej budżety partycypacyjne w ostatnim czasie usankcjonowano prawnie. Miasta funkcjonujące na prawach powiatu od stycznia 2018 r. zostały ustawowo zobligowane do wprowadzenia tego mechanizmu partycypacyjnego (zob. Dz.U. 2018, poz. 130). Tymczasem coraz większą popularność zyskują spacerzy badawcze. Jest to terenowa technika pozwalająca m.in. na zbadanie dostosowania danej przestrzeni do potrzeb odbiorców w stosunkowo łatwy i jednocześnie angażujący uczestników sposób (Komorowska i in. 2013). Spacer badawczy polega na przemieszczaniu się z badanymi po danym obszarze i rozmawianiu o nim – dopytywaniu o sposób doświadczania danego miejsca (Nóžka, Martini 2015), jego deficyty, możliwości podjęcia działań zaradczych itp. W literaturze naukowej twierdzi się, że spacer badawczy łączy w sobie zalety klasycznego wywiadu i obserwacji, jednocześnie przewyższając ich ograniczenia. Cechy te sprawiają, że technika ta cieszy się coraz większym zainteresowaniem wśród badaczy różnych dyscyplin, m.in. socjologii, antropologii, etnografii, geografii i urbanistyki, którzy w swojej praktyce zajmują się społecznymi aspektami przestrzeni (Nóžka, Martini 2015). Jednak w szczególności upodobali ją sobie praktycy partycypacji i organizatorzy konsultacji społecznych. I choć względem „klasycznych” form pozyskiwania informacji od mieszkańców

ma ona zwykle charakter uzupełniający, żeby nie powiedzieć: podrzędny, to coraz częściej spotkać się można z doniesieniami na temat organizowania spacerów badawczych w ramach prowadzonych procesów konsultacyjnych. Jako przykład warto przedstawić „nasze”, bo łódzkie doświadczenia ze spacerowania.

Prawdopodobnie pierwsze spacery badawcze zrealizowane zostały w 2013 r. w ramach kampanii promującej ideę łódzkiego budżetu obywatelskiego (zob. *Raport z konsultacji dotyczących budżetu obywatelskiego na rok 2014*). W roku 2015 w ramach szerokiego programu partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji centrum oprócz ośmiu spotkań warsztatowych przeprowadzono także cztery spacer-y badawcze (*Opracowanie i przeprowadzenie programu partycypacji...* 2015). Dwa lata później władze miasta, przygotowując się do realizacji programu „Łódź buduje dzielnice”, stanowiącego szansę na rozwój obszarów miasta, które nie skorzystają na rewitalizacji, przeprowadziły konsultacje społeczne ze spacerami badawczymi po wybranych rejonach Łodzi („Łódź buduje dzielnice”, 2017). W 2019 r. odbyły się trzy kolejne spacer-y badawcze, tym razem związane z planowanym Expo 2024 (marzec–lipiec 2019), oraz trzy spacer-y w ramach programu realizowanego przez Miejską Pracownię Urbanistyczną – „Ogrody Sukiennicze” (sierpień 2019).

Warto jednak zauważyć, że to nie Łódź była przodownikiem i trendsetterem mody na spacerowanie. W 2010 r. w Warszawie na Woli przeprowadzono kilkadziesiąt spacerów badawczych (jeden na jeden) z mieszkańcami w celu opracowania wytycznych do optymalnego rozmieszczenia latarni w wybranej części dzielnicy (Komorowska 2010). Do popularności tej techniki przyczyniły się najprawdopodobniej gdyńskie spacer-y z seniorami (2012). Opis techniki, a także doświadczenia ze spacerów zostały szczegółowo przedstawione w *Przewodniku wspólnego planowania* (Komorowska i in. 2013), w raporcie autorstwa Marii Perchuć i Ewy Stokłuski (2013) oraz na popularnym portalu www.partycypacjaobywatelska.pl. W naszym przekonaniu to Gdynia okazała się przodownikiem i promotorem tej techniki partycypacyjnej, a w ślad za nią podążyło grono naśladowców, co prezentuje tabela 6 – w której znalazły się jedynie wybrane z licznych spacerów badawczych do tej pory zrealizowanych w Polsce.

Ten krótki przegląd zrealizowanych spacerów badawczych unaocznia rosnącą liczbę naśladowców, a także coraz większą popularność metody. Wydaje się to zrozumiałe przede wszystkim ze względu na atrakcyjność i użyteczność dla uczestników – spacer i możliwość bezpośredniego pokazania decydentom, organizatorom lub moderatorom problemu w przestrzeni, której dotyczy, wydaje się skuteczniejszym sposobem ujawnienia własnych potrzeb i oczekiwań niż udział w „zebraniu” w przestrzeni miejskiej lub gminnej. Z kolei z perspektywy urzędów organizowanie w ramach konsultacji społecznych spacerów badawczych zapewne robi lepsze wrażenie na mieszkańcach niż ograniczanie się do umożliwienia składania uwag pisemnych i zwoływania „tradycyjnych” zebrań z mieszkańcami. Ponadto nie bez znaczenia jest rezonowanie gdyńskich doświadczeń, które opisane zostały w literaturze branżowej jako sukces i „dobra praktyka”.

Tabela 6. Wybrane spacery badawcze zrealizowane w Polsce

Termin	Miejsce	Temat/cel spaceru	Organizator
sierpień– wrzesień 2010	Warszawa	Celem spacerów było m.in. opracowanie wytycznych do optymalnego rozmieszczenia latarni w wybranej części dzielnicy Wola. W sumie zrealizowano 80 indywidualnych (badacz plus badany) spacerów, zarówno w dzień, jak i po zmroku	Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy; partner: Urząd Dzielnicy Wola Opracowanie koncepcji konsultacji i ich realizacja: Monika Komorowska z zespołem
wrzesień– listopad 2012	Gdynia	Celem spacerów (w sumie 6) było poznanie opinii gdyńskich seniorów na temat określonej przestrzeni miejskiej (jej wyglądu, rozwiązań funkcjonalnych, barier) Spacerzy zrealizowano w ramach projektu „3D: Dane, Debata, Demokracja” Na przełomie roku 2013 i 2014 przeprowadzono kolejne spacerzy z seniorami w ramach projektu „Kurs – Partycypacja!”	Gdyńskie Centrum Innowacji przy współpracy z Urzędem Miasta Gdyni Centrum Aktywności Seniora w Gdyni Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Gdyni Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”
kwiecień– czerwiec 2013	Łódź	Jednym z celów spacerów, realizowanych w różnych rejonach miasta, była identyfikacja miejskich deficytów, które mogłyby zostać zniwelowane poprzez inicjowane przez mieszkańców działania w ramach budżetu obywatelskiego. Spacerzy (w sumie 4) były częścią akcji promocyjno-informacyjnej i edukacyjnej w ramach konsultacji społecznych dotyczących pierwszego łódzkiego budżetu obywatelskiego	Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie” Fundacja Normalne Miasto „Fenomen” – na zlecenie Urzędu Miasta Łodzi
maj 2014	Toruń	Celem przeprowadzonych konsultacji było poznanie opinii i pomysłów mieszkańców na zagospodarowanie zieleni w mieście W ramach konsultacji odbyło się 7 spacerów badawczych	Wydział Komunikacji Społecznej i Informatyki Urzędu Miasta Torunia we współpracy z: Fundacją Stabilo, Fundacją Inicjowania Rozwoju Społecznego

Tabela 6. cd.

Termin	Miejsce	Temat/cel spaceru	Organizator
marzec 2015	Pszczyna	Uczniowie z Zespołu Szkół nr 2 w Pszczynie zaprosili mieszkańców do udziału w spacerze badawczym dotyczącym sposobów zagospodarowania przestrzeni parku pod kątem młodzieży. W konsultacjach udział wzięło 60 osób, z których utworzono pięć grup spacerowych	Uczniowie Powiatowego Zespołu Szkół nr 2 im. Karola Miarki w Pszczynie
październik 2015	Warszawa	W ramach konsultacji społecznych „Falenica nasze Centrum”, których celem było zebranie opinii mieszkańców na temat funkcji, jaką powinno pełnić centrum Falenicy (część dzielnicy Wawer), zrealizowano m.in. jeden spacer badawczy z mieszkańcami	Urząd Dzielnicy Wawer m.st. Warszawy
wrzesień 2016	Gorzów Wielkopolski	W ramach konsultacji Gminnego Programu Rewitalizacji Gorzów 2025+ zrealizowano 4 spaceru badawcze z mieszkańcami w każdym z obszarów rewitalizacji	Biuro Konsultacji Społecznych i Rewitalizacji – Urząd Miasta Gorzowa Wielkopolskiego
czerwiec 2017	Gdynia	Spaceru badawcze (zrealizowano 2) stanowiły jeden z elementów konsultacji społecznych dotyczących budowy tzw. Parku Centralnego w Gdyni	Laboratorium Innowacji Społecznych
czerwiec 2018	Poznań	W ramach konsultacji społecznych dotyczących przyszłego kształtu ul. Umultowskiej przeprowadzono 3 spaceru z mieszkańcami. Ich celem było uzyskanie opinii na temat kierunku, w którym powinny pójść prace nad koncepcją budowy ulicy	Zarząd Dróg Miejskich i Gabinet Prezydenta Miasta Poznania
sierpień 2019	Łódź	„Program Ogrody Sukiennicze” był inicjatywą mającą na celu opracowanie koncepcji rozwoju obszaru jednego z kwartałów miasta. W ramach przedsięwzięcia zrealizowano poszerzone konsultacje społeczne, w tym m.in. 3 spaceru badawcze z mieszkańcami	Miejska Pracownia Urbanistyczna w Łodzi
październik 2019	Kędzierzyn-Koźle	Spaceru odbyły się w ramach prac nad nowym miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru miasta Kędzierzyn-Koźle	Urząd Miasta Kędzierzyn-Koźle

Źródło: opracowanie własne.

Trendy panelowe

Popularność spacerów badawczych, poza wcześniej przedstawionymi argumentami, wynika prawdopodobnie również z ich relatywnie niskich kosztów oraz stosunkowo krótkiego czasu realizacji. Nadal stanowią one swego rodzaju *novum* na gruncie polskim, a tym samym wzbudzać mogą zainteresowanie w gronie potencjalnych uczestników (obywateli), którzy z ciekawości mogą brać w nich udział. Nowa technika często przyciąga także uwagę lokalnych mediów. W efekcie miejscy władarze chętniej sięgają po to narzędzie w ramach inicjowanych konsultacji społecznych, podobnie jak miało to miejsce w przypadku budżetów partycypacyjnych.

Jednak w ramach konsultacji społecznych realizowanych w polskich miastach coraz częściej wprowadzane są także techniki wymagające sporego wysiłku organizacyjnego, a także znacznych nakładów finansowych⁸. Jedną z takich technik – która sukcesywnie zyskuje na popularności – jest panel obywatelski. I choć tendencja panelowa nie rozwija się w takim tempie jak moda na spacer, to zauważyć należy, że znaczna część polskich dużych ośrodków miejskich zrealizowała już przynajmniej jeden własny panel.

Jak zauważają autorzy raportu *Challenging Futures of Citizen Panels. Critical Issues for Robust Forms of Public Participation* (Mann i in. 2014), terminem „panel obywatelski” określa się zwoływanie małych grup losowo wybranych obywateli w celu rozważenia i przedyskutowania danego problemu lub kwestii na podstawie dostarczonych informacji i zeznań ekspertów. Końcowym celem panelu jest sformułowanie jednomyślnych rekomendacji lub rozwiązań dla danego problemu. To nowa forma demokracji, która pozwala na podejmowanie decyzji na poziomie miasta, państwa, a nawet społeczności międzynarodowej (Gerwin 2018). W Polsce panel obywatelski definiowany jest jako „forma partycypacji obywatelskiej, w której grupa mieszkańców, wybranych losowo z uwzględnieniem takich kryteriów, jak: płeć, grupa wiekowa, miejsce zamieszkania (dzielnica) i poziom wykształcenia, wypracowuje w drodze głosowania wiążące rekomendacje w zadanym panelowi temacie. Głosowanie następuje po zdobyciu wiedzy przez uczestników panelu (część edukacyjna panelu) i ich wspólnym namyśle nad możliwymi rekomendacjami (część deliberacyjna panelu)” (Duda-Jastrzębska i in. 2018: 5; zob. Gerwin 2018).

Warto jednak zauważyć, że w Polsce początkowo krystalizowały się dwa modele paneli obywatelskich – „gdański” i „olsztyński” (Panel Obywatelski, 2016, Obserwatorium Polityki Miejskiej). Model gdański tożsamy jest z przytoczoną definicją, a jego istotny element stanowi forma debaty. Z kolei w modelu olsztyńskim podkreśla się przede wszystkim znaczenie badawcze panelu, co pozwala na poznanie opinii i potrzeb mieszkańców. W ramach pierwszego etapu olsztyńskiego panelu wylosowano grupę 10 tys. mieszkańców, z której następnie celowo dobrano 500

8 Szczegółowy opis wymagań i standardów stawianych wobec paneli obywatelskich przedstawił Marcin Gerwin w swojej publikacji *Panele obywatelskie. Przewodnik po demokracji, która działa*.

badanych. Grupa ta raz na kwartał brała udział w badaniu sondażowym, w którym wyrażała opinie dotyczące funkcjonowania i rozwoju miasta, co przypomina znane w socjologii badania panelowe opinii (Koseła, Sułek 2005: 37–45). Poza tym średnio raz w miesiącu realizowano dodatkowe badania dotyczące aktualnych problemów miasta. W takiej formie władze Olsztyna przez rok uzyskiwały informacje od uczestników panelu.

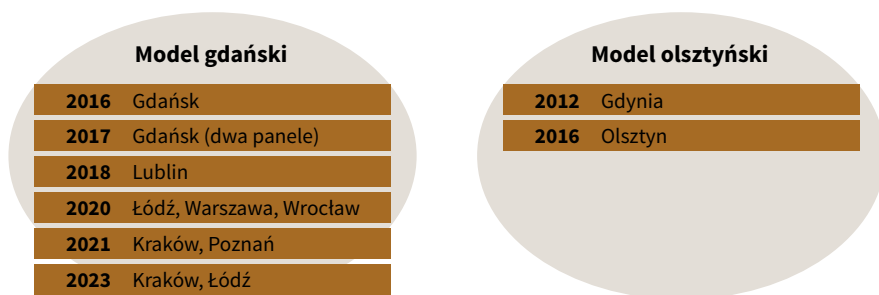
W podobny sposób w roku 2012⁹ w Gdyni zorganizowano panel z seniorami, którego celem

[...] było zdobycie wiedzy na temat oceny i opinii mieszkańców powyżej 55 roku życia na temat usług publicznych świadczonych przez miasto Gdynia na rzecz tych osób, innych działań miejskich skierowanych do osób starszych oraz ważnych z ich punktu widzenia obszarów podlegających miastu, a wymagających zmian. Panel miał posłużyć również jako źródło informacji na temat specyficznych potrzeb różnych podgrup populacji seniorów (np. osób niepełnosprawnych, sędziwych, mieszkańców poszczególnych dzielnic miasta) (Komorowska i in. 2013: 6).

W odniesieniu do tej formy panelu przyjęto następującą definicję: „Technika panelu obywatelskiego jest połączeniem metody badawczej i konsultacyjnej. Polega na zasięgnięciu w powtarzalny sposób opinii dużej, możliwie reprezentatywnej grupy mieszkańców danego terytorium lub użytkowników określonych usług” (Komorowska i in. 2013: 6). W ramach tego modelu panel obywatelski polega przede wszystkim na cyklicznie realizowanych badaniach kwestionariuszowych, które mogą być dodatkowo uzupełniane badaniami jakościowymi, np. zogniskowanymi wywiadami grupowymi lub warsztatami z udziałem wybranego grona panelistów.

Należy również zaznaczyć, że także w literaturze zagranicznej zauważa się zróżnicowanie form paneli obywatelskich. I tak, zdaniem niektórych określenie „panel obywatelski” pojawiło się jako ogólny termin obejmujący szeroką skalę podobnych metod uczestnictwa obywateli, takich jak sądy obywatelskie, komórki planujące i konferencje konsensualne (Brown 2006; Mann i in. 2014). Niezależnie od powyższych rozważań, „moda panelowa” w Polsce zaczyna nabierać tempa, a dominującym wariantem jest model gdański (rysunek 5). Miasto Gdańsk z trzema zrealizowanymi panelami na koncie wydaje się przodownikiem, a zarazem wzorem dla pozostałych polskich ośrodków miejskich. W ślad za stolicą województwa pomorskiego dość szybko poszły kolejne polskie miasta. W 2018 r. panel obywatelski zorganizował Lublin, w 2020 r. podobnie uczyniły Łódź, Warszawa oraz Wrocław, a rok później – także Poznań i Kraków. Tematyka konsultacji realizowanych tą metodą we wspomnianych miastach dotyczyła w większości przypadków kwestii środowiskowych i adaptacji do zmian klimatu. O rosnącej popularności tej formy demokracji może świadczyć również fakt, że w 2022 r. Fundacja Stocznia zorganizowała pierwszy ogólnopolski panel obywatelski na temat ubóstwa energetycznego.

⁹ W tym miejscu warto odnotować, że *de facto* gdyński panel był wcześniejszy.

Rysunek 5. Upowszechnianie się paneli obywatelskich w Polsce

Źródło: opracowanie własne

Inne techniki prowadzenia konsultacji w Polsce

W zestawie technik partycypacyjnych, które łączą w sobie komponenty badawcze i konsultacyjne, ulokować należy także sondaż deliberatywny[®], sąd obywatelski – wspomniany już wcześniej jako technika „panelowa” – oraz narady obywatelskie, funkcjonujące także pod nazwą *concensus conferences*. Dwie pierwsze z wymienionych technik zastosowano w Polsce tylko raz, w konsultacjach dotyczących sposobu zagospodarowania określonej przestrzeni¹⁰, trzecią posłużono się co najmniej kilka razy, z czego trzykrotnie w konsultacjach ogólnopolskich – za każdym razem w związku z innym tematem i w nieco inny sposób.

Projekt, w którym została użyta technika sondażu deliberatywnego[®], zrealizowano w listopadzie 2009 r.; jego celem było poznanie opinii mieszkańców Poznania na temat zarządzania, finansowania i sposobu wykorzystania stadionu miejskiego, wraz z jego otoczeniem, po zakończeniu Euro 2012¹¹. Na potrzeby tego właśnie wydarzenia został on bowiem znacznie rozbudowany i zmodernizowany, generując tym samym kilkukrotnie wyższe niż dotąd koszty utrzymania. Co ważne, koszty ponosili w znacznej mierze mieszkańcy Poznania, gdyż w momencie trwania konsultacji obiekt był zarządzany przez Poznański Ośrodek Sportu i Rekreacji i finansowany przede wszystkim z budżetu miejskiego. Jednocześnie jego głównym użytkownikiem był klub piłkarski Lech.

10 Polacy brali udział także w sondażach deliberatywnych realizowanych z obywatelami Unii Europejskiej w 2007 oraz 2009 r.

11 Badanie zostało przygotowane przez Projekt Społeczny 2012 w Instytucie Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Centrum Demokracji Deliberatywnej na Uniwersytecie Stanforda. Autorem samej metody sondażu deliberatywnego[®] jest James Fishkin, profesor w Departamencie Komunikacji Uniwersytetu Stanforda oraz dyrektor Centrum Demokracji Deliberatywnej.

Na pierwszym etapie konsultacji przeprowadzono badanie sondażowe (z zastosowaniem technik wywiadu bezpośredniego i telefonicznego) na reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców Poznania, a następnie losowo wyłoniono z niej podpróbę liczącą 148 osób, które miały uczestniczyć w części deliberacyjnej. Pod względem cech społeczno-demograficznych osoby te nie różniły się w sposób istotny od tych, które uczestniczyły w badaniu sondażowym, w związku z czym na podstawie ich wypowiedzi wnioskowano o opiniach populacji dorosłych mieszkańców miasta (Przybylska, Siu 2010). Uczestnicy deliberacji przed przystąpieniem do dyskusji wypełnili ankiety służące pozyskaniu ich opinii na temat zarządzania, finansowania i sposobu wykorzystania stadionu miejskiego oraz zapoznali się z materiałami dotyczącymi wspomnianych kwestii.

Na potrzeby konsultacji opracowano cztery scenariusze możliwego sposobu funkcjonowania stadionu, zróżnicowane ze względu na podmiot zarządzający, źródła finansowania działalności obiektu oraz zakres jego niekomercyjnej dostępności dla mieszkańców (zob. tabela 7). W każdym ze scenariuszy wskazano jego ograniczenia i atuty. Uczestnicy konsultacji odbyli szereg – wspomaganych przez facylitatorów – dyskusji na temat poszczególnych rozwiązań w małych, 15-osobowych grupach. Dodatkowo między poszczególnymi turami dyskusji uczestniczyli w spotkaniach panelowych z ekspertami. Na koniec jeszcze raz wypełnili ankietę, którą uzupełniali przed rozpoczęciem dyskusji.

Tabela 7. Scenariusze funkcjonowania stadionu miejskiego przy ul. Bułgarskiej w Poznaniu

	Operator- zarządca obiektu	Źródła finansowania	Dostępność dla mieszkańców – charakter organizowanych wydarzeń
Scenariusz nr 1 „Stadion dla Lecha”	Klub piłkarski Lech	Lech i budżet miejski	Zarówno stadion, jak i jego otoczenie przeznaczone przede wszystkim na potrzeby klubu piłkarskiego (w otoczeniu boiska treningowe)
Scenariusz nr 2 „Wielkopolskie Centrum Rekreacji i Sportu”	Poznański Ośrodek Sportu i Rekreacji	Budżet miejski	Zarówno stadion, jak i jego otoczenie dostępne dla mieszkańców na zasadach niekomercyjnych
Scenariusz nr 3 „Prestżowe centrum sportu”	Spółka prywatna lub publiczno- prywatna (nie- zależny operator zarządzający częścią komercyjną)	Środki komercyjne (pokrycie kosztów budowy i większości kosztów utrzymania) i budżet miejski	Wykorzystanie stadionu na zasadach komercyjnych (także dla klubów sportowych), a otoczenie stadionu dostępne dla mieszkańców na zasadach niekomercyjnych
Scenariusz nr 4 „Bulwar – biznesowe centrum sportu i rozrywki”	Prywatny inwestor – operator zarządzający całym obiektem	Środki komercyjne – potencjalny zysk dla miasta	Zarówno stadion, jak i jego otoczenie zagospodarowane na zasadach komercyjnych (obiekty handlowo-usługowe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Przybylska, Siu 2012 oraz Krzewińska 2016.

Porównanie wyników badania początkowego i badania przeprowadzonego po uzyskaniu przez uczestników pogłębionej wiedzy na temat kwestii, których dotyczyły pytania, pokazało zmianę niektórych opinii oraz wzrost poparcia dla scenariusza nr 3. Przede wszystkim jednak pozwoliło organizatorom przekonać się, że w trakcie konsultacji wzrosła wiedza uczestników na temat miasta, a także różnych perspektyw postrzegania diskutowanych treści. Dzięki temu mieszkańcy zaczęli postrzegać stadion, „w szerszej perspektywie. Pojawiło się myślenie [...] w kontekście miasta i wspólnoty lokalnej. Na zagadnienie spojrzano, biorąc pod uwagę wiele potrzeb, alternatywnych sposobów ich zaspokojenia, związanych z nimi plusów i minusów. W ten sposób prowadzony proces konsultacyjny prowadzi do budowania szacunku dla odmiennych racji, a także zaufania między mieszkańcami oraz między mieszkańcami i przedstawicielami władz” (Przybylska, Siu 2012: 16).

Miasto Poznań, jako jedyne w Polsce, zdecydowało się w tym samym roku na zastosowanie techniki sądu obywatelskiego¹². W tym przypadku konsultacje dotyczyły decyzji w sprawie planu zagospodarowania fragmentu ul. Umultowskiej, biegnącej obok terenów rekreacyjnych, a jednocześnie stanowiącej dojazd do kilku osiedli. Mieszkańcy mieli rozstrzygnąć, czy ulica ma zostać otwarta, czy zamknięta dla ruchu samochodowego. W tym celu organizatorzy poprosili kilka użytkowników wzmiankowany teren instytucji, będących jednocześnie zwolennikami poszczególnych opcji, o przygotowanie prezentacji na temat atutów proponowanych rozwiązań oraz argumentów, które mogłyby przekonać mieszkańców do ich przyjęcia. Następnie spośród mieszkańców innych dzielnic miasta wybrano tzw. ławę przysięgłych. Dobór ławników został zlecony niezaangażowanej w proces zewnętrznej firmie, która zadbała o to, aby struktura ławy odzwierciedlała strukturę demograficzną Poznania (m.in. ze względu na płeć, wiek i wykształcenie). Ławnikom przekazano materiały informacyjne opisujące ul. Umultowską i możliwe warianty jej zagospodarowania, bez wskazywania ich zalet i wad. Konsultacje nagłośniono w mediach, zapraszając mieszkańców Poznania do wzięcia w nich udziału.

Sąd obywatelski w sprawie ul. Umultowskiej odbył się w Urzędzie Miasta Poznania. Rozpoczęto go – po powitaniu uczestników oraz przedstawieniu zasad sądu – od prezentacji urbanistów miejskich, wprowadzającej w problem stanowiący przedmiot spotkania. Następnie każda ze stron wyłożyła swoje argumenty, a potem ławnicy i zebrani na widowni zadali serię pytań służących uzupełnieniu wystąpień lub rozstrzygnięciu wątpliwości. Przebieg debaty był nadzorowany przez niezależną

12 Więcej na temat samej techniki oraz przykładów jej zastosowania znaleźć można w: A. Krzewińska (2016), *Deliberacja. Idea – metodologia – praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, zaś na temat sądu przeprowadzonego w Poznaniu m.in. w: K. Mączka, P. Matczak (2014), *Sąd obywatelski – aplikacja w warunkach polskich. Przypadek ul. Umultowskiej w Poznaniu*, „Samorząd Terytorialny”, nr 1–2, s. 45–54; na stronie Urzędu Miasta Poznania: <https://www.poznan.pl/mim/main/-/p,15574,21903.html> oraz w tekście Agnieszki Mulak (2011) zamieszczonym na stronie: <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/przyklady-dzialan/kwestie-sasiedzkie/konsultacje-metoda-sadu-obywatelskiego-w-poznaniu/>

moderatorkę, dbającą o jej sprawną organizację oraz zawartość merytoryczną. Po zakończeniu dyskusji ławnicy przeszli do innego pomieszczenia, w którym raz jeszcze mogli zastanowić się nad wszystkimi argumentami i podjąć wspólną decyzję. Zarekomendowali zamknięcie ulicy dla ruchu samochodowego, i choć werdykt ten nie miał charakteru wiążącego, został zaakceptowany przez prezydenta i naniesiony na plan zagospodarowania ulicy. Za najważniejszy rezultat konsultacji wykorzystujących technikę sądu obywatelskiego, poza rozstrzygnięciem kwestii spornej, uznano – podobnie jak miało to miejsce w przypadku sondażu deliberacyjnego – zwiększenie świadomości uczestników w zakresie kwestii miejskich oraz poprawę ich zdolności dostrzegania i rozumienia różnych punktów widzenia.

Techniką zbliżoną do sądu obywatelskiego, a zastosowaną w Polsce w ostatnich latach co najmniej kilkakrotnie, jest narada obywatelska (*consensus conference*). Podobnie jak inne techniki panelowe, wiąże się ona z włączeniem grupy obywateli stanowiących reprezentację większej społeczności w proces wypracowywania rekomendacji dotyczących sposobów rozwiązania spraw dla tejże społeczności istotnych. Zgodnie z zasadami opierającymi się na regułach narad opracowanych w latach osiemdziesiątych XX w. przez Duńską Radę ds. Technologii – Danish Board of Technology (zob. Nielsen i in. 2006) w trakcie procesu obejmującego kilka spotkań uczestnicy najpierw zapoznają się z materiałami możliwie wszechstronnie prezentującymi kwestię, w której mają sformułować opinię. Następnie dyskutują i opracowują zestaw postulatów i zaleceń dotyczących rozwiązania problemu stanowiącego przedmiot konsultacji. W trakcie spotkań mają także możliwość sformułowania dodatkowych pytań do ekspertów oraz konsultacji z nimi w celu uzupełnienia wiedzy i wyjaśnienia wątpliwości. Etapem końcowym jest przekazanie wypracowanych rekomendacji decydentom i uzyskanie od nich informacji zwrotnej.

Pierwsza narada obywatelska w Polsce została zorganizowana przez Instytut na rzecz Ekorozwoju we współpracy z Fundacją Pole Dialogu oraz duńską organizacją INFORSE –Europe w ramach projektu „Włącz się”. Odbyła się ona w 2013 r. w gminie Rejowiec Fabryczny i dotyczyła sytuacji energetycznej miasta. Podczas spotkania informacyjnego i dwudniowych warsztatów dla przedstawicieli lokalnej społeczności oraz samorządu sformułowano najważniejsze kwestie do dalszych dyskusji. Następnie odbyły się cztery spotkania właściwej narady obywatelskiej z udziałem mieszkańców i ekspertów, w trakcie których dyskutowano i wypracowywano rekomendacje dotyczące ograniczenia niskiej emisji (tj. emisji pyłów i gazów z lokalnych kotłowni węglowych i domowych pieców). Na zakończenie rekomendacje te zaprezentowano i przedyskutowano podczas wysłuchania publicznego, w ramach którego przeprowadzono także głosowanie dotyczące ważności poszczególnych kwestii dla społeczności lokalnej (Kassenberg, Ostrowska 2013). Co istotne, Fundacja Pole Dialogu realizowała później także kolejne narady w Rejowcu oraz w Opolu Lubelskim, rozwijając tę metodę i adaptując ją do polskich warunków we współpracy z samorządowcami i lokalnymi działaczami

społecznymi, tak aby byli oni w stanie samodzielnie ją wykorzystywać w ramach konsultacji (Fundacja Pole Dialogu 2016).

Trzy ogólnopolskie procesy konsultacyjne określone jako narady obywatelskie przeprowadzono w latach 2019–2020, 2021–2022 i 2022–2023. Dotyczyły one kolejno: edukacji¹³, kosztów energii oraz zmian klimatu. Pierwsza z nich została zainspirowana strajkiem nauczycieli i pracowników oświaty, do którego doszło wiosną 2019 r. Organizatorzy przygotowali stronę internetową akcji Narada Obywatelska o Edukacji, na której umieścili najważniejsze informacje oraz instrukcje dotyczące sposobu organizacji pojedynczych spotkań, nazywanych także naradami. Wskazano w nich listę tematów, które powinny zostać podjęte podczas nich, i rekomendowano organizację warsztatów World Café – o których piszemy więcej w kolejnym podrozdziale – jako głównej formy pracy uczestników. Dopuszczano jednak także spotkania nieopierające się na tej metodzie, a także podejmujące tylko część ze wskazanych tematów. Organizatorami narad lokalnych byli nauczyciele, rodzice, samorządy lokalne i organizacje pozarządowe. Zostali oni poproszeni o zgłoszenie „swojego” spotkania do nadzorującej przebieg akcji Fundacji Stocznia oraz o przeprowadzenie przygotowanego przez głównych organizatorów badania ankietowego, dotyczącego stosunku do serii postulatów sformułowanych przez środowiska nauczycielskie. Łącznie odbyło się ponad 150 spotkań, w których, według szacunków organizatorów, wzięło udział nie mniej niż 4200 osób, a średni czas spotkań wyniósł 2,5 godziny (zob. Raport z Narad Obywatelskich o Edukacji 2019). Na zakończenie całego procesu w trakcie Festiwalu Malta w Poznaniu zorganizowano warsztaty, podczas których rozmawiano o nieco innych, bardziej szczegółowych zagadnieniach niż w czasie pozostałych spotkań. Efektem spotkań jest raport opublikowany na stronie internetowej poświęconej akcji Narada Obywatelska (Adamowicz i in. 2019). W tym miejscu należy zauważyć, że przeprowadzone działanie, mimo że odbyło się pod nazwą narady obywatelskiej, nie spełnia znacznej części warunków definiujących tę technikę. Po pierwsze, dobór uczestników był przypadkowy – w spotkaniach wzięły udział osoby zainteresowane ich problematyką, które „dostrzegają problemy systemu edukacji i są gotowe poświęcić swój czas i energię na to, żeby próbować je rozwiązywać” (Adamowicz i in. 2019: 14). Nie stanowiły one zatem ani reprezentacji społeczeństwa polskiego, ani reprezentacji żadnej innej konkretnej społeczności, której opinia czy interesy zostałyby wyrażone poprzez ich głos. Po drugie, jak piszą autorzy raportu podsumowującego, „uczestnicy często nie mieli pełnej wiedzy o prawnych czy systemowych uregulowaniach poszczególnych elementów systemu edukacji. Niekiedy brak im też pełnej wiedzy

13 Inicjatorami narad były środowiska Ja Nauczyciel oraz Protest!. W gronie partnerów znalazły się związki zawodowe nauczycieli i pracowników oświaty, organizacje samorządowe, a także szereg organizacji pozarządowych związanych ze sferą edukacji. Wsparcie merytoryczne i logistyczne zapewniła Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”. Więcej informacji na temat organizatorów oraz samej narady można znaleźć na stronie <https://www.naradaobywatelska.pl>

o realiach funkcjonowania szkół” (Adamowicz i in. 2019: 15)¹⁴. Tymczasem rozbudowana część informacyjna z udziałem ekspertów, wyposażająca uczestników w możliwie kompleksową wiedzę na temat kwestii poddanych konsultacjom, jest jednym z ważniejszych elementów charakteryzujących technikę narady obywatelskiej. Po trzecie, wypracowane wnioski nie były kierowane wprost do decydentów i nie zawierały rekomendacji do rozwiązania problemu. Cele akcji miały raczej charakter informacyjny, a wśród nich wymieniano m.in.: wyjaśnienie intencji osób stojących za strajkiem, budowanie porozumienia między różnymi środowiskami zainteresowanymi kwestiami edukacji oraz zaciekawienie nimi kolejnych środowisk, a także umacnianie roli szkół jako miejsc lokalnej aktywności obywatelskiej. Wszystko to stawia pod znakiem zapytania zasadność stosowania nazwy narada obywatelska w odniesieniu do opisanego przedsięwzięcia, jak również do innych procesów konsultacyjnych, które nie spełniają wymogów nakładanych na tę technikę, a odbywają się także pod hasłem narad obywatelskich. Jako przykład można tu podać choćby gdańską naradę obywatelską z profesorem Adamem Bodnarem, którą zorganizowano w listopadzie 2022 r. w urzędzie miejskim¹⁵.

Inaczej wygląda sytuacja w przypadku dwóch kolejnych ogólnopolskich narad obywatelskich. Wprawdzie miały one komponent spotkań lokalnych, podobnie do opisanej wcześniej Narady o Edukacji, ale ich formuła była nieco inna. Pierwsza z nich została przygotowana przez Fundację Pole Dialogu we współpracy z Instytutem na rzecz Ekorozwoju oraz firmą Norsensus Mediaforum. Narada dotyczyła klimatu i obejmować miała szereg działań realizowanych w dwóch głównych etapach. W ramach pierwszego, określonego jako Faza Laboratorium Narady Obywatelskiej o Klimacie, zaplanowano konsultacje z wykorzystaniem metody sądów obywatelskich w czterech gminach. Miały one służyć zebraniu społecznych rekomendacji dotyczących dokumentów strategicznych regulujących kwestie klimatyczne (Plany Gospodarki Niskoemisyjnej, Miejskie Plany Adaptacji, Programy Ochrony Środowiska) oraz pozyskaniu od lokalnych decydentów odpowiedzi na wypracowane rekomendacje. Pierwsze narady – na temat zarządzania wodą i terenami zielonymi

14 Dodatkowo luźna i niejednolita formuła spotkań skutkowałą powstaniem materiałów różnego typu, a jak piszą autorzy raportu podsumowującego akcję: „ich ostateczna forma, zapis i użyte sformułowania zależały od podejścia organizatorów (często jednocześnie moderatorów), którzy dokonywali podsumowań – spisywali w mniej lub bardziej syntetyczny sposób wnioski i postulaty, które padły przy stolikach” (2019: 15), co utrudniało opracowanie wyników.

15 Miała ona formę kilkugodzinnego spotkania, podczas którego zastosowano elementy metody World Café. Wzięli w nim udział uczniowie gdańskich szkół oraz seniorzy działający społecznie lub udzielający się w uniwersytetach trzeciego wieku. Zostali oni losowo podzieleni na grupy, w których, przy wsparciu moderatora, dyskutowali przez 45 minut na jeden z tematów z zakresu ekologii, klimatu, praw człowieka, praw zwierząt i równości obywatelskiej. Po zakończeniu rozmowy uczestnicy zmieniali stolik i przystępowali do drugiej rundy. W ramach podsumowania przedstawiciele poszczególnych stolików prezentowali efekty przeprowadzonych dyskusji (zob. Narada obywatelska z prof. Adamem Bodnarem... 2022).

– odbyły się w kwietniu i maju 2022 r. w Świdwinie i Cieszyń¹⁶. Każda z nich trwała trzy dni i składała się z części edukacyjnej z udziałem ekspertów oraz części deliberacyjnej. Wypracowane rekomendacje przekazano władzom lokalnym, które nie tylko się do nich ustosunkowały, lecz także zapowiedziały realizację części z nich (Fundacja Pole Dialogu 2022). Koniec drugiego etapu procesu, tj. Fazy Ogólnopolskiej Narady Obywatelskiej o Klimacie, ustalono na grudzień 2022 r. Miał on obejmować ok. 20 narad w miastach liczących od 10 do 100 tys. mieszkańców. Planowano wykorzystanie materiałów wypracowanych na etapie pierwszym oraz spotkania z ekspertami z zakresu klimatu i partycypacji. Niestety na stronach partnerów projektu nie są dostępne informacje dotyczące przebiegu drugiej fazy.

Jeśli chodzi o trzeci z przywołanych procesów, Naradę o Kosztach Energii, serię narad lokalnych – w formie spotkań lub indywidualnych rozmów, opartych na opracowanym przez organizatorów scenariuszu – poprzedziło spotkanie z udziałem ekspertów, podczas którego przedstawiono projekt, a także omówiono zagrożenie ubóstwa energetycznego. Spotkanie było transmitowane na Facebooku Fundacji Stocznia, a nagranie z niego zamieszczono na stronie projektu Narada o Energii (zob. Spotkanie otwierające 2022). Lokalną naradę mógł zorganizować każdy, a autorzy projektu przygotowali dla osób chętnych do wzięcia udziału w tym przedsięwzięciu szereg materiałów pomocniczych. Oprócz scenariusza i instrukcji były to m.in. przewodnik po temacie ubóstwa energetycznego oraz edukacyjne materiały multimedialne. Osoby, które nie wzięły udziału w naradzie lokalnej, mogły przekazać swoje opinie w ankiecie. Wydarzeniem kończącym cały proces był ogólnopolski panel obywatelski na temat kosztów energii i problemu ubóstwa energetycznego. Wylosowano do niego 100 mieszkańców i mieszkańek Polski (dbając o zachowanie w próbie struktury populacji pod względem cech społeczno-demograficznych). Zorganizowano z ich udziałem trzy spotkania: 1) stacjonarne, dwudniowe, edukacyjne, 2) stacjonarne, dwudniowe, deliberacyjne oraz 3) jednodniowe głosowanie online. Podczas pierwszego spotkania uczestnicy zapoznali się z informacjami zawartymi w materiałach edukacyjnych, stanowiskami ekspertów i ekspertek oraz przygotowanym wcześniej podsumowaniem narad lokalnych. Spotkawszy się po raz kolejny dyskutowali na temat możliwych rozwiązań problemu wysokich kosztów energii i ubóstwa energetycznego. Na ostatnim etapie wybrano, poprzez głosowanie, zestaw rekomendacji, które paneliści uznali za najlepsze dla rozwiązania omawianego problemu. Organizatorzy procesu skierowali je do przedstawicieli władz lokalnych i centralnych oraz instytucji potencjalnie zainteresowanych tematem. Werdykt panelu został także zamieszczony na ogólnodostępnej stronie projektu (zob. Belina-Brzozowska i in. 2022).

16 Dwie kolejne odbyły się na przełomie maja i czerwca 2022 r. w Michałowicach (na temat odpadów) i Lesku (dotycząca możliwości obniżenia zanieczyszczenia powietrza w mieście). Więcej na ten temat znaleźć można na stronie Instytutu na rzecz Ekorozwoju (Narady Obywatelskie 2022).

World Café – mniejsi innowatorzy partycypacji

Z raportu o stanie partycypacji w polskich miastach (Martela 2019) wynika, że konsultacje społeczne to domena przede wszystkim dużych ośrodków miejskich. Wiąże się to prawdopodobnie z ich większymi możliwościami organizacyjnymi, a także silniejszą presją aktywistów i praktyków partycypacji, którzy w większości wywodzą się ze środowiska wielkomiejskiego (Jaworek, Starzyk-Durbacz 2016). Warto jednak zauważyć, że również w grupie mniejszych miast i miejscowości zidentyfikować można swoistych innowatorów w zakresie stosowania niecodziennych praktyk konsultacyjnych. Choć jednym z prostszych sposobów przeprowadzenia konsultacji społecznych jest zorganizowanie otwartego spotkania dla mieszkańców, na którym przedstawiciele administracji przedstawiają założenia do planowanych zmian, a każdy z uczestników może zabrać głos i wyrazić swoją opinię, to w niespełna 35-tysięcznej Trzebinii, nieco ponad 20-tysięcznym Szubinie, 30-tysięcznym Cieszynie i 20-tysięcznym Orzeszu w ramach wymaganych ustawowo konsultacji dotyczących miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (zob. Dz.U. 2003 nr 80, poz. 717) jednym z zastosowanych rozwiązań było przeprowadzenie warsztatów World Café¹⁷. Warsztaty w tej formule zorganizowano także w Czerwoncu-Leszczynach, aczkolwiek nie dotyczyły one prac nad miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego.

World Café to narzędzie służące do „[...] tworzenia żywej sieci dialogu i współpracy dotyczącej ważnych spraw” (World Café Community Foundation 2012: 2). „Rozmowy w kawiarence” polegają na dyskusjach w niewielkich grupach, w przestrzeni zaaranżowanej w ten sposób, by przypominała kawiarnię. Spotkania składają się zwykle z kilku ok. 20–30-minutowych etapów. Po zakończeniu każdego z nich, poza jedną osobą wyznaczoną do roli tzw. gospodarza stolika, uczestnicy – tzw. ambasadorzy idei – zmieniają miejsca, tak aby każdy mógł podyskutować z jak największą liczbą osób (Krzewińska 2016). Dzięki temu wszystkie zaangażowane strony (osoby) mają możliwość wymiany informacji i pomysłów, a także przedstawienia swoich potrzeb i oczekiwań. W trakcie poszczególnych etapów mogą być dyskutowane ważne dla danej społeczności kwestie. Różne tematy można podejmować także w ramach poszczególnych podgrup – osób siedzących przy danym stoliku. Organizacja procesu konsultacyjnego w takiej formule bez wątpienia jest przedsięwzięciem bardziej wymagającym niż przygotowanie tradycyjnego otwartego spotkania dla mieszkańców. Tym bardziej warto podkreślić, że prekursorzy wykorzystywania World Café znaleźli się wśród polskich małych miast. Jednocześnie należy zauważyć, że zastosowanie tej techniki nie było procesem w pełni inicjowanym przez poszczególnych włodarzy. Większość warsztatów w tej formule zrealizowano w ramach szerszych przedsięwzięć i projektów, finansowanych ze

¹⁷ W Polsce stosuje się nazwę oryginalną wymiennie z określeniem „Rozmowy w kawiarence”.

środków zewnętrznych. Niezależnie jednak od tego faktu zastosowanie opisanych rozwiązań uznać trzeba za działanie dość nietypowe dla polskich warunków.

Warsztat w formule World Café z mieszkańcami Trzebini odbył się w lutym 2017 r. w ramach konsultacji społecznych dotyczących miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Stanowił jedną z kilku wykorzystanych tam technik konsultacyjnych. Poza World Café zorganizowano dwa warsztaty konsultacyjne (jeden z mieszkańcami, drugi z lokalnymi przedsiębiorcami), a także udostępniono mieszkańcom interaktywną mapę na gminnym geoportalu. Z kolei gmina Szubin w październiku tego samego roku zrealizowała szeroko zakrojone konsultacje społeczne w ramach grantu uzyskanego od Kujawsko-Pomorskiej Federacji Organizacji Pozarządowych „Dobre konsultacje, dobry plan”¹⁸. Również te konsultacje dotyczyły projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego – dla północnej części miasta. Jeden z ich elementów stanowiło przeprowadzenie z mieszkańcami warsztatów w formie World Café. Przed przystąpieniem do dyskusji uczestnikom przekazano ustalenia wynikające z wcześniejszych spotkań oraz wyniki badania ankietowego. Rezultatem warsztatu było opracowanie siedmiu map z pomysłami mieszkańców – posłużyły one do przygotowania wstępnej wersji projektu planu zagospodarowania, który również poddano dyskusji z mieszkańcami na jednym ze spotkań otwartych. Szczegółowy plan konsultacji zaprezentowano w tabeli 8.

Tabela 8. Plan konsultacji społecznych zrealizowanych w gminie Szubin

Etapy konsultacji	Prowadzone działania
Diagnoza	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Spotkanie otwarte dla mieszkańców ▪ Spacer badawczy ▪ Geoankieta online
Informowanie	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plakaty i ulotki ▪ Informacje w lokalnych mediach ▪ Punkt konsultacyjny w urzędzie miasta ▪ Punkty konsultacyjne w przestrzeni miasta ▪ Spotkanie otwarte dla mieszkańców
Zasięganie opinii	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Spotkanie otwarte dla mieszkańców z warsztatem w formie World Café ▪ Spotkanie otwarte dla mieszkańców poświęcone analizie projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego
Informacja zwrotna	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brak danych

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu końcowego z przebiegu konsultacji w ramach projektu grantowego „Dobre konsultacje, dobry plan”, 2018.

¹⁸ Więcej informacji o projekcie można znaleźć na stronie internetowej <http://federacja-ngo.pl/partycypacja-w-planowaniu,17,11.html>

W marcu 2018 r. w Cieszynie odbyły się kolejne konsultacje społeczne dotyczące miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, w ramach których przeprowadzono warsztat z wykorzystaniem World Café. Wcześniej zorganizowano otwarte spotkanie z mieszkańcami, a także przeprowadzono badania ankietowe. W rezultacie celem World Café było wypracowanie wizji zagospodarowania terenu objętego miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego na podstawie przygotowanych wcześniej wstępnych założeń i wyników diagnozy. W trakcie warsztatu omawiano trzy zagadnienia dotyczące analizowanego obszaru: komunikację, przestrzeń publiczną i formy zabudowy. Z kolei w kwietniu 2018 r. w ramach unijnego projektu „Szkoła świadomego planowania przestrzennego”¹⁹ zrealizowano warsztat World Café w Orzeszu – poświęcony także miejscowemu planowi zagospodarowania przestrzennego. Podobnie jak w wyżej opisanych przypadkach, warsztatom towarzyszyły inne elementy konsultacji, w tym działania polegające na realizowaniu przez lokalną młodzież ankiet z bliskimi, mapy interaktywne oraz warsztaty wydobywcze.

Warsztaty w postaci World Café zorganizowało także Centrum Organizacji Pozarządowych w Czerwionce-Leszczynach, uruchomione w ramach projektu „Razem możemy więcej – Centrum Organizacji Pozarządowych”. Co warto podkreślić, Centrum zorganizowało dwa warsztaty, pierwszy w listopadzie 2018, a drugi w październiku 2019 r. W przeciwieństwie do wcześniej opisanych sposobów wykorzystania World Café inicjatywy Centrum Organizacji Pozarządowych nie dotyczyły konsultacji miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, lecz kierowane były do działaczy lokalnych i przedstawicieli organizacji pozarządowych. W ramach warsztatów uczestnicy mogli wymienić doświadczenia i dyskutować z ekspertami z różnych dziedzin. W 2019 r. omawiane były kwestie dotyczące kształtowania postaw prospołecznych wśród dzieci, społecznej odpowiedzialności biznesu i organizacji, a także sposobów radzenia sobie ze smogiem.

Najbardziej upowszechnione formy konsultacji

W zestawieniu działań zastosowanych w gminie Szubin obok World Café, która stanowiła pretekst do prezentacji tego przypadku (zob. tabela 8), pojawiły się także techniki konsultacyjne, aktualnie najczęściej stosowane, zarówno w dużych, jak i małych ośrodkach. Trudno dokładnie określić prekursorów i naśladowców tych technik. Należą do nich: punkty konsultacyjne, zróżnicowane sposoby

¹⁹ Więcej informacji o projekcie można znaleźć na stronie internetowej <http://www.szkolaplanowania.pl/index.php>

pozyskiwania wypowiedzi pisemnych, a także spotkania otwarte i rozmaite typy konferencji. Techniki te łączy fakt, iż mają na celu przede wszystkim pozyskanie indywidualnych opinii na konsultowane tematy. Wprawdzie część z nich (dwie ostatnie z wymienionych) uwzględnia interakcje między konsultującymi, podczas których poznają oni poglądy innych osób, jednak nie zakładają one aktywności służących wypracowaniu przez nich wspólnych rozwiązań, co jest charakterystyczne dla technik warsztatowych. Cechą charakterystyczną tych technik jest także ich otwarta formuła – mogą w nich wziąć udział wszyscy zainteresowani, do których dotarła informacja²⁰, co wiąże się zazwyczaj z przypadkowością składu grona konsultujących, w tym sensie, że mamy do czynienia z nadreprezentacją pewnych grup i brakiem przedstawicieli innych.

Wymieniona jako pierwsza technika o nazwie punkty konsultacyjne, ogólnie rzecz biorąc, polega na informowaniu obywateli o planowanych działaniach i zbieraniu – przede wszystkim od grup potencjalnie najbardziej działaniami tymi zainteresowanych – opinii na temat danego przedsięwzięcia. Co istotne, odbywa się to w miejscu, w którym obywatele ci przebywają lub do którego mają stosunkowo łatwy dostęp. Często jest to miejsce, w którym dane przedsięwzięcie ma być realizowane, np. na obszarze, który powinien zostać w określony sposób zagospodarowany. Dzięki temu obywatele mogą się odnosić bezpośrednio do obiektów i elementów podlegających konsultacjom, formułując bardzo konkretne uwagi na ich temat. Stąd też często wykorzystuje się tę technikę jako etap procesu planowania przestrzennego o charakterze partycypacyjnym.

Aranżacja punktu konsultacyjnego może być w zasadzie dowolna. W literaturze poświęconej partycypacji obywatelskiej, a także na stronach urzędów miast i gmin, znaleźć można liczne przykłady ukazujące rozmaite rozwiązania w tym zakresie²¹. Przestrzeń do spotkania i rozmowy organizatorów konsultacji z obywatelami jest kreowana poprzez ustawianie różnego typu siedzisk (kubików, krzesełek, kanap), z których mogą skorzystać opiniodawcy, oraz stolików, blatów, lad lub innych stanowisk roboczych, ułatwiających przekazanie opinii w formie pisemnej. Często stanowiska te są osłonięte parawanami, parasolami, namiotami, pawilonami lub innymi konstrukcjami, które mają za zadanie chronić punkt przed ewentualnymi niekorzystnymi zjawiskami pogodowymi i stwarzać warunki do możliwie komfortowej rozmowy, a także czynić punkt jak najbardziej widocznym.

Punkt przyjmuje charakter stacjonarny lub mobilny. W wersji stacjonarnej może funkcjonować przez jakiś czas w określonym miejscu, pojawiać się w nim w pewnych momentach, wyznaczonych przebiegiem procesu konsultacyjnego lub

20 Oczywiście udział jest limitowany zarówno tym, do kogo wysłane zostaną zaproszenia, jak i tym, kto z potencjalnie zainteresowanych dotrze do informacji.

21 Opisy lub przykłady różnie zorganizowanych punktów konsultacyjnych znaleźć można m.in. na stronach: <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/punkt-konsultacyjny/>, <https://konsultacje.um.warszawa.pl/pages#punkty-konsultacyjne>, http://fabryka-pelnazycia.pl/raporty_z_konsultacji, <https://www.lebork.pl/files/userfiles/Inne/Raport.pdf>

cyklicznie, albo też mieć charakter stały. Do zbierania opinii nadają się bardzo różne techniki i narzędzia, najczęściej rozmaitego rodzaju kwestionariusze i formularze z pytaniami i zadaniami dla badanych, ankiety oraz wywiady, które zostały dokładnie omówione w innych częściach tej książki.

Do informowania obywateli o planowanych działaniach bądź decyzjach, podjętych w związku z rozwiązaniem określonych problemów, służą także rozmaitego rodzaju konferencje i debaty oraz spotkania otwarte, inaczej nazywane także spotkaniami konsultacyjnymi. Są one skierowane do wszystkich osób zainteresowanych daną kwestią, a oprócz tychże osób biorą w nich udział władze, realizatorzy przedsięwzięć poddawanych konsultacjom oraz eksperci związani z konsultowanym problemem. Pojedyncze spotkania i konferencje skupiają zwykle od kilku do kilkudziesięciu (wyjątkowo ponad stu) osób i trwają zazwyczaj od godziny do kilku godzin. Podczas spotkań przekazuje się uczestnikom informacje o przedmiocie konsultacji, a następnie umożliwia się im zadawanie pytań pozwalających na wyjaśnienie czy pogłębienie kwestii, które ich szczególnie interesują. Zarówno w przypadku konferencji, jak i spotkań otwartych możliwe jest także wyrażanie opinii na temat przedstawionych zagadnień oraz dyskusowanie nad nimi, jednak o ile konferencje mogą mieć charakter głównie informacyjny – stąd często organizowane są jako początkowy lub końcowy etap procesu konsultacyjnego – o tyle istotą spotkań otwartych powinno być zebranie opinii i pomysłów uczestników. Zazwyczaj nie mają one dla decydentów charakteru wiążącego, ale są brane pod uwagę przy wypracowywaniu ostatecznych rozwiązań konsultowanych problemów i podejmowaniu decyzji. Spotkania otwarte są techniką stosunkowo łatwą w realizacji i niegenerującą wysokich kosztów, natomiast istnieje dość duże ryzyko wypaczenia polegającego na upodobnieniu ich do konferencji i przekształceniu działania konsultacyjnego w działanie głównie lub nawet wyłącznie informacyjne. Jest to także technika – podobnie jak konferencje czy debaty – która nie nadaje się do konsultowania kwestii spornych i drażliwych.

Konsultacje opierające się na pozyskiwaniu od obywateli wypowiedzi pisemnych dają uczestnikom możliwość wyrażenia własnego zdania na dany temat za pośrednictwem poczty elektronicznej, poczty tradycyjnej lub kwestionariuszy online. Dokumenty lub materiały, które mają zostać poddane konsultacji, publikuje się w formie plików do pobrania na stronie internetowej organizatora, a w szczególnych przypadkach – także wyklada jako druki w określonym miejscu. Po zapoznaniu się z nimi każda osoba, która chce wziąć udział w konsultacjach, może w ustalonym przedziale czasowym wyrazić swoją opinię poprzez formularz online, korzystając z poczty elektronicznej lub tradycyjnej.

Warunkiem powodzenia tej formy konsultacji jest odpowiednie rozpowszechnienie informacji o ich temacie, terminie i sposobie organizacji wśród możliwie licznych grup społecznych potencjalnie zainteresowanych przedmiotem konsultacji, zwłaszcza wśród osób, na opiniach których szczególnie zależy organizatorem. Informacje takie – w miarę możliwości – powinny być dystrybuowane

za pomocą różnych kanałów komunikacyjnych. Można zamieścić je na stronie internetowej organizatora – ministerstwa, urzędu miasta – w widocznym, specjalnie do tego przeznaczonym miejscu, przesłać je bezpośrednio – pocztą elektroniczną lub tradycyjną – do pożądaných adresatów (jeśli dysponuje się ich danymi kontaktowymi), opublikować je w mediach tradycyjnych oraz w mediach społecznościowych, z których potencjalnie mogą korzystać pożądanі uczestnicy konsultacji, zamieścić na plakatach. Ważne jest także to, aby została podana ścieżka dostępu do materiałów podlegających konsultacji oraz by przekazano jasno określone możliwe formy przekazywania opinii, np. dokładny, najlepiej łatwy do wpisania, adres strony internetowej zawierającej materiał, link do ankiety lub adres strony WWW, poprzez którą można wypełnić ankietę, adres bądź adres e-mailowy, na który można przesłać uwagi. Warto także przygotować materiały w formacie pozwalającym na automatyczne przeszukiwanie treści, jak też opracować wskazówki, instrukcje, pytania pomocnicze, które ułatwią uczestnikom konsultacji zapoznanie się z materiałem i odniesienie do kwestii szczególnie istotnych dla organizatorów.

Ze względu na przejrzystość procedury konsultacyjnej nadchodzące opinie i formułowane stanowiska są – w miarę możliwości – na bieżąco prezentowane na stronie internetowej organizatora i przez niego komentowane. Po upływie czasu założonego na zebranie uwag organizatorzy poddają je analizie i przygotowują raport, w którym odnoszą się do proponowanych rozwiązań i stanowisk²².

Zbieranie odpowiedzi pisemnych jest często traktowane jako podstawowa forma pozyskiwania opinii w konsultacjach prowadzonych na szczeblu centralnym. Atutem metody jest także niski koszt jej realizacji.

Konsultacje społeczne w dobie pandemii COVID-19

Zapewne część naszych czytelników zwróciła uwagę na fakt, iż do tej pory w rozdziale brakowało odniesień do metod, technik i narzędzi konsultacji społecznych wykorzystywanych w latach pandemii. Jest to zabieg celowy, wynikający

²² Przykłady formularzy konsultacyjnych oraz raportów z konsultacji prowadzonych w formie pisemnej znaleźć można na stronach wielu urzędów miast i gmin, np.: Platforma Konsultacji Społecznych Urzędu Miasta Katowice, Platforma Konsultacji Społecznych w Warszawie, Platforma Konsultacji Społecznych Urzędu Miasta Olsztyna, Platforma Konsultacji Społecznych – Urząd Miasta Sosnowiec, Gminna Platforma Konsultacji Społecznych – Gmina Zduńska Wola, Konsultacje Społeczne – Gmina Wejherowo. Przykładem platformy służącej do realizacji lokalnych e-referendów może być portal Vox Populi, wykorzystywany w konsultacjach przez Urząd Miasta Łodzi. Znaleźć tam można zarówno aktualne formularze głosowań na różne tematy, jak i podsumowania wyników głosowań zakończonych.

z przeświadczenia o faktycznym wpływie pandemicznych ograniczeń sanitarnych na funkcjonowanie komórek samorządowych odpowiedzialnych za prowadzenie wspomnianych konsultacji. W tym podrozdziale podjęliśmy próbę udzielenia odpowiedzi na pytania: W jaki sposób pandemia oddziaływała na procesy realizacji konsultacji społecznych? Czy i jakie zmiany pojawiły się w stosowanych metodach, technikach i narzędziach konsultacyjnych?

Na podstawie analizy ogólnodostępnych informacji na temat omawianej formy partycypacji, zamieszczanych przez urzędy miejskie i gminne, wyróżnić można pewne możliwe do zaobserwowania w czasie pandemii (tj. od marca 2020 r.) trendy. Po pierwsze, mimo stanu epidemii i wynikających z niego utrudnień konsultacje były prowadzone. Wydaje się także, że liczba rocznie realizowanych konsultacji nie spadła wyraźnie między 2020 a 2022 r. w porównaniu do lat poprzedzających. Nie oznacza to jednak, że nie miały miejsca takie sytuacje, jak np. ta w Poznaniu, gdzie z uwagi na pandemię część planowanych konsultacji nie odbyła się ze względu na wycofanie lub wstrzymanie realizacji zadań, których miały dotyczyć, natomiast inne zostały przesunięte na drugą połowę 2020 r. (zob. Informacja na temat konsultacji społecznych na stronie Urzędu Miasta Poznania, 2020). W Urzędzie Stołecznym jeszcze przed ustawowym wprowadzeniem stanu epidemii zdecydowano o zawieszeniu konsultacji w formie stacjonarnej, odwołano otwarte, zaplanowane na 12 marca 2020 r., spotkanie konsultacyjne dotyczące strategii rozwiązywania problemów społecznych w Warszawie, zrezygnowano także z programowej dyskusji publicznej, której datę wyznaczono na 18 marca 2020 r., i z serii dyżurów eksperckich rozpisanych w ramach konsultacji w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru w rejonie ul. Filipiny Płaskowickiej i Puławskiej. To wpisuje się w szerszą strategię Warszawy, której konsekwencją było zawieszenie wszystkich konsultacji społecznych nad projektami planowania przestrzennego na czas obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego. Do konsultacji projektów powrócono w czerwcu tego samego roku, wtedy też zorganizowano m.in. stacjonarną dyskusję publiczną. Jednak ze względu na rygor sanitarny liczbę uczestników spotkania ograniczono do 20 osób – co ciekawe, kolejne opinio- wania projektów zagospodarowania przestrzennego realizowane w Warszawie raczej ograniczały się do zdalnych form konsultacyjnych, nawet gdy obostrzenia epidemiczne pozwalały na stacjonarną formę spotkań²³.

Ogólnie rzecz biorąc, samorządy dość sprawnie przystosowywały się do zmieniających się ograniczeń i zaleceń sanitarnych, m.in. we Wrocławiu, Krakowie, Białymstoku, Bydgoszczy, Katowicach i Toruniu jeszcze w marcu (dla przypomnienia: stan epidemii w Polsce wprowadzono 20 marca 2020 r.) wystar- towały pierwsze „pandemiczne konsultacje”, obejmujące pozyskiwanie opinii

23 Szczegółowe informacje na temat tych zmian znaleźć można na stronie Urzędu m.st. Warszawy, w materiałach poświęconych poszczególnym konsultacjom społecznym: *Jaka strategia rozwiązywania problemów społecznych?...*, 2020; *Jaki plan miejscowy dla rejonu ul. Płaskowickiej i Puławskiej?*, 2020; *Jaki plan miejscowy dla rejonu Ratusza Dzielnicy Targówek?*, 2020; *Jaki plan miejscowy dla rejonu Podskarbińskiej? – część I*, 2020.

interesariuszy. W przypadku części konsultacji wiązało się to z koniecznością zmiany wcześniej wybranych narzędzi partycypacyjnych. Dotyczyło to np. konsultacji związanych z projektem Uchwały Rady Miasta Krakowa w sprawie przyjęcia pilotażowego Programu Ograniczania Emisji Komunikacyjnej. Z powodu zagrożenia epidemicznego zapadła decyzja o rezygnacji z formuły otwartych spotkań konsultacyjnych i stacjonarnych dyżurów eksperckich na rzecz telefonicznych oraz o wprowadzeniu formularzy konsultacyjnych (zob. *Raport końcowy z konsultacji społecznych dotyczących projektu uchwały Rady Miasta Krakowa...* 2020). Także w przypadku konsultacji dotyczących projektu „Wrocławskiej strategii rozwoju elektromobilności”, które ruszyły tuż po ogłoszeniu stanu epidemii, postawiono na formę niestacjonarną, tym razem przy wykorzystaniu wideospotkania utworzonego na Facebooku oraz formularzy opinii dostępnych na stronie konsultacji (*Jaka powinna być elektromobilność?* 2020). W kolejnych konsultacjach zrezygnowano z pomysłu facebookowej transmisji na rzecz e-spotkań na platformie Clickmeeting. Towarzyszyły im jednak także elektroniczne formularze opinii oraz stacjonarne punkty konsultacyjne, zorganizowane z zachowaniem takich środków ochrony, jak: dystans dwóch metrów, dezynfekcja, przyłbice dla prowadzących (*Jak urządzić podwórko przy Henryka Pobożnego?* 2020), spacer konsultacyjny oraz gry terenowe dla dzieci i młodzieży – również z zachowaniem zasad reżimu sanitarnego (*Jak urządzić dolinę Olszówki i park Krzycki?* 2020). We Wrocławiu, podobnie jak w Warszawie, latem 2020 r. czasowo nastąpił powrót do stacjonarnych form konsultacji. W połowie lipca otwarto punkt konsultacyjny i zorganizowano spacer badawczy dla interesariuszy koncepcji zagospodarowania terenu parku na Kępie Mieszczkańskiej (*Jak urządzić park na Kępie Mieszczkańskiej?* 2020).

Ciekawą modyfikację, wynikającą z ograniczeń społecznych związanych z pandemią, zastosowano w Łodzi, w ramach techniki spaceru badawczego. Mowa tutaj o badaniu potrzeb użytkowników Ogrodu Botanicznego, realizowanego przy okazji projektu *Jaki Ogród Botaniczny w Łodzi?* (zob. strona internetowa Urzędu Miasta Łodzi, 2020). Pod wpływem obowiązujących we wrześniu 2020 r. obostrzeń zdecydowano się nadać spacerom badawczym charakter indywidualny, a dzięki temu umożliwić zainteresowanym przebudową Ogrodu Botanicznego podzielenie się wrażeniami i spostrzeżeniami z samodzielnych wizyt w Ogrodzie. Pozwoliło to uniknąć organizacji ryzykownego ze względów sanitarnych zgromadzenia publicznego. Przy wejściu do Ogrodu Botanicznego spacerowicze mogli zaopatrzyć się w arkusz krótkiej papierowej ankiety, składającej się z mapki Ogrodu i dwóch pytań otwartych (zob. rysunek 6).

JAKI OGRÓD BOTANICZNY?

W TRAKCIE SPACERU PO OGRODZIE WYPEŁNIJ TE MAPĘ I WIZUJĆ JĄ DO OZNAKOWANEGO POJEMNIKA PRZY KASIE. W TEN SPOSÓB POMOCZESZ NAM DOSTOSOWAĆ OGRÓD DO TWOICH POTRZEB. TWOJ GŁOS SIĘ LICZY!

1. Działasz dziś:

2. W trakcie spaceru zaznacz na mapie:
linią ciągłą – orientacyjną trasę, którą spacerowałeś/ś
X – miejsca w których czegoś ci brakowało i napisz czego
o – miejsca które ci się dzisiaj podobają

- 1 OGRÓD JAPANEZKI
- 2 DZIAŁ SYSTEMATYKI ROŚLIN
- 3 ARBORETUM
- 4 DZIAŁ KOLEKCJI ROŚLIN OZDOBNYCH
- 5 ZIEMN PĄKOWA
- 6 DZIAŁ ROŚLIN LECZNICZYCH I PRZEMYSŁOWYCH
- 7 DZIAŁ FLORY POLSKIEJ
- 8 ARBORETUM
- 9 BAKANSEN ROŚLINNY

JAKI OGRÓD BOTANICZNY?

3. CZY BRAKOWAŁO CI DZISIAJ CZEGOŚ W TRAKCIE SPACERU PO OGRODZIE? JEŚLI TAK TO CZEGO?

--

4. JAKIE SĄ TWOJE ODCZUCIA I UWAGI PO DZISIEJSZEJ WIZYCE W OGRODZIE?

--

ZACHĘCAMY DO UDZIAŁU W KONSULTACIACH!
 WIĘCEJ INFORMACJI O NICH ZNAJDZIESZ NA STRONIE
WWW.UML.LODZ.PL/KONSULTACJE

Rysunek 6. Skan kwestionariusza ankiety indywidualnego spaceru badawczego *Jaki Ogród Botaniczny?*

Źródło: *Jaki Ogród Botaniczny w Łodzi?* (2020), Strona internetowa Urzędu Miasta Łodzi, <https://uml.lodz.pl/konsultacje/zakonczone-konsultacje/2020-rok/jaki-ogrod-botaniczny-w-lodzi/> (dostęp: 10.05.2023).

Pierwotnie indywidualne spacerunki badawcze miały odbywać się jedynie w pierwszy weekend września 2020 r. Jednak ze względu na społeczne zainteresowanie tą formą konsultacji – ostatecznie zebrano 449 wypełnionych ankiet – zdecydowano o wydłużeniu możliwości odbycia spacerunki badawczego do 2 października lub do wyczerpania się formularzy ankiet dostępnych przy wejściu do Ogródu. Co ważne, w przypadku łódzkich konsultacji opisywane spacerunki funkcjonowały jako pewien rodzaj „badania uzupełniającego”, mającego dostarczyć dodatkowych informacji na temat potrzeb użytkowników. W ramach „właściwych” konsultacji wykorzystano ponadto szereg innych technik konsultacyjnych: formularze konsultacyjne, stacjonarne otwarte spotkania konsultacyjne, z którego dodatkowo prowadzono transmisję na Facebooku, spotkanie konsultacyjne online, warsztaty eksperckie i stacjonarne dyżury eksperckie. Jak wynika z zamieszczonego na stronie Urzędu Miasta raportu z konsultacji społecznych *Jaki Ogród Botaniczny w Łodzi?* (2020), udało się zebrać liczne uwagi i komentarze. Otrzymano 781 ważnych formularzy konsultacyjnych, na stacjonarnym spotkaniu i w trakcie dyżurów zgłoszono 41 postulatów, a 35 innych wniesiono podczas internetowego spotkania na platformie Zoom.

Warto zaznaczyć, że Łódź nie stanowi wyjątku, jeśli chodzi o łączenie kilku różnych technik partycypacyjnych w trakcie pojedynczych konsultacji. Wiele miast

obiera podobną strategię, chociaż liczba stosowanych sposobów pozyskiwania opinii jest różna w poszczególnych miastach czy gminach, jak również w przypadku określonych konsultacji gminnych czy miejskich. Przykładem może być tu Olsztyn, gdzie często planowane są konsultacje z wykorzystaniem zestawu odmiennych technik i nie zmieniło się to w związku z pandemią. W czasie obowiązywania obostrzeń do już wcześniej stosowanych technik konsultacyjnych tworzono po prostu nowe narzędzia, korzystając z medium przekazu, jakim jest Internet. Przy konsultacjach projektu *Standardów gospodarowania zielenią na terenie Olsztyna* realizowanego wiosną 2021 r. stacjonarną pracę warsztatową zamieniono na serię spotkań online odbywających się na ogólnodostępnej platformie MS Teams („Konsultujemy *Standardy gospodarowania zielenią*” 2021). Dokonano także zróżnicowania stosowanych metod, dodatkowo zbierając pisemne uwagi oraz wnioski w formie papierowej i elektronicznej. Ograniczanie się do tego rodzaju dywersyfikacji, tj. stosowania warsztatowych formuł konsultacji realizowanych online oraz form opierających się na zebraniu pisemnych opinii, w czasie pandemii było dość powszechne. Przykładem takiego podejścia mogą być m.in. zorganizowane we Wrocławiu konsultacje społeczne dokumentu *Analiza kosztów i korzyści związanych z wykorzystaniem autobusów zeroemisyjnych przy świadczeniu usług komunikacji miejskiej* (zob. *Jak pojadą autobusy...* 2021) oraz konsultacje *Jak przyznawać pracownie artystyczne* (2021), gdzie ograniczono się do formy e-spotkania konsultacyjnego oraz e-formularza.

W dobie pandemii czasem odbywają się także konsultacje oparte na jednej tylko metodzie. Przykładem takiego właśnie rozwiązania mogą być procesy przeprowadzone we Wrocławiu oraz Poznaniu. Pierwszy dotyczył projektu *Planu budowy ogólnodostępnych stacji ładowania na obszarze miasta Wrocławia* – wykorzystywano jedynie e-formularz opinii (*Gdzie stacje ładowania...* 2021). Drugi konsultował koncepcję przebudowy ul. Ogrodowej na odcinku od ul. Ratajczaka do ul. Piekary. W tym przypadku opiniowanie odbywało się za pośrednictwem elektronicznej lub tradycyjnej formy pisemnej (zob. *Konsultacje społeczne w sprawie koncepcji przebudowy ul. Ogrodowej...* 2022).

Wróćmy jeszcze na chwilę do kwestii innowacyjności na polu konsultacji społecznych w latach pandemii. Z tej perspektywy wydarzeniem godnym odnotowania na mapie polskich konsultacji był Łódzki Panel Obywatelski *Zieleń w mieście*, wyróżniony w kategorii Demokracja w ramach ogólnoeuropejskiego konkursu *Innovation in Politics* (Łódzki Panel Obywatelski 2020). Był to pierwszy panel obywatelski w Polsce zrealizowany w formule online. Przygotowania do niego trwały od stycznia do lipca 2020 r., a cykl sześciu spotkań z panelistami zakończył się w lipcu 2020 r. Mając na uwadze kryteria: płci, wieku, zamieszkiwanej dzielnicy oraz poziomu wykształcenia, wylosowano 73 uczestników, stanowiących odzwierciedlenie ogólnej populacji Łodzi. Warto zaznaczyć, że zdecydowano się na otwarty nabór panelistów, co podyktowane było wiernością założeniu, by próba odpowiadała faktycznej populacji zamieszkującej w Łodzi, a nie populacji osób zameldowanych

w Łodzi. To wiązało się z koniecznością prowadzenia szeroko zakrojonej kampanii informacyjnej. Wykorzystano zatem: „[...] kampanię internetową, dystrybucję informacji w szkołach i budynkach mieszkalnych, kontakt z administratorami nieruchomości, pracownikami społecznymi, udział w wydarzeniach skierowanych do różnorodnych grup mieszkańców” (*Raport podsumowujący Łódzki Panel Obywatelski...* 2020: 20). W ramach działań panelowych przeprowadzono trzy spotkania edukacyjne, dwa spotkania deliberacyjne oraz jedno zapoznające panelistów z narzędziami internetowej platformy panelu. W związku z formułą online uczestników panelu przeszkolono dodatkowo z narzędzi IT wykorzystywanych w późniejszych pracach. Ze względu na zdiagnozowane problemy techniczne (brak umiejętności obsługi komputera, brak dostępu do komputera lub Internetu) zastosowano szereg rozwiązań, z których jako ciekawsze jawią się: zaangażowanie wolontariuszy pomagających na miejscu panelistom przez cały czas trwania spotkania, nieodpłatne udostępnienie sprzętu komputerowego i przestrzeni co-workingowej, pomoc zdalna przy wykorzystaniu oprogramowania do sterowania pulpitem, telefoniczne wsparcie techniczne. Paneliści uczestniczyli w sesjach plenerowych i pracach grupowych, wykorzystano także kawiarenki eksperckie, będące zdalnym odpowiednikiem stolików eksperckich. W sumie przy Łódzkim Panelu Obywatelskim „Zieleń w mieście” zaangażowanych było 15 ekspertów, odpowiedzialnych za przekazywanie na żywo oraz utrwalenie merytorycznych treści na użytek panelistów. Podsumowując ten wątek, warto dodać, że w toku panelu udało się wypracować 75 rekomendacji dotyczących trzech głównych obszarów panelu: kształtowanie zieleni w mieście Łodzi, przeciwdziałanie skutkom suszy przez miasto, wspólne działania miasta i mieszkańców na rzecz poprawy stanu zieleni w mieście (zob. *Raport podsumowujący Łódzki Panel Obywatelski...* 2020).

Krótko po udanej realizacji panelu obywatelskiego w Łodzi w stolicy wystartował Warszawski Panel Klimatyczny. W jego ramach w listopadzie 2020 r. przeprowadzono szereg spotkań, które ostatecznie – w wyniku pandemicznych obostrzeń – zamiast zaplanowanej wcześniej formy stacjonarnej przyjęły postać online – na platformie Zoom, podobnie jak miało to miejsce w przypadku Łódzkiego Panelu Obywatelskiego. W celu wypracowania odpowiedzi na główne pytanie panelu: „Jak zwiększyć efektywność energetyczną Warszawy i udział odnawialnych źródeł energii w bilansie energetycznym miasta?” (Górski i in. 2021: 7), standardowo zdecydowano się na organizację spotkań edukacyjnych oraz deliberacyjnych. Być może warto wyjaśnić, iż poczynione rozróżnienie wynika z odmiennego charakteru tychże spotkań. Pierwsze miały na celu poszerzenie wiedzy panelistów, a drugie poświęcone były „[...] dyskusji i wspólnej pracy nad rekomendacjami oraz głosowaniu nad rekomendacjami” (Górski i in. 2021: 8). Wedle metodologicznych założeń panelu obywatelskiego dobór „decyzyjnych” uczestników był losowy, czyli miał być reprezentatywny dla populacji mieszkańców Warszawy, jeśli chodzi o rozkład płci, wieku, miejsca zamieszkania (dzielnicy) i wykształcenia. Jednak organizatorzy panelu, tj. Urząd m.st. Warszawy oraz Fundacje Stocznia, Civis Polonus i Pole Dialogu, zdecydowali

o umożliwieniu biernego uczestnictwa innym zainteresowanym – obserwatorom, czyli osobom, „[...] które zawodowo lub naukowo zajmują się tematyką paneli obywatelskich lub były zainteresowane realizacją panelu obywatelskiego w innych jednostkach administracyjnych niż Warszawa” (Górski i in. 2021: 13–14), a także mieszkańcom Warszawy, którzy nie weszli do próby panelu. Posunięcie to wydaje się dobrą praktyką stymulowania aktywności obywatelskiej.

Jak widać na przykładzie opisanych wyżej paneli obywatelskich, w czasie pandemii chętnie sięgano po narzędzia internetowe, korzystając z powszechnie dostępnych platform, takich jak: Facebook, MS Teams, Zoom czy ClickMeeting. Preferowano przy tym raczej sprawdzone i znane sobie metody konsultacyjne, stawiając przede wszystkim na cieszącą się popularnością pracę warsztatową i pozyskiwanie opinii w formie pisemnej. Odnieść można również wrażenie, że bardziej złożone techniki częściej znajdowały zastosowanie w konsultacjach, gdzie interesariuszami były określone wspólnoty lokalne, a zatem głównie przy projektach dotyczących organizacji przestrzeni. W tego typu przypadkach chętniej także wracano do stacjonarnych form konsultacji, kiedy pozwalał na to rygor sanitarny. Zimą, do 20 marca 2021 r., czyli przed ponownym zaostreniem zasad bezpieczeństwa, we Wrocławiu realizowane były „spotkania terenowe z młodymi”, zorganizowano także stacjonarny punkt konsultacyjny w związku z projektem zagospodarowania przestrzeni i zazielenienia ul. Żeromskiego (*Jak zazielenić ul. Żeromskiego?* 2022). Później, ze względu na wspomniane zaostrenie przepisów sanitarnych wiosną 2021 r., powrócono do zdalnych form konsultacji. Wtedy to przy opiniowaniu projektu uchwały Rady Miejskiej Wrocławia w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji posłużono się e-formularzami i formularzami oraz prowadzono dyżury telefoniczne (*Jaki obszar rewitalizować?* 2021). Gdy latem 2021 r. obostrzenia złagodzone, ponownie rozpoczęło się organizowanie stacjonarnych punktów i spotkań konsultacyjnych. Tak było podczas konsultacji projektów *Jaka przyszłość targowiska przy Skoczylasa?* (2021) czy *Jak chcemy zmienić podwórko przy Mieleckiej?* (2022). Co ciekawe, w odniesieniu do Warszawy egzemplifikowana reguła powrotu do stacjonarnych form konsultacji projektów organizacji przestrzennej w następstwie łagodzenia reżimu sanitarnego nie potwierdziła się. Przed pandemią w stolicy konsultacje projektów organizacji przestrzeni funkcjonowały w formie stacjonarnej. Jednak pokłosiem nowelizacji ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, dokonanej w czerwcu 2020 r., było prowadzenie konsultacji zdalnych mimo znoszenia obostrzeń. Umożliwiły to wprowadzone nowelizacją z 19 czerwca 2020 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 1086, art. 47) nowe zapisy art. 8c i 8d tej ustawy, które dopuściły możliwość wnoszenia uwag do projektu zagospodarowania przestrzennego przez zabranie głosu w dyskusji online. Nawet w latach 2021–2022, kiedy obserwować można było odchodzenie od części obostrzeń antycovidowych, w Warszawie zdalna forma konsultacji projektów organizacji przestrzennej została utrzymana. Można domniemywać, iż wprowadzone zmiany prawne miały wpływ na popularność

e-spotkań konsultacyjnych w latach 2020–2022. W związku z tym w grudniu 2021 r., gdy wprowadzono kolejne obostrzenia epidemiczne (zob. Dz.U. z 2021 r., poz. 2330), po krótkim powrocie do form stacjonarnych ponownie powszechne stało się prowadzenie konsultacji zdalnie. Na przykład we Wrocławiu, konsultując projekt dotyczący organizacji przestrzeni *Jak ma wyglądać teren wokół kamienicy przy ul. Legnickiej 64?* (2022), ograniczono się do techniki e-formularzy.

Zbliżając się ku końcowi skrótowego przeglądu technik i narzędzi konsultacyjnych z lat 2020–2022, należałoby dokonać pewnych generalizacji oraz podsumowania tendencji obserwowanych na polu konsultacji społecznych. Wobec tego, po pierwsze, czas pandemii nie był okresem stagnacji konsultacji. Po drugie, wydaje się, że na stosowane techniki i narzędzia nie bez wpływu pozostawało łagodzenie i zaostrzanie obowiązującego rygoru sanitarnego. Trudno jednak mówić o konkretnych wzorach przechodzenia od konsultacji zdalnych do stacjonarnych. Po trzecie, czas pandemii nie był raczej okresem płodnym w innowacyjne techniki i narzędzia konsultacyjne. Standardem było korzystanie z dobrze ukonstytuowanych metod, takich jak praca warsztatowa czy pozyskiwanie pisemnych uwag interesariuszy. Na znaczeniu zyskiwały przed wszystkim internetowe narzędzia konsultacyjne. W szczególności częściej – w porównaniu do okresu przed pandemią – realizowano warsztaty online. Ponadto wydaje się, że w pierwszych miesiącach po wprowadzeniu stanu epidemii ograniczono się głównie do pozyskiwania opinii pisemnych, co prawdopodobnie należałoby łączyć z łatwością dostosowywania narzędzi, które temu służą, do form komunikacji pośredniej pozwalających ograniczać kontakty osobiste w dobie zagrożenia koronawirusem.

Rozdział III

Techniki badań społecznych i ich zastosowanie w konsultacjach społecznych

We wstępie zaprezentowaliśmy czytelnikom sposób definiowania podstawowych terminów charakterystyczny dla podejścia, które reprezentujemy w tej książce. Powtórzmy więc, że **metoda jest dla nas zbiór technik i sposobów zastosowanych w określonym procesie pozyskiwania informacji**. Przy czym informacje te mogą być zdobyte w trakcie badań społecznych (czyż zajmować się w tej publikacji nie będziemy) lub od uczestników konsultacji. **Techniki** to zawsze pewne utrwalone wzory czynności, których wykonanie jest konieczne do tego, by pozyskać informacje, a **sposoby** są pewnymi zbiorami działań nigdzie (jak do tej pory) nieopisanych i nieskodyfikowanych¹.

Aby jeszcze lepiej wyjaśnić to rozróżnienie, posłużmy się prostym przykładem. I tak, jeśli chcemy zasięgnąć od mieszkańców osiedla informacji na temat tego, w jaki sposób mają zostać wytyczone chodniki na jego terenie, możemy posłużyć się metodą ankietową. Będzie ona zawierała w sobie zarówno wybrany sposób lub technikę pozyskania informacji, określony sposób bądź technikę doboru

1 Fakt, czy dane czynności są utrwalone, czy też nie, wpływa m.in. na możliwość uczenia się ich. Oczywiście najlepszą możliwością zdobywania wiedzy związanej z prowadzeniem badań czy organizacją konsultacji jest aktywne uczestnictwo w przedsięwzięciu prowadzonym przez bardziej zaawansowanych badaczy/organizatorów. Innym sposobem uczenia się jest sięganie do źródeł naukowych (podręczników, książek, manuali). To właśnie w nich znajdziemy opisy technik pozyskiwania informacji – ale próżno w nich szukać wiedzy na temat sposobów postępowania, gdyż te nie zostały jeszcze odpowiednio metodologicznie opracowane i utrwalone.

informatorów, jak i odpowiadający im sposób/technikę opracowania uzyskanych wyników. W celu pozyskania potrzebnych nam informacji przeprowadzimy np. ankietę internetową, którą zamieścimy na stronie osiedla. Ankieta internetowa jest **techniką**, ponieważ w bogatej literaturze poświęconej temu zagadnieniu bardzo dokładnie i jednoznacznie wskazano i opisano czynności konieczne, aby uzyskać jak najwięcej odpowiedzi od jak najliczniejszej grupy osób, których dotyczy dana kwestia. Zbiór pytań, np. w formie skryptu elektronicznego wykorzystującego popularne aplikacje lub w postaci pliku tekstowego, jest kwestionariuszem tej ankiety i nosi nazwę **narzędzia**. **Sposób** zastosowany w tym procesie to np. rozpropagowanie informacji na temat przeprowadzanych konsultacji, czyli jeden ze sposobów rekrutacji potencjalnych uczestników. Po zgromadzeniu danych należy je opracować, tak aby uzyskać odpowiedzi na pytania o chodniki na danym osiedlu. I w tym momencie posługujemy się **technikami** analizy danych. Reasumując – na zastosowaną metodę ankietową złożyły się zarówno techniki otrzymywania materiałów i ich opracowania, jak i sposoby rekrutacji.

Takie podejście do procedury pozyskiwania informacji, w którym mówi się o pewnych czynnościach składających się na sposoby, techniki i metody, daje możliwość opisu tej procedury w kategoriach odnoszących się do:

- » procesowego charakteru przedsięwzięć – całą procedurę można podzielić na odrębne odcinki, których pokonanie jest niezbędne do jej zakończenia; realizujący konsultacje zyskują także świadomość, że na ich przeprowadzenie potrzebny jest określony czas (do tego aspektu jeszcze wrócimy);
- » planowości – konsultacje można rozpisać na poszczególne etapy i przynależne im zadania, a także przypisać im czas konieczny do ich ukończenia. Takie zaplanowanie zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu, czyli zgromadzenia informacji potrzebnych ich organizatorom;
- » powtarzalności – w dwóch znaczeniach: 1) jeśli w danym przypadku przewidziano więcej niż jedno spotkanie, to zastosowanie danej metody pozwala na organizację kilku takich samych przedsięwzięć, 2) konsultacje zrealizowane w odniesieniu do danej kwestii w danym miejscu mogą być (przy niewielkich modyfikacjach) powtórzone w innym miejscu lub w przypadku innego tematu;
- » złożoności – każda procedura pozyskiwania informacji składa się z szeregu mniejszych działań, które należy wykonać, i żadna z metod konsultacji nie będzie się ograniczać tylko do jednego działania;
- » normatywności – istnieją utrwalone i spisane zasady oraz wytyczne (często w różnego rodzaju podręcznikach metodologicznych), które regulują całe postępowanie w taki sposób, że ściśle ich przestrzeganie gwarantuje pozbawiony większych niespodzianek przebieg samego procesu zbierania informacji, a jeśli pojawią się niepokojące odstępstwa od ustalonych reguł, to w podręcznikach tych można znaleźć również propozycje postępowania naprawczego. Dodatkowo całe postępowanie będzie zgodne z przyjętymi normami regulowanymi odpowiednimi zapisami prawnymi.

Pragniemy podkreślić, że konsultacje społeczne – podobnie jak badania społeczne – mają **procesualny charakter** i dzięki temu można wskazać poszczególne etapy i przypisane do nich zadania, które należy zrealizować, aby zakończyły się one zebraniem informacji potrzebnych do udzielenia odpowiedzi na pytania postawione sobie przez organizatorów tych konsultacji. Analogicznie do procesu badawczego można mówić o trzech zasadniczych fazach koniecznych do prawidłowego przeprowadzenia konsultacji: **przygotowawczej**, **terenowej** i fazie **opracowania**. Pierwsza obejmuje wszystkie czynności służące przygotowaniu procesu konsultacyjnego, takie jak określenie celu konsultacji, wybór technik, które zostaną wykorzystane w tym procesie, przygotowanie narzędzi odpowiadających tym technikom, określenie grupy potencjalnych uczestników. Faza druga związana jest ze zbieraniem materiałów w terenie, czyli z realizacją tego, co zostało zaplanowane. W ramach fazy trzeciej organizatorzy konsultacji muszą opracować zebrany materiał, napisać raport z konsultacji społecznych i go upublicznić oraz przekazać informację zwrotną dotyczącą wyników uczestnikom konsultacji. Oczywiście każda z wymienionych faz konsultacji może podlegać pewnym zmianom, związanym przede wszystkim z zastosowaniem określonych technik, udziałem specjalnych grup interesariuszy czy też funkcjami, które mają pełnić zebrane informacje – m.in. z tym, czy na ich podstawie zostaną podjęte decyzje, czy też konsultacje służyły tylko poznaniu nastrojów lub skanalizowaniu pojawiających się napięć.

W praktyce często zdarza się także, że chcąc przyspieszyć proces zbierania informacji, organizatorzy zaczynają od razu od przygotowania narzędzia (oczywiście w jakimś stopniu poprzedza je namysł), bez jasnego skodyfikowania listy pytań czy problemów, na które narzędzie ma przynieść odpowiedzi. Tymczasem uprzednie stworzenie takiej listy ma dwojaki cel. Po pierwsze, ułatwia zbudowanie narzędzia, ograniczając jego zakres merytoryczny i fizyczną objętość tylko do kwestii niezbędnych, co skraca czas i wysiłek na etapie zbierania danych. Po drugie, zapobiega generowaniu zbędnych danych, które nie zostaną w żaden sposób wykorzystane, czyli ułatwia proces opracowywania danych. Zestaw pytań problemowych postawionych na początku staje się bowiem konspektem merytorycznej części raportu z konsultacji. Oczywiście fazy mogą się przenikać i niekiedy pojawiają się nowe pytania czy kwestie do rozstrzygnięcia, ale w przypadku konsultacji ich cel jest opisany na tyle jasno, że w fazie przygotowawczej można sformułować zdecydowaną większość pytań.

Opisywana przez nas procesualność i kolejność następujących po sobie etapów jest niezbywalną cechą prowadzenia konsultacji społecznych. Konieczne jest uświadomienie sobie faktu, że żadna z faz nie może zostać pominięta, a dokładne dookreślenie czynności, które składają się na każdą z nich, będzie zależne od tego, jakie techniki zostaną wykorzystane przez organizatorów. Można zatem pisać o swoistym sprzężeniu zwrotnym pomiędzy czynnościami podejmowanymi w kolejnych fazach i technikami, które postanowili zastosować organizatorzy

konsultacji. Dlatego też tak ważne jest dokładne zapoznanie się z charakterystyką poszczególnych technik, aby wiedzieć, co po kolei należy wykonać. W przeciwnym razie proces nie zakończy się sukcesem, realizatorzy napotkają szereg kłopotów i trudności składających się na niepowodzenie procesu konsultowania.

Zadania tego nie ułatwia, w naszym przekonaniu, wielość i różnorodność materiałów dotyczących metod, technik i narzędzi, które można zastosować w ramach konsultacji społecznych. Wśród ogólnodostępnych publikacji i stron internetowych poświęconych partycypacji obywatelskiej znaleźć można cały szereg opracowań zawierających katalogi, zestawienia i przykłady technik przeprowadzania konsultacji oraz wskazówki na temat rodzajów, możliwości i warunków ich stosowania. Mnogość zasobów sama w sobie nie stanowi problemu. Stwarza go jednak ich niejednorodność i niespójność w sposobach charakteryzowania, a czasem także nazywania² poszczególnych technik konsultacyjnych. Pomysły na ich prezentację są bowiem bardzo różne: od wskazania najbardziej podstawowych – odmiennych w różnych publikacjach – elementów składowych, po zróżnicowane rozmiarowo i zakresowo opisy i przykłady realizacji. W poszczególnych źródłach odmienny jest także dobór prezentowanych technik, narzędzi i sposobów postępowania stosowanych w konsultacjach, zaś ich opisy są dokonywane według nie tylko innych, lecz także bardzo różnie rozumianych kryteriów, takich jak cele, którym służą poszczególne techniki, poziom trudności i czas ich przygotowania, ich powszechność lub wyjątkowość³.

Wielość przykładów i opisów możliwych do wykorzystania metod i technik konsultacji społecznych skłoniła nas do podjęcia próby ich uporządkowania i scharakteryzowania według kilku wymiarów. Wybraliśmy je, kierując się przekonaniem o ich ważności dla realizacji procesu konsultacyjnego, zgodnie z zakładanymi celami, z respektowaniem *Siedmiu zasad konsultacji*, ale także reguły poprawności metodologicznej, związanej z wykorzystywaniem poszczególnych

- 2 Zdarza się bowiem, że angielskie nazwy poszczególnych technik zostały odmiennie przetłumaczone w różnych publikacjach (ta sama technika funkcjonuje pod więcej niż jedną nazwą). Czasem, wskutek dokonania niewielkich modyfikacji w ramach wcześniej stosowanych technik, pojawiają się także nowe nazwy technik, sugerujące, że mamy do czynienia z zupełnie nowymi sposobami postępowania.
- 3 Liczne opracowania na ten temat różnią się także ze względu na charakter przekazu. Wśród źródeł dostępnych w języku polskim – abstrahujemy tu od jeszcze liczniejszego zasobu źródeł obcojęzycznych, trzymając się założenia ogólnodostępności – znaleźć można publikacje o charakterze podręcznikowym, publikacje mające charakter przewodników dla pracowników jednostek samorządowych zobligowanych do realizacji konsultacji, wydanych przez same te jednostki, opisy rozmaitych procesów konsultacyjnych przeprowadzonych przez samorządy [np. Gierat (red.) 2013, Zychowicz (red.) 2011] i organizacje pozarządowe [np. Chrzanowski, Rościszewska (red.) 2015; Długosz, Wygnański 2005], w końcu strony internetowe poświęcone partycypacji obywatelskiej, np. www.partycypacjaobywatelska.pl, www.konsultacjeczasadami.pl

technik, narzędzi i ich wariantów. Charakterystyki wybranych technik dokonamy zatem, stosując następujące wymiary:

- 1) sposób zapisu wypowiedzi uczestników konsultacji i charakter wyników;
- 2) standaryzacja, czyli ujednoczenie czynności wykonywanych w trakcie konsultacji i narzędzi konsultacji;
- 3) wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje, uczestników konsultacji oraz relacji między nimi;
- 4) procedura konsultacji (przygotowanie, realizacja, opracowanie wyników).

Sposób zapisu wypowiedzi uczestników konsultacji i charakter wniosków

Powszechnie znane są dwa sposoby zapisu wypowiedzi uczestników konsultacji: kategoryzujący lub rejestrujący. Pierwszy z nich polega na zaliczeniu wypowiedzi uczestników konsultacji do pewnych, wcześniej przygotowanych, kategorii. Dzięki temu, po pierwsze, otrzymujemy stanowiska uczestników uporządkowane według określonych kryteriów, istotnych z punktu widzenia organizatora konsultacji. Po drugie, przypisując poszczególnym klasom odpowiedzi symbole liczbowe, możemy poddać je analizie statystycznej. Kategoryzacja pozwala zatem organizatorom konsultacji m.in. szybko oszacować udział każdego ze stanowisk w ramach ogółu wypowiedzi i zobaczyć, która opinia lub opcja jest reprezentowana najliczniej, albo też sprawdzić, czy wybór określonej kategorii wiąże się z jakimiś cechami uczestników konsultacji (np. dokonuje go więcej osób z określonej grupy wiekowej).

Drugi sposób zapisu wyników konsultacji polega na możliwie najwierniejszym zarejestrowaniu wszystkich wypowiedzi uczestników. Jeśli udzielą oni zgody i jest to także możliwe od strony technicznej, to przebieg konsultacji nagrywa się, a następnie wszystkie wypowiedzi poddaje transkrypcji. Jeśli uczestnicy nie zgadzają się na nagrywanie lub nie jest ono możliwe z innych względów, to należy w trakcie konsultacji jak najwierniej zanotować każdy głos i argument. Zgromadzone w ten sposób informacje opisuje się w sposób jakościowy, pokazując ich zróżnicowanie i starając się wydobyć z nich jak najwięcej aspektów konsultowanego zagadnienia lub problemu oraz odmienności w sposobie jego postrzegania, interpretowania i wyjaśniania przez uczestników.

W przypadku poszczególnych technik i narzędzi konsultacyjnych możemy mieć do czynienia z każdym z przedstawionych sposobów zapisu wypowiedzi z osobna lub też wykorzystywać obydwa, tj. najpierw dokonać rejestracji, a następnie kategoryzacji uzyskanych informacji. Znajomość warunków i konsekwencji ich stosowania pozwala organizatorowi konsultacji nie tylko lepiej przygotować się do etapu

ich prowadzenia, ale przede wszystkim do fazy opracowania materiału zebranego podczas konsultacji.

W tym miejscu warto zatem zwrócić uwagę na dwie właściwości technik konsultacyjnych, które decydują o tym, jaki typ zapisu może i powinien zostać zastosowany w ich ramach. Pierwszą z nich jest – opisana szerzej w kolejnym punkcie – standaryzacja, czyli ujednoczenie czynności i narzędzi wykorzystywanych w ramach konsultacji. Im wyższy jej poziom, tym bardziej prawdopodobne, że opracowanie wyników przyjmie postać kategoryzującą. W przypadku zastosowania technik o najwyższym poziomie standaryzacji, takich jak ankieta czy wywiad kwestionariuszowy, kategoryzacja wyników jest bezpośrednią i nieusuwalną konsekwencją budowy narzędzi badawczych. Jeśli wszystkim pytaniom w kwestionariuszu nadamy formę zamkniętą, to opracowanie wyników będzie polegało wyłącznie na analizach kategorii odpowiedzi zaproponowanych badanym w narzędziu konsultacyjnym. Im narzędzie konsultacji pozostawia więcej przestrzeni na swobodne wypowiedzi uczestników, tym większe są możliwości i uzasadnienie dla zastosowania zapisu rejestrującego.

Drugą właściwością decydującą o sposobie opracowania rezultatów jest liczebność grupy uczestniczącej w konsultacjach. Zapis kategoryzujący utożsamiany jest często z opracowaniem ilościowym, służącym oszacowaniu rozkładu poszczególnych typów opinii wśród uczestników, nie zaś wygenerowaniu nowych pomysłów czy wypracowaniu rozwiązań konsultowanych problemów.

Co do zasady – im mniej liczna grupa i mniej wypowiedzi, tym większa celowość i użyteczność opracowania rejestrującego. Taka decyzja związana jest z faktem, że nie warto redukować do mniejszej liczby klas i tak już niewielkiego zasobu stanowisk. Tym bardziej że – zakładając udział w konsultacjach reprezentantów różnych grup – istnieje duże prawdopodobieństwo uzyskania serii opinii oryginalnych, niepowtarzających się, niezachodzących na siebie znaczeniowo, a co za tym idzie, niedających się jednoznacznie sklasyfikować.

Inaczej wygląda sprawa w przypadku konsultacji, w których narzędzie nie charakteryzowało się wysokim poziomem standaryzacji, ale w których udało się zgromadzić bardzo dużą liczbę wypowiedzi. W takiej sytuacji uzasadnione wydaje się wykorzystanie obu typów zapisu, co umożliwi zarówno pogłębiony opis zgromadzonych danych opierający się na zarejestrowanych wypowiedziach, jak i dokonanie na nich pewnych obliczeń, opartych na ich uprzedniej kategoryzacji. Można wyobrazić sobie kilkustopniową analizę zgromadzonego tekstu, w trakcie której dokonujemy kolejno: 1) dosłownego zapisu wszystkich odpowiedzi, 2) wyróżnienia naczelných wątków w każdej z odpowiedzi (np. dominujących ocen, przykładów rozwiązań), 3) zliczenia odpowiedzi do siebie podobnych. Taka procedura pozwala nam na ilościowe opracowanie zebranego materiału, wiadomo bowiem, która z propozycji zyskała największe grono zwolenników, a która – w wyniku krytyki – została odrzucona.

Taka sytuacja może mieć miejsce, gdy np. użyjemy technik polegających na zbieraniu wypowiedzi pisemnych, kiedy konsultowana kwestia poruszyła dużą grupę

uczestników i liczba takich wpisów jest wystarczająco liczna. Uważny czytelnik pewnie zada pytanie, co oznacza określenie „wystarczająco liczna”. Oczywiście nie ma jednoznacznie brzmiącego zalecenia, które wyznaczałoby granice takiej procedury, a decyzja dotycząca kategoryzowania odpowiedzi najczęściej podyktowana jest kilkoma warunkami: 1) dostrzeżeniem pewnych prawidłowości (powtarzaniem się określonych stanowisk), które można zaprezentować w postaci liczbowej, 2) potrzebą i umiejętnością rozstrzygnięcia, który z proponowanych wariantów zwyciężył (zyskał największe poparcie) lub które z opcji nie powinny być dalej rozważane, ponieważ mają największą grupę przeciwników, 3) potrzebą klarownego, uproszczonego przedstawienia rezultatów konsultacji (kategoryzacja może ułatwić odbiór ich wyników). Wydaje się, że wszystkie trzy wytyczne – poparte własnym doświadczeniem, wywodzącym się czy to z prowadzenia konsultacji, czy też badań społecznych (np. kodowania odpowiedzi udzielanych na pytania otwarte znajdujące się w standaryzowanym kwestionariuszu) – ułatwiają podjęcie decyzji, czy pokusić się o dodatkowy, kategoryzujący sposób analizy wypowiedzi. Należy jednak zdawać sobie sprawę z tego, że opracowanie pozwalające na kategoryzację opinii uczestników konsultacji znacznie wydłuża tworzenie raportu, wymaga też posiadania odpowiedniej wiedzy, a czasami również narzędzi (do tworzenia takich podsumowań, np. oprogramowania do analizy jakościowej⁴).

Pamiętając o zaletach zapisu kategoryzującego, należy także mieć na uwadze fakt, że stosując go, dokonujemy pewnego uproszczenia. Zawsze tracimy pewną część danych, przede wszystkim opinie unikatowe i – być może mniej istotne w danym momencie lub trudniejsze do zauważenia z perspektywy przyjętych kryteriów – różnice między wypowiedziami. Musimy być także świadomi tego, iż opracowanie kategoryzujące opiera się na założeniu, że wszystkie wypowiedzi, które przyporządkowujemy do pojedynczej klasy czy wariantu, identyfikujemy prawidłowo jako bliskoznaczne, oraz że nasza interpretacja ich znaczenia jest zgodna z intencją autora. W praktyce konsultacyjnej zazwyczaj nie ma bowiem miejsca na uzgodnienie z nim tejże interpretacji⁵. Opracowaniem wyników zajmuje się już tylko organizator, który następnie komunikuje wyniki konsultacji, prezentując własne wnioski.

Konsultacje mogą być również opisywane poprzez charakter wniosków, które można na ich podstawie sformułować. Zależy on od kilku czynników. Pierwszym jest poziom standaryzacji i postaci, w jakiej wygenerowano i zapisano informacje pozyskane od uczestników. Z tej perspektywy możemy rozpatrywać charakter

4 Analizę jakościową wspomaga oprogramowanie komputerowe w wersji płatnej (np. NVivo, Atlas.ti, NUD*IST) lub bezpłatnej (CAQDAS). Więcej na ten temat można przeczytać w opracowaniach przygotowanych np. przez Jakuba Niedbalskiego (Niedbalski 2013, 2014; Niedbalski, Ślęzak 2020).

5 Wyjątkiem są tu techniki opierające się na deliberacji i zmierzające do wypracowania wspólnego, uzgodnionego i uargumentowanego stanowiska uczestników. Należy jednak pamiętać, że w przypadku tych technik mamy do czynienia z kategoryzacjami, których dokonują sami uczestnicy, a zatem z perspektywy organizatora zapis wyników ma charakter rejestrujący.

wniosków na kontinuum jakościowe – ilościowe, co opisano już powyżej, i do czego nawiązemy jeszcze w punkcie dotyczącym samej standaryzacji.

Drugim czynnikiem określającym charakter wniosków jest sposób wytwarzania informacji związany z formą uczestnictwa w procesie konsultacyjnym. Mamy tu do czynienia z trzema typami generowania opinii. Po pierwsze, z konsultacjami, które gromadzą stanowiska osób biorących udział powstałe niezależnie od aktywności pozostałych uczestników. W tym przypadku poglądy i wypowiedzi poszczególnych osób nie zmieniają się w procesie konsultacji. Ze względu na fakt, że formułujący je nie muszą liczyć się ze zdaniem innych uczestników i naginać się do ich zdania, wśród pozyskanych głosów mogą znaleźć się bardzo ciekawe i nowatorskie pomysły rozwiązywania danej kwestii. Równocześnie możemy mieć do czynienia z bardzo dużą liczbą pomysłów i opinii niebiorących pod uwagę realiów i dobra wspólnego; będą to tylko jednostkowe, często bardzo zróżnicowane i niemożliwe do pogodzenia punkty widzenia, wyrażające partykularne interesy. Należy liczyć się też z tym, że można uzyskać szereg rozwiązań formułowanych lub wskazywanych przez grupy uczestników konsultacji bardzo podobne pod względem liczebności, co spowoduje, że żadna z opcji nie uzyska wysokiego poziomu legitymizacji. To z kolei może przyczynić się raczej do zaostrzenia problemu niż jego rozwiązania⁶.

Na drugim krańcu będziemy mieli do czynienia z rozwiązaniami uzgodnionymi, czyli takimi, które powstały w wyniku zbiorowej dyskusji i grupowej zgody dotyczącej konsultowanych kwestii. Ze względu na dążenie do wypracowania wspólnego dla wszystkich stanowiska w efekcie otrzymujemy opinie uśrednione, „okrojone” z aspektów najbardziej odstających od wizji ogółu, przez co czasami wręcz zachowawcze. Wśród takich rezultatów próżno szukać śmiałych i innowacyjnych rozwiązań, ponieważ zgoda wszystkich biorących udział w konsultacjach powoduje, że zdecydowanie większą szansę na przyjęcie mają pomysły zawierające niewielką dozę oryginalności. Jednocześnie zaakceptowane rozwiązania zazwyczaj mają stosunkowo silną legitymizację wszystkich stron biorących udział w ich wypracowywaniu, a uczestnicy procesu zostają wyposażeni jeśli nie w pełne zrozumienie, to przynajmniej w ogląd perspektyw innych niż własna. Stwarza to dobry punkt wyjścia do ewentualnych dalszych prac.

Musimy jeszcze wspomnieć o trzeciej sytuacji, kiedy to organizatorzy konsultacji wybierają takie metody ich prowadzenia, jakie powinny pobudzić uczestników do kreatywnego rozwiązania danej kwestii. Zazwyczaj chodzi o procesy, w których konsultujący biorą udział w dyskusjach i wspólnych pracach, dających szansę poznania poglądów i racji innych osób. W tym przypadku w ramach wypracowywanych wspólnie rozwiązań nie muszą rezygnować ze swoich pomysłów

⁶ Dodatkowym czynnikiem wpływającym na zakres formułowanych wypowiedzi jest także sposób komunikowania opinii przez uczestników konsultacji. Specyfika technik opartych na komunikacji pośredniej, czyli zakładających wyłącznie kontakt pisemny, powoduje, że osoby uczestniczące w procesie konsultacji nie są skłonne do tworzenia dłuższych, dobrze uzasadnionych wypowiedzi.

na rzecz uzyskania jednego, powszechnie akceptowanego stanowiska. Rezultatem takich konsultacji są zbiory oryginalnych inicjatyw, uwzględniających jednak zazwyczaj różne punkty widzenia, co nie miałyby szansy zaistnieć bez udziału grupy. To jej dynamika działa na uczestników stymulująco i pobudza ich wyobraźnię, pozwalając zauważyć więcej wymiarów danego problemu i skłaniając do myślenia o nim w nieco szerszych kategoriach niż pozwoliłaby na to wyłącznie perspektywa indywidualna. Osobną kwestią jest sposób wykorzystania tych pomysłów, aczkolwiek ze względu na duże zaangażowanie ich autorów w proces konsultacyjny mają one szansę uzyskać stosunkowo wysoki poziom akceptacji na etapie ich ewentualnego wdrażania.

Trzecim czynnikiem określającym charakter wniosków jest sposób rekrutacji uczestników konsultacji. W technikach badawczych stosowanych w naukach społecznych, m.in. w socjologii, niezmiernie ważnym elementem jest sposób selekcji jednostek do badań. Wykorzystana technika doboru respondentów decyduje o zakresie czynności, które należy wykonać zarówno w fazie przygotowawczej (opracowanie parametrów oraz narzędzi umożliwiających identyfikację osób należących do założonej próby badawczej), jak w i fazie terenowej (poszukiwanie i rekrutacja konkretnych osób badanych). Typ doboru próby wpływa również na charakter wniosków, jakie zostaną uzyskane w wyniku przeprowadzonych badań. Przesądza bowiem o tym, czy – przynajmniej w jakimś stopniu – będą one mogły zostać uogólnione z uczestniczącej w badaniu próby na populację, czy też będą się odnosić tylko do przebadanych jednostek. Innymi słowy, sposób doboru próby decyduje o tym, czy jest ona reprezentatywna dla populacji, a uzyskane wnioski będą miały charakter generalizujący, czy też badane jednostki wyrażają wyłącznie własne zdanie, a wnioski będą miały charakter sprawozdawczy.

Podobnie sprawa wygląda w przypadku konsultacji publicznych, choć kwestia reprezentatywności ujmowana jest w nich nieco inaczej niż w badaniach społecznych. W konsultacjach nie chodzi bowiem – jak często ma to miejsce w badaniach naukowych – o reprezentatywność w sensie statystycznym, ale o zapewnienie uczestnictwa przedstawicieli każdej z grup, których może dotyczyć konsultowana kwestia, oraz umożliwienie przedstawienia swojego stanowiska wszystkim osobom nią zainteresowanym.

Zgodnie z nadrzędną zasadą, że w konsultacjach może wziąć udział każdy obywatel, nieuprawnione jest tu zatem zastosowanie doboru losowego, dzięki któremu wyniki uzyskane dla próby badawczej – z określonymi, dającymi się obliczyć, prawdopodobieństwem i dokładnością – można uogólnić na całą populację, z której próba ta została dobrana (zob. Mainz i in. 1985: 92–97). Warunkiem dokonania takiej generalizacji jest jednak selekcja oparta na określonym schemacie losowania, abstrahująca od zainteresowań i chęci uczestnictwa osób, które trafiają do próby i zostają poddane badaniu.

Nie oznacza to jednak, że dobór osób uczestniczących w konsultacjach powinien zostać pozostawiony przypadkowi, a organizatorzy mogą ograniczyć się do

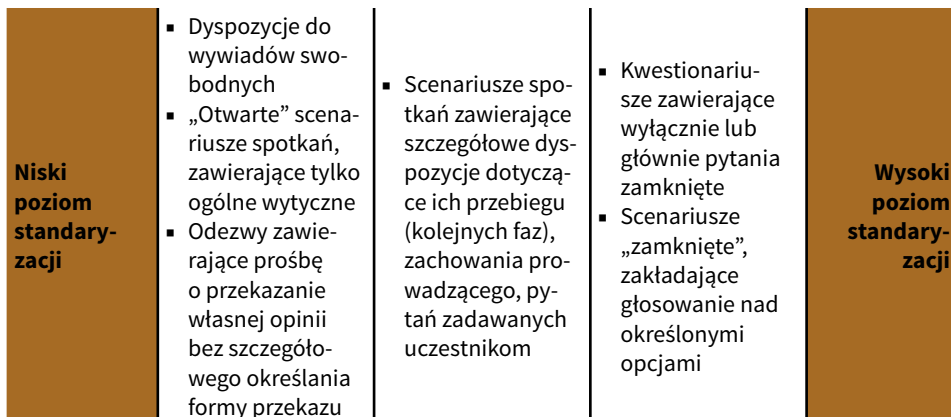
opublikowania informacji o ich prowadzeniu, ani też, że nie można generalizować wniosków z konsultacji. Wręcz przeciwnie, wydaje się, że – poza wyjątkowymi sytuacjami, kiedy konsultowana kwestia dotyczy bardzo wąskiego grona obywateli i wszyscy zainteresowani mogą wyrazić swoje zdanie – uogólnienie rezultatów poza grono bezpośrednich uczestników stanowi nieodłączny element procesów konsultacyjnych. Jego podstawę i uzasadnienie stanowi szczególna dbałość o odpowiedni skład grupy biorącej udział w opiniowaniu. Obowiązkiem organizatorów jest, po pierwsze, właściwa identyfikacja wszystkich grup, dla których konsultowane zagadnienie może być w jakikolwiek sposób znaczące. Po drugie, jest nim dotarcie do tychże grup z informacją o prowadzonych działaniach. Po trzecie, zaprezentowanie tych działań w sposób, który będzie stanowił zachętę do wzięcia udziału w konsultacjach. Takie postępowanie stwarza szansę na uzyskanie tzw. reprezentatywności typologicznej. Polega ona na odwzorowaniu w grupie uczestniczącej w konsultacjach wszystkich istotnych – z punktu widzenia opiniowanej kwestii – zróżnicowań występujących w populacji, na którą zamierza się uogólnić wnioski. Pozwala to na odtworzenie w wynikach procesu konsultacyjnego „różnorodności poglądów i doświadczeń [...] oraz różnic w sposobie odnoszenia się badanych do danego zjawiska” (Flick 2010: 61). Oczywiście nie zawsze udaje się uzyskać założone cele i zaplanowany skład grupy konsultującej. Należy jednak pamiętać o tym, że w im mniejszym stopniu grupa ta odzwierciedla strukturę populacji, której dotyczyć mają rezultaty, tym ostrożniej należy podchodzić do uogólniania uzyskanych informacji.

Standaryzacja, czyli ujednoczenie czynności i środków

Techniki wykorzystywane w konsultacjach publicznych mogą charakteryzować się różnym stopniem standaryzacji, czyli ujednoczenia zarówno środków, jak i czynności, które należy wykonać w celu pozyskania informacji oraz ich opracowania⁷. Tak rozumianej standaryzacji mogą podlegać wszystkie zadania wykonywane przez organizatora konsultacji i jego współpracowników, począwszy od określenia schematu postępowania służącego zebraniu opinii, przygotowania osób prowadzących konsultacje oraz rekrutacji uczestników, poprzez sposób realizacji konsultacji, aż po analizę uzyskanych danych. Ujednoczenie polegać może np. na jednakowym zaranżowaniu kontaktu z każdym z uczestników, zadaniu wszystkim uczestnikom identycznych pytań czy zapisaniu wszystkich odpowiedzi według tych samych reguł.

⁷ Więcej informacji na temat samego procesu standaryzacji w odniesieniu do technik badawczych znajduje się w podręcznikach opisujących przede wszystkim podejście ilościowe (zob. Jabłoński 2016; Lutyńska 1984, 1994; Sztabiński 1997; Sztabiński i in. 2005).

Nie można jednak mówić o standaryzacji samych czynności, gdy nie towarzyszą im odpowiednie narzędzia – np. specjalnie przygotowane zaproszenia do udziału w konsultacjach, materiały dla uczestników, kwestionariusze ankiet, scenariusze spotkań, klucze kategoryzacyjne. Pomędzy środkami i czynnościami istnieje bowiem wzajemna zależność. Standaryzowane narzędzia nie odgrywają swojej roli, jeśli nie zostaną zastosowane w jednakowy sposób w stosunku do wszystkich uczestników, ujednolicenie wykonywanych czynności nie przyniesie zaś zakładanych efektów, jeśli nie zostaną one „odzwierciedlone” w odpowiednich narzędziach konsultacyjnych. W zależności od tego, jakie elementy procesu konsultacyjnego zostaną poddane unifikacji i ile ich będzie, możemy lokować poszczególne sposoby postępowania na kontinuum od niskiego do wysokiego stopnia standaryzacji. Co jednak warto podkreślić, w spektrum strategii konsultacyjnych rozpatrywanych z perspektywy poziomu ich standaryzacji oprócz punktów skrajnych nie wyróżniamy kolejnych, wyraźnie od siebie oddzielonych stopni. Wszystko bowiem zależy od działań podjętych przez badacza/organizatora w ramach konkretnych konsultacji, a także od zastosowanych w ich trakcie narzędzi. Co ważne, same te narzędzia „zmieniają” poziom ujednolicenia w zależności od sposobu ich przygotowania na potrzeby pojedynczego procesu konsultacyjnego. Można ewentualnie wyróżnić pewne ich typy i cechy, które pozwalają określić ich położenie na kontinuum poziomu standaryzacji względem innych typów narzędzi. Najwyższym poziomem standaryzacji będą się charakteryzowały np. narzędzia oparte na kwestionariuszach, które umożliwiają zadanie jednakowych pytań i uzyskanie skategoryzowanych odpowiedzi. Z kolei do poziomu najniższego zaliczymy te narzędzia (odezwy, scenariusze spotkań), w których dowolność formułowania opinii jest największa (rysunek 7).

Rysunek 7. Typy narzędzi wykorzystywanych w konsultacjach ze względu na poziom ich standaryzacji

Źródło: opracowanie własne.

Co za tym idzie, ta sama technika konsultacyjna – w rozmaitych zastosowaniach – może znajdować się bliżej jednego lub drugiego z krańców. Nie wydaje się zatem zasadne tworzenie rankingu dostępnych metod konsultacyjnych ze względu na poziom ich standaryzacji, szczególnie gdyby miał on abstrahować od sposobów ich wykorzystania w praktyce. Warto natomiast opisać argumenty stojące za unifikacją działań prowadzonych na różnych etapach konsultacji oraz scharakteryzować jej konsekwencje. Warto także opisać możliwy i pożądaný zakres standaryzacji dla każdej z technik, wskazując sposoby ujednociania poszczególnych czynności i narzędzi w nich wykorzystywanych. Charakterystyki takiej dokonamy w kolejnych rozdziałach. Zanim jednak do nich przejdziemy, wskażemy przesłanki uzasadniające dążenie do określonego poziomu standaryzacji procesów konsultacyjnych.

Podstawowym powodem stosowania ściśle określonych reguł postępowania na poszczególnych etapach prowadzenia konsultacji jest fakt, że działanie takie pozwala na uzyskanie ujednoczonych – jeśli chodzi o treść i formę – informacji, a następnie ich opracowanie na podstawie pewnych, identycznych dla wszystkich kryteriów. W efekcie tych zabiegów pojawia się możliwość nadania uzyskanym materiałom – czyli opiniom, wypowiedziom, sugestiom, rekomendacjom – postaci liczbowej. Co za tym idzie, standaryzacja czynności i narzędzi wykorzystywanych w konsultacjach uprawnia do zliczania odpowiedzi, a następnie liczbowego wyrażenia rozkładu poszczególnych stanowisk w grupie uczestniczącej w konsultacjach. Jest to bardzo istotne, kiedy w wyniku procesów konsultacyjnych uzyskujemy informacje od dużych grup uczestników. W tej sytuacji standaryzacja po prostu pomaga organizatorom w radzeniu sobie z ogromną liczbą informacji i umożliwia wyciągnięcie z nich klarownych wniosków.

W technikach o niskim stopniu standaryzacji i silnie zindywidualizowanym podejściu do każdego uczestnika konsultacji procedura zliczania jest właściwie niemożliwa do wykonania. Każdy z opiniujących będzie mówił/pisał o nieco innych aspektach poruszanych kwestii, i będzie to robił w odmienny sposób. W związku z tym z dużym prawdopodobieństwem uzyskamy zasób mocno zróżnicowanych, pod względem treści i formy, materiałów, w ramach których trudno będzie odnaleźć stanowiska wspólne dla większych grup uczestników. Jednocześnie mamy szansę poznania bardzo różnych punktów widzenia i odkrycia unikatowych stanowisk, interpretacji, sposobów ujmowania czy pomysłów rozwiązania konsultowanych problemów.

Podsumowując ten wątek, trzeba powiedzieć, że w sytuacji gdy organizatorzy konsultacji za swój cel obierają zrozumienie podejścia uczestników, zebranie argumentów przemawiających *za* lub *przeciwko* danemu rozwiązaniu, uzyskanie bogatego uzasadnienia zajmowanych stanowisk – rekomendujemy używanie technik o niskim stopniu standaryzacji. Jeśli natomiast przedmiotem zainteresowania jest zbadanie nastawienia dużej grupy uczestników czy też liczbowe wyrażenie poparcia dla określonego rozwiązania, to organizatorzy konsultacji powinni sięgać

raczej po techniki standaryzowane. Oczywiście możliwa jest wtórna standaryzacja, dokonywana poprzez kategoryzację podobnych wypowiedzi, ale stosuje się ją tylko wtedy, gdy za sprawą technik o niskim stopniu standaryzacji uzyskamy od uczestników bardzo dużą liczbę opinii.

Wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje, uczestników konsultacji oraz relacji między nimi

Techniki i narzędzia konsultacji można podzielić również ze względu na to, jakie umiejętności, cechy i zachowania są wymagane od realizatorów oraz osób biorących udział w opiniowaniu. Jeśli chodzi o tych pierwszych, to oczywiście zawsze powinny ich cechować ciekawość poznawcza, otwartość na innych i dociekliwość, dające asumpt do przygotowania materiałów i narzędzi umożliwiających swobodne wyrażenie opinii wszystkim stronom, których dotyczyć może konsultowana kwestia, oraz do obiektywnego, bezstronnego opracowania uzyskanych rezultatów. Realizatorów powinny charakteryzować także kreatywność i elastyczność, pozwalające na dostosowywanie procedur konsultacyjnych do okoliczności, oraz uczciwość i rzetelność, dzięki którym ewentualne dostosowania będą służyły zapewnieniu uczestnikom lepszych warunków, a przez to pozyskaniu materiałów o wyższej jakości, np. pełniejszych, lepiej uargumentowanych stanowisk odnoszących się do konsultowanych zagadnień.

Poza tymi ogólnymi charakterystykami w przypadku poszczególnych technik wymagane są pewne konkretne umiejętności związane z opracowaniem narzędzi służących pozyskiwaniu informacji, z adekwatnym wykorzystaniem tychże narzędzi czy też z opracowaniem otrzymanych rezultatów. Jeśli chodzi o pierwszą i ostatnią kwestię, tzn. przygotowanie narzędzi i analizę wyników, to w obu przypadkach niezbędna jest bardzo dobra znajomość celów i problemów, których rozstrzygnięciu mają służyć konkretne konsultacje. To od niej zależy sposób rekrutacji uczestników, wybór technik oraz narzędzi pozyskiwania informacji, a także sposób opracowania wyników. Ważne jest również, aby organizatorzy mieli możliwie pełną wiedzę na temat specyfiki poszczególnych metod, technik i narzędzi konsultacji oraz warunków i konsekwencji ich zastosowania. Niezwykle przydatne jest tu zatem doświadczenie w prowadzeniu konsultacji bądź innych, zbliżonych do nich działań, np. badań społecznych. Nie jest ono jednak niezbędne – da się przygotować dobre narzędzie i prawidłowo przeanalizować wyniki, opierając się na opracowaniach dotyczących poszczególnych technik i zawartych w nich wskazówkach.

Nieco inaczej wygląda kwestia prowadzenia konsultacji. W zależności od sposobu pozyskiwania informacji od uczestników od osoby za ten proces odpowiedzialnej wymaga się odmiennych kompetencji i innego poziomu zaangażowania. W przypadku technik, w których nie ma bezpośredniego kontaktu między organizatorem i uczestnikami, zadania realizatora ograniczają się do przygotowania narzędzi, poinformowania o konsultacjach i analizy wyników, ewentualnie do zapraszania, zachęcania i motywowania uczestników, przypominania im o toczącym się procesie konsultacyjnym. Z kolei wykorzystując techniki polegające na gromadzeniu danych w toku rozmowy z indywidualnymi uczestnikami i zapisywaniu ich odpowiedzi, należy zatrudnić ankieterów i/lub osoby przeprowadzające wywiady. Powinny one zostać specjalnie przeszkolone i zapoznane z narzędziem, tj. kwestionariuszem, listą pytań lub dyspozycji wyznaczających zakres informacji, które należy uzyskać w trakcie rozmowy. Poza tym osoby te powinny się charakteryzować następującym zestawem cech⁸:

- » umiejętnością nawiązywania kontaktów i otwartością na innych – co umożliwia zainicjowanie rozmowy i zachęcenie do uczestnictwa w konsultacjach;
- » odpornością na stres, ułatwiającą poradzenie sobie z częstymi odmowami udziału w konsultacjach oraz nie zawsze przyjaznym nastawieniem rekrutowanych osób do dzielenia się swoją opinią, do przedmiotu lub do organizatora konsultacji oraz do utożsamianego z nimi ankietera;
- » samodzielnością – potrzebną zarówno do identyfikacji i rekrutacji odpowiednich osób, jak i do rozwiązywania ewentualnych problemów pojawiających się w trakcie rozmowy (np. wyjaśnienie wątpliwości we właściwy sposób), a także do adekwatnej do założeń organizatorów interpretacji i właściwego kwalifikowania udzielonych odpowiedzi do przygotowanych kategorii;
- » elastycznością i umiejętnością szybkiej i trafnej oceny sytuacji, umożliwiającą adekwatne reagowanie na wypowiedzi i zachowania uczestnika konsultacji;
- » obiektywizmem i neutralnością wobec poglądów uczestników konsultacji, pozwalającą im na swobodne wyrażenie swoich opinii;
- » umiejętnością prowadzenia rozmowy, słuchania i podtrzymywania motywacji swojego interlokutora;
- » uważnością i dokładnością w zadawaniu pytań oraz zapisywaniu odpowiedzi – ich rejestrowaniu/kategoryzowaniu zgodnie z założoną procedurą.

Na nieco inne cechy i umiejętności zwraca się uwagę w odniesieniu do kompetencji osoby, która kierować ma dyskusją w ramach procesów konsultacyjnych zakładających wymianę poglądów między uczestnikami. W zależności od rodzaju techniki i rodzaju powierzanych zadań nazywa się ich moderatorami lub fasilitatorami. Zazwyczaj o tych pierwszych mówi się wtedy, gdy do obowiązków

8 Więcej informacji na temat różnych aspektów związanych z przygotowaniem ankietera do realizacji wywiadów kwestionariuszowych znaleźć można np. w publikacji: P. Sztabiński, Z. Sawiński, F. Sztabiński (2005), *Fieldwork jest sztuką*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.

prowadzącego dyskusję należy swego rodzaju przewodzenie grupie, kierowanie jej pracą w określony sposób, tak aby osiągnąć założony cel (np. w zogniskowanych wywiadach grupowych). W związku z tym strukturyzuje on przebieg dyskusji według założonego scenariusza, zadaje pytania określające kierunki rozmów prowadzonych na poszczególnych etapach, podsumowuje je, uściśla ich interpretacje. Z tego względu zazwyczaj wymaga się od moderatora także pewnej wiedzy merytorycznej na temat przedmiotu, którego dotyczy dyskusja.

W literaturze poświęconej tej tematyce⁹ wymienia się następujące cechy charakteryzujące dobrze przygotowanego i skutecznego, tj. uzyskującego możliwie jak najwięcej wartościowych informacji, moderatora:

- » umiejętność panowania nad grupą i prowadzenia spotkań z różnymi grupami, związana ze zdolnością do szybkiego rozumienia i koordynowania różnych punktów widzenia; umiejętność przyjęcia roli „przyjacielskiego przywódcy”, który nie narzuca swojego zdania, ale jednocześnie panuje nad tym, co dzieje się w grupie podczas dyskusji;
- » panowanie nad przebiegiem dyskusji – dbałość o pełną realizację scenariusza, w tym pojawienie się wszystkich zaplanowanych tematów;
- » precyzja w zadawaniu krótkich, jasnych i zrozumiałych dla uczestników pytań;
- » wnikliwość – umiejętność pogłębiania wypowiedzi uczestników, dopytywania, niezadowolania się ich pierwszymi odpowiedziami;
- » uważność – wychwytywanie sygnałów niewerbalnych, których prawidłowe odczytanie wraz z odpowiednią reakcją mogą sprawić, że dyskusja potoczy się sprawnie i będzie ciekawym doświadczeniem dla osób w niej uczestniczących;
- » empatia – umiejętność wczuwania się w sytuację i emocje uczestników spotkania, rozumienie ich punktu widzenia, co również buduje poczucie bezpieczeństwa i pozwala dotrzeć do głębszych wypowiedzi;
- » umiejętność słuchania i powstrzymania się od przejmowania dominującej roli w dyskusji – w większości technik na niej opartych zakłada się, że moderator wprawdzie odpowiada za merytoryczną adekwatność dyskusji, ale w jej trakcie jest przede wszystkim słuchaczem i bezpośrednio ingeruje tylko wtedy, gdy rozmowa zbacza z tematu lub podejmowany wątek wyczerpał się i należy wprowadzić nowy;
- » elastyczność – umiejętność szybkiego reagowania i wprowadzania zmian do scenariusza dyskusji, jeśli zajdzie taka potrzeba, np. gdy w wypowiedziach pojawią się istotne, a wcześniej nieprzewidywane aspekty konsultowanego problemu, które warto pogłębić;
- » umiejętność podsumowywania głównych części dyskusji w taki sposób, aby podkreślać ważne aspekty i odróżniać je od rzeczy nieistotnych lub błahych wobec przedmiotu konsultacji.

9 Różne charakterystyki kompetencji moderatora w FGI prezentuje m.in. Jolanta Lisek-Michalska (2013: 40–42).

W technikach konsultacyjnych, w których pojawia się potrzeba nie tyle przeprowadzenia procesom grupowym, ile ich wspierania, należy zatrudnić facylitatorów. Ich aktywność związana jest przede wszystkim z prowadzeniem działań służących wspomaganianiu, ułatwianiu dyskusji pomiędzy uczestnikami (np. w technikach deliberacyjnych czy warsztatowych, służących generowaniu nowych pomysłów). Zadaniem facylitatora jest zatem towarzyszenie grupie w celu zwiększenia efektywności jej pracy. Nie dzieli się on swoimi przemyśleniami, nie podsumowuje wątków, lecz tworzy warunki, w których będą to mogli zrobić sami uczestnicy. Stąd też nie musi być on znawcą poruszanej problematyki. Do pożądanych cech facylitatora należy natomiast zaliczyć:

- » umiejętność czuwania nad przebiegiem dyskusji i jednoczesnego pozostawiania w jej tle, tzn. minimalizowania własnego udziału, powstrzymywania się od zajmowania stanowiska;
- » umiejętność wspierania dyskusji między uczestnikami – tworzenie atmosfery bezpieczeństwa, dyskretne, niezakłócające pracy grupy dbanie o zachowanie ustalonych zasad dyskusji (np. nieprzerywanie wypowiedzi, unikanie mówienia kilku osób w tym samym czasie);
- » umiejętność dostrzegania i mobilizowania potencjału wszystkich uczestników – wykazywanie zainteresowania ich wypowiedziami, motywowanie ich do zabierania głosu, pogłębiania wypowiedzi, aktywizowanie osób bardziej nieśmiałych, wycofanych, niechętnych do wygłaszania opinii, interweniowanie w przypadku osób próbujących narzucić innym swoje zdanie lub monopolizujących dyskusję;
- » umiejętność stosowania technik pracy grupowej ułatwiających uczestnikom prezentację, ale i doprecyzowanie poszczególnych stanowisk, a także stymulowania interakcji między uczestnikami i wskazywania możliwych sposobów rozwijania dyskusji bez sugerowania kierunków, w których mogłaby podążać;
- » umiejętność zachowania pełnej neutralności wobec przedstawianych stanowisk;
- » umiejętność zarządzania emocjami – tonowania nastrojów, łagodzenia sytuacji konfliktowych.

W tym miejscu warto podkreślić, że niezależnie od tego, z jaką techniką mamy do czynienia, wiedza na temat jej specyfiki, w tym konieczności dysponowania odpowiednio przeszkolonymi osobami, pozwala na lepsze zaplanowanie całego procesu konsultacyjnego. Umożliwia także przygotowanie się do tegoż procesu poprzez zdobycie odpowiednich umiejętności przez samych organizatorów (np. można ukończyć kursy dla facylitatorów procesów grupowych). Ma to szczególne znaczenie, w sytuacji gdy wiadomo, że jedna i ta sama technika konsultacji będzie stosowana w danej instytucji wielokrotnie.

Co oczywiste, nawet najlepiej zaplanowane konsultacje nie odbędą się bez osób, które zechcą wziąć w nich udział i podzielić się swoimi opiniami lub pomysłami. Poświęćmy zatem nieco miejsca na opis wymagań, jakie formułuje się także wobec nich, w związku z zastosowaniem poszczególnych typów technik.

Uczestnikami konsultacji, co do zasady, mogą być wszyscy obywatele zainteresowani danym tematem, niezależnie od posiadanych cech i kompetencji. Warto jednak zauważyć, że korzystanie z określonych technik i narzędzi konsultacyjnych wiąże się z pewnymi założeniami dotyczącymi cech charakteryzujących uczestnika. Począwszy od spraw najbardziej oczywistych – realizacja konsultacji przy użyciu narzędzi internetowych zakłada pewien poziom kompetencji uczestników w zakresie obsługi komputera i – wyjściowo – dostęp do sieci internetowej. Prowadzenie konsultacji opierających się na dyskusji w grupie zakłada, że uczestnicy będą w stanie co najmniej zwerbalizować swoje stanowisko, a docelowo także je uzasadnić, jak również będą gotowi do zapoznania się z innymi punktami widzenia danej kwestii. Wykorzystanie technik deliberacyjnych opiera się na założeniu, że uczestnicy będą gotowi przynajmniej częściowo uznać argumenty wynikające z perspektyw innych niż ich własna i przyjąć wynik konsensusu wypracowanego między różnymi opcjami. Wobec tego w przypadku różnych typów technik i rezultatów, do jakich mają one doprowadzić, uczestnicy konsultacji powinni posiadać nieco inne cechy i kompetencje. Oczywiście pewne umiejętności są kształtowane i pogłębiane w toku samego procesu konsultacyjnego, jednak wydaje się, że pewien wyjściowy zasób cech jest niezbędny, aby proces ten mógł w ogóle zostać zrealizowany.

Czynnikiem, który w znacznym stopniu decyduje o kompetencjach oczekiwanych od uczestników konsultacji, jest rodzaj kontaktów, jakie w trakcie całego procesu mają z organizatorami oraz ze sobą nawzajem. W zależności od wykorzystanej techniki pozyskiwania opinii możemy mieć do czynienia z dwoma rodzajami kontaktu między osobami biorącymi udział w konsultacjach: bezpośrednim oraz pośrednim. Pierwszy z nich zakłada, że uczestnicy przebywają w tym samym czasie w tym samym miejscu, widzą się, uczestniczą w tej samej dyskusji, oddziałując na siebie nawzajem. Taki rodzaj – krótkotrwałej – więzi występuje właściwie we wszystkich technikach deliberacyjnych, w których prowadzi się dyskusję *face-to-face*, ale również w zogniskowanych wywiadach grupowych, warsztatach i spotkaniach otwartych. Istotne dla takich dyskusji jest wzajemne oddziaływanie na siebie poszczególnych członków grupy, a dzięki temu pojawienie się efektów grupowych, zarówno działających na korzyść wykonywanego zadania (generowania opinii), jak i zakłócających jego realizację (np. opór przed wystąpieniami publicznymi lub konformizm grupowy).

Drugi typ kontaktów pomiędzy uczestnikami zakłada wykorzystanie przekazu pisemnego – w postaci tradycyjnej, papierowej, lub w formie komunikacji internetowej – jako elementu pośredniczącego. Tu mogą wystąpić dwa typy sytuacji. W przypadku pierwszego ani organizatorzy, ani uczestnicy nie mają ze sobą w zasadzie żadnego kontaktu, poza jednorazową reakcją na zaproszenie do udziału w konsultacjach i sformułowaniem opinii na temat przedmiotu konsultacji. Przykładem takiego uczestnictwa jest wypełnienie ankiety przygotowanej przez organizatorów, udział w głosowaniu czy też przesłanie pisemnej wypowiedzi lub komentarza do przedstawionych do skonsultowania rozwiązań danej kwestii.

Z drugim typem sytuacji mamy do czynienia wtedy, gdy uczestnicy i organizatorzy wprawdzie się nie widzą i przekazują sobie informacje w formie pisemnej, ale mogą reagować na wpisy innych osób. Tego typu kontakty są charakterystyczne dla pozyskiwania opinii pisemnych poprzez fora internetowe, e-fokusów czy deliberacji przy użyciu internetu. Organizatorzy korzystają w ich przypadku z platformy internetowej umożliwiającej komunikowanie się poszczególnych uczestników. Dzięki takiemu zabiegowi mogą uczestniczyć w konsultacjach osoby, które są od siebie oddalone, nie dysponują wystarczającą ilością wolnego czasu, aby wziąć udział w debacie, lub które ze względu na jakieś cechy osobowościowe, np. zbytnią nieśmiałość czy nieumiejętność zabierania głosu publicznie, nigdy nie zdecydowałyby się na udział w dyskusji twarzą w twarz. Warto dodać, że same e-deliberacje, podobnie jak e-fokusy, mogą mieć dwojaki charakter:

- » synchroniczny – zebrana grupa osób w tym samym czasie dyskutuje na dany temat poprzez komputery podłączone do internetu i na bieżąco reaguje na swoje wpisy;
- » asynchroniczny – uczestnicy konsultacji nie muszą w tym samym czasie brać udziału w dyskusji, zostawiają bowiem swoje opinie wpisane na platformie internetowej, z której korzystają również inni uczestnicy mogący zapoznać się z poszczególnymi opiniami i umieścić swoje komentarze, wyrazić poglądy w najdogodniejszym dla nich czasie.

W przypadku technik, w których dochodzi do interakcji między uczestnikami, wytwarzane są materiały o charakterze nieco innym niż wtedy, gdy opinie powstają indywidualnie, co zostało szerzej opisane w punkcie pierwszym tego rozdziału.

Procedura konsultacji (przygotowanie, realizacja, opracowanie wyników)

Procedura konsultacji społecznych ma charakter kilkietapowego procesu, podczas którego następuje kolejno: 1) przygotowanie planu konsultacji, osób prowadzących, technik i narzędzi konsultacyjnych – ewentualnie także przestrzeni, materiałów, środków, niezbędnych do realizacji założonych celów – oraz planu rekrutacji uczestników, 2) realizacja konsultacji – dotarcie do uczestników i pozyskanie od nich opinii, 3) opracowanie otrzymanych informacji i wyciągnięcie z nich wniosków oraz przygotowanie ich do zaprezentowania zleceniodawcom, uczestnikom i innym osobom potencjalnie zainteresowanym wynikami konsultacji. W ramach tych ogólnie zakreślonych typów aktywności, podejmowanych w każdej z faz, w poszczególnych konsultacjach wykonywane mogą być jednak nieco inne, konkretne czynności. Są one uzależnione od kilku czynników. Pierwszym jest zakładany cel, którym może być pozyskanie opinii na dany temat,

wypracowanie pomysłów dotyczących jakiejś kwestii, np. sposobu zagospodarowania określonej przestrzeni lub możliwych rozwiązań jakiegoś problemu, czy też samo rozwiązanie problemu np. poprzez wybór jednej z kilku możliwych opcji, które zostają rozpatrzone w trakcie konsultacji. Upraszczając – im cel będzie bardziej złożony i im większego zaangażowania uczestników będzie wymagało jego osiągnięcie, tym więcej pracy organizatorzy będą musieli włożyć w przygotowania. To one zadecydują bowiem później o powodzeniu lub porażce działań podejmowanych w ramach kolejnych etapów.

Drugim czynnikiem, od którego zależy wybór sposobu postępowania w ramach poszczególnych faz konsultacji, jest specyfika i rozmiar grupy, której udział jest niezbędny/pożądany w procesie konsultacyjnym. Im ta grupa będzie bardziej zróżnicowana, bardziej rozproszona terytorialnie i większa, tym więcej zabiegów trzeba wykonać, aby ją pozyskać, i będą one bardziej skomplikowane. Co za tym idzie, należy zaplanować także więcej czasu na realizację fazy przygotowawczej, ale także – na ogół¹⁰ – na opracowanie rezultatów, których zasób także będzie większy i mniej jednorodny niż ten, który można uzyskać od grup względnie homogenicznych i niewielkich.

Trzecim czynnikiem decydującym o kształcie i zakresie czynności, które musimy wykonać w ramach kolejnych etapów procesu konsultacyjnego, jest – adekwatny do dwóch wcześniej wskazanych kwestii – wybór techniki pozyskiwania informacji. To on przesądza o przebiegu fazy realizacji, a także wyznacza możliwe sposoby opracowania uzyskanych podczas niej informacji. Tymi kwestiami zajmujemy się w kolejnych rozdziałach, opisując procedury realizacji procesów konsultacyjnych opartych na poszczególnych technikach.

Zanim do nich przejdziemy, chcielibyśmy zaznaczyć, że oczywiście istnieje pewien zasób wymogów uniwersalnych, o spełnienie których należy zadbać w przypadku każdych konsultacji. Należą do nich choćby staranność i rzetelność w identyfikacji osób, których może dotyczyć dana kwestia, a także konieczność podjęcia próby dotarcia do wszystkich potencjalnych uczestników. Mamy tu na myśli przede wszystkim zastosowanie różnych kanałów komunikacji, adekwatnych do predyspozycji i możliwości różnych grup oraz kategorii społecznych, z uwzględnieniem ich lokalizacji, wieku uczestników, ich sprawności fizycznej, kompetencji komunikacyjnych. Staranność i rzetelność, przywołane w kontekście rekrutacji, powinny zresztą towarzyszyć wszystkim aktywnościom podejmowanym w ramach konsultacji. Szczególnie istotne jest ich zachowanie na etapie tworzenia narzędzi konsultacyjnych – tak aby umożliwiały pełną realizację założonych celów – oraz na etapie opracowywania wyników, by obiektywnie i kompleksowo odzwierciedlały

10 Wyjątkiem będą tu konsultacje przeprowadzane za pomocą metod ankietowych, które realizowane są w stosunkowo krótkim czasie, na dużych i zróżnicowanych grupach uczestników, a opracowanie rezultatów, ze względu na ich skategoryzowany charakter nie jest tak czasochłonne, jak analiza wypowiedzi uzyskiwanych od uczestników konsultacji prowadzonych przy wykorzystaniu innych technik.

stanowiska wszystkich uczestników. Z kolei na etapie realizacji zawsze kluczowa jest dbałość o stworzenie warunków pozwalających uczestnikom na swobodne wyrażenie zdania. O sukcesie tej fazy decydują także umiejętności osób odpowiedzialnych za pozyskiwanie opinii, weryfikuje ona adekwatność ich przygotowania do stosowania określonych technik.

Aspektem, który także powinien zostać szczegółowo przemyślany i zaplanowany w ramach każdego procesu konsultacyjnego, jest czas, który można przeznaczyć na poszczególne etapy. Z punktu widzenia organizatorów jego długość wyznaczają przede wszystkim nakładane przez prawo wymogi, określające liczbę dni przeznaczonych na zbieranie opinii oraz liczbę dni, które mogą upłynąć od zakończenia konsultacji do przedstawienia wyników. Ale o czasie można myśleć również jako o zasobie niezbędnym na etapie przygotowań do przeprowadzenia konsultacji. Pod tym względem techniki konsultacyjne mogą się znacznie różnić. Wśród omawianych w tej książce są takie, których użycie zapewni stosunkowo szybkie przygotowanie całego procesu konsultacyjnego, zebranie opinii i ich opracowanie (np. w przypadku ankiety internetowej). Opisujemy również techniki, których przygotowanie jest bardzo czasochłonne; w ich ramach zbieranie informacji jest rozłożone na nawet na kilka miesięcy, a opracowanie materiału może pochłonąć tyle czasu, że będzie wymagało oddelegowania do niego kilku osób nawet na kilka tygodni. Świadomość wymagań czasowych związanych z każdą z technik pozwoli dokonywać wyboru między nimi w sposób bardziej przemyślany i adekwatny nie tylko do konsultowanego problemu, lecz także do charakteru i roli sformułowanych wniosków.

Propozycja uporządkowania technik konsultacyjnych

Po przybliżeniu poszczególnych wymiarów, poprzez które można patrzeć na techniki konsultacyjne, chcielibyśmy zaprezentować punkt wyjścia do opisu i uporządkowania tychże technik. Jako najistotniejsze – z naszego punktu widzenia – przyjęliśmy dwa zasadnicze kryteria:

1. możliwość zastosowania danej techniki w krajowych warunkach (ze względów formalnych, organizacyjnych, finansowych). Co za tym idzie, w analizach szczegółowych koncentrujemy się przede wszystkim na metodach wykorzystywanych w procesach konsultacyjnych w Polsce, pokazując ich możliwe odmiany, warianty i modyfikacje. W rozdziale II pokazaliśmy także przykłady – zastosowanych w naszym kraju, ale nieupowszechnionych na szerszą skalę – metod wymagających bardzo dużych nakładów finansowych, szczególnie skomplikowanych i trudnych z punktu widzenia organizacyjnego i metodologicznego (sondaż deliberacyjny[®], sądy obywatelskie itp.);

2. typ pozyskiwanych informacji uwzględniający rodzaj uczestnictwa w procesie konsultacyjnym oraz w znacznym stopniu przesądzający o możliwości i zasadności wykorzystania konkretnych technik na poszczególnych etapach procesu konsultacyjnego, o zakresie i charakterze uzyskanych wyników konsultacji, a także o możliwości ich opracowania. Z tej perspektywy można wyróżnić trzy typy technik:

- a) służące pozyskaniu opinii lub rekomendacji pewnych rozwiązań – indywidualnych, sformułowanych niezależnie od bieżących wypowiedzi i stanowisk innych uczestników procesu konsultacyjnego,
- b) służące pozyskaniu opinii lub rekomendacji pewnych rozwiązań – indywidualnych, ale sformułowanych pod wpływem opinii innych uczestników lub w interakcji z innymi uczestnikami (wymiana poglądów, punktów widzenia),
- c) służące pozyskaniu opinii lub rekomendacji pewnych rozwiązań – wypracowanych przez uczestników wspólnie podczas dyskusji i pracy zespołowej.

Uwzględniając te kryteria, tj. dostępność, stosowalność w polskich warunkach (bez zaawansowanej wiedzy metodologicznej i olbrzymich środków finansowych) oraz charakter uzyskiwanych wyników w kontekście formułowania opinii stanowiących ich podstawę, sporządziliśmy zestawienie technik konsultacyjnych (tabela 9), które scharakteryzujemy szczegółowo w dalszej części opracowania.

Tabela 9. Zestawienie wybranych metod konsultacji społecznych według kryterium typu uzyskiwanych opinii

Opinie indywidualne sformułowane niezależnie od aktywności innych uczestników	Ankiety (techniki ankietowe)
	Wywiady indywidualne (kwestionariuszowe, swobodne)
	Wypowiedzi pisemne (w wersji papierowej lub elektronicznej) przesyłane w odpowiedzi na ogłoszenie o prowadzeniu konsultacji
Szereg opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji między uczestnikami procesu konsultacyjnego	Spacer badawczy
	Wystuchanie publiczne
	Zogniskowany wywiad grupowy
	Wypowiedź pisemna sformułowana w dyskusji na forum
	Spotkanie otwarte
Wspólna opinia/zestaw opinii wypracowanych podczas dyskusji/prac warsztatowych lub rozwiązanie problemu	Panel obywatelski
	Warsztaty Charrette
	Warsztaty przyszłościowe
	Spotkania deliberacyjne
	Kawiarenka deliberacyjna

Źródło: opracowanie własne.

Pogłębioną analizę poszczególnych technik, które znalazły się w naszym zestawieniu, chcielibyśmy poprzedzić krótkim opisem każdego z trzech wyróżnionych typów. Podstawowym wyróżnikiem pierwszego z nich jest fakt, że wypowiedzi uczestników (w formie ustnej lub pisemnej) powstają w trakcie niezależnych od siebie procesów. Oznacza to, że organizatorzy konsultacji otrzymują silnie zindywidualizowany zbiór opinii na dany temat. Nie dochodzi tutaj do wymiany perspektyw, osoby pytane nie znają odpowiedzi pozostałych uczestników, nie wiedzą, czy ich wypowiedzi są podobne, czy też bardzo się różnią od tego, co powiedzieli lub napisali inni. W związku z tym techniki te uznać można za szczególnie przydatne w sytuacjach, w których celem konsultacji ma być zebranie odpowiedzi, które nie są poddane wpływowi grupy, zebranie głosów dużej grupy osób w jakiejś stosunkowo nieskomplikowanej kwestii (np. za lub przeciw kilku opcjom rozwiązania jakiegoś problemu) bądź pozyskanie opinii od osób doskonale znających dany temat, ekspertów w danej dziedzinie.

Drugi z wyróżnionych typów technik charakteryzuje się tym, że dzięki jego zastosowaniu pozyskiwany jest szereg opinii indywidualnych, ale powstałych pod wpływem interakcji między uczestnikami procesu konsultacyjnego. Mamy tu do czynienia z sytuacją, w której stanowiska osób biorących udział w konsultacjach klaryfikują się pod wpływem poznawania odmiennych opinii i punktów widzenia. Bez względu na to, czy wypowiedzi, sądy i poglądy uczestników są formułowane w trakcie bezpośrednich kontaktów między nimi – jak ma to miejsce w technikach wykorzystujących dyskusję – czy też poprzez pośrednie zetknięcie się z cudzymi wypowiedziami, np. opiniami wyrażonymi w postaci wpisów zamieszczonych na forach, musimy pamiętać o tym, że zostały one wstępnie przefiltrowane. Tym filtrem mogą być pewne normy społeczne, bo czegoś nie wypada powiedzieć/napisać lub nie należy zbyt wyraźnie wyróżniać się/odstawać od grupy. Może to szczególnie ograniczać osoby o niesprecyzowanych poglądach, podatne na wszelkiego rodzaju wpływ. Rzadko zatem można znaleźć w rezultatach takich konsultacji śmiałe, innowacyjne poglądy i idee. Równocześnie jednak – i jest to naszym zdaniem niezmiernie ważne – kontakt z opiniami innych osób, czy to *face-to-face*, czy też w postaci zapośredniczonej, może działać stymulująco i pobudzająco; pewne pomysły nigdy nie powstałyby bez udziału grupy. Stosując ten typ technik, organizatorzy mogą mieć zatem pewność, że liczba wyrażonych opinii i wykreowanych pomysłów będzie zdecydowanie większa niż w sytuacji, w której zsumowalibyśmy opinie i pomysły stworzone w ramach technik należących do pierwszego z wyróżnionych typów.

W technikach z trzeciej grupy największy nacisk kładzie się na uzgodnieniowy charakter opracowanych opinii. Oznacza to, że rezultatem konsultacji będą tylko te pomysły, w stosunku do których zgodzili się wszyscy lub prawie wszyscy¹¹

11 W wielu technikach procedura głosowania jest zabroniona, a więc „przechodzą” tylko te pomysły, które zyskały 100% poparcia. Są też takie techniki, w których – w sytuacjach wyjątkowych – dopuszcza się wyłonienie rozwiązania jakiegoś problemu poprzez głosowanie. O sposobie podejmowania ostatecznej decyzji (czy to przez aklamację, czy głosowanie) uczestnicy konsultacji informowani są na początku całego procesu.

uczestnicy. Jak łatwo przypuszczać, zdecydowanie mniej szans na poparcie mają w tym przypadku bardzo innowacyjne rozwiązania danego problemu, a te umiarkowane i „zachowawcze” zyskują na atrakcyjności w oczach uczestników. Niezaprzeczną zaletą tej grupy technik jest to, że wypracowane decyzje obdarzone są dużym poparciem osób biorących udział w konsultacjach, które bez problemu są w stanie wskazać ich mocne i słabe strony. Wszak proces uzgodnieniowy polegał przede wszystkim na argumentacyjnym i wzajemnym przekonywaniu się do danego rozwiązania. Organizatorzy podejmujący rzeczywiste decyzje na podstawie wyników takich konsultacji mogą zatem mieć pewność, że wprowadzone rozwiązania będą się odznaczały wysokim poziomem legitymizacji społecznej. Do ewidentnych wad stosowania tego typu technik należą wysokie koszty i długi czas trwania procesów uzgodnieniowych. Może być to też związane z faktem, że bardzo często są one wykorzystywane w konsultacjach kwestii bardzo skomplikowanych, złożonych, wielowątkowych.

Rozdział IV

Techniki pozyskiwania opinii indywidualnych sformułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego

Rozdział IV zostanie poświęcony opisowi pierwszego z wyróżnionych przez nas wcześniej (zob. rozdział III) typów technik konsultacyjnych. Scharakteryzujemy w nim te sposoby pozyskiwania opinii, w ramach których uczestnicy indywidualnie, bez interakcji z innymi osobami biorącymi udział w konsultacjach, formułują swoje stanowiska i przekazują je organizatorom. Może się to dziać podczas bezpośredniego kontaktu obu stron, jak ma to miejsce w wywiadach indywidualnych, lub dzięki komunikacji pisemnej, tak jak w przypadku większości technik ankietowych czy odpowiedzi na ogłoszenia o prowadzeniu konsultacji, przekazywanych w wersji papierowej lub elektronicznej.

W przypadku wszystkich wymienionych technik osoba uczestnicząca w konsultacjach zdana jest tylko na własną wiedzę na temat opiniowanych kwestii oraz własną interpretację pytań, które są do niej kierowane. Sama także formułuje swoje ostateczne stanowisko. Wprawdzie tam, gdzie mamy do czynienia z kontaktem bezpośrednim, możliwe jest udzielenie pewnych wyjaśnień – o różnym zakresie i charakterze, zależnym od zastosowanej techniki – jednak powinny one zostać przekazane tak, aby nie wpłynąć na opinię uczestnika. Sytuacja taka skutkować może szczerością, odwagą, ale też radykalizmem w przekazywaniu swojego zdania w dużo większym stopniu niż ma to miejsce w przypadku technik, w których

uczestnicy zapoznają się z odmiennymi perspektywami oglądu konsultowanych kwestii, a tym bardziej w przypadku tych, w których wypracowują wspólne stanowisko. Techniki indywidualne oparte na komunikacji pisemnej wzbudzają jednak zwykle mniejsze zaangażowanie uczestników, a pozyskiwane opinie wielokrotnie ograniczają się tylko do zdawkowych odpowiedzi na pytania. Często jest także sytuacja, w której okazuje się, że otrzymane wypowiedzi są bardzo zróżnicowane pod względem zarówno formy, jak i treści, co powoduje, że trudno na ich podstawie wyłonić rozwiązanie akceptowane przez większość uczestników.

Przedstawimy kolejno: techniki ankietowe, wywiady indywidualne – swobodne i kwestionariuszowe, oraz wypowiedzi pisemne formułowane w odpowiedzi na ogłoszenia o prowadzeniu konsultacji.

Techniki ankietowe

Ankiety należą do zestawu technik badawczych stosowanych do pozyskiwania informacji na temat wiedzy, zachowań, preferencji i poglądów obywateli. W przypadku konsultacji stosuje się je zazwyczaj do pozyskania opinii dotyczących jakiegś konkretnej kwestii bądź też do wskazania jednego z kilku proponowanych rozwiązań jakiegoś problemu. Polegają one na skierowaniu do określonej grupy osób formularza zawierającego listę pytań na dany temat i zebraniu od nich odpowiedzi. W tym miejscu poczynić musimy zastrzeżenie, że w opisywanej grupie technik lokujemy tylko sposoby pozyskiwania opinii oparte na komunikacji pośredniej, tzn. osoba udzielająca informacji samodzielnie wypełnia kwestionariusz, w którym zawarte są skierowane do niej pytania (Grzeszkiewicz-Radulska, Krzewińska 2013; Lutyński 1994). Zastrzeżenie to spowodowane jest wieloznacznością słowa „ankieta” w języku polskim (zob. Lutyński 1994) i traktowaniem badań ankietowych jako synonimu badań sondażowych¹. Stosujemy tu zatem taki sposób rozumienia ankiety, który ze względu na właściwy jej rodzaj komunikacji – brak udziału ankietera w procesie formułowania i zapisywania odpowiedzi – odróżnia ją od wywiadu kwestionariuszowego (o nim piszemy w dalszej części książki, w podrozdziale poświęconym wywiadam indywidualnym).

Techniki ankietowe pozwalają na uzyskanie w stosunkowo krótkim czasie – zależnym od sposobu dystrybucji i odbioru kwestionariuszy – opinii dużych grup obywateli. W sytuacji, w której ankiety wypełniłaby grupa respondentów reprezentatywna dla ogółu osób, których dotyczy konsultowana kwestia, możliwe

1 Mianem tym określa się bowiem wszystkie sposoby zdobywania informacji realizowane na reprezentatywnych próbach i oparte na standaryzowanej liście pytań, niezależnie od tego, czy ankieter je odczytuje i zapisuje odpowiedzi, czy też robi to sam respondent (Kubiak i in. 1998).

byłoby wnioskowanie na podstawie otrzymanych wyników o opiniach całej społeczności. W przypadku konsultacji jest to jednak sytuacja rzadka. Ze względu na trudności związane z realizacją badań reprezentatywnych (m.in. konieczność znajomości procedur doboru próby, ograniczone informacje o interesariuszach, ograniczone możliwości dotarcia do wszystkich osób, które powinny wypełnić kwestionariusz, niechęć obywateli do udziału w badaniach ankietowych itp.) zazwyczaj ankiety dystrybuowane są wśród osób zainteresowanych danym procesem konsultacyjnym. Najczęściej grupa ta dobiera się w sposób samorzutny, tzn. ankieta jest zamieszczana na stronie internetowej organizatora lub wykładana w ustalonym miejscu (siedzibie organizatora, punkcie konsultacyjnym), skąd uczestnicy mogą ją pobrać i po wypełnieniu zwrócić. Niestety taki dobór respondentów nie pozwala na uogólnianie wniosków na całą społeczność, której dotyczy konsultowana kwestia.

Ze względu na wspomniany sposób dystrybucji, a także związaną z nim procedurę prowadzenia ankiet oraz środki potrzebne do ich realizacji, wyróżnić można kilka głównych odmian technik ankietowych. Poniżej wymieniamy i krótko definiujemy tylko te z nich², które mogą, naszym zdaniem, być z powodzeniem stosowane w konsultacjach społecznych:

- » **ankieta audytoryjna** – uczestników konsultacji zbiera się w jednym miejscu, w którym każdy indywidualnie odpowiada na pytania zawarte w kwestionariuszu. Organizator konsultacji lub jego wysłannik obserwuje cały proces i w razie potrzeby może udzielać odpowiedzi na pytania natury techniczno-organizacyjnej. Zwrot ankiet następuje do wcześniej przygotowanej urny, pojemnika, nieoznakowanej koperty;
- » **ankieta ogólnie dostępna** – wyłożona w ogólnie dostępnym miejscu, np. w urzędzie, wypełniana przez uczestników konsultacji na miejscu i zwracana w wyznaczonym miejscu (np. do pojemnika, urny);
- » **ankieta rozdawana** – organizator konsultacji lub jego reprezentanci rozdają kwestionariusze uczestnikom, a następnie zgłaszają się po określonym czasie po wypełnione kwestionariusze;
- » **ankieta wypełniana na komputerze ankietera** (CASI – *Computer Assisted Self Interviewing*), występująca w dwóch odmianach: T-CASI (*Text-CASI*) – technika, w której treść pytań jest odczytywana przez uczestnika z ekranu monitora, a odpowiedzi wprowadzane są za pomocą myszki lub klawiatury; A-CASI (*Audio-CASI*) – technika, która umożliwia uczestnikowi odsłuchanie pytań (przez słuchawki, dla zwiększenia poczucia prywatności) i zwykle

² W badaniach społecznych wachlarz technik ankietowych, z których może skorzystać socjolog, jest oczywiście szerszy i, co istotne, wciąż rozbudowywany, pojawiają się bowiem nowe techniki ankietowe, które są wynikiem połączenia zapotrzebowania badawczego z rozwojem nowoczesnych technologii (zob. Grzeszkiewicz-Radulska, Krzewińska 2013; Kubiak i in. 1998).

także odczytanie pytań z ekranu monitora; odpowiedzi są wprowadzane za pomocą klawiatury;

- » **ankieta internetowa CAWI** (*Computer Assisted Web Interviewing*) – kwestionariusz ankiety zamieszczony jest na specjalnej stronie internetowej, a do uczestników wysyła się link do tej strony;
- » **ankieta pocztowa** – kwestionariusz ankiety wysyła się pocztą i jego zwrot odbywa się także pocztą.

Niezależnie od zastosowanego typu ankiety wszyscy uczestnicy konsultacji otrzymują te same pytania i w założeniu powinni na nie odpowiedzieć w tej samej kolejności, aczkolwiek w przypadku niektórych technik (ankiety: pocztowa, ogólnie dostępna, rozdawana) mogą zapoznać się z całym kwestionariuszem jeszcze przed udzieleniem odpowiedzi, co może wpłynąć na ich sposób odpowiadania. Niestety często zdarza się także, że część osób pomija niektóre pytania, co utrudnia, a czasem uniemożliwia włączenie ich odpowiedzi do opracowania.

W tym miejscu zauważyć należy, że w kwestionariuszu ankiety mogą wystąpić różne rodzaje pytań, służące do pozyskiwania danych odmiennego typu, a co za tym idzie, wymagające innego sposobu opracowania uzyskanych informacji. Ze względu na ich formę możemy wyróżnić pytania: otwarte, półotwarte i zamknięte. W przypadku pierwszych respondent samodzielnie formułuje odpowiedź. W przypadku drugich ma do wyboru pewną liczbę kategorii, ale, jeśli nie znajduje wśród nich takiej, która odpowiada jego opinii, może sformułować własną. W przypadku pytań trzeciego typu respondenci muszą dokonać wyboru spośród zaproponowanych wariantów odpowiedzi. Te zaś mogą być mniej lub bardziej liczne i ułożone na różne sposoby. Wśród pytań zamkniętych wyróżnia się bowiem takie, na które odpowiadając, można dokonać wyboru tylko spośród dwóch przeciwstawnych opcji (pytania dychotomiczne), takie, przy których pojawia się dłuższa lista możliwych odpowiedzi (pytania z kafeterią), oraz takie, które zmuszają odpowiadającego do określenia natężenia zjawiska, cechy, oceny, której dotyczą (pytania ze skalą).

W przypadku technik ankietowych zalecane jest korzystanie w możliwie największym stopniu z pytań zamkniętych. Zważywszy na fakt, że uczestnik konsultacji samodzielnie wypełnia kwestionariusz, minimalizują one ryzyko nieudzielenia odpowiedzi lub udzielenia odpowiedzi niezgodnej z intencjami organizatora, np. odpowiedzi nie na temat. Ponadto dają szansę przedstawienia uczestnikowi opcji, o których on sam być może by nie pomyślał, możliwie wielu wariantów odpowiedzi. Dodatkowe atuty tych pytań to także względna szybkość i łatwość udzielania odpowiedzi oraz brak trudności ich opracowania. Stosując je, należy jednak pamiętać o ich ograniczeniach, a co za tym idzie, także o ograniczeniach technik ankietowych na nich się opierających. Należy do nich przede wszystkim narzucenie odpowiadającemu określonych ram interpretacyjnych, wskazanych przez zestaw opcji, z których może dokonać wyboru. Powoduje to, że z jednej strony nie ma on możliwości pełnego wyrażenia swojej opinii, z drugiej zaś – nie wkłada większego wysiłku w przemyślenie swojego wyboru. Stąd też techniki ankietowe

najlepiej nadają się do konsultowania kwestii stosunkowo nieskomplikowanych i niebudzących dużych kontrowersji oraz do rozpoznawania poziomu zróżnicowania oraz rozkładu opinii na dany temat wśród interesariuszy.

Wywiady indywidualne

Do kategorii technik konsultacyjnych obejmującej wywiady indywidualne należą dwa ich podstawowe typy: wywiady kwestionariuszowe oraz wywiady swobodne. Różnią się one od siebie znacznie ze względu na sposób przygotowania, prowadzenia i opracowania rezultatów. Ich cechą wspólną jest natomiast fakt, iż mają postać rozmowy, w czasie której organizator konsultacji lub jego współpracownik uzyskują od pojedynczego uczestnika odpowiedzi na pytania powiązane z celami konsultacji. Istotne jest to, że komunikaty płynące zarówno od organizatorów, jak i uczestników mają formę ustnych wypowiedzi, a sam kontakt odbywa się w układzie jeden na jeden.

Wywiad kwestionariuszowy zakłada prowadzenie rozmowy na podstawie ujednoliconej listy pytań (kwestionariusz wywiadu), zaś w wywiadach swobodnych fundament rozmowy stanowi – mniej lub bardziej ustrukturyzowana – lista dyspozycji, zawierających zestawienie informacji, które należy uzyskać od uczestnika. W wywiadach kwestionariuszowych każdy z uczestników odpowiada zatem na dokładnie ten sam zestaw pytań, zadanych w jednakowej kolejności, podczas gdy w wywiadach swobodnych o sposobie formułowania pytań oraz ich układzie decyduje osoba prowadząca rozmowę. Wywiad swobodny przybiera zatem postać mniej lub bardziej ukierunkowanego dialogu, przy czym osoba prowadząca przyjmuje przede wszystkim rolę słuchacza, który dyskretnie czuwa także nad właściwym przebiegiem rozmowy, podążając za tokiem myślenia respondenta swobodnie przedstawiającego swój punkt widzenia (Babbie 2008; Mayntz i in. 1985; Niedbalski 2012).

Wywiadykwestionariuszowerealizujesięzreguły na dużych, jeśli to możliwe, reprezentatywnych, grupach interesariuszy. Wywiady swobodne przeprowadza się z niewielkimi grupami uczestników, kładąc nacisk na to, aby w grupie znalazły się możliwie różnorodne osoby, mogące przedstawić odmienne punkty widzenia na daną kwestię.

Ze względu na zastosowaną formę kwestionariusza wyróżnia się następujące techniki wywiadu kwestionariuszowego:

- » **wywiad kwestionariuszowy zwykły** (PAPI – *Paper and Pencil Interviewing*) – organizator konsultacji czyta pytania zawarte w papierowym kwestionariuszu i zapisuje w nim odpowiedzi, których udziela uczestnik;
- » **wywiad kwestionariuszowy wspomagany komputerowo**, realizowany z wykorzystaniem komputera lub narzędzi mobilnych, takich jak smartfony czy

tablety (CAPI – *Computer Assisted Personal Interviewing*) – ankieter czyta pytania zapisane w specjalnym skrypcie komputerowym i notuje odpowiedzi uczestnika bezpośrednio w tym programie;

- » **wywiad kwestionariuszowy przez telefon** – ankieter zadaje pytania, czytając je z papierowej wersji kwestionariusza i zapisuje odpowiedzi uczestnika, jednak całe spotkanie odbywa się przez telefon (bez kontaktu twarzą w twarz);
- » **wywiad kwestionariuszowy przez telefon wspomagany komputerowo** (CATI – *Computer Assisted Telephone Interviewing*) – znajdujący się w specjalnym studiu CATI ankieter dzwoni do uczestnika, zadaje mu pytania z kwestionariusza umieszczonego w komputerze, przed którym siedzi, i zapisuje odpowiedzi bezpośrednio w nim.

Istnieje także kilka odmian wywiadu swobodnego. Tu również najistotniejszym kryterium podziału jest narzędzie badawcze, ale nie chodzi o środki techniczne, które decydują o sposobie jego realizacji, ale o jego konstrukcję, czyli sposób, w jaki sformułowane są wytyczne do prowadzenia rozmowy, a dokładniej rzecz biorąc – stopień szczegółowości i ujednoczenia tychże wytycznych. Z tej perspektywy podział przedstawia się tak:

- » **wywiad swobodny mało ukierunkowany (nieustrukturalizowany)** – oparty na ogólnych dyspozycjach. W tym przypadku prowadzący wywiad stara się dostosować do rozmówcy, kładąc nacisk szczególnie na tematy i zagadnienia, o których rozmówca wie najwięcej. Osoba prowadząca zadaje stosunkowo niewiele pytań ogólnych. Nie ma wcześniej przygotowanej listy pytań (może ewentualnie, ale nie musi, korzystać z wzorów pytań), a jej zachowanie jest silnie zindywidualizowane za względu na respondenta; stara się podążać za swoim rozmówcą, mając jednocześnie na względzie główny temat spotkania. Każdy rozmówca potencjalnie może wypowiedzieć się na temat nieco innych aspektów konsultowanej kwestii. Nie ma tu ściśle określonego zestawu informacji, które należy pozyskać od każdego uczestnika;
- » **wywiad swobodny ukierunkowany (ustrukturalizowany)** – prowadzący rozmowę zazwyczaj jest wyposażony w listę potrzebnych informacji oraz dyspozycji o charakterze szczegółowym, które powinien w miarę możliwości zrealizować w przypadku każdego rozmówcy. Pytania, podobnie jak w wywiadzie nieustrukturalizowanym, formułowane są w postaci otwartej, mają jednak bardziej sprecyzowany, szczegółowy charakter. Również w tym przypadku osoba prowadząca wywiad nie dysponuje wcześniej przygotowanymi pytaniami, ale może posiadać ich wzory lub przykłady i z nich skorzystać. Podobnie jak w pierwszym typie wywiadu, zachowanie prowadzącego jest silnie zindywidualizowane ze względu na rozmówcę.

Wywiady swobodne, tak jak wywiady kwestionariuszowe, także można prowadzić *face-to-face*, online bądź przez telefon. Warto jednak pamiętać, że im wyższy poziom zapośredniczenia kontaktu, tym mniejszej liczby zagadnień i tym prostszych kwestii powinna dotyczyć rozmowa.

Obszary zastosowania wywiadów indywidualnych w procesach konsultacyjnych są podobne do tych, w których wykorzystuje się ankiety (zebranie różnorodnych opinii, pomysłów, poznanie poziomu poparcia dla odmiennych rozwiązań jakiegoś problemu), z tym że w przypadku wywiadów, dzięki bezpośredniemu kontaktowi organizatorów z uczestnikami, pojawia się możliwość pozyskania bogatszej argumentacji dokonywanych wyborów, a w wywiadach swobodnych także szerszej, pogłębionej refleksji na temat konsultowanych kwestii. Zastosowanie tych technik wiąże się jednak ze stosunkowo wysokimi kosztami i relatywnie długim czasem realizacji, związanym z koniecznością dotarcia do każdego z uczestników z osobna. Warto je zatem stosować przede wszystkim w sytuacjach, kiedy zależy nam na dotarciu do bardzo konkretnych osób i zdobyciu od nich większej ilości informacji.

Wypowiedzi pisemne formułowane niezależnie od aktywności innych uczestników konsultacji w odpowiedzi na ogłoszenia o prowadzeniu konsultacji

Kierowane do obywateli ogłoszenia zawierające prośby o sformułowanie wypowiedzi pisemnych na określony temat są jednym z najprostszych sposobów pozyskiwania opinii – w wielu przypadkach stosowanym jako technika wiodąca, a w niektórych nawet jako jedyna technika konsultacyjna. Jak pisaliśmy już w rozdziale II, prezentując najbardziej upowszechnione formy konsultacji, jest to technika z założeniu realizująca zasadę powszechności, tania, prosta – niewymagająca specjalistycznych umiejętności i zaawansowanych środków technicznych – zarówno dla organizatorów, jak i uczestników. Mogą oni bowiem sformułować i przedstawić swoje stanowisko w dogodnym dla siebie miejscu i czasie³. Jedynym wymogiem jest przygotowanie go w postaci pisemnej, zazwyczaj jako odpowiedzi na pytanie zadane przez organizatorów albo jako komentarza do dokumentu lub propozycji rozwiązania jakiejś kwestii. Najczęściej do prowadzenia tego typu konsultacji wykorzystuje się platformy internetowe, a czasem formularze papierowe, które można pobrać i zwrócić w miejscach wskazanych przez organizatora lub przesłać pocztą.

Platformy internetowe służące konsultacjom stanowią stosunkowo proste narzędzie włączające obywateli w procesy legislacyjne i mogą być wykorzystywane

3 Oczywiście czas każdych konsultacji jest ograniczony, ale uczestnik może przekazać swoją wypowiedź w dowolnym momencie, mieszczącym się w okresie przeznaczonym na zbieranie opinii.

jako pierwszy etap konsultowania każdego aktu prawnego. Umożliwiają organizatorom konsultacji nie tylko wskazanie ich tematu czy upublicznienie pojedynczego dokumentu lub jego fragmentu (w formie tekstu, obrazu, grafiki), lecz także udostępnienie obywatelom wszystkich informacji potencjalnie istotnych dla procesu konsultacji. Mogą to być chociażby rozmaitego rodzaju załączniki do konsultowanego aktu normatywnego, np. oceny skutków regulacji, wyniki konsultacji dotyczących innego elementu czy fragmentu dokumentu, wskazanie osób odpowiedzialnych za organizację i realizację konsultacji, określenie ram czasowych procesu czy wreszcie zamieszczenie komunikatu o kolejnych etapach konsultacji. Dodatkowo organizatorzy konsultacji mogą na bieżąco zapoznawać się z kolejnymi dodawanymi uwagami, a po zakończeniu ich zbierania zamieścić na platformie swoje stanowisko wobec nich.

Konsultacje pisemne z wykorzystaniem platform internetowych pozwalają w dużym stopniu wcielić w życie zasadę powszechności, ponieważ może w nich wziąć udział każdy, kto wie o takiej możliwości i chce zgłosić swoją uwagę bądź komentarz do propozycji oraz ma dostęp do Internetu. Z tego względu zdają egzamin szczególnie w przypadku tematów istotnych dla zróżnicowanych i dużych grup społecznych, np. kiedy bezpośrednie konsekwencje przyjęcia określonego aktu dotyczą znacznej części społeczeństwa. Pamiętać jednak należy, że nie jest to technika zapewniająca pozyskanie opinii reprezentatywnych dla ogółu społeczeństwa, co oznacza, że poziom legitymizacji decyzji podjętych na podstawie rezultatów tego typu konsultacji może być bardzo różny.

Aby ta forma konsultacji przyniosła zakładane korzyści, konieczne jest jednak możliwie szerokie rozpropagowanie informacji o możliwości formułowania i przekazywania opinii na temat kwestii podlegających konsultacjom. Warto przy tym zastosować różne kanały komunikacji, tak aby dotrzeć nie tylko do tych obywateli, dla których aktywność w Internecie jest czynnością naturalną i codzienną, a zatem samodzielnie wyszukają oni informacje o konsultacjach, lecz także do środowisk możliwie zróżnicowanych, w tym również do osób korzystających z Internetu rzadziej albo jedynie w ściśle określonych celach.

Publikując na platformie materiały, które mają podlegać konsultacji, warto je dodatkowo opatrzyć krótką charakterystyką, ułatwiającą obywatelom odszukiwanie poszczególnych informacji i zorientowanie się w zagadnieniu. Dobrze jest również krótko opisać, na czym polegają i czemu mają służyć same konsultacje, a także ułatwić uczestnikom komentowanie punktów, na których najbardziej zależy organizatorom, poprzez ich wskazanie lub zadanie pytań pomocniczych na ich temat.

Konsultacje pisemne warto uzupełnić także inną, niepisemną metodą pozyskiwania opinii od interesariuszy. Często organizuje się np. spotkania otwarte z osobami, które uczestniczyły w konsultacjach pisemnych, albo wykorzystuje inne metody pracy grupowej (warsztaty, spotkania deliberacyjne, zogniskowane wywiady grupowe).

Charakterystyka technik opartych na gromadzeniu szeregu indywidualnych opinii sformułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego

Mając za sobą ogólną charakterystykę poszczególnych technik służących pozyskaniu indywidualnych opinii od pojedynczych uczestników konsultacji, przeanalizujemy i opiszemy je teraz z perspektywy wyróżnionych wcześniej wymiarów. Przedstawimy właściwy im charakter uzyskiwanych wniosków, sposoby zapisu otrzymywanych informacji oraz sposoby ich opracowania, poziom ujednoczenia wykorzystywanych w ich ramach narzędzi i czynności, wymagania stawiane realizatorom i uczestnikom oraz procedurę ich realizacji.

Sposób zapisu odpowiedzi uczestników i charakterystyka wyników

Grupa technik konsultacyjnych, której poświęcamy ten rozdział, jest bardzo zróżnicowana, jeśli chodzi o sposób zapisu wypowiedzi formułowanych przez uczestników. Mieszczą się w niej takie sposoby pozyskiwania informacji, dzięki którym otrzymuje się od wszystkich uczestników wyłącznie dane w postaci wcześniej opracowanych kategorii – jak w ankietach, w których zastosowano jedynie pytania zamknięte, oraz takie, w których od każdego uczestnika uzyskujemy informacje odmienne pod względem treści i formy, przez co są one trudne do sklasyfikowania – jak w przypadku wywiadów swobodnych nieustrukturalizowanych. Pomędzy tymi dwiema skrajnymi opcjami znajdują się pozostałe techniki służące do zbierania indywidualnych opinii, powstających niezależnie od aktywności innych uczestników konsultacji. Najbliżej technik ankietowych, ze względu na sposób zapisu odpowiedzi oraz charakter uzyskiwanych wyników, znajduje się wywiad kwestionariuszowy. Obok pytań zamkniętych, generujących dane skategoryzowane, pojawia się tu jednak zazwyczaj pewna liczba pytań otwartych – odpowiedzi na nie podlegają ujednoczeniu dopiero w trakcie opracowania. Niemniej dla wszystkich wyników dążymy ostatecznie do zapisu kategoryzującego, który umożliwi zliczenie poszczególnych odpowiedzi i sprawdzenie, jakim poparciem określonych grup obywateli cieszą się konkretne stanowiska i rozwiązania. Dzięki zastosowaniu pytań półotwartych i otwartych możemy się także dowiedzieć, jakie typy argumentów nieprzewidzianych przez organizatora stoją za wyborem każdego z nich.

Na pytaniach otwartych opiera się także pozyskiwanie pisemnych opinii formułowanych w odpowiedzi na ogłoszenie o prowadzeniu konsultacji. One także najpierw przekazywane są w formie przygotowanej przez uczestnika, a następnie sklasyfikowane i kategoryzowane według klucza przyjętego przez organizatorów. W odróżnieniu od wywiadu kwestionariuszowego nie dochodzi tu jednak do bezpośredniego

kontakty organizatora i uczestnika, co przekłada się na niższą motywację osoby formułującej wypowiedź do doprecyzowywania, pogłębiania i uzasadniania przekazywanych opinii. Z tego samego powodu stosunkowo często spotkamy się tu także z opiniami nie dotyczącymi bezpośrednio tematu konsultacji, co wynikać może z niewłaściwego zrozumienia pytania, z braku wiedzy uczestnika na temat przedmiotu konsultacji lub braku umiejętności jasnego zaprezentowania swojej opinii, a czasem także z potraktowania danych konsultacji jako pretekstu do zaspokojenia potrzeby wypowiedzenia się na inny temat. Niemniej w przypadku tej techniki przekazane opinie zwykle analizuje się tak, aby docelowo je pogrupować ze względu na to, do jakiego aspektu konsultowanego zagadnienia się odnoszą, oraz według częstości ich występowania. Mając na uwadze fakt, że wypowiedzi tych może być dużo, zwykle nie są one bardzo rozbudowane i odnoszą się zazwyczaj do kwestii szczegółowych. To postępowanie wielokrotnie ułatwia organizatorom sformułowanie odpowiedzi zwrotnej odnoszącej się do zebranych uwag.

Nieco inaczej wygląda wywiad swobodny ustrukturalizowany. Także i tu pojawiają się pytania otwarte, a od wszystkich badanych próbuje się pozyskać informacje dotyczące określonego zestawu tych samych zagadnień, jednak ze względu na bezpośredni kontakt organizatora z uczestnikiem – dający szansę na mobilizowanie tego drugiego do większego zaangażowania, a dzięki temu także na pogłębianie i uzupełnianie wypowiedzi – otrzymuje się informacje znacznie bardziej obszerne, a przez to bardziej zróżnicowane pod względem formy i treści. W związku z tym przy tej technice właściwym sposobem zapisu danych jest ich dokładna rejestracja. Oczywiście nie wyklucza to możliwości późniejszego uporządkowania wyników w postaci pewnego zestawu klas, wyróżnionych na podstawie kryteriów istotnych dla organizatora. Niemniej celem stosowania technik jakościowych, a do takich należą wywiady swobodne, bez względu na poziom ich ustrukturyzowania, nie jest sprawdzenie popularności określonych opinii na dany temat, ale raczej ich „zmapowanie”, rozpoznanie tego, na ile i pod jakimi względami są one zróżnicowane oraz poznanie argumentów i uzasadnień poszczególnych obywateli. Techniki indywidualne, szczególnie wywiady swobodne, są też dobrym sposobem pozyskania niestandardowych, nonkonformistycznych pomysłów na rozwiązanie problemów, których dotyczą konsultacje. Uczestnik prezentuje tu bowiem wyłącznie własną perspektywę, jest rzecznikiem swoich interesów i nie obawia się krytyki ze strony innych osób, które mogłyby inaczej postrzegać konsultowany problem. Oczywiście równocześnie wiąże się to z ryzykiem uzyskania szeregu pomysłów do siebie nieprzystających i nieuwzględniających realnych możliwości ich wdrożenia.

Charakteryzując dane uzyskiwane przy wykorzystaniu technik konsultacyjnych kierowanych do pojedynczych obywateli, należy jeszcze wspomnieć o możliwości uogólniania wyników zebranych dzięki każdej z nich. Jak wcześniej pisaliśmy, zależy ona od tego, czy grupa uczestnicząca w konsultacjach może zostać uznana za reprezentatywną dla całej społeczności, której dotyczy konsultowana kwestia. Największe prawdopodobieństwo osiągnięcia takiego stanu rzeczy stwarzają techniki

oparte na komunikacji bezpośredniej – wywiady, bo dzięki nim można dotrzeć do osób, na których udziale nam zależy. Znaczenie ma tu jednak także wielkość społeczności, w której prowadzone są konsultacje – im większej grupy osób dotyczy dane zagadnienie, tym lepiej sprawdzą się techniki standaryzowane, umożliwiające dotarcie do liczniejszych zbiorowości, mniej czasowe i kosztowne niż techniki jakościowe. Uwzględniając te dwa kryteria: gdy mamy do czynienia z dużą społecznością i chcemy, aby w konsultacjach znalazła się jej reprezentacja, według nas należy rozważyć w pierwszej kolejności wywiad kwestionariuszowy. Jest on wprawdzie bardziej kosztowny niż techniki ankietowe, jednak w przypadku większości tych ostatnich niezwykle trudno jest uzyskać próbę reprezentatywną. Dobre do ankiet internetowych, audytoryjnych, ogólnie dostępnych czy rozdawanych ma w zasadzie charakter samorzutny. Wypełniają je ci, którzy, z różnych powodów, mają na to ochotę. Co za tym idzie, wnioski z konsultacji, w których ochotnicy ci wzięli udział, powinny być ograniczone tylko do nich. Z kolei ankiety pocztowe, skierowane do konkretnych osób, mają stosunkowo niewielki zwrot odpowiedzi, również przede wszystkim od osób najbardziej zaangażowanych w daną kwestię.

Standaryzacja czynności i narzędzi konsultacji

Techniki służące zdobywaniu opinii indywidualnych, sformułowanych przez uczestników niezależnie od siebie, obejmują – jako zestaw – wszystkie poziomy standaryzacji. Znajdują się wśród nich sposoby pozyskiwania informacji charakteryzujące się zarówno bardzo wysokim, jak i bardzo niskim stopniem ujednoczenia narzędzi oraz czynności związanych z ich stosowaniem. W dalszej części rozdziału opiszemy zatem oba te aspekty w odniesieniu do każdej z technik należących do omawianej grupy.

Standaryzacja narzędzi wykorzystywanych w trakcie konsultacji

Do każdego z typów technik konsultacyjnych przeznaczonych do pozyskiwania indywidualnych wypowiedzi uczestników przynależą nieco inne narzędzia. W przypadku technik ankietowych, wywiadu kwestionariuszowego oraz konsultacji pisemnych jest to formularz zawierający uporządkowany zestaw pytań. Jak wskazano wcześniej, pytania te w kwestionariuszach przeznaczonych dla każdej z tych technik mają jednak odmienną formę, a co za tym idzie, inny jest poziom standaryzacji całego narzędzia. Najwyższy poziom ujednoczenia formularza, polegający na tym, że odpowiadający otrzymuje nie tylko pytania, lecz także ściśle określony zestaw wariantów odpowiedzi, charakteryzuje techniki ankietowe i wywiady kwestionariuszowe. Co istotne, zadaniem organizatora jest w tym przypadku także przygotowanie dla osoby uzupełniającej kwestionariusz – respondenta w technikach ankietowych i ankietera w wywiadach kwestionariuszowych – szczegółowych instrukcji dotyczących tego, jak odczytywać i/lub zaznaczać odpowiedzi, ilu można dokonać wyborów, które pytania ewentualnie opuścić. Przy wywiadzie

kwestionariuszowym przygotowuje się dodatkowo instrukcje dotyczące doboru uczestników, aranżacji rozmowy, a także zakresu i treści wyjaśnień, których można udzielić uczestnikowi. One także stanowią część narzędzia i prowadzą do większego ujednoczenia przebiegu całego procesu konsultacyjnego.

Wysoki poziom standaryzacji narzędzia właściwy jest także konsultacjom piśmennym, na potrzeby których organizator układa kilka pytań lub punktów do skomentowania, ewentualnie przedstawia projekt dokumentu, na temat którego chce pozyskać opinię. Wprawdzie uczestnik może sam zdecydować o tym, w jaki sposób sformułuje odpowiedź, jednak zestaw pytań czy komunikatów skierowanych do każdej z osób biorących udział w konsultacjach, jest dokładnie taki sam.

Dwie pozostałe techniki z omawianej kategorii wykorzystują narzędzia o niskim poziomie ujednoczenia. Opierają się one na mniej lub bardziej sprecyzowanych wytycznych – dyspozycjach dotyczących tego, jakie informacje należy pozyskać od poszczególnych uczestników (tabela 10).

Tabela 10. Typy narzędzi wykorzystywanych w ramach technik służących gromadzeniu opinii indywidualnych, sformułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego

	Typ techniki	Narzędzie
Szereg opinii indywidualnych powstałych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego	Techniki ankietowe	Kwestionariusz ankiety
	Wywiad kwestionariuszowy	Kwestionariusz wywiadu
	Wywiad swobodny	Lista dyspozycji do wywiadu (lista poszukiwanych informacji)
	Wypowiedź pisemna sformułowana w odpowiedzi na zaproszenie do udziału w konsultacjach	Zbiór pytań/zagadnień lub formularz przekazania opinii

Źródło: opracowanie własne.

Zakres ich ujednoczenia dla każdego uczestnika może być różny, w zależności od celu konsultacji. Jeśli chodzi o generowanie nowych pomysłów, będzie on zapewne mniejszy niż wtedy, gdy organizatorowi zależy np. na poznaniu rozkładu poparcia dla określonych propozycji działań czy odtworzeniu argumentów stojących za alternatywnymi, ale już wcześniej opracowanymi rozwiązaniami. Niezależnie od celu konsultacji i zakresu poszukiwanych informacji narzędzie nie określa jednak w tym przypadku ani kolejności, ani sposobu zadawania pytań. Ostateczny kształt rozmowy i zakres aktywności osoby prowadzącej i uczestnika są efektem ich wzajemnego oddziaływania na siebie. Stąd też jakość i ilość pozyskanych informacji zależą tu bardzo mocno zarówno od przygotowania prowadzącego, jak i od kompetencji komunikacyjnych odpowiadającego.

O decyzji dotyczącej poziomu standaryzacji technik konsultacyjnych przesądzą zatem cele szczegółowe przyświecające organizatorom, zasoby, jakimi dysponują – przede wszystkim wiedza o wymogach związanych z realizacją poszczególnych technik i możliwość przygotowania osób, które je zastosują, do pozyskania opinii od uczestników – oraz specyfika grupy, która ma wziąć udział w konsultacjach.

Standaryzacja czynności wykonywanych w trakcie konsultacji

Stosowaniu narzędzi o wyższym poziomie standaryzacji zazwyczaj towarzyszy także większe ujednoczenie czynności związanych z ich wykorzystaniem. W technikach ankietowych, wywiadach kwestionariuszowych i ogłoszeniach o konsultacjach pisemnych obejmuje ono wszystkie kroki związane z rekrutacją uczestników. Otrzymują oni bowiem dokładnie takie same informacje na temat organizatora, tematu i terminu konsultacji (czasu na przekazanie opinii lub przesłanie wypełnionego kwestionariusza), sposobu udzielania odpowiedzi itd. W technikach ankietowych i ogłoszeniach o zbieraniu opinii komunikaty te trafiają do uczestników w formie pisemnej, zaś w wywiadach kwestionariuszowych wygłasza je ankieter. Jego zachowanie także powinno być możliwie jednakowe w odniesieniu do wszystkich uczestników, z którymi prowadzi on wywiady, przy czym ujednoczenie obejmuje całokształt wykonywanych przez niego czynności, począwszy od rozpoczęcia rozmowy z uczestnikiem, poprzez sposoby zachęcania go do udzielania odpowiedzi, sposób odczytywania pytań i zapisywania odpowiedzi, aż po podziękowanie i zakończenie rozmowy. Takie postępowanie ankietera zapewnia ma uczestnikom możliwie podobne warunki formułowania opinii. Z kolei standaryzacja narzędzia i sposobu jego wykorzystania gwarantuje uzyskanie rezultatów w jednolitej, dającej się opracować liczbowo postaci.

Jeśli chodzi o techniki ankietowe oraz zaproszenia do przekazywania wypowiedzi pisemnych, okoliczności formułowania opinii przez uczestników pozostają poza kontrolą badacza. Standaryzacja obejmuje tu zatem tylko etap przygotowania i dystrybucji narzędzia oraz etap opracowania danych.

Jeszcze inaczej sytuacja wygląda w przypadku wywiadów swobodnych. Tu poziom standaryzacji wykonywanych czynności jest z założenia niski. Przyjmuje się bowiem, że osoba prowadząca rozmowę będzie miała na uwadze przede wszystkim komfort uczestnika, a co za tym idzie, elastycznie dostosuje swoje zachowanie do jego preferencji, możliwości i przebiegu prowadzonej rozmowy. Oczywiście i w tym przypadku można ujednoczyć pewne elementy techniki – np. operować dodatkowymi materiałami (mapami, zdjęciami) jednakowymi dla wszystkich uczestników, zaproponować im wszystkim wykonanie jakiegoś określonego zadania – niemniej wiążą się one raczej z upodabnianiem wykorzystywanych narzędzi niż ze sposobem ich stosowania.

Wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje i uczestników konsultacji oraz rodzaje relacji między tymi grupami

Zróżnicowanie technik konsultacyjnych służących do zbierania opinii indywidualnych znajduje wyraz także w sposobie ich realizacji, a co za tym idzie, w wymaganiach wobec osób, które je stosują, oraz w oczekiwaniach w stosunku do uczestników. Najmniej angażujące dla obu stron są techniki oparte na komunikacji pośredniej, tzn. ankiety i formularze konsultacyjne, w których zamieszcza się komentarze na temat rozmaitych dokumentów czy kwestii poddanych opinio-owaniu. Oczywiście po stronie organizatora leży prawidłowe ich przygotowanie i odpowiednia rekrutacja uczestników, ci ostatni powinni zaś mieć choćby minimalną wiedzę na temat przedmiotu konsultacji, co pozwoli im na zajęcie stanowiska w jego sprawie. Ponadto powinni wykazywać się pewnymi kompetencjami komunikacyjnymi i technicznymi, umożliwiającymi sformułowanie wypowiedzi w postaci pisemnej i jej przekazanie organizatorom, co najczęściej odbywa się w formie elektronicznej. Sama sytuacja konstruowania wypowiedzi czy udzielania odpowiedzi na zadane pytania jest jednak dla uczestników dość przyjazna i komfortowa – mogą wykonać swoje zadanie w dogodnym dla siebie miejscu i czasie, mieszczącym się w ramach terminów określonych przez organizatora. Organizatorzy muszą oczywiście także wiedzieć, jaki sposób opracowania zebranych danych można zastosować.

Techniki wywiadu kwestionariuszowego i swobodnego wymagają już nieco innych umiejętności i predyspozycji, zarówno od prowadzących rozmowy, jak i ich interlokutorów. Ogromne znaczenie – tym większe, im mniej ustrukturalizowana forma wywiadu – mają tu kompetencje komunikacyjne obu stron, w szczególności osoby inicjującej i moderującej rozmowę. Zdolność do nawiązywania i podtrzymywania kontaktu, motywowania uczestników do udzielania wyczerpujących i przemyślanych wypowiedzi, adekwatnego reagowania na ich zachowanie, decydują w znacznym stopniu o tym, jakie informacje uda się pozyskać. W tych technikach bardzo istotne jest także przygotowanie merytoryczne prowadzącego. Musi on swobodnie poruszać się po wszystkich tematach i pytaniach zawartych w narzędziu konsultacyjnym, aby w razie potrzeby udzielać wyjaśnień, a także, w wywiadach swobodnych, elastycznie dostosowywać tok rozmowy do wątków poruszanych przez odpowiadającego.

W żadnej z technik omawianych w tym rozdziale z założenia nie dochodzi do interakcji między uczestnikami. Ze względu na brak kontaktu bezpośredniego z organizatorem w technikach ankietowych oraz konsultacjach pisemnych możliwa jest jednak sytuacja, w której przesłana opinia jest rezultatem dyskusji między uczestnikiem a innymi osobami. To jednak nie podlega kontroli organizatora i każda przekazana wypowiedź traktowana jest jako jednostkowa.

Procedura konsultacji w podziale na: przygotowanie, realizację i opracowanie wyników

Techniki konsultacyjne wykorzystywane do pozyskiwania opinii indywidualnych wymagają poświęcenia relatywnie długiego czasu na samą fazę zbierania opinii w stosunku do innych typów technik. Wynika to z – definiującego tę kategorię – faktu, iż do każdego z uczestników należy dotrzeć osobno. Przyglądając się dokładniej całej procedurze konsultacyjnej z użyciem technik znajdujących się w tej grupie, zauważyć można dość istotne różnice w proporcjach czasu, który należy przeznaczyć na poszczególne jej etapy, tj. przygotowanie, realizację i opracowanie wyników.

Faza pierwsza zajmuje najwięcej czasu w technikach, w których trzeba opracować bardziej skomplikowane i złożone narzędzia, niedające możliwości wprowadzania zmian na późniejszych etapach procesu konsultacyjnego. Należą do nich techniki ankietowe oraz wywiady kwestionariuszowe. W ich przypadku konieczne jest bardzo dokładne przemyślenie zestawu pytań, które zostaną przedstawione uczestnikom wraz z wariantami odpowiedzi do wyboru. Przygotowując je, należy zadbać o to, aby lista proponowanych opcji była możliwie wyczerpująca, tzn. aby znalazły się na niej wszystkie odpowiedzi, które potencjalnie wydają się możliwe, nawet jeśli organizator ma poczucie, że są mało popularne czy będą rzadko wskazywane. Wzrośnie prawdopodobieństwo tego, że wszyscy uczestnicy, a przynajmniej większość, odnajdą względnie bliskie im stanowiska, a zatem zmaleje ryzyko braku odpowiedzi. Konstruując narzędzie o wysokim stopniu standaryzacji, jak ma to miejsce przy technikach kwestionariuszowych, warto także postarać się o precyzję i klarowność sformułowań w formularzu, tak aby każdy z wypełniających – i tak samo jak pozostali – rozumiał przekazywane treści. Jasne i jednoznaczne muszą być także wszelkie informacje i instrukcje dla uczestników. W przypadku ankiet – ale także formularzy do składania opinii pisemnych – z założenia nie ma bowiem miejsca na dodatkowe wyjaśnienia. Oczywiście może się zdarzyć, że osoba chcąc wypełnić kwestionariusz zada dodatkowe pytania odnośnie do jego treści, formy lub sposobu wypełniania, i naturalnie organizator powinien udzielić możliwie wyczerpującej odpowiedzi. Niemniej należy unikać sytuacji, w której każdy z uczestników mógłby nieco inaczej zrozumieć treść pytań czy poleceń. Zalecenie to dotyczy także wywiadów kwestionariuszowych, przy realizacji których uczestnikowi wprawdzie towarzyszy ankieter, jednak może on udzielać wyjaśnień dotyczących znaczenia poszczególnych sformułowań zawartych w formularzu tylko w bardzo ograniczonym zakresie.

Nieco mniejszego wkładu pracy wymaga przygotowanie narzędzia do realizacji wywiadów swobodnych. Lista zagadnień, które należy poruszyć, może mieć w zasadzie dowolną formę. Niemniej zakres tematów czy kwestii, o których chce się uzyskać informacje od uczestników, powinien zostać przynajmniej ogólnie nakreślony. W tych technikach możliwe jest wprawdzie dodawanie nowych wątków, jeśli uczestnicy zwrócą uwagę na coś, czego organizator nie przewidział, ale osoba

prowadząca musi wiedzieć, jakie „poruszyć struny”, aby takie wątki miały szansę się pojawić. Mimo iż wywiad swobodny przyrównywany jest często do rozmowy, należy pamiętać, że jest to jednak sytuacja sztuczna, w której badacz kieruje rozmową i narzuca jej temat. I choć w trakcie rozmowy ma swobodę i dużą elastyczność w aranżowaniu poszczególnych sekwencji pytań odnoszących się do interesującego go tematu, a także w sposobie ich formułowania, to cała sytuacja może być dla respondenta czymś nowym, nieznanym, a także stresującym. W związku z tym trzeba zwracać szczególną uwagę na sytuację, w jakiej odbywa się wywiad. Powinna ona zachęcać respondenta do wyrażania własnych i szczerych opinii na dany temat. Pierwsze minuty wywiadu odgrywają tutaj decydującą rolę. Rozmówca musi się oswoić z badaczem – całkowicie obcą osobą, z którą ma podzielić się swoimi doświadczeniami i przemyśleniami. Aby zaaklimatyzować respondenta w nowej dla niego sytuacji, wywiad zwykle rozpoczyna się od krótkiego wstępu – briefingu, w ramach którego badacz przedstawia cel spotkania, jego znaczenie, informuje o nagrywaniu rozmowy i dopytuje, czy rozmówca chciałby się czegoś dowiedzieć o nim i o projekcie badawczym przed rozpoczęciem właściwej rozmowy. Sposobem ustanowienia dobrego kontaktu z rozmówcą jest również aktywne słuchanie, polegające na okazywaniu zainteresowania i zrozumienia dla wypowiedzi badanego. Jak wielokrotnie już podkreślaliśmy, ogromne znaczenie mają tutaj umiejętności prowadzącego, a w fazie przygotowania przede wszystkim na jego szkolenie powinno się znaleźć czas i środki.

Najmniej czas- i pracochłonna na etapie przygotowania narzędzia, ale także później, na etapie realizacji, jest technika pozyskiwania wypowiedzi w formie pisemnej. Procedurę tę opisywaliśmy dokładniej już wcześniej, więc tu wspominamy o niej tylko dla porządku, pokazując, jaki jest wkład pracy organizatorów w przypadku zastosowania każdej z technik służących do zbierania opinii indywidualnych (tabela 11).

Tabela 11. Zestawienie technik służących gromadzeniu opinii indywidualnych, powstających niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego, z uwzględnieniem nakładu pracy, którą muszą włożyć organizatorzy w poszczególne fazy konsultacji

Technika	Ilość pracy w poszczególnych fazach		
	Faza przygotowania	Faza realizacji	Faza opracowania
Ankieta	Dużo	Średnio	Mało
Wywiad kwestionariuszowy	Bardzo dużo	Bardzo dużo	Średnio
Wywiad swobodny	Średnio	Bardzo dużo	Bardzo dużo
Pisemne odpowiedzi na zaproszenie	Mało	Bardzo mało	Dużo

Źródło: opracowanie własne.

W fazie realizacji największego zaangażowania wymagają od organizatorów techniki zakładające bezpośredni kontakt z uczestnikami. Niezależnie od tego, czy jest to wywiad kwestionariuszowy, czy swobodny, do każdego, kto ma przekazać opinię, trzeba dotrzeć, przekonać go do wzięcia udziału w konsultacjach i przeprowadzić z nim rozmowę. W pierwszym przypadku opiera się ona na standaryzowanej liście pytań, w drugim – na mniej lub bardziej ustrukturalizowanej liście dyspozycji określających zestaw zagadnień, które należy poruszyć. Wywiadów kwestionariuszowych – umożliwiających otrzymanie danych skategoryzowanych – realizuje się zazwyczaj kilkaset, kierując je w miarę możliwości do grupy reprezentatywnej, przynajmniej ze względu na pewien zestaw cech, dla społeczności, której dotyczy konsultowana kwestia. Wywiady swobodne, pozwalające na pozyskanie obszernych, pogłębionych informacji na temat konsultowanych zjawisk, przeprowadza się zazwyczaj z grupą liczącą od kilkunastu do około trzydziestu osób.

Nieco mniej pracy i czasu wymagają konsultacje z użyciem technik ankietowych, oczywiście w zależności od rodzaju wykorzystanej ankiety i sposobu jej dystrybucji. Najmniejszego wkładu pracy wymaga przeprowadzenie ankiet internetowych oraz ogólnodostępnych, nieco trudniejsze jest dystrybuowanie i zbieranie ankiet rozdawanych, a najwięcej pracy należy włożyć w realizację ankiet pocztowych. We wszystkich przypadkach aktywność organizatorów ogranicza się jednak do nawiązania kontaktu z uczestnikami, zachęcenia ich do udziału w konsultacjach, przekazania im formularza i odbioru wypełnionego druku.

Wielkość nakładów pracy niezbędnych do przygotowania i realizacji konsultacji opierających się na poszczególnych technikach pozyskiwania opinii jednostkowych przekłada się na nakłady ponoszone w fazie opracowania. W większości technik z tej grupy większe zaangażowanie zasobów na dwóch pierwszych etapach skutkuje potrzebą mniejszego wkładu pracy w fazie opracowania. Dzieje się tak na pewno w przypadku technik ankietowych oraz wywiadów kwestionariuszowych. Dobrze przygotowanie narzędzia i jego poprawne zastosowanie w fazie realizacji pozwala na uzyskanie danych, które wystarczy zliczyć. Oczywiście gdy mamy do czynienia z narzędziem w formie papierowej, liczenie powinno zostać poprzedzone sprawdzeniem wypełnionych kwestionariuszy, a jeśli chcemy dokonywać bardziej skomplikowanych analiz (zaawansowanych obliczeń, wykorzystujących np. programy statystyczne) – to także ich wprowadzeniem do elektronicznej bazy danych. Niemniej opierając się na danych skategoryzowanych już na etapie przygotowania narzędzia, możemy stosunkowo szybko napisać raport pokazujący częstotliwość występowania poszczególnych opinii czy rozkład poparcia dla proponowanych rozwiązań.

Znacznie większego zaangażowania wymaga opracowanie danych jakościowych. Przy wypowiedziach pisemnych, zazwyczaj dość zdawkowych i krótkich, nie powinno to być zadanie bardzo skomplikowane, ale jeśli wpisów jest dużo, to ich uporządkowanie na pewno wymaga więcej czasu. Problem sprawiać mogą np.

wypowiedzi nieistotne, niedotyczące tematu oraz wypowiedzi niejednoznaczne. Ich wyselekcjonowanie i zinterpretowanie wymaga szczególnego namysłu osób przygotowujących raport.

W przypadku wywiadów swobodnych proces opracowania rozpoczyna się od transkrypcji zarejestrowanych rozmów, a dopiero później następuje ich właściwa analiza, służąca wydobyciu jak największej liczby aspektów dotyczących konsultowanych kwestii. Jest to praca dość żmudna i czasochłonna, wymagająca dużej uważności i umiejętności analitycznych pozwalających właściwie zinterpretować daną wypowiedź, osadzić ją w odpowiednim kontekście, zaklasyfikować do określonego typu itp. Podobnie jak przy innych technikach, także i tu ostatnim krokiem jest oczywiście przedstawienie wyników w sposób zrozumiały i czytelny dla wszystkich osób, które mogą być nimi zainteresowane.

Rozdział V

Techniki zbierające szereg opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego

W tym rozdziale opiszemy techniki nastawione na poznawanie indywidualnych opinii uczestników konsultacji, ale formułowane pod wpływem interakcji z innymi dyskutującymi. Ta wymiana zdań może zachodzić w czasie rzeczywistym, podczas wspólnych spotkań (np. w zogniskowanych wywiadach grupowych), może też polegać na zapoznawaniu się z cudzymi wcześniejszymi wypowiedziami (np. z pisemnymi opiniami na forach internetowych). Oczywiście kontekst grupowy ma na uczestników konsultacji różnoraki wpływ. Z jednej strony mobilizuje i zwiększa ich zaangażowanie, a z drugiej – onieśmiela i zniechęca do wygłaszania własnych opinii. Dzieje się tak zwłaszcza z osobami mniej pewnymi siebie i swoich sądów. Jednak odpowiednia moderacja jest w stanie neutralizować negatywne oddziaływania i wzmacniać pozytywny wpływ grupy na przebieg konsultacji.

Przedstawimy kolejno: spacery badawcze, wysłuchania publiczne, zogniskowane wywiady grupowe, wypowiedzi pisemne sformułowane w dyskusji na forum oraz spotkania otwarte.

Spacery badawcze

Spacery badawcze to technika terenowa stosowana najczęściej do konsultowania kwestii związanych z planowaniem przestrzennym. Pozwala szybko i prosto zbadać deficyty danej przestrzeni lub poznać potrzeby jej obecnych czy przyszłych użytkowników (Komorowska i in. 2013). Podczas spaceru grupa uczestników wraz z moderatorem/moderatorami przemieszcza się po określonym terenie – według wcześniej ustalonej, ewentualnie spontanicznie korygowanej trasy – i rozmawia o tym, jak doświadcza eksplorowanego miejsca (Nózka, Martini 2015), jakie problemy w nim widzi i jakie zmiany by wprowadziła. Spacer może być prowadzony zarówno na otwartej przestrzeni, jak i w zamkniętych budynkach.

Dzięki tej technice możemy zobaczyć daną przestrzeń oczami użytkowników i ocenić ją z ich punktu widzenia, co ma szczególne znaczenie, kiedy chcemy dostosować to miejsce do specyficznych potrzeb tych ludzi – np. związanych z niepełnosprawnością lub wiekiem. Ale procedury tej można również użyć do zebrania pomysłów na nowe rozwiązania przestrzenne – na lokalizację przystanków, ławek, koszy na śmieci, placu zabaw, murali itp. (Komorowska i in. 2013).

Metodolodzy podkreślają, że spacer badawczy łączy w sobie klasyczny wywiad (rozmowę) z technikami obserwacyjnymi. Uczestnicy konsultacji nie tylko czynią spostrzeżenia (obszar przynależny obserwacji), lecz także dzielą się swoimi opiniami i pomysłami (co jest charakterystyczne dla wywiadów). Dzięki tej „podwójnej tożsamości” technika ta staje się coraz popularniejsza wśród badaczy z różnych dyscyplin naukowych (Nózka, Martini 2015). Warto podkreślić, że wypowiedzi uczestników są spontaniczne, przekazywane na „gorąco”, dzięki czemu mamy dostęp raczej do ocen formułowanych *ad hoc* bez ich przemyślenia, przetworzenia i zmodyfikowania. Czasami można odnieść wrażenie, że spacery badawcze szczególnie upodobał sobie praktycy partycypacji i organizatorzy konsultacji społecznych, czyniąc z nich technikę uzupełniającą, najczęściej wykorzystując ją bowiem jako dopełnienie innych sposobów zbierania informacji – np. wypowiedzi uzyskanych w wywiadach indywidualnych i grupowych, podczas spotkań otwartych czy warsztatów. Trzeba podkreślić, że tylko sporadycznie spacery badawcze stają się jedynym, podstawowym źródłem informacji na temat konsultowanych przestrzeni.

Jak już wspomnieliśmy, techniki tej zwykle używa się do gromadzenia informacji dotyczących otoczenia: do identyfikowania i mapowania przestrzeni, w których potrzebna jest interwencja, do badania potrzeb i oczekiwań obecnych lub przyszłych uczestników danego obszaru, do oceny projektów zagospodarowania terenu czy zbierania pomysłów na nowe wykorzystanie określonego miejsca. Innymi słowy, spacery badawcze są przydatne zarówno przy ocenie już istniejących rozwiązań, jak i w trakcie poszukiwania pomysłów na zmiany w danym fragmencie miasta, dzielnicy lub osiedla. Sprawdzają się niezależnie od skali planowanej zmiany – czy chodzi o kompleksową rewitalizację dużej części miasta, czy też

o wskazanie najlepszej lokalizacji dla małej architektury (oświetlenie, ławki, kosze na śmieci).

Spacerów badawczych prowadzi się na podstawie przygotowanego wcześniej scenariusza, który powinien zawierać następujące elementy:

- » trasa lub trasy spaceru, którymi będą poruszać się uczestnicy konsultacji, wraz z wyznaczeniem ważnych punktów, gdzie zostaną zadane dodatkowe pytania związane z ocenianą przestrzenią;
- » ramy czasowe spaceru dostosowane do możliwości i mobilności uczestników;
- » ogólne zasady spacerowania – ile osób może wziąć udział w tych konsultacjach, ilu jest prowadzących, w jakich miejscach i w jaki sposób zadawać dodatkowe pytania itp.;
- » informacje przekazywane uczestnikom na początku i po zakończeniu spaceru;
- » formularze do zapisywania uwag przez moderatorów wraz z wytycznymi, jak to robić;
- » instrukcje pracy dla moderatorów i organizatorów konsultacji.

Po przeprowadzeniu serii spacerów (rzadko kiedy „spaceruje” tylko jedna grupa) należy zebrać wszystkie opinie, spostrzeżenia, pomysły, propozycje zmian dotyczące ocenianego obszaru i dokonać podsumowania¹ uzyskanych informacji.

Wysłuchania publiczne

Ta technika prowadzenia konsultacji jest najbardziej sformalizowana, jeśli chodzi o ramy uczestnictwa, co pewnie wiąże się z tym, że wysłuchania publiczne wywodzą się z działań podejmowanych przez parlament na etapie tworzenia nowego prawa i często są z nimi utożsamiane (zob. Dobrowolski, Gorywoda 2004; Makowski 2007; Tracz-Dral 2010). Jednak na użytek tego opracowania przyjmujemy, że wysłuchania publiczne to technika, która może być stosowana w procesie konsultacyjnym każdego typu bez względu na to, czego on dotyczy. Naszą opinię na ten temat wiążemy z uniwersalnością tej techniki i przekonaniem, że można ją wykorzystać wszędzie tam, gdzie istnieje wielu interesariuszy zainteresowanych danym rozwiązaniem i gdzie głos każdej ze stron warto usłyszeć.

Aby zorganizować wysłuchanie publiczne, należy dotrzeć z komunikatem do potencjalnie zainteresowanych danym tematem jednostek, grup, instytucji,

¹ Przykłady raportów opartych m.in. na spacerach badawczych można znaleźć pod linkami: https://bip.wrota.lubuskie.pl/umgorzow/system/obj/9602_Raport_spacery_badawcze.compressed.pdf; <https://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2013/10/raport-z-l-edycji-spacerow-badawczych-w-Gdyni.pdf>; <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/65171/spacery.pdf>

organizacji, przy czym nacisk kładzie się na zorganizowane grupy, które zechcą zaprezentować nie pojedyncze, ale wspólne opinie na jakiś temat. Dobrze jest w tym komunikacie przybliżyć nie tylko przedmiot konsultacji, lecz także sposób ich przeprowadzenia, tak aby potencjalni uczestnicy wiedzieli, jakiego rodzaju aktywności się od nich oczekuje. Oczywiście zostają ustalona data, godzina i miejsce spotkania (najlepiej duża sala z dobrym nagłośnieniem) oraz temat konsultacji, a także termin, w którym można zgłaszać chęć wzięcia udziału. Organizatorzy konsultacji powinni przygotować narzędzie do ich przeprowadzenia, czyli regulamin z opisanymi zasadami (zob. rozdział VII), które będą obowiązywały w dniu konsultacji. Ważne jest to, żeby odpowiedzialni za realizację konsultacji wyraźnie zaznaczyli, jaka będzie kolejność zabierania głosu przez poszczególnych interesariuszy i ile czasu przeznaczają na każde wystąpienie, a także podkreślili, że w trakcie wysłuchań publicznych nie jest możliwa dyskusja pomiędzy uczestnikami. Technika ta zdaje się podobna do umieszczania wypowiedzi pisemnych na forum, gdzie co prawda istnieje możliwość zapoznania się z wypowiedziami innych uczestników, a nawet skomentowania ich w wystąpieniu (nie zawsze jest to możliwe, gdy prezentuje się swoje stanowisko jako pierwsze), ale raczej nie można oczekiwać, że inni interesariusze odpowiedzą na to, co usłyszeli².

Początek wysłuchania publicznego to krótka prezentacja tematu konsultacji i dokładne przedstawienie reguł, którymi takie wysłuchanie powinno się charakteryzować, wraz z prośbą, aby reguł tych przestrzegać. Prowadzący wysłuchanie publiczne ma prawo przerwać wystąpienie, jeśli uczestnicy przekroczyli założony czas, mówią nie na temat, wdają się w polemikę z innymi uczestnikami zamiast prezentować własne stanowisko, wygłaszają dyskryminujące sądy wartościujące lub naruszają zasady współżycia społecznego (przeklinają, krzyczą itp.). Osobom, które zgłosiły się do udziału w wysłuchaniu publicznym, ale nie mogły się na nim pojawić, ponieważ zabrakło dla nich miejsc ze względu na zbyt duże zainteresowanie konsultowaną kwestią, daje się możliwość przekazania (przesłania pocztą elektroniczną lub tradycyjną, przyniesienia do siedziby organizatora) swojego stanowiska organizatorom w określonym terminie. Te dodatkowe opinie oraz wszystko, co zostało zaprezentowane podczas samego wysłuchania, zbiera się i przedstawia w postaci opracowania końcowego – raportu z konsultacji.

Wysłuchania publiczne nie mają elementu uzgodnieniowego, podyskutować o proponowanych i konsultowanych aspektach nie mogą bowiem ani uczestnicy między sobą, ani też organizatorzy (decydenci) z uczestnikami. Jest to technika dająca możliwość prezentacji różnorodnych stanowisk na forum publicznym (może im się przysłuchiwać publiczność niebiorąca czynnego udziału w samych konsultacjach), która wydaje się preferować zorganizowanych obywateli, gdyż informacje

² Czasami w wysłuchaniach publicznych – jeśli czas na to pozwala – organizowana jest druga tura wystąpień, w której uczestnicy mogą skomentować to, co usłyszeli w pierwszej. Jednak ograniczony czas wystąpienia każdej ze stron nie pozwala na odniesienie się do wszystkiego, co się usłyszało.

o konsultacjach kierowane są przede wszystkim do organizacji, instytucji, sformalizowanych grup. Wysłuchanie publiczne jest prawdopodobnie dobrym sposobem kanalizacji różnych opinii – wszak uczestnicy mogą się zaprezentować i mają pewność, że ich głos został usłyszany.

Zogniskowane wywiady grupowe

Zogniskowane wywiady grupowe (*Focus Group Interviews*, FGI, fokusy, badania fokusowe) są techniką prowadzenia badań w naukach społecznych (Barbour 2011; Lisek-Michalska 2013), która z powodzeniem może być stosowana podczas konsultacji społecznych. Jej specyfika polega na grupowej rozmowie kilku osób pod kierunkiem moderatora (sterującego dyskusją poprzez zadawanie pytań i tworzenie przyjaznej atmosfery, skłaniającej uczestników do udzielania odpowiedzi) na z góry określony temat. Przyjmuje się, że liczba osób w jednej grupie waha się od 6 do 10, przy czym w trakcie jednego projektu konsultacyjnego zaleca się zorganizowanie kilku grup. Najkorzystniej jest – z punktu widzenia efektów konsultacji – aby grupy biorące udział w konsultacjach realizowanych tą techniką były wewnętrznie homogeniczne (tworzymy grupy osób do siebie podobnych), a zewnętrznie heterogeniczne (czyli grupy powinny się znacznie różnić między sobą). Taki zabieg pozwala na wytworzenie wśród uczestników konsultacji poczucia wspólnoty („my”) i zwiększenie poziomu bezpieczeństwa – mają okazję dyskutować z podobnymi do siebie, w wyniku czego chętniej dzielą się swoimi doświadczeniami i opiniami.

Pojedyncza sesja (jeden wywiad) powinna trwać do dwóch godzin, a jej długość związana jest z poruszonym tematem. Dyskusje odbywają się przeważnie w specjalnie do tego celu przystosowanych pomieszczeniach – tzw. pracowniach fokusowych, w których znajdują się: kamera, system nagrywania, stół skupiający uczestników, czasami również lustro weneckie pozwalające na obserwowanie całego spotkania przez osoby zainteresowane przebiegiem konsultacji (np. podejmujące decyzję). Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, żeby fokusy odbyły się w zwykłej sali wyposażonej w stół, wokół którego usiądą uczestnicy, a całość dyskusji została nagrana na dyktafon. Oczywiście o fakcie nagrywania uczestnicy konsultacji są informowani na samym ich początku i wyrażają zgodę na takie zapisywanie przebiegu fokusa. Nagranie ułatwia później spisanie wszystkich wypowiedzi uczestników, ponieważ sporządzanie notatek z jednoczesnym prowadzeniem sesji jest zadaniem karkołomnym.

Zogniskowane wywiady grupowe odbywają się według wcześniej przygotowanego scenariusza, czyli listy informacji podzielonych na bloki tematyczne. W takim scenariuszu poszczególne zagadnienia powinny pojawiać się zgodnie z logiczną kolejnością poszczególnych problemów (np. od spraw ogólnych do szczegółowych

lub na odwrót), a ponadto pożądanym jest, by liczba poruszanych wątków nie była zbyt duża (zaleca się trzy, cztery obszary tematyczne). Często wprowadza się do scenariusza różne techniki pomagające uczestnikom konsultacji przerwać monotonną dyskusję i uczynić samo spotkanie atrakcyjnym. Techniki te niekiedy pozwalają również docierać do ukrytych, nieuświadomianych opinii i poglądów na dany temat – wówczas mówi się o technikach projekcyjnych.

Prawidłowo przygotowany scenariusz, a co za tym idzie, również wywiad, składa się z trzech głównych elementów: wprowadzenia (czyli przekazania podstawowych informacji o moderatorze, konsultacjach i ich celu, roli uczestników, a także regułach dyskusji), części zasadniczej dyskusji (toczonej między uczestnikami pod czujnym okiem i kierownictwem moderatora) oraz zakończenia, na które składają się podsumowanie spotkania i podziękowania za wzięcie udziału w konsultacjach.

W dobrze zrealizowanym fokusie należy zwrócić uwagę na następujące elementy procedury: 1) zdefiniowanie problemu i sformułowanie pytań, na które konsultacje mają przynieść odpowiedź, 2) określenie cech uczestników konsultacji wraz z wyborem grup, na których opinii będzie organizatorom szczególnie zależało, 3) dobranie odpowiedniego moderatora, 4) opracowanie scenariusza (najlepiej, jeśli zadanie to wykonują wspólnie organizatorzy i moderator/moderatorzy), 5) przygotowanie strategii realizacji poszczególnych wywiadów grupowych (liczba grup biorących udział w konsultacjach, terminy poszczególnych spotkań, miejsce ich przeprowadzenia).

Podsumowując ten wątek, trzeba stwierdzić, że zogniskowane wywiady grupowe mogą dostarczyć wielu cennych informacji organizatorom konsultacji społecznych, pod warunkiem że zastosuje się odpowiedni schemat postępowania, doprecyzuje kryteria doboru uczestników fokusów i powierzy się ich prowadzenie wykwalifikowanym moderatorom. Fokusy są chętnie wybieraną techniką, ponieważ są zdecydowanie łatwiejsze z punktu widzenia uczestników konsultacji – nie wymaga się od nich osiągnięcia konsensusu. Zadowalającym efektem użycia tej techniki jest zbiór opinii sformułowanych podczas spotkania, dlatego też zogniskowane wywiady grupowe lepiej wykorzystać na etapie kreowania rozwiązań danej kwestii niż przy wyborze jednej z wielu propozycji rozwiązania danego problemu.

Wypowiedzi pisemne sformułowane w dyskusji na forum

Ta technika wymaga, by organizatorzy dysponowali platformą, na której pojawią się pytania, zadania, polecenia na temat spraw poddanych pod konsultacje. Aktualnie nie jest to wcale trudne – istnieje wiele darmowych narzędzi pozwalających taką przestrzeń stworzyć. Nie będziemy jednak tutaj rozstrzygać kwestii technicznych

całego przedsięwzięcia, lecz skupimy się na podstawowym „narzędziu” służącym do tego, by zachęcić do udziału w konsultacjach i wyrażenia swojego zdania na dany temat. Będzie to pytanie lub szereg pytań, które mają stymulować uczestników i sprawić, że napiszą swoją opinię. Oczywiście prócz tego głównego bodźca – pytania – organizatorzy konsultacji powinni również zaprezentować kontekst, w którym umieszczone są konsultowane kwestie. Należy więc krótko opisać, jaki jest obecny lub pożądany stan, w jaki sposób chcemy rozwiązać dany problem. Opis ten powinien być w miarę krótki, jasny, zawierać tylko niezbędne informacje, tak aby nie zniechęcać potencjalnych uczestników.

Następnie formułujemy naczelnne pytanie lub zbiór pytań, na które oczekujemy odpowiedzi. Forma tych pytań zależy od konsultowanej sprawy, jednak zaleca się, aby były to pytania otwarte, skłaniające do dłuższych wypowiedzi, a jednocześnie stymulujące i zachęcające do udziału w konsultacjach. Pytania podporządkowane pytaniu naczelnemu mają nakreślić kierunek, w którym powinno podążać myślenie uczestników konsultacji. Są też takie konsultacje, gdy stawia się tylko jedno – bardzo ogólne – pytanie, oczekując od piszących, że sami wyznaczą sobie obszary przemyśleń, którymi chcą się podzielić. Nie wolno zadawać pytań sugerujących³, bo rośnie prawdopodobieństwo, że uzyska się odpowiedzi zgodne z sugestią zawartą w pytaniu. Aby tego uniknąć, warto zastanowić się nad umieszczeniem w pytaniu obydwu alternatyw (np. czy popiera Pan/Pani dane rozwiązanie, czy nie popiera). Im lepiej sformułowane pytanie zostanie zadane, tym większa szansa na powodzenie konsultacji. Można sobie wyobrazić również narzędzie konsultacyjne, które zawiera szereg pytań szczegółowych, a uczestnicy są proszeni o odpowiedzi pod każdym takim pytaniem. Taki formularz przypomina trochę kwestionariusz, z tą różnicą, że jest on złożony z samych pytań otwartych.

Oprócz pytania/pytań należy także przemyśleć, w jaki sposób poinformujemy potencjalnych uczestników konsultacji o ich rozpoczęciu i sposobie przeprowadzenia. Aby zwiększyć szanse na rekrutację, komunikaty na ten temat warto kierować wszystkimi możliwymi kanałami, z których korzystają uczestnicy. Tego typu przekazy powinny zawierać m.in. informacje na temat przedmiotu konsultacji, uczestników konsultacji, czasu trwania (daty rozpoczęcia i zakończenia), sposobu wzięcia udziału w konsultacjach, a ponadto adres strony internetowej, na której znajduje się forum⁴ z pytaniami.

W czasie trwania konsultacji warto przypominać o tym, że można wziąć w nich udział, a w chwili, gdy zbliżamy się do ich zakończenia, należy wystosować

- 3 O pytaniach sugerujących pisała m.in. Krystyna Lutyńska (1984: 120–123), zaliczając je do błędów pytań kwestionariuszowych. Te rozważania związane z sugerowaniem odpowiedzi można – naszym zdaniem – odnieść również do sposobu formułowania pytań w tej technice konsultacji.
- 4 Jeśli dana jednostka organizuje wiele konsultacji, wykorzystując taką ich formę może stworzyć stałą przestrzeń internetową, w której będzie umieszczać materiały dotyczące kolejnych konsultacji.

odpowiedni komunikat zapowiadający zamknięcie forum i zaprzestanie zbierania opinii w danej sprawie. Całość procesu konsultacyjnego kończy opracowanie zebranych opinii i przygotowanie raportu z konsultacji.

Spotkania otwarte

Jedną z najbardziej popularnych metod partycypacyjnych są otwarte spotkania konsultacyjne, możliwe dzięki stworzeniu odpowiednich warunków do spotkania się grupy osób lub podmiotów zainteresowanych określoną kwestią – problemem lub zagadnieniem istotnym dla lokalnej społeczności – oraz do swobodnej wymiany opinii na temat konsultowanej sprawy.

Spotkania takie odbywają się zazwyczaj w budynkach należących do organizatorów konsultacji lub przez nich wynajętych, np. w urzędach, szkołach, domach kultury, bibliotekach, czyli jak najbliżej osób zainteresowanych konsultowanymi kwestiami. Metoda ta nie wymaga dużych nakładów finansowych ani specjalnych umiejętności, toteż bardzo chętnie się ją stosuje.

Same spotkania otwarte mogą pełnić różnorodne funkcje zależnie od fazy procesu wprowadzania pewnych zmian. Mogą zatem służyć:

- » poinformowaniu interesariuszy o temacie konsultacji i wynikach przeprowadzonych wcześniej analiz dotyczących danego tematu, zaprezentowaniu kolejnych etapów procesu konsultacyjnego, zaproszeniu do udziału w konsultacjach;
- » rozpoznaniu problemów i potrzeb grup, których może dotyczyć konsultowane rozwiązanie;
- » zebraniu opinii, pomysłów i uwag różnych grup interesariuszy na temat jakiejś kwestii lub problemu, czyli poznaniu atmosfery panującej w społeczności;
- » integracji społeczności lokalnej (dzięki możliwości zapoznania się z odmiennymi perspektywami, poglądami na temat konsultowanych rozwiązań);
- » poinformowaniu interesariuszy o podjętych decyzjach i dyskusji nad proponowanymi rozwiązaniami.

W spotkaniu otwartym może wziąć udział od kilku do kilkudziesięciu osób, a ich liczba nie jest z góry określona, ogranicza ją tylko wielkość pomieszczenia, w którym to spotkanie się odbywa. Ważne jest to, aby byli obecni także decydenci (np. przedstawiciele lokalnych władz), dzięki czemu konsultacjom zostanie nadana odpowiednia ważność. Czasami zaprasza się również ekspertów, którzy w fachowy, ale też jasny i przystępny sposób wyjaśnią potrzebę zastosowania określonych rozwiązań. Nad przebiegiem całego przedsięwzięcia czuwa moderator (moderatorzy), którego zadaniem jest pilnowanie porządku spotkania i udzielanie

głosu uczestnikom. Powinien on również dysponować związanymi z kierowaniem grupą umiejętnościami, m.in. tonowania ewentualnych konfliktów, włączania jak największej liczby osób w dyskusję, zachęcania do zabrania głosu. Co ważne, podczas spotkań otwartych poza wymianą opinii, uwag i pomysłów uczestnicy mogą także zgłaszać wnioski i propozycje zmian do proponowanych rozwiązań oraz zadawać pytania przedstawicielom władz bądź ekspertom.

Aby zgromadzić jak największą liczbę uczestników spotkania, należy zaplanować i przeprowadzić szeroko zakrojoną akcję informacyjną z wykorzystaniem różnych kanałów komunikacji: ulotek, plakatów, informacji w mediach tradycyjnych (lokalne: prasa, radio, telewizja) i elektronicznych (strony internetowe, media społecznościowe). Pozwoli to na dotarcie do różnych grup potencjalnych interesariuszy. W materiałach informacyjnych trzeba opisać cel i charakter spotkania, określić miejsce i datę konsultacji.

Przygotowanie raportu z takich konsultacji jest nie lada wyzwaniem dla ich organizatorów. Najczęściej na bieżąco sporządza się notatki uwzględniające wszystkie wypowiedzi uczestników, można również spotkanie nagrywać (informując o tym osoby biorące udział i wyjaśniając, że nagranie zostanie wykorzystane tylko do sporządzenia raportu). Jeszcze inny pomysł to prośenie uczestników zabierających głos o sformułowanie swojego pytania czy opinii na piśmie i wręczenie go organizatorom. Ten ostatni sposób – bardzo wygodny dla udzielających odpowiedzi podczas samego spotkania i przygotowujących raport po jego zakończeniu – często niestety blokuje uczestników, zniechęca ich do udziału w dyskusji i zadawania pytań.

Charakterystyka technik opartych na gromadzeniu szeregu indywidualnych opinii powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego

Teraz – podobnie jak we wcześniejszym rozdziale – przejdziemy do opisu wymiarów pozwalających na charakterystykę całej grupy technik. Kolejno omówimy kwestie związane: ze sposobami zapisu odpowiedzi oraz charakterem uzyskiwanych wyników, standaryzacją narzędzi i podejmowanych podczas konsultacji czynności, z wymaganiami dotyczącymi osób organizujących konsultacje i uczestników konsultacji, a także z procedurą konsultacji w podziale na przygotowanie, realizację i opracowanie wyników.

Sposób zapisu odpowiedzi uczestników i charakterystyka wyników

W opisywanej w tym rozdziale grupie technik polegających na gromadzeniu szeregu indywidualnych opinii, ale powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego, dominuje rejestrujący zapis wypowiedzi uczestników. Oznacza to, że wszystko, co zostało powiedziane podczas konsultacji, powinno zostać zapisane dosłownie, a następnie, w trakcie opracowania raportu, przeanalizowane. Taki rodzaj zapisu wynika przede wszystkim z tego, że są to techniki o niskim stopniu standaryzacji (niewielkim ujednoczeniu narzędzi i podejmowanych czynności). W przypadku niektórych technik z omawianej grupy rejestrowanie nie jest jednak jedyną możliwością utrwalania wypowiedzi uczestników, a otrzymywane rezultaty w pewnych okolicznościach powinny skłaniać organizatorów konsultacji do opracowań kategoryzujących. Jeśli w konsultacjach udział bierze duża liczba osób i pozyskuje się bogaty zasób opinii – co jest możliwe w wyniku dyskusji na forum i podczas serii spotkań otwartych – możemy zastanowić się nad wprowadzeniem dodatkowo zapisu kategoryzującego. Chcemy jednak bardzo mocno podkreślić, że kategoryzacja nie zastępuje rejestracji pomysłów. W opracowaniu wyników konsultacji, w których zastosowano tę grupę technik, do zarejestrowanych wypowiedzi można dołączyć ich uporządkowanie według określonych kryteriów, ale nie można ograniczyć się tylko do kategoryzowania.

Zgodnie z tym, co zostało zasygnalizowane w rozdziale III, zawsze tam, gdzie grupa uczestnicząca w konsultacjach jest niezbyt liczna, czyli np. w kilku zogniskowanych wywiadach grupowych, spacerach badawczych z niewielką grupą osób, wysłuchaniach publicznych, na które zgłosiło się tylko kilku lub kilkunastu uczestników, należy poprzestać na zarejestrowaniu wypowiedzi i ich jakościowym opracowaniu.

Niezmiernie ważne jest także to, że wyniki konsultacji prowadzonych przy użyciu tej grupy technik nie mają charakteru reprezentatywnego. Wobec tego powinniśmy je odnosić do tej grupy, która w nich uczestniczyła. Oczywiście dość często w raportach z konsultacji z udziałem niewielkiej grupy osób formułuje się wnioski w taki sposób, jak gdyby w konsultacjach wzięli udział wszyscy członkowie danej społeczności (np. mieszkańcy miasta, dzielnicy, osiedla) lub ich reprezentanci. Pamiętamy o tym, że choć uczestnikiem konsultacji może być absolutnie każdy, to szansa, że doберze się grupa będąca miniaturą populacji, której dotyczy konsultowana kwestia, jest nikła. Można jednak poprzez bardzo staranny proces informowania, rekrutowania i zapraszania do udziału w konsultacjach zapewnić sobie reprezentację typologiczną – Stewart i Shamdasani (1990: 53) stosują w tym przypadku określenie *convenience* – a więc odwzorowującą różnorodność osób czy podmiotów biorących w nich udział. I tak, jeśli miasto, w którym organizowane są konsultacje, podzielone jest na osiedla (jak ma to miejsce np. w Łodzi), to w konsultacjach wezmą udział przedstawiciele różnych i wszystkich osiedli. Taki rodzaj reprezentatywności jest możliwy do osiągnięcia w tego typu technikach,

w których komunikaty informujące o ich organizacji kierujemy do celowych grup, czyli np. zapraszając do udziału w zogniskowanych wywiadach grupowych lub wysłuchaniach publicznych. W przypadku spacerów badawczych koncentrujemy się na specyficznych, wybranych grupach uczestników, a zatem mamy raczej do czynienia z celowym doбором ekspertów. Przy czym eksperckość rozumiemy tutaj jako posiadanie odpowiedniego doświadczenia życiowego (niekoniecznie związanego z profesjonalnym przygotowaniem), które pozwala oceniać określony obszar, przystosowanie budynków itp. Zapraszamy więc osoby z niepełnosprawnościami ruchowymi (np. poruszające się o kulach) do oceny przystosowania pewnego terenu do ich potrzeb, ale nie wymagamy, by miały specjalistyczne wykształcenie w dziedzinie opieki nad osobami z niepełnosprawnościami. Taki dobór ekspertów pozwala na przeniesienie wniosków z konsultacji na innych użytkowników danego terenu o potrzebach podobnych do potrzeb tych, którzy brali w nich udział. Z jeszcze inną sytuacją mamy do czynienia w spotkaniach otwartych i przy udzielaniu odpowiedzi pisemnych w pytaniach zamieszczonych na forum dyskusyjnym. W tych przypadkach występuje dobór samorzutny (bez możliwości kontroli jakichkolwiek parametrów), a więc wnioski z konsultacji powinny odnosić się jedynie do osób, które w nich uczestniczyły.

Standaryzacja czynności i narzędzi konsultacji

Procedura standaryzacji w technikach polegających na uzyskiwaniu szeregu opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego może być rozpatrywana z kilku punktów widzenia. Inaczej bowiem podchodzi się do stopnia standaryzacji środków, czyli wykorzystywanych narzędzi, a inaczej do czynności wykonywanych przez osoby prowadzące spotkania konsultacyjne. Kwestia ta, w odniesieniu do konkretnych technik, zostanie dokładnie wyjaśniona w dalszej części tego rozdziału.

Standaryzacja narzędzi wykorzystywanych w trakcie konsultacji

Zdajemy sobie sprawę z tego, że cała grupa opisywanych tutaj technik jest bardzo różnorodna, a zatem przygotowywane do ich prowadzenia narzędzia również różnią się między sobą. Wymieńmy typy narzędzi, które posłużą jako swoisty drogowskaz dla organizatorów konsultacji i dzięki którym będą mogli przeprowadzić spotkanie z uczestnikami. W przypadku spaceru badawczego należy przygotować scenariusz tego spaceru. Przy wysłuchaniach publicznych mówimy o regulaminie takiego wysłuchania. W zogniskowanych wywiadach grupowych – podobnie jak przy spacerach badawczych – narzędzie będące podstawą do realizacji nazywamy scenariuszem, ale zawartość tego scenariusza bardzo różni się od tego, co jest zapisane w scenariuszu spaceru. Aby uzyskać wypowiedzi pisemne sformułowane w dyskusji na forum, należy przygotować jeden lub kilka krótkich tematów

czasami mających postać pytań, na które uczestnicy udzielają pisemnych odpowiedzi. Jeszcze inaczej sprawa wygląda w przypadku spotkań otwartych, do których tak naprawdę organizatorzy mogą przygotować tylko część wprowadzająco-informacyjną – poświęconą na przedstawienie konsultowanej kwestii przez zaproszonych gości. Nie sposób przewidzieć, jakie pytania i jakie głosy padną ze strony uczestników konsultacji. Już wyliczenie rodzajów narzędzi (tabela 12), a także fakt, że w niektórych technikach bardzo trudno określić, czym tak naprawdę narzędzia te są, uświadamiają, że stopień ich standaryzacji (czyli ujednolicenia) może powodować szereg problemów.

Tabela 12. Typy narzędzi do technik opartych na gromadzeniu szeregu opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego

	Typ techniki	Narzędzie
Szereg opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego	Spacer badawczy	Scenariusz spaceru
	Wysłuchanie publiczne	Regulamin wysłuchania publicznego
	Zogniskowany wywiad grupowy	Scenariusz zogniskowanego wywiadu grupowego
	Wypowiedź pisemna sformułowana w dyskusji na forum	Zbiór pytań/zagadnień
	Spotkanie otwarte	Zbiór przekazywanych na początku spotkania informacji (organizacyjnych i merytorycznych)

Źródło: opracowanie własne.

Zanim przejdziemy do szczegółowych opisów każdej z technik, chcemy jeszcze raz podkreślić, że standaryzacja narzędzi wykorzystywanych w konsultacjach pozwala nam na opracowanie i uporządkowanie otrzymanych materiałów, czyli opinii, wypowiedzi, sugestii i rekomendacji, według określonych kryteriów. Nie zawsze możliwy jest poziom ujednolicenia pozwalający zebrać wszystkie uzyskane dane w kilka jednorodnych kategorii, niemniej nie ma w zasadzie takiej techniki konsultacyjnej, w której przynajmniej pewne elementy postępowania nie byłyby jednakowe dla wszystkich uczestników.

Standaryzacja czynności wykonywanych w trakcie konsultacji

Im wyższy poziom standaryzacji danej techniki, tym większe ujednolicenie czynności wykonywanych podczas konsultacji. Nie może być bowiem tak, że standaryzowanemu narzędziu nie towarzyszy standaryzacja zachowań organizatorów lub prowadzących konsultacje. Warto zatem zastanowić się, jakie typy czynności będą temu ujednoliceniu podlegały. Możemy standaryzować cały proces pozyskiwania

i rekrutowania uczestników konsultacji (np. wysyłając do nich jednakowe komunikaty informujące o prowadzonych konsultacjach czy też zaproszenia na konsultacje, w ramach których wygłaszane są takie same formuły zachęcające do wzięcia w nich udziału). Standaryzacji może podlegać również zachowanie prowadzących konsultacje w trakcie samego spotkania z uczestnikami, np. poprzez wykorzystywanie podobnych materiałów sprzyjających uzyskiwaniu odpowiedzi (takich samych map, schematów, modeli, planów itp.), podobny zapis odpowiedzi (zapis na flipchartach, nagrywanie spotkania), takie samo zachowanie, które ma zachęcać do udzielenia odpowiedzi, zabierania głosu czy uzasadnienia zajmowanego stanowiska, ale polegające również na wyjaśnianiu diskutowanych kwestii oraz udzielaniu informacji wskazujących zalety i wady każdego z rozwiązań danego problemu. I również w tym przypadku pewne elementy prowadzenia konsultacji w obrębie opisywanych tu technik będą podlegały większej standaryzacji, a inne będą standaryzowane w niskim stopniu. Taką sytuację mamy podczas wspomnianego wcześniej spotkania otwartego, kiedy to pierwsza część spotkania (czy cyklu spotkań) może polegać na ujednocnieniu, a nawet identycznym sposobie prezentacji kwestii, wokół której zorganizowane są konsultacje – np. uczestnikom pokazuje się identyczny plan zagospodarowania pewnej przestrzeni w ich mieście, takie same zdjęcia, wizualizacje tej przestrzeni omawiane są niemal tak samo przez tego samego eksperta. Ta część podlega standaryzacji. Natomiast w chwili, gdy głos oddaje się uczestnikom, możemy ujednocnić jedynie ogólne reguły spotkania – że każdy ma prawo zabrać głos, wypowiedzieć się na dany temat i że powinien otrzymać odpowiedź w trakcie spotkania lub po jego zakończeniu.

Wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje i uczestników konsultacji oraz rodzaje relacji między tymi grupami

Wszystkie zaprezentowane w tej książce techniki wymagają wprawdzie zaangażowania obywateli w proces konsultacji, ale zaangażowanie to można stopniować. W przypadku technik opartych na pozyskiwaniu szeregu opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji można mówić o dość znacznym stopniu włączania się w proces konsultacyjny. Z tym poziomem partycypacji wiążą się określone wymagania stawiane uczestnikom konsultacji i warunki, które muszą spełnić, biorąc w nich udział. Oczywiście wymagania te są różne w odniesieniu do poszczególnych technik. Najmniej absorbująca wydaje się technika dzielenia się pisemnymi opiniami na forum, możemy bowiem wziąć udział w konsultacjach, nie ruszając się z własnego domu – wszak odpowiadamy na pytania umieszczone w formularzu znajdującym się w Internecie. Z tej formy pewnie chętniej skorzystają osoby nieśmiałe, którym trudno zabierać głos publicznie przed dużą grupą słuchaczy (wysłuchania publiczne, spotkania otwarte), a nawet w bardziej kameralnych

warunkach (zogniskowane wywiady grupowe), czy też udzielać odpowiedzi na pytania prowadzącego (spacer badawczy). Uczestnicy konsultacji preferujący taki zapośredniczony kontakt muszą jednak umieć formułować opinie na piśmie (są osoby, którym łatwiej jest mówić niż pisać), jak również w stopniu przynajmniej podstawowym obsługiwać komputer (pisać na klawiaturze) i poruszać się w Internecie (gdzie te fora się znajdują). Już na tak prostym przykładzie widać, że niektóre z kompetencji potrzebnych do wzięcia udziału w konsultacjach można zastąpić przez inny rodzaj doświadczenia i umiejętności.

Opiszmy osoby, które chcą wziąć udział w zogniskowanych wywiadach grupowych. Muszą one być otwarte na usłyszenie i poznanie innych poglądów (podobnie jak w wysłuchaniach publicznych), chętne do dzielenia się swoimi opiniami na bieżąco – pod wpływem pytań moderatora lub wypowiedzi innych uczestników. Podobne wymagania będą stawiane uczestnikom spotkań otwartych, którzy albo w opozycji, albo popierając wcześniejsze wypowiedzi, będą formułować swoje opinie. Również dla spacerów badawczych cenne są poglądy i spostrzeżenia formułowane „na gorąco” w miejscu, w którym aktualnie znajdują się uczestnik i prowadzący spacer. Uczestnicy wysłuchań publicznych nie muszą charakteryzować się wielkim stopniem spontaniczności (lub nawet błyskotliwości w formułowaniu stanowiska) – mogą przygotować wcześniej swoje stanowisko i odczytać je w trakcie konsultacji. Niemniej w takiej sytuacji byłoby dobrze, aby osoba wyrażająca określone przekonania umiała je przedstawić w sposób przykuwający uwagę, dobitnie i zrozumiale, stąd też pożądane są cechy charakteryzujące dobrych mówców.

Warto też przyjrzeć się prowadzącym konsultacje w tej grupie technik, wskazując na ich pożądane cechy. W każdym przypadku osobę prowadzącą konsultacje musi cechować prospołeczna postawa, tolerancja i otwartość na różne osoby, poglądy oraz zachowania. Jednak w każdej z technik zestaw dodatkowych wymogów jest odmienny. Przy zbieraniu pisemnych opinii na forum osoby odpowiedzialne za prowadzenie konsultacji powinny umieć w ciekawy i zachęcający sposób sformułować pytania, na które należy udzielić odpowiedzi. Im lepiej przygotowany formularz, tym większe prawdopodobieństwo udziału dużej liczby osób. Prowadzący spacer badawczy powinni być uważni i czujni wobec wszelkich reakcji ze strony uczestników spacerów. Muszą umieć zadawać pytania stymulujące do udzielenia odpowiedzi i notować wszystko, co powie uczestnik spaceru. Dobrze by też było, gdyby potrafili stworzyć atmosferę, która inspiruje spacerowiczów do zastanawiania się, zaangażowania w temat konsultacji i dzielenia się myślami.

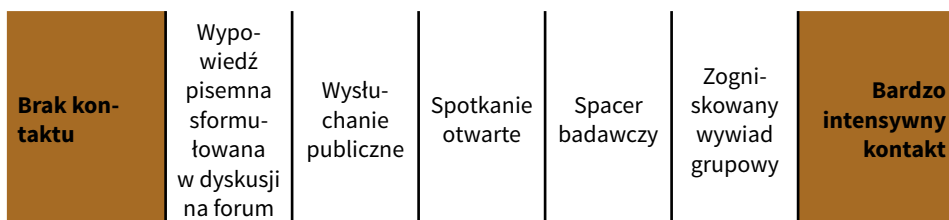
Jak wskazaliśmy w rozdziale III, nieco innymi cechami i umiejętnościami, związanymi z panowaniem nad procesami zachodzącymi w wyniku interakcji między uczestnikami konsultacji, powinien wykazywać się moderator kierujący dyskusją podczas zogniskowanych wywiadów grupowych.

Odmienne wymagania stawiane są przed osobami podejmującymi się prowadzenia konsultacji w formie wysłuchania publicznego lub spotkania otwartego. Osoba sprawująca tę funkcję musi przede wszystkim umieć kierować dużą grupą

ludzi, skutecznie udzielać głosu i go odbierać w trakcie dyskusji, tonować osoby wzburzone i chcące wyrazić niezadowolenie w sposób mogący zakłócić przebieg spotkania. Czasami dobrą strategią jest zatrudnienie – oprócz głównego prowadzącego – kilku dodatkowych osób, którym powierzy się rolę „saperów” mających za zadanie rozładowanie napięcia pojawiającego się w toku konsultacji. Takie osoby przejdą z „kłopotliwymi” uczestnikami do innego pomieszczenia, gdzie z dużą uwagą ich wysłuchają i zanotują postulaty.

Pozostaje jeszcze kwestia związana z kontaktami pomiędzy uczestnikami konsultacji realizowanymi technikami z tej grupy oraz pomiędzy prowadzącymi konsultacje a osobami biorącymi w nich udział. Relacje zachodzące, potencjalnie, w grupie osób uczestniczących w konsultacjach można umieścić na kontinuum, którego krańce opisane są za pomocą etykiet: „brak kontaktu z innymi uczestnikami” i „bardzo intensywny kontakt z innymi uczestnikami” (rysunek 8). Jeśli zatem wyobrazimy sobie taką linię, obrazującą te relacje, to na krańcu po lewej stronie (z brakiem relacji) umieścimy wypowiedzi pisemne sformułowane w dyskusji na forum, kiedy ich autorzy nie kontaktują się ze sobą, a mogą tylko zapoznać się z opiniami umieszczonymi przez innych (piszących wcześniej) uczestników⁵. Nieco dalej znajdują się wysłuchania publiczne, podczas których uczestnicy widzą się nawzajem, mogą usłyszeć swoje stanowiska w danej, konsultowanej sprawie, ale tylko w sporadycznych sytuacjach mają szansę odnieść się do słów swoich poprzedników (gdy istnieje dodatkowa runda wypowiedzi). Na straży usztywnienia kontaktów stoi regulamin wysłuchania publicznego. Dalej na kontinuum umieścimy spotkania otwarte, w trakcie których uczestnicy słyszą i widzą się nawzajem, a swoje wypowiedzi mogą odnosić do innych tylko w niewielkim wymiarze. Dobrze zaplanowane spotkanie otwarte najczęściej zakłada, że uczestnicy komunikują się z osobami prowadzącymi takie spotkanie, ewentualnie z ekspertami, którzy mogą udzielić odpowiedzi na ich pytania, a rzadziej odnoszą się do siebie nawzajem. W czasie spacerów badawczych możemy mieć do czynienia z obydwoma sytuacjami. Jeśli odbywają się one w układzie „jeden prowadzący, jeden uczestnik”, to nie ma żadnego przepływu informacji pomiędzy osobami biorącymi udział w konsultacjach. Jeśli jednak spaceruje się większą grupą, to opinie wyrażane w trakcie spaceru mogą powstawać pod wpływem tego, co wcześniej powiedzieli inni uczestnicy. Niemniej z uwagi na fakt, że „przepytywanie” najczęściej ma miejsce, gdy wszyscy znajdują się w terenie i stoją, pogłębiona dyskusja pomiędzy spacerowiczami jest ograniczana do minimum. Największe oddziaływanie między uczestnikami konsultacji zachodzi w przypadku zogniskowanych wywiadów grupowych. Sprzyjają temu zarówno czas, miejsce, jak i sposób prowadzenia dyskusji, ponieważ dobrze realizowany fokus to taki, w którym uczestnicy ze sobą dyskutują, generując jak najwięcej opinii na dany temat.

5 Może również tak zaprojektować to forum, że uczestnik konsultacji nie będzie miał możliwości zobaczenia wcześniejszych wpisów.

Rysunek 8. Techniki zbierające szereg opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego z uwzględnieniem intensywności kontaktu między uczestnikami

Źródło: opracowanie własne.

Pozostaje jeszcze przyjrzeć się kontaktom pomiędzy uczestnikami a prowadzącymi konsultacje w poszczególnych technikach. Podobnie jak to miało miejsce w opisie kontaktów między uczestnikami, relacje pomiędzy prowadzącymi/organizatorami konsultacji a osobami biorącymi udział są zapośredniczone za pomocą tekstu pytań w wypowiedziach pisemnych udzielanych na forum. Bardzo sformalizowane kontakty pojawiają się w wysłuchaniach publicznych, gdzie istnieje wyraźne dookreślenie tego, kto kieruje, a kto uczestniczy. Osoba kierująca takim wysłuchaniem, odwołując się do regulaminu, może udzielić głosu lub go odebrać, może również zaingerować w sytuacji, gdy wypowiedź nie spełnia warunków, które zostały jej narzucone. Podobnie jest w spotkaniach otwartych – z tą różnicą, że prowadzący spotkanie nie ma listy uczestników chcących zabrać głos, więc może zdarzyć się nawet taka sytuacja, że ktoś zostanie pominięty, a komuś innemu da się możliwość wypowiedzi więcej niż jeden raz. Podczas spacerów badawczych prowadzący pozostają w cieniu uczestników – co prawda nadają kierunek spacerowi, zadają pytania w poszczególnych jego punktach, notują odpowiedzi badanych, ale raczej nie nawiązują bliższych relacji. W zogniskowanych wywiadach grupowych kontakt między moderatorem a uczestnikami jest najbliższy i najbardziej intensywny. Moderator kieruje dyskusją, ale również dba o to, by odbywała się ona w jak najlepszej atmosferze – niejednokrotnie musi rozładowywać wytwarzające się między uczestnikami napięcie. Dobrze pełniona funkcja moderatora to warunek zaufania ze strony osób biorących udział, a co za tym idzie, pojawienia się u nich chęci do udzielania odpowiedzi na kolejne stawiane podczas konsultacji pytania.

Procedura konsultacji w podziale na: przygotowanie, realizację i opracowanie wyników

Warto teraz podsumować tę grupę technik, wskazując na kwestie związane z procedurą prowadzenia konsultacji na podstawie każdej z nich. Techniki zostały już krótko scharakteryzowane na początku tego rozdziału, zatem skoncentrujemy się

na uwypukleniu pewnych ważnych elementów tej procedury w rozbiciu na fazę przygotowania, realizacji i opracowania wyników (tabela 13).

Tabela 13. Ranking technik opartych na gromadzeniu szeregu opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego ze względu na nakłady pracy, którą muszą włożyć organizatorzy w poszczególne fazy konsultacji

Technika	Ilość pracy w poszczególnych fazach		
	Faza przygotowania	Faza realizacji	Faza opracowania
Spacer	Bardzo dużo	Dużo	Średnio
Zogniskowany wywiad grupowy	Dużo	Bardzo dużo	Średnio
Spotkanie otwarte	Bardzo mało	Mało	Bardzo dużo
Wysłuchanie publiczne	Średnio	Średnio	Średnio
Pisemne odpowiedzi na forum	Mało	Bardzo mało	Dużo

Źródło: opracowanie własne.

Biorąc pod uwagę planowanie i przygotowanie procedury konsultacyjnej, najwięcej czasu należy poświęcić na techniki wymagające stworzenia scenariuszy, czyli zogniskowane wywiady grupowe i spacerowe badawcze. Narzędzie badawcze drugiej z technik co prawda nie jest aż tak rozbudowane, jak w przypadku FGI, ale żeby je opracować, należy pójść w teren, ponieważ jego nieodzownym elementem jest zaplanowanie trasy spaceru. Opracowanie regulaminu wysłuchań publicznych nie jest ani czasochłonne, ani trudne. A sprawa wydaje się jeszcze prostsza, gdy można skorzystać z wcześniej opracowanego wzorca. W przypadku pozyskiwania pisemnych odpowiedzi na forum pierwsza faza konsultacji zamyka się wraz z przygotowaniem krótkiego opisu konsultowanej sprawy i ułożeniem pytań, które będą podstawą udzielania odpowiedzi przez uczestników. Jeśli organizujemy spotkanie otwarte, to jesteśmy odpowiedzialni wyłącznie za przygotowanie podstawowych informacji na temat konsultowanych kwestii.

Przygotowanie to jednak nie tylko opracowanie narzędzi, lecz także zapewnienie odpowiedniego miejsca, w którym zgromadzimy uczestników (tu najłatwiej jest w przypadku forum do przekazywania pisemnych wypowiedzi), i osoby prowadzącej. Największe wymagania związane z prowadzeniem konsultacji kieruje się do moderatorów w zogniskowanych wywiadach grupowych – wszak dobrze jest, jeśli osoby te mają odpowiednie doświadczenie związane z pracą w tej właśnie technice. Stosunkowo łatwe są zadania stojące przed osobą prowadzącą spacerowe badawcze i można szybko się ich nauczyć, natomiast kierujący wysłuchaniem publicznym lub spotkaniem otwartym powinni wykazywać się odpowiednimi

umiejętnościami, wymaganymi w pracy z dużymi grupami osób. Nie będziemy tu poświęcać miejsca na omówienie kwestii związanych z informowaniem i rekrutowaniem uczestników konsultacji, ponieważ elementy te występują w każdej z technik – wymagają więc uważnego namysłu, przygotowania odpowiednich treści, wyboru kanałów komunikacji.

Techniki oparte na gromadzeniu szeregu opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego oczywiście różnią się działaniami podejmowanymi podczas samych konsultacji. Również w tym przypadku mamy do czynienia z technikami niewymagającymi specjalnych zabiegów – jak pisemne wypowiedzi na forum (trzeba co najwyżej sprawdzać platformę od strony technicznej). Niektóre techniki zakładają intensywną, ale raczej jednorazową aktywność – wysłuchania publiczne. Niezbyt dużym zaangażowaniem ze strony prowadzących konsultacje charakteryzują się spotkania otwarte, a intensywność tego zaangażowania zależy od liczby takich spotkań w jednym procesie konsultacji. Zupełnie inaczej jest w przypadku spacerów badawczych i zogniskowanych wywiadów grupowych. Są one bardzo angażujące, wymagają doskonałej logistyki, a im więcej chce się dyskutować (FGI) lub chodzić i rozmawiać (spacery badawcze), tym większy wysiłek i więcej wyzwań organizacyjnych.

I wreszcie opracowanie materiału. Techniki, do których wcześniej przygotowano szczegółowe narzędzie (scenariusz), wygenerują wiele opinii – jednak będą one dotyczyły wskazanych w scenariuszu kwestii, a co za tym idzie, będzie stosunkowo łatwo je przeanalizować i przygotować raport. Podczas wysłuchań publicznych sprawa jest o tyle ułatwiona, że uczestnicy nie wchodzą ze sobą w dialog, więc opracowanie zebranego podczas nich materiału wymaga jedynie utrwalenia, pogrupowania i przeanalizowania poszczególnych wystąpień. Problem, który może wystąpić, jest związany z faktem, że niekiedy w prezentacjach stanowisk nie znajdujemy żadnych wspólnych wątków. Także pisemne wypowiedzi na forum mogą nie mieć wspólnych osi tematycznych. Zdarza się, że uczestnicy konsultacji różnie rozumieją zarówno sam przedmiot konsultacji, jak i zadane im pytania. Stąd też wśród wypowiedzi na dany temat może znaleźć się wiele wpisów, które nie zawierają merytorycznych informacji. Oddzielenie ich od reszty wymaga czasu i uważności ze strony osób sporządzających opracowanie. Najtrudniejsze wydaje się jednak przygotowanie raportu ze spotkań otwartych, możemy bowiem nie dysponować żadnym utrwalonym materiałem, który miałby być podstawą do jego opracowania. Jeśli uczestnicy nie chcą zapisywać swoich pytań i opinii, a dodatkowo nie zgadzają się na nagrywanie, to trzeba polegać tylko na swoich, często skrótowych notatkach.

Jak wynika z podsumowania procedury prowadzenia konsultacji przy pomocy opisywanych w tym rozdziale technik, organizatorzy zawsze muszą włożyć sporo wysiłku w ich organizację. Im więcej elementów zostanie dopracowanych w fazie przygotowania (np. przy konstruowaniu narzędzi), tym łatwiej będzie potem

przeanalizować opinie, pomysły, sugestie uczestników i sporządzić raport z konsultacji na ich podstawie.

W rozdziale VII umieściliśmy przykłady narzędzi do poszczególnych technik (z wyjątkiem spotkania otwartego, w którym, oprócz części informacyjnej, nie tworzy się żadnych pytań do uczestników), pokazujące, jakiego typu materiały trzeba przygotować przed przystąpieniem do realizacji konsultacji.

Rozdział VI

Techniki polegające na wypracowaniu wspólnej opinii lub zestawu opinii podczas dyskusji bądź prac warsztatowych

W tym rozdziale opiszemy techniki polegające na wypracowaniu wspólnej opinii lub zestawu opinii podczas dyskusji bądź prac warsztatowych. W tej grupie technik największy nacisk kładzie się na deliberację (zob. rozdział I), czyli na pogłębiony i zespołowy namysł nad daną kwestią lub problemem. Namysł ten ma pozwolić na rozważenie danej sprawy z wielu (większości, jeżeli nie wszystkich) perspektyw oraz wnikliwą analizę opartą na wymianie merytorycznych i racjonalnych argumentów. Jak zostało to zasygnalizowane w rozdziale III, w tym przypadku postulaty z konsultacji społecznych powinny być wynikiem wspólnego uzgodnienia. Proces ten polega przede wszystkim na wymianie argumentów i wzajemnym przekonywaniu się do poszczególnych poglądów, a jego rezultatem powinno być osiągnięcie konsensusu. Tym samym efekty deliberacji – wypracowane postulaty, sugestie i rekomendacje – charakteryzuje wysoki poziom legitymizacji społecznej, co stanowi jedną z głównych zalet tej grupy technik. Natomiast do ograniczeń, o czym także już wspominaliśmy (zob. rozdział III), można zaliczyć chociażby wysokie koszty oraz czasochłonność. Te techniki, ze względu na konieczność wypracowania obopólnej zgody, nie sprzyjają również tworzeniu innowacyjnych rozwiązań problemów. Zwykle konsensus możliwy jest w odniesieniu do umiarkowanych i „zachowawczych” pomysłów. Te zalety

i wady powinni rozważyć organizatorzy konsultacji społecznych, zanim sięgną po jedną z opisanych poniżej technik.

Natomiast niezależnie od wskazywanych ograniczeń ta grupa technik naszym zdaniem warta jest rozważenia, gdyż umożliwia przeprowadzenie dyskusji o argumentatywnym charakterze, której wszyscy uczestnicy są równi i mogą przedstawić swój punkt widzenia (zob. Krzewińska 2016). Na podstawie realizowanych i obserwowanych przez nas procesów partycypacyjnych z wykorzystaniem deliberacji w szczególności doceniamy wspomnianą możliwość wymiany (przekazania, ale i usłyszenia) opinii popartych racjonalnymi argumentami, co bardzo często skutkuje uzgodnieniem wspólnego postulatu bądź ich grupy. Z naszych obserwacji wynika, że profesjonalnie moderowana rozmowa, pełna merytorycznych argumentów, ma przebieg zupełnie inny niż klasyczne formy spotkań konsultacyjnych, podczas których uczestnicy starają się wzajemnie przekrzyczeć i oznajmić jedynie swój punkt widzenia. Ponownie jednak warto zauważyć, że techniki te są trudne w realizacji. Co więcej, wydaje nam się, że mogą dość często ulegać wypaczeniom. Łatwo nazwać coś spotkaniem deliberacyjnym, zdecydowanie trudniej poprowadzić taki proces zgodnie z powszechnie przyjętymi założeniami. O zawiłościach realizacyjnych będziemy pisać w dalszej części tego rozdziału. W pierwszej kolejności skrótowo omówione zostaną następujące techniki: panel obywatelski, warsztaty Charrette, warsztaty przyszłościowe, spotkania deliberacyjne oraz kawiarenka deliberacyjna. Pragniemy podkreślić, że dobór tych technik wynika z dwóch głównych przesłanek. Po pierwsze, część z tych metod opisaliśmy w rozdziale II, co oznacza, że są one już wprowadzane na gruncie polskim. Po drugie, sami realizowaliśmy lub współrealizowaliśmy konsultacje z wykorzystaniem niektórych z opisanych tu technik. Podsumowując: chcieliśmy opisać te techniki, które były już stosowane w Polsce i które sami stosowaliśmy, co dowodzić może ich pewnej akulturacji. Warto jednak pamiętać, że zbiór technik opierających się na idei deliberacji jest bardzo duży.

Panel obywatelski

Obserwując wydarzenia kilku ostatnich lat, odnieść można było wrażenie, że panele obywatelskie przebojem wdarły się do dużych polskich miast i praktyki partycypacyjnej. I tak jak przez początek drugiej dekady XXI w. przeszła fala popularności budżetów obywatelskich, tak teraz prawie każde duże miasto w naszym kraju ma już za sobą przynajmniej jeden panel obywatelski (zob. rozdział II). Biorąc pod uwagę fakt, że jednym z ważniejszych elementów paneli obywatelskich jest deliberacja, której brakuje m.in. w budżetach obywatelskich, wydawać się może, że to krok w dobrą stronę. Jednak w tym miejscu nie będziemy prowadzić rozważań na temat

mody panelowej i dzielić się naszymi opiniami o tym zjawisku. Przede wszystkim chcemy syntetycznie opisać, na czym polega technika panelu obywatelskiego. Syntetycznie, ponieważ opis szczegółowy – swego rodzaju instrukcję obsługi, już kilka lat temu przygotował główny propagator tej techniki Marcin Gerwin (2018). Ten badacz, naukowiec i specjalista ds. partycypacji zastanawiając się, jak może działać demokracja, która umożliwi podejmowanie decyzji z troską o ludzi i przyrodę, przy jednoczesnym zwiększeniu zaangażowania mieszkańców i obywateli w proces podejmowania decyzji, odpowiadał: „najkorzystniejsze będzie po prostu wylosowanie reprezentatywnej grupy, która będzie miała stały i jasno określony skład, dla której przygotowuje się program edukacyjny z wystąpieniami ekspertów, organizacji pozarządowych itd. Na takich zasadach działają właśnie panele obywatelskie i demokracja deliberacyjna, czyli taka, której podstawą jest rozmowa i rozważanie danej kwestii z różnych stron” (Gerwin 2018: 13). Innymi słowy, panel obywatelski to technika polegająca na zasięganu przez administrację publiczną opinii stosunkowo dużej i reprezentatywnej grupy mieszkańców danego terytorium (miasta, gminy, powiatu) lub grupy użytkowników określonych usług publicznych. Osoby wylosowane¹ do udziału w panelu powinny odzwierciedlać przekrój danej społeczności lub grupy użytkowników usługi w zakresie przynajmniej płci, wieku, poziomu wykształcenia, a także miejsca zamieszkania (np. dzielnic w przypadku paneli na temat problemów danego miasta lub miast i wsi w przypadku paneli ogólnokrajowych). Zadaniem panelistów lub rolą panelu, jak wskazuje Marcin Gerwin (2018: 89), „[...] jest dogłębne przeanalizowanie danego tematu, omówienie różnych rozwiązań, wysłuchanie argumentów za i przeciw, a następnie podejmowanie świadomych i przemyślanych decyzji”. Aby było to możliwe i by wybrane rozwiązanie wpisywało się w szeroko rozumianą ideę dobra wspólnego danej społeczności lokalnej lub państwa, paneliści muszą zdobyć wiedzę, której mogli nie mieć przed rozpoczęciem panelu. Wiedzę tę zdobywają w tzw. części edukacyjnej, w ramach której do udziału w panelu zaprasza się ekspertów z danej dziedziny, aby przedstawili uczestnikom możliwie najszersze spektrum perspektyw i rozwiązań w danej sprawie. Eksperti wybierani są przez niezależnych koordynatorów odpowiedzialnych za przeprowadzenie panelu, mogą być również zgłaszani przed rozpoczęciem panelu przez mieszkańców, organizacje pozarządowe, grupy nieformalne czy instytucje państwowe. Również sami paneliści, po uzyskaniu informacji o wylosowaniu ich do udziału w panelu, mają prawo zaproponować osoby, które

1 Zwykle odbywa się to w następujący sposób: w pierwszej kolejności do losowo wybranej grupy, np. mieszkańców danego miasta, wysyła się zaproszenie do udziału w panelu. Z grupy osób, które zadeklarują chęć udziału w panelu, losuje się grupę reprezentatywną ze względu na kilka cech społeczno-demograficznych (płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania). Szczegółowy opis doboru panelistów znajduje się w przywoływanej przez nas publikacji Marcina Gerwina. Ze sposobami doboru i losowania panelistów zapoznać się można także na różnego rodzaju portalach społecznościowych, ponieważ zwykle procedury losowania są transmitowane i udostępniane publicznie przez realizatorów paneli.

należałoby zaprosić. Poza ekspertami w części edukacyjnej panelu głos mogą zabrać również przedstawiciele organizacji i instytucji, czyli tzw. stron – organizacji pozarządowych, urzędów, instytucji, a także grup nieformalnych zajmujących się daną sprawą lub w jakiś sposób z nią bezpośrednio związanych. Zarówno eksperci, jak i poszczególne strony poza kilkuminutowymi wystąpieniami mają możliwość przygotowania dla panelistów dodatkowych (zwykle pisemnych) materiałów edukacyjnych, stanowiących uzupełnienie ich wystąpień.

Dopiero po tej części, trwającej niekiedy przez kilka spotkań – wszakże organizacja panelu z założenia jest procesem długotrwałym, określanym w języku angielskim terminem *long-term deliberation*, czyli deliberacją długookresową (zob. Gerwin 2018) – realizowana jest część deliberacyjna, w ramach której uczestnicy, przy wsparciu niezależnych facylitatorów, korzystając z nabytej wiedzy, dyskutują nad optymalnymi rozwiązaniami. Cel to dogłębne przeanalizowanie możliwych rozwiązań, wypracowanie rekomendacji i wybór tych, które paneliści uznają za kluczowe dla rozwiązania problemu. Wyboru dokonuje się poprzez głosowanie, aczkolwiek jednym z założeń panelu jest szukanie konsensusu, w związku z czym sugerowane jest głosowanie preferencyjne – paneliści numerują preferowane przez siebie rekomendacje od najbardziej do najmniej pożądaných. Po zsumowaniu punktów rekomendacja, która otrzyma największą ich liczbę (przyjmuje się, że dana opcja powinna zdobyć ok. 80% możliwych do zdobycia punktów), powinna zostać wdrożona. Mimo że panele obywatelskie organizowane są w naszym kraju na podstawie przepisów o konsultacjach społecznych, ich wiążący charakter (tak przynajmniej było w realizowanych do tej pory w Polsce panelach) sprawia, że jest to forma – jak zauważa Marcin Gerwin (2018) – demokracji deliberacyjnej w praktyce. Inaczej mówiąc, to forma partycypacji, która wymaga zgody decydentów na to, aby rekomendacje z poparciem na poziomie 80% były automatycznie wdrażane w życie. Natomiast te z niższym poparciem powinny być traktowane jako wynik konsultacji społecznych, który należy przeanalizować. Ostatni etap to ogłoszenie wyników, którego powinni dokonać sami paneliści. O rezultatach panelu trzeba bezzwłocznie poinformować daną społeczność lokalną, np. poprzez media, konferencję prasową czy stronę internetową.

Warsztaty Charrette

Warsztaty Charrette, o których sporo napisaliśmy w rozdziale II, polegają na trwającej od kilku dni do nawet dwóch tygodni intensywnej dyskusji, w której uczestniczą interesariusze zaangażowani w omawiany problem. Są to zwykle eksperci, decydenci, przedstawiciele inwestorów, NGOs oraz mieszkańcy. To zróżnicowane grono, przy wsparciu doświadczonych moderatorów lub facylitatorów, w ciągu

tych kilku dni powinno opracować wizję rozwoju danego obszaru, która spotkałaby się z akceptacją przedstawicieli wszystkich grup uczestniczących w dyskusji. Innymi słowy, celem dyskusji i warsztatu jest zwykle wypracowanie wspólnej wizji zagospodarowania danego terenu, która zaspokajałaby potrzeby i oczekiwania wszystkich interesariuszy (Mycielski 2016; Rodak 2018). Liczba uczestników warsztatów może się wahać od 50 do nawet 1000 osób w zależności od skali przedsięwzięcia i możliwości organizatorów. Aczkolwiek niezmiernie ważne jest to, aby w gronie uczestników znalazło się jak najwięcej reprezentantów różnych grup interesariuszy, a w szczególności mieszkańców omawianego obszaru. Technika ta składa się z trzech faz: pre-Charrette, warsztatów Charrette oraz post-Charrette (zob. Stępień, Pochwała 2011).

Pierwsza faza to przygotowanie merytoryczne i techniczne, w tym powołanie tzw. komitetu sterującego, w którym znaleźć się powinni przedstawiciele różnych grup interesariuszy. Komitet ten powinien liczyć ok. 10 osób (od 8 do 12), a jego rola polega na określeniu głównego tematu warsztatów oraz przygotowaniu związanych z nim szczegółowych wątków, które następnie będą dyskutowane w grupach roboczych. Wątki te zwykle opracowuje się w formie kilku pytań, które następnie są omawiane w poszczególnych grupach. Na tym etapie wybiera się również moderatora lub moderatorów, którzy poprowadzą cały proces. Druga faza – właściwa część warsztatów, zaczyna się od wprowadzenia, w ramach którego zapoznaje się uczestników z zasadami przebiegu całego procesu i prezentuje się im zagadnienia, które będą przedmiotem dyskusji. Interesariuszy dzieli się na kilkuosobowe grupy (zespoły od 3 do 8 osób), ok. 1/3 stanowić powinni eksperci. Tak zorganizowane zespoły rozpoczynają ograniczoną w czasie dyskusję, a jej efekty od czasu do czasu prezentują także na ogólnym forum. Podczas spotkań uczestnicy mają okazję do przedstawienia swoich potrzeb oraz poznania potrzeb innych interesariuszy. Powinni zapoznać się w szczególności z analizowanym obszarem, a także rozwiązaniami wykorzystywanymi w innych, podobnych lokalizacjach, po czym zaproponować własne rozwiązanie (Mycielski 2005). Rezultatem działania ma być satysfakcjonująca dla wszystkich dyskutujących grup wizja rozwiązania wraz z harmonogramem wdrożenia. Chodzi o „kompleksową, zilustrowaną wizję rozwoju, wynikającą z syntezy wszystkich kluczowych zagadnień” (Stępień, Pochwała 2011: 87–88). Trzecia faza – post-Charrette, polega na opracowaniu aplikacyjnego dokumentu wieńczącego całość, czyli sprawozdania z warsztatu (Stępień, Pochwała 2011).

Sam termin „Charrette”, tak jak wspominaliśmy wcześniej, oznacza „wózek”, który we francuskich szkołach artystycznych wykorzystywany był do zbierania prac i rysunków przeznaczonych do oceny. Zbliżający się wózek oznaczał koniec intensywnego i ograniczonego w czasie działania. Warsztaty Charrette, podobnie jak opisane praktyki z wózkiem, charakteryzować się mają intensywną pracą w określonym czasie. Ten sposób pracy umożliwia odpowiednio przygotowani moderatorzy oraz wieloetapowość i zróżnicowanie prowadzonych rozmów.

Warsztaty przyszłościowe

Warsztaty przyszłościowe to technika opracowana w drugiej połowie XX w. przez niemieckiego dziennikarza Roberta Jungka, specjalizującego się w tematyce naukowej i futurologicznej (Vidal 2006). Upowszechniła się głównie w krajach niemieckojęzycznych, w szczególności w Austrii, ale znane są również przypadki i próby jej wykorzystania w Szwecji i Danii (zob. Jezierska 2015). Pierwotnym założeniem leżącym u podstaw wypracowania tej techniki była chęć wsparcia demokracji oddolnej. Uczestnicy pierwszych warsztatów przyszłościowych wywodzili się z grup osób zaangażowanych i inicjatyw obywatelskich. Jednocześnie w literaturze przedmiotu podkreśla się, że realizacja początkowych form warsztatów miała również na celu zwiększenie widzialności problemów niektórych grup społecznych, marginalizowanych w wyniku różnych decyzji politycznych (zob. Vidal 2006). Natomiast dzisiaj twierdzi się, że metoda ta pomaga ludziom o różnym zapleczu, doświadczeniach i poglądach wypracować wspólny plan działania. Innymi słowy, warsztaty przyszłościowe są prowadzone po to, by wyłoniła się wspólna wizja przyszłości dla danej organizacji, gminy lub wybranego obszaru rzeczywistości społecznej. W związku z tym uczestnikami warsztatów są lub powinni być członkowie grup uformowanych w sposób naturalny – odpowiednio dla danej organizacji, obszaru czy problemu społecznego, który dotyczy danej grupy osób (Stokłuska 2017).

Warsztaty przyszłościowe opierają się na schemacie pracy grupowej oraz na zasadach dobrowolności, kreatywności, samokierowalności, a także otwartości na rezultaty. Wśród cech tej techniki wymienia się m.in. to, że pozwala ona na przełamywanie stereotypów w myśleniu i oczekiwaniach, a także uwalnia niewykorzystany twórczy potencjał jednostek i grup, co często prowadzi do wypracowania nieoczekiwanych pomysłów i kreatywnych rozwiązań. Dodatkowo zwraca się również uwagę na mobilizujący potencjał tej metody. Niektórzy warsztaty przyszłościowe przyrównują do partycypacyjnych badań w działaniu (Valid 2006). Natomiast kluczowym założeniem tego typu warsztatów jest umożliwienie uczestnikom wyrażenia krytycznych opinii na temat, który stanowi przedmiot dyskusji, a następnie opracowania idealnego i pożądanego stanu (rozwiązania). Aby to osiągnąć, warsztaty dzieli się na cztery fazy (części): przygotowawczą, krytyki, utopii (fantazji) oraz realizacji (implementacji).

W fazie przygotowawczej zawierają się z jednej strony przygotowania organizacyjne i merytoryczne do warsztatu, tj. wybór tematu, opracowanie scenariusza spotkania, informowanie i rekrutacja uczestników, rekrutacja moderatora prowadzącego dyskusję. Z drugiej strony na tym etapie (po wykonaniu niezbędnych czynności organizacyjno-merytorycznych) dochodzi także do zapoznania się uczestników, poznania reguł warsztatu i tematu dyskusji. W drugiej fazie – krytyki – uczestnicy definiują problemy związane z zagadnieniem, które stanowi przedmiot dyskusji. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń osób biorących udział w warsztacie

gromadzone są informacje o problemach, niedoborach i negatywnych aspektach związanych z omawianym obszarem. W fazie tej można posłużyć się tzw. burzą mózgów. Wymieniane problemy i trudności mogą być zapisywane na kartkach, a następnie w większych lub mniejszych grupach wspólnie systematyzowane. Z kolei celem fazy utopii jest wypracowanie modelowej i idealnej (utopijnej) wizji omawianej kwestii. Tworzenie tej wizji powinno odbywać się w oderwaniu od wszelkich problemów, ograniczeń i barier codzienności. Ten etap może być realizowany w formie zabawy, a ustalane rozwiązania powinny powstawać bez zwracania uwagi na ograniczenia nakładane przez rzeczywistość, np. limity finansowe, uwarunkowania prawne. Dopiero po opracowaniu spójnej wizji pożądanej przyszłości uczestnicy przechodzą do dyskusji nad możliwościami jej urealnienia. Wtedy też zaczyna się czwarta faza – realizacji, etap rozważań nad elementami idealnej wizji, które są możliwe do zrealizowania. Polega on na próbie urzeczywistnienia najlepszych elementów z fazy fantazji. To, co zostało wypracowane w ramach poprzedniego etapu, w fazie implementacji zostaje doprecyzowane i zweryfikowane pod kątem możliwości realizacji. W tej części uczestnicy dążą do zawężenia pola alternatywnych rozwiązań i wyboru tych, których wdrożenie jest najbardziej prawdopodobne. Rezultatem omawianej fazy powinien być szczegółowy plan działania, w którym znalazłyby się informacje na temat konkretnych działań, terminu ich realizacji oraz osób (podmiotów) za tę realizację odpowiedzialnych.

Przedstawione powyżej fazy warsztatów przyszłościowych można realizować w grupach różnej wielkości, począwszy od małych (do 15 osób plus moderator), przez średnie (od 15 do 40 osób plus dwóch, trzech moderatorów), aż do dużych (do 200 osób). W przypadku tych ostatnich wskazany jest jednak podział na mniejsze grupy robocze, wspierane przez przynajmniej jednego moderatora. Tematy poruszane w ramach warsztatów przyszłościowych dotyczyć mogą zróżnicowanych kwestii: wizji rozwoju gminy lub miasta, spraw wewnątrzorganizacyjnych w danej instytucji bądź firmie, transportu publicznego, spędzania wolnego czasu przez młodzież itp. Ważną kwestią związaną z organizacją warsztatów jest ustalenie, czy wypracowane rezultaty będą miały charakter wiążący. Innymi słowy, czy efekty pracy grupy zostaną rzeczywiście wdrożone bądź potraktowane jako forma konsultacji społecznych i doradczy głos dla decydentów, którzy samodzielnie zdecydują, co zrobić z wypracowanymi ustaleniami. Należy jednak pamiętać, że wiążący charakter warsztatów może zarówno mieć duże znaczenie w procesie rekrutacji uczestników, jak i istotnie wpływać na ich zaangażowanie w trakcie pracy. W związku z tym wskazane jest rozważenie tej kwestii przed przystąpieniem do realizacji warsztatu. Jako że prezentujemy tę technikę w rozdziale dotyczącym technik polegających na wspólnym wypracowywaniu opinii, ważne jest także to, że każdą fazę można prowadzić w postaci uzgodnieniowej, np. w części krytyki po wyliczeniu możliwych trudności i problemów w ramach burzy mózgów możemy przejść do wypracowania listy najważniejszych problemów, co do których uzyskamy grupowy konsensus. W takiej formule realizować możemy także kolejne fazy.

Spotkania deliberacyjne

W spotkaniach deliberacyjnych uczestniczą celowo dobrane osoby reprezentujące głównych interesariuszy konsultowanego obszaru. Taka rekrutacja może być uzupełniana dobozem samorzutnym – gdy informację na temat spotkania przekazuje się wieloma kanałami komunikacyjnymi i kieruje ją do szerokiego grona odbiorców. Uczestników dzieli się (najczęściej w drodze losowania) na mniejsze grupy, które zasiadają przy osobnych stołach. Przebiegiem całego wydarzenia kieruje gospodarz, a nad pracami w poszczególnych grupach czuwają przeszkoleni facylitatorzy. Przewiduje się, że cała procedura powinna trwać nie więcej niż kilka godzin, przy czym dyskusję grupową można podzielić na kilka tur. Oczywiście w czasie spotkań deliberacyjnych organizatorzy i uczestnicy oraz uczestnicy pomiędzy sobą kontaktują się bezpośrednio, *face-to-face*. Dzięki temu możliwy jest namysł nad sprawami, których dotyczą konsultacje. Temat może być dowolny (ważny dla inicjatorów i uczestników), nie jest to bowiem technika służąca rozstrzygnięciu kwestii należących do wąskiej problematyki. Narzędziem badawczym pozwalającym sprawnie poprowadzić całe spotkania jest scenariusz, który powinien być w miarę szczegółowy, tak aby osoby facylitujące pracę w grupach wiedziały, jakie działania kolejno podejmować. Odpowiedzi uczestników są rejestrowane, ponieważ mamy tu do czynienia przede wszystkim z danymi jakościowymi (zarówno odnośnie do wypracowanych dyrektyw, jak i towarzyszących im argumentacji).

Przed przystąpieniem do organizacji konsultacji z wykorzystaniem spotkania deliberacyjnego wymaga się rozstrzygnięcia, czy dany problem i oczekiwania inicjatorów wobec spotkania, a także spodziewanych efektów, są adekwatne do możliwości, których dostarcza ta technika. Jeśli inicjator konsultacji jest otwarty na prawdziwą dyskusję, pragnie poznać różne opinie (w tym także te „niewygodne”), wziąć pod uwagę rozwiązania zgłaszane przez uczestników, nawet te niekoniecznie zgodne z własnymi pomysłami dotyczącymi pożądanых rozstrzygnięć – spotkanie deliberacyjne może dostarczyć interesujących wniosków. Aby tak się stało, należy pamiętać o przemyśleniu kilku ważnych aspektów już na etapie przygotowania konsultacji. Po pierwsze, trzeba określić grupę interesariuszy, którzy danym spotkaniem mogliby być zainteresowani, i ustalić, w jaki sposób dotrze się do tych osób lub grup. Po drugie, powinno się opracować scenariusz spotkania, wraz ze szczegółowym określeniem zadań, które musi wykonać każda z grup, oraz zaplanować czas przeznaczony na ich realizację. Warto też zastanowić się nad tym, jaką formę powinien mieć „produkt końcowy”, czy mają to być: rekomendacje, wytyczne, zalecenia, a może jednak potrzebna jest ocena różnych rozwiązań tej samej kwestii. To istotnie wpływa na formę ostatecznych ustaleń, ponieważ inaczej należy postępować, gdy tworzy się ranking pewnych rozwiązań, a inaczej, gdy ma się do czynienia z oceną dwóch alternatywnych pomysłów. Po trzecie, powinno się zrekrutować i przeszkolić facylitatorów odpowiedzialnych za czuwanie nad

poprawnym wykonaniem wszystkich zadań w grupach uczestników konsultacji. Nie wolno również zapominać o wyznaczeniu gospodarza całego spotkania, który może łączyć rolę kierującego konsultacjami i facylitatora. Po czwarte, trzeba znaleźć i wynająć odpowiednio dużą salę, w której przy kilku stołach będą pracować wszystkie grupy. Zebrani w tej samej sali uczestnicy muszą widzieć pozostałe grupy i ich zaangażowanie w deliberację nad poszczególnymi kwestiami, gdyż działa to mobilizująco, podnosi efektywność wykonywanych czynności i sprawia, że uczestnicy czują się częścią większej zbiorowości, dla której dyskutowane sprawy są ważne. Punkt piąty to zadbanie o różnorodny materiał, dostarczający potrzebnych informacji (takie jak mapy, zdjęcia, szkice, schematy) i pomagające w realizacji zadań (kartki, przybory do pisania itp.), oraz urządzenia (np. laptop, rzutnik multimedialny, mikrofon, głośniki, dyktafony, jeśli dyskusje mają być nagrywane). Szósty punkt to przemyślenie i zaplanowanie schematu losowego przydziału uczestników do poszczególnych stolików. Jeśli chcemy, by przy każdym stole siedzieli przedstawiciele różnych grup interesariuszy, to trzeba dokonać losowania w każdej z grup osobno. Siódmy i ostatni punkt przygotowań to zatroszczenie się o napoje i, ewentualnie, poczęstunek, jeśli jest przewidziany w trakcie spotkania.

Rozpoczynając spotkanie deliberacyjne, należy przywitać uczestników dyskusji, objaśnić im cel spotkania, jego porządek oraz zasady deliberowania. Aby podnieść wydajność pracy i jakość wypracowanych wniosków, warto wprowadzić podział spotkania na kilka tur, których liczba zależy od poziomu skomplikowania analizowanego problemu. Optymalne są spotkania złożone z dwóch tur, z których każda trwa nie dłużej niż 120 minut. W zakończeniu spotkania deliberacyjnego trzeba uwzględnić (oczywiście prócz podziękowania za wzięcie udziału i intensywną pracę) prezentację efektów pracy każdej z grup, po to, by jeszcze w jego trakcie można było zapoznać się ze wszystkimi wypracowanymi dyrektywami, zaleceniami, pomysłami itp.

Po zakończeniu spotkania należy uporządkować materiał pozyskany w trakcie grupowych dyskusji, przygotować transkrypcje (jeśli jest to potrzebne do sporządzenia raportu). Dobrą praktyką jest spotkanie z facylitatorami, aby mogli podzielić się spostrzeżeniami, opiniami na temat samego spotkania i jego uczestników. Ostatnim etapem jest oczywiście przygotowanie raportu z konsultacji.

Kawiarenka deliberacyjna

Na pierwszych stronach w podręczniku opisującym założenia tej techniki partycypacyjnej (zob. *Rozmowy w kawiarence* 2012: 2) wyjaśnia się, że kawiarenka deliberacyjna „to łatwe w użyciu narzędzie tworzenia żywej sieci dialogu i współpracy dotyczącej ważnych spraw”. Aneta Krzewińska (2016: 154) precyzuje, że

kawiarenka jest techniką polegającą na dyskusjach w niewielkich, cztero- lub pięcioosobowych grupach w przestrzeni, która, zgodnie z nazwą, powinna być kawiarnią lub przynajmniej ją przypominać. Choć z punktu widzenia organizatorów konsultacji społecznych to podobieństwo może się wydawać zbędnym szczegółem, to takie właśnie detale współtworzą odpowiednią atmosferę, sprzyjającą szczerze i swobodnej dyskusji.

Wracając do rozważań na temat samej techniki: na portalu <https://partycypacjaobywatelska.pl/> można przeczytać, że jest to „metoda służąca uporządkowanej dyskusji [...] Polega ona na jednoczesnej rozmowie o kilku aspektach danej kwestii (przypisanych do osobnych stolików) przez uczestników podzielonych na grupy [...]”. Kawiarenka deliberacyjna, inaczej „Rozmowy w kawiarence” albo World Café, to spotkanie złożone z kilku (zwykle trzech) etapów, z których każdy zazwyczaj trwa ok. 20 lub 30 minut. W ramach wszystkich etapów uczestnicy podzieleni na grupy (stoliki) dyskutują o różnych aspektach danego problemu. Po każdej turze składy grupy (stolika) zmieniają się według wcześniej ustalonych reguł przejścia. W danej grupie (przy danym stole) zostaje tylko jedna wybrana osoba, której zadanie polega na odgrywaniu roli tzw. gospodarza. Z kolei pozostali przyjmują rolę podróżników lub ambasadorów idei – przenoszą się do innych grup (stolików) z pomysłami, tematami i pytaniami do nowych rozmów. Kolejna tura zaczyna się od przedstawienia przez gospodarza nowym uczestnikom ustaleń poczynionych w fazie wcześniejszej. Celem kawiarenki może być wymiana informacji i pomysłów oraz identyfikacja potrzeb i oczekiwań uczestników (https://partycypacjaobywatelska.pl) lub ustalenie dyrektyw postępowania, opracowanie rozwiązania jakiegoś problemu, stworzenie nowatorskich pomysłów (Krzewińska 2016: 156). Oczywiście całość prowadzi gospodarz – facylitator, odpowiedzialny za realizację scenariusza. „To on wita przybyłe osoby, przedstawia cel spotkania, jego porządek i zasady, wprowadza kolejne elementy do dyskusji, zachęca do rozmowy i zapisywania pomysłów, prosi o zmiany miejsca. Jest najczęściej także członkiem grupy organizatorów i inicjatorów, którzy precyzują cele kawiarenki, opracowują jej scenariusz, a także przygotowują raport” (Krzewińska 2016: 155).

W podręczniku poświęconym tej technice (*Rozmowy w kawiarence* 2012: 2) napisano: „Kawiarenka oparta jest na założeniu, że ludzie noszą w sobie wystarczająco dużo mądrości i kreatywności, żeby stawić czoła nawet najtrudniejszym wyzwaniom. Wystarczy tylko stworzyć odpowiedni kontekst i osiągnąć wystarczający stan skupienia, żeby zyskać dostęp do tych zasobów i wykorzystać je w najważniejszych sprawach”. Trudno nam ocenić, czy faktycznie jako ludzie potrafimy odnaleźć w drodze dyskusji rozwiązania dla najtrudniejszych współczesnych wyzwań w kawiarence deliberacyjnej. Aczkolwiek z naszego doświadczenia wynika (zob. Krzewińska 2016: 157–159), że kawiarniana atmosfera, wytwarzana w trakcie spotkań, sprzyja dyskusji, a także zwiększa poziom zainteresowania i zaangażowania uczestników. W tym miejscu warto odnotować, że na stołach umieszczane są zwykle papierowe obrusy,

po których mogą pisać uczestnicy, do czego zwykle żywo zachęca facylitator. Uczestnicy zanotują na nich swoje uzgodnienia, pomysły, rozwiązania itp., dopuszczalne jest także rysowanie. Z tak wykorzystanych obrusów na koniec spotkania przygotować można galerię prezentującą efekty pracy. Ten sprawiający wrażenie zabawowego element również pozytywnie wpływa na atmosferę, a tym samym efekty dyskusji. Co więcej, w zależności od zasobów i możliwości organizatorów w ramach warsztatu można zatrudnić rysownika, który w trakcie spotkania spróbuje graficznie przedstawić to, o czym dyskutują zebrani. Z obserwacji procesów, które prowadziliśmy za pomocą tej techniki, wynika że jej nietypowość daje uczestnikom dużo swobody i frajdy, wprowadza dobrą atmosferę, co przekłada się na wspomniany już poziom zaangażowania². Kolejną istotną jej cechą jest praktyka uzgadniania opinii, co pozwala na otrzymanie spójniejszych rezultatów wyższej jakości.

Jednak wybierając tę technikę, należy rozważyć identyczne kwestie organizacyjno-techniczne jak przy spotkaniach deliberacyjnych. Przede wszystkim trzeba zastanowić się nad tematyką kawiarenki – głównym problemem, a tym samym potencjalnymi interesariuszami – uczestnikami i sposobem ich zrekrutowania oraz zaproszenia. Ważnym elementem jest również scenariusz, który powinien zawierać odpowiednie pytania, stanowiące bodziec do dyskusji w poszczególnych rundach. W podręczniku opisującym tę technikę (zob. *Rozmowy w kawiarence* 2012) odpowiedniemu przygotowaniu pytań poświęca się sporo uwagi. Aby cały proces mógł przebiegać płynnie, trzeba zaangażować facylitatora, który będzie czuwał nad realizacją spotkania. Najlepiej żeby World Café odbywała się w prawdziwej kawiarni, natomiast jeżeli nie ma takiej możliwości, to ważne jest odpowiednie zaaranżowanie sali, np. powieszenie plakatów, obrazów czy zasłon. Z kolei na stołach poza wspomnianymi obrusami powinny znaleźć się przybory do pisania, a także poczęstunek dla uczestników, chociażby kawa i ciastka. Podobnie jak przy spotkaniach deliberacyjnych opracować należy zasady rotowania uczestników między poszczególnymi turami i stołami. Mogą do tego posłużyć losy z jakimś symbolem, ale warto dopilnować tego, by poszczególne osoby nie spotykały się między turami. Przykładowy układ rund prezentujemy w tabeli 14.

² Więcej o różnego rodzaju rozwiązaniach wykorzystywanych w ramach kawiarenki deliberacyjnej przeczytać można w: *Rozmowy w kawiarence. Przewodnik krok po kroku, jak z rozmowy zrobić narzędzie* (2012), Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.

Tabela 14. Przykładowy układ rund dla 20 uczestników kawiarenki deliberacyjnej

RUNDA I				
STOLIK 1	STOLIK 2	STOLIK 3	STOLIK 4	STOLIK 5
A1	B1	C1	D1	E1
A2	B2	C2	D2	E2
A3	B3	C3	D3	E3
A4	B4	C4	D4	E4
RUNDA II				
STOLIK 1	STOLIK 2	STOLIK 3	STOLIK 4	STOLIK 5
A1	B1	C1	D1	E1
C4	A2	A3	A4	B4
D3	D4	B2	B3	C3
E2	E3	E4	C2	D2
RUNDA III				
STOLIK 1	STOLIK 2	STOLIK 3	STOLIK 4	STOLIK 5
A1	B1	C1	D1	E1
B3	C2	A2	A3	A4
D4	D2	B4	C3	B2
E4	E2	D3	E3	C4

Źródło: opracowanie własne.

Charakterystyka technik polegających na wypracowaniu wspólnej opinii lub ich zestawu podczas dyskusji bądź prac warsztatowych

Teraz – podobnie, jak we wcześniejszych rozdziałach – przejdziemy do opisu wymiarów pozwalających na charakterystykę całej grupy technik. Kolejno omówimy kwestie związane ze sposobami zapisu odpowiedzi oraz charakterem uzyskiwanych wyników, standaryzacją narzędzi i podejmowanych podczas konsultacji czynności, wymaganiami dotyczącymi osób organizujących konsultacje i uczestników konsultacji, a także procedurą konsultacji w podziale na przygotowanie, realizację i opracowanie wyników.

Sposób zapisu odpowiedzi uczestników i charakterystyka wyników

W rozdziale III zostały wymienione dwa możliwe sposoby zapisu wypowiedzi uczestników konsultacji społecznych: kategoryzujący i rejestrujący. Przypomnijmy, że pierwszy z nich polega na przypisaniu danej wypowiedzi uczestnika do przygotowanych wcześniej kategorii. Rozwiązanie to jest korzystne z uwagi na to, że umożliwi liczbową (np. procentową) prezentację preferencji osób biorących udział w danym procesie partycypacyjnym. Z kolei drugi sposób zapisu polega na dosłownym notowaniu wszystkich wypowiedzi uczestników konsultacji. Zwykle nagrywa się rozmowy, a następnie poddaje transkrypcji i analizie. Rozwiązanie to umożliwi zarejestrowanie, a następnie przeanalizowanie każdej pojedynczej opinii i argumentu. Zgromadzone dane opisuje się w sposób jakościowy, który umożliwi pokazanie zbieżności i różnorodności opinii oraz preferencji, a także różnic w sposobie postrzegania danej kwestii przez uczestników.

W odniesieniu do opisywanej grupy technik, polegających na wypracowaniu wspólnej opinii lub zestawu opinii podczas dyskusji bądź prac warsztatowych, przedstawiony powyżej podział nie jest w pełni wystarczający i użyteczny. Wiąże się to przede wszystkim z deliberacyjnym i uzgodnieniowym charakterem omawianych sposobów realizowania procesów partycypacyjnych. Efektem prowadzonych konsultacji społecznych przy wykorzystaniu omawianych technik są wspólnie wypracowane opinie, postulaty, rekomendacje i rozwiązania. Techniki omówione w rozdziałach IV i V zakładają, że aby osiągnąć ten rezultat, trzeba przeprowadzić analizę zgromadzonego materiału – za pomocą zapisu rejestrującego lub kategoryzującego. Dopiero przeanalizowanie zebranych danych umożliwi wyciągnięcie odpowiednich wniosków. Natomiast w przypadku opisywanej tutaj grupy technik efekt ten osiąga się w ramach prowadzonych deliberacji. W panelach obywatelskich to uczestnicy formułują rekomendacje, które następnie są głosowane. Wynik głosowania jest podawany do publicznej wiadomości zaraz po zliczeniu głosów. Wspólnie uzgadnia się preferowane rozwiązania lub postulaty także w ramach warsztatów przyszłościowych oraz pracy przy stolikach w kawiarence deliberacyjnej. Praca kończy się w momencie zapisania lub wypowiedzenia postulatów, co do którego zgadzają się wszystkie osoby dyskutujące, zatem rezultat dostępny jest niemalże od razu.

Pojawia się zatem pytanie, czy w ramach tej grupy technik w ogóle zapisuje się odpowiedzi uczestników i czy jest to potrzebne? Odpowiadamy twierdząco. Co więcej, ze względu na fakt, że techniki te polegają na dyskusji, w czasie której wypracowuje się i uzgadnia wspólne opinie, dominującym sposobem zapisu tych rozmów jest zapis rejestrujący (zwykle odbywa się to za pomocą dyktafonów). Innymi słowy, wszystko, co zostało powiedziane w trakcie konsultacji, powinno zostać nagrane, a następnie przepisane. Taki rodzaj zapisu, podobnie jak w przypadku grupy technik, którym poświęcony jest rozdział V, wynika przede wszystkim z tego, że są to techniki o niskim stopniu standaryzacji (niewielkim ujednoczeniu narzędzi i podejmowanych czynności). Jednocześnie w przeciwieństwie do

technik omówionych w poprzednim rozdziale zapisy te nie muszą być dogłębnie analizowane podczas prac nad raportem z konsultacji. Wszakże główne postulaty i rekomendacje uzgadniane są przez uczestników jeszcze w trakcie trwania procesu. Uważny czytelnik zastanawia się pewnie w tym momencie, czemu ma zatem służyć taki zapis? Po pierwsze, wiąże się on ze specyfiką opisywanych technik oraz rolą facylitatorów. Jak już wspominaliśmy, techniki te opierają się na grupowych dyskusjach, które mogą trwać wiele godzin (np. warsztaty przyszłościowe), a nawet dni (jak w przypadku rozbudowanych części deliberacyjnych w panelach obywatelskich), co sprawia, że niezbędne jest wspieranie tych rozmów przez profesjonalnych facylitatorów. Wspominaliśmy (rozdział III), że ich aktywność polega na wspomaganiu i ułatwianiu pracy grupy w celu zwiększenia jej efektywności. I tak, np. w ramach II Łódzkiego Panelu Obywatelskiego jednym z zadań facylitatorów było spisanie wypracowanych przez uczestników rekomendacji na podstawie nagrań z prowadzonych dyskusji. Następnie rekomendacje były omawiane z panelistami pod kątem zgodności zapisu z ich intencjami. Facylitatorzy mogą także korzystać z zapisów w trakcie przerw w dyskusji. Posłużą one do przygotowania najważniejszych kwestii poruszanych przez dyskutantów – podsumowań, które tym samym wesprą efektywność pracy grupy.

Choć rezultatem konsultacji prowadzonych za pomocą opisywanych technik jest zwykle uzgodniony zestaw opinii lub rekomendacji, a zatem względnie gotowy zbiór sugestii do działania dla decydentów, to można sobie wyobrazić sytuację, w której organizatorów konsultacji albo ich zleceniodawców może interesować sposób dochodzenia do porozumienia, a w szczególności zbiór argumentów przemawiających za danym rozwiązaniem. Wykonanie tego typu analizy jest możliwe dzięki prowadzeniu zapisu rejestrującego. Dysponując tego typu zapisem, najprawdopodobniej da się zidentyfikować argumenty podawane przez uczestników i wyłonić spośród nich kluczowe oraz poboczne. Wskazane przez uczestników konsultacji uzasadnienia można wykorzystać w ramach szerszej komunikacji ze społecznością lokalną jako argumenty uzasadniające podjęcie danej decyzji, zwiększając tym samym ich społeczną legitymizację. Czasami poinformowanie społeczności, że w ramach konsultacji wybrano rozwiązanie X, może być niewystarczające bez uzasadnienia. Natomiast podanie argumentów uczestników konsultacji wydaje się wpisywać w filozofię deliberacji i jej argumentatywny charakter. Co więcej, analiza argumentów osób biorących udział w konsultacjach może być użyteczna – przekonująca – także dla samych decydentów.

Standaryzacja narzędzi i czynności konsultacji

Można odnieść wrażenie, że kolejno, rozdział po rozdziale, opisujemy grupy technik o coraz mniejszym stopniu standaryzacji. Jeśli jednak uwzględnimy sposób rozumienia standaryzacji proponowany przez Jana Lutyńskiego (2000: 122)

– „ujednoczenie według z góry przyjętego wzorca czy wzorców (standardów)” – to okaże się, że technikami o wysokim stopniu standaryzacji będą przede wszystkim techniki zbierania indywidualnych opinii formułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników. Wszakże w technikach tych występuje zwykle pisemny formularz, który – jak podkreśla Jan Lutyński (2000: 123) – „ujednocza w znacznym stopniu czynności i środki stosowane w każdej sytuacji badawczej”. Warto przy tym zauważyć, że kryterium w postaci formularza stosowane jest w odniesieniu do technik badawczych wykorzystywanych w naukach społecznych na potrzeby konsultacji społecznych. Natomiast grupa technik omawiana w tym rozdziale ma nieco inne cele i zastosowanie – chodzi o uzyskanie opinii lub zestawu opinii wypracowanych poprzez wspólną dyskusję. W tym przypadku najważniejszym elementem jest wspomniane wielokrotnie wypracowywanie na drodze dyskusji grupowej zgody lub osiągnięcie konsensusu na podstawie pogłębionej rozmowy uczestników posługujących się merytorycznymi argumentami. I choć grupa tu opisywanych technik jest dość różnorodna, to naszym zdaniem niektóre elementy charakteryzują się pewnym poziomem standaryzacji.

Standaryzacja narzędzi wykorzystywanych w trakcie konsultacji

Omawiana grupa technik konsultacyjnych jest zróżnicowana ze względu na czas, zasoby i koszty realizacji, jednak elementem wspólnym jest wykorzystywane narzędzie – scenariusz. Stanowi on ważny drogowskaz dla organizatorów konsultacji oraz facylitatorów, chociaż jego rola i sposoby wykorzystywania różnią się w zależności od techniki. W panelu obywatelskim scenariusz jest kluczowym elementem głównie w części deliberacyjnej – organizuje i porządkuje działania facylitatorów pracujących z dyskutującymi grupami, których celem jest sformułowanie rekomendacji, poddawanych następnie pod głosowanie. W przypadku warsztatów przyszłościowych scenariusz odgrywa podobną rolę, a jednocześnie zawiera ważne informacje na temat tego, jak powinny być prowadzone poszczególne fazy warsztatu: krytyki, utopii oraz implementacji. W scenariuszu muszą się znaleźć przynajmniej kluczowe pytania lub wątki, które będą dla uczestników bodźcem do dyskusji, zwłaszcza w pierwszej fazie. Powinien zawierać także instrukcję, jak należy poprowadzić kolejne fazy w odniesieniu do ustaleń z fazy krytyki. Warsztaty Charrette wymagają zaplanowania momentów, w których uczestnicy na forum będą omawiać to, co udało się im wypracować w grupach. Scenariusz, zgodnie z założeniami techniki, powinien przewidywać, ile czasu i sesji należy poświęcić na pracę w grupach, a ile – na dyskusję na forum. Kluczową rolę scenariusz odgrywa w przypadku spotkań deliberacyjnych i kawiarenki deliberacyjnej – są to techniki, które realizuje się w ciągu kilku godzin bądź jednego dnia, stąd też ważne jest szczegółowe rozplanowanie wszystkich działań. W obu przypadkach w scenariuszu powinna zostać zapisana liczba rund i poruszane w ich ramach tematy. Zawiera on także opis procedury losowania uczestników do grup (stolików) oraz ich ewentualnego rotowania.

Oczywiście nie ma modelowych wzorów scenariuszy. Scenariusz determinuje planowana problematyka oraz wybór grup interesariuszy zapraszanych do rozmowy. Ważne są także możliwości techniczne i zasoby organizatorów; łatwiej zorganizować kilkugodzinne spotkanie deliberacyjne niż trwający przez kilka weekendów panel obywatelski. I choć naszym zdaniem mimo stosowania scenariusza ten zbiór technik charakteryzuje się niskim poziomem standaryzacji, to ważna jest realizacja spotkań zgodnie z jego założeniami. Jeśli został on poprawnie przygotowany, to powinno być możliwe wypracowanie wspólnej opinii lub zestawu opinii. Przykładowo: w panelu obywatelskim po wypracowaniu rekomendacji przez uczestników przeprowadza się głosowanie preferencyjne w jednoznaczny sposób obrazujące, które rozwiązania uzyskały najwyższy poziom społecznej legitymizacji. Efekt ten wydaje się bardziej wartościowy i użyteczny niż rezultaty technik zbierających szereg opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego (rozdział V).

Standaryzacja czynności wykonywanych w trakcie konsultacji

Zgodnie z tym, co pisaliśmy w rozdziałach wcześniejszych, im wyższy poziom standaryzacji danej techniki, tym większe podobieństwo czynności wykonywanych podczas konsultacji. Standaryzacji, poza narzędziem, podlegają wszak także czynności, np. sposób rekrutowania uczestników, zachowanie prowadzących konsultacje i wiele innych elementów. Jeśli chodzi o omawianą grupę technik, to wydaje nam się, że w pierwszej kolejności możemy mówić o standaryzacji etapów postępowania lub standaryzacji faz działania. Większość z analizowanych przez nas technik została już opisana w literaturze branżowej (partycypacyjnej), a także naukowej. Autorzy i pionierzy poszczególnych rozwiązań zaczęli od testowania wybranych ścieżek działania, a następnie, po weryfikacji, upowszechnili je jako dobre praktyki. W efekcie do większości opisywanych w tej książce technik istnieją stosowne przewodniki, objaśniające jak krok po kroku przeprowadzić konsultacje społeczne z wykorzystaniem danej metody. I tak, twórca warsztatów przyszłościowych Robert Jungk zaproponował podział spotkania na trzy fazy: krytyki, utopii i implementacji (czasami wspomina się o fazie przygotowawczej, polegającej m.in. na zapoznaniu uczestników z zasadami). Z kolei zyskujące coraz większą popularność w Polsce panele obywatelskie dzieli się na dwie części: edukacyjną i deliberacyjną. Podziały te ukonstytuowały się i weszły do praktyki partycypacyjnej. W inicjatywach, które do tej pory miały miejsce na terenie naszego kraju, nie odnotowano odstępstwa od tych podziałów. Innymi słowy, w przypadku omawianych technik konieczne jest zastosowanie się do pewnych wystandaryzowanych minimów, aby można było stwierdzić, że dane konsultacje społeczne realizowane są za pomocą danej techniki.

Naszym zdaniem, rozważając kwestie standaryzacji, warto również przyrzeć się wspomnianym częściom edukacyjnym. Wydaje nam się, że chodzi tu o relatywne ujednolicenie wiedzy uczestników konsultacji i przygotowanie ich do dyskusji na merytoryczne argumenty. O częściach edukacyjnych wprost mówi się w panelach

obywatelskich. Z kolei w przypadku pozostałych metod takim pośrednim ujednoczeniem wiedzy może być angażowanie do dyskusji ekspertów oraz zróżnicowanego grona interesariuszy. Podobnie jest z warsztatami Charrette. Uczestnicy poprzez rozmowę wzajemnie się uczą. Nieco inaczej wygląda sytuacja w kawiarence deliberacyjnej, w której nie kładzie się aż tak dużego nacisku na zróżnicowanie grupy dyskutujących. Aczkolwiek w tym miejscu warto zauważyć, że wszystkie analizowane metody mają charakter deliberacyjny, co oznacza, że ich niezbędnym elementem jest dyskusja na merytoryczne argumenty. Najprawdopodobniej w tym przypadku to merytoryczność debaty – wspomagana przez facylitatora – pełni pośrednią funkcję edukacyjną. Ludzie rozmawiając, nabywają nową wiedzę i zaczynają inaczej patrzeć na omawiane kwestie. Inaczej mówiąc, uczestnicy uczą się od siebie nawzajem poprzez rozmowę. W rezultacie wyróżnić można trzy grupy technik ze względu na poziom ujednoczenia wiedzy uczestników. Pierwsza to metody o wysokim poziomie standaryzacji wiedzy; to te, w których jedną z faz realizacji jest część edukacyjna (np. panel obywatelski). Drugą grupę stanowią metody o średnim poziomie standaryzacji wiedzy uczestników (np. warsztaty Charrette); w tym przypadku podkreśla się konieczność zaangażowania ekspertów. Oczywiście nie oznacza to, że edukacja ma charakter jednowektorowy, wszak eksperci też mogą uczyć się od pozostałych uczestników. Co więcej, wprowadzenie komponentu edukacyjnego nie jest równoznaczne z tym, że uczestnicy z niego skorzystają – zapoznają się z przekazywaną wiedzą. Trzecia grupa to zbiór metod, przy użyciu których w zdecydowanie mniejszym stopniu przywiązuje się wagę do części edukacyjnych oraz zróżnicowania struktury grupy uczestników (np. kawiarenka deliberacyjna), aczkolwiek i tu możemy mówić o wzajemnym edukowaniu się uczestników.

Omawiając standaryzację czynności nie sposób pominąć roli facylitatorów, którzy odpowiedzialni są za nadzorowanie prowadzonych dyskusji. I choć zwykle, niezależnie od metody, przygotowuje się dla nich stosowne scenariusze, a nierzadko także szkolenia wprowadzające w zakres zadań i ich rolę w danych konsultacjach, to opierając się na naszych dotychczasowych doświadczeniach – sami wielokrotnie uczestniczyliśmy w roli moderatora lub facylitatora w różnych procesach partycypacyjnych – stwierdzamy, że ten element analizowanych metod charakteryzuje się niskim poziomem standaryzacji. Zachowanie prowadzącego konsultację jest silnie zindywidualizowane – mimo formy scenariusza zawierającego sugerowane pytania – i ma wywołać dyskusję na dany temat. Z naszych obserwacji wynika, że zadanie pytania w niezmienionej postaci w trakcie dyskusji grupowej jest trudne. Co więcej, prowadzący bardzo często zmuszeni są do wielokrotnego powtarzania pytania, co zwykle czynią, parafrazując swoją wcześniejszą wypowiedź, a tym samym destandaryzują pierwotny bodziec – pytanie zapisane w scenariuszu.

Warto również wspomnieć o formach utrwalania informacji i wypracowywanych rozwiązań. W odniesieniu do nich omawiana grupa technik charakteryzuje się niskim poziomem standaryzacji. Pewnym wyjątkiem są panele obywatelskie, które zwykle transmitowane są online, co można potraktować jako pewną próbę

ich standaryzacji, a jednocześnie pokazania transparentności procesu. Natomiast w pozostałych technikach nagrywa się spotkania za pomocą dyktafonów. Jeśli dyskusję danej grupy prowadzi dwóch facylitatorów, to zwykle jeden jest odpowiedzialny za robienie notatek i obserwację grupy, a drugi za facylitację. Bywa też tak jak w kawiarence deliberacyjnej: sami uczestnicy na wcześniej przygotowanych obrusach papierowych zapisują swoje uwagi i wnioski.

Próbując podsumować rozważania dotyczące standaryzacji czynności w tej grupie technik, warto zwrócić uwagę na ukonstytuowane elementy postępowania lub fazy działania, które stanowią swoiste dystynkcje poszczególnych technik. Przykładowo: tylko przy zachowaniu wyraźnego podziału na części krytyki, utopii i realizacji będziemy mogli mówić o warsztatach przyszłościowych. Trudno też wyobrazić sobie panel obywatelski bez części edukacyjnej, a spotkanie deliberacyjne bez próby dążenia do wypracowania konsensusu.

Wymagania dotyczące osób organizujących konsultacje i uczestników konsultacji oraz rodzaje relacji między tymi grupami

Opisywana grupa technik jest wymagająca zarówno dla organizatorów, jak i uczestników. Zaczniemy od tych drugich. W rozdziale V pisaliśmy o wymaganiach wobec osób biorących udział w zogniskowanych wywiadach grupowych, wskazując, że powinny je cechować otwartość na poznanie i wysłuchanie poglądów innych oraz chęć dzielenia się swoimi opiniami, pomysłami i rozwiązaniami. Te wymogi są analogiczne wobec technik polegających na wypracowaniu wspólnej opinii lub zestawu opinii, aczkolwiek wiążą się jeszcze z kolejnymi warunkami. Podkreśla się, że deliberacje mają przypominać starożytnie forum, a nie współczesne targowisko (zob. Elster 1997). Targowisko jest miejscem prezentowania prywatnych interesów i zabiegania o nie – negocjowania, kupowania i sprzedawania rozwiązań dobrych dla jednostki lub danej grupy, natomiast forum to miejsce dialogu, dążącego do wypracowania idei dobra wspólnego. Wydaje nam się, że w polskiej „kulturze narzekania” (Wojciszke 2004) prowadzenie dyskusji na forum może być trudne. Niezależnie od tego dylematu forum stawia kilka wymogów, którym powinni sprostać uczestnicy spotkań. Po pierwsze, niezbędne są dla nich kompetencje do zapoznania się i przyswojenia materiałów edukacyjnych (np. w ramach części edukacyjnej w panelu obywatelskim lub w trakcie dyskusji z ekspertem w trakcie warsztatu Charrette). Po drugie, muszą być w stanie sformułować własne stanowisko, które byłoby wynikiem refleksji (m.in. po lekturze otrzymanych materiałów edukacyjnych). Wszakże deliberacja ma charakter argumentatywny, co oznacza wymianę merytorycznych i racjonalnych argumentów. Po trzecie, wymogiem jest kultura debaty – wszystkie opinie oraz propozycje powinny zostać zaprezentowane, uargumentowane i przedyskutowane (Juchacz 2006: 17). W tym miejscu pomijamy takie kwestie, jak punktualne przybycie na spotkanie czy gotowość i chęć do

uczestniczenia w kilku spotkaniach składających się na daną technikę, np. panel obywatelski i warsztaty Charrette.

Z powyższego opisu wynika, że osoby biorące udział w konsultacjach prowadzonych za pomocą jednej z opisywanych technik powinny mieć rozbudowany wachlarz pożądanych cech, ale skuteczna i poprawna realizacja procesu partycypacyjnego to głównie zadanie organizatorów. To od nich w największym stopniu zależy, czy dana technika zostanie użyta poprawnie, a jej rezultaty będzie można wykorzystać do zmiany rzeczywistości. W tym miejscu nie będziemy powtarzać i wypunktowywać poszczególnych kompetencji – zostały opisane m.in. w rozdziale III. Skupimy się na – naszym zdaniem – najważniejszych kwestiach, a mianowicie organizacji oraz prowadzeniu. Przykładowo: panel obywatelski, jako jedna z technik polegających na grupowym wypracowaniu opinii, jest przedsięwzięciem trudnym do zrealizowania. Wymaga wielomiesięcznego przygotowania, aby w efekcie przeprowadzić kilka jednodniowych spotkań z panelistami. Organizatorzy powinni: odpowiednio promować ideę panelu; przygotować stosowne regulaminy i umowy; przesłać zaproszenia do wylosowanej grupy mieszkańców; wylosować z osób, które odpowiedziały, reprezentatywną grupę panelistów; zrekrutować ekspertów; ogłosić nabór do tzw. stron panelu, czyli zgromadzić organizacje, instytucje, grupy nieformalne, których działalność jest związana z tematem panelu; przygotować agendy spotkań edukacyjnych, a także scenariusze części deliberacyjnych; zorganizować odpowiednią salę, catering itp. To tylko niektóre z zadań stojących przed organizatorami. Wymagają one zróżnicowanego zakresu umiejętności i kompetencji, począwszy od formalno-prawnych, poprzez negocjacyjne, na komunikacyjnych kończąc.

Poza tymi, przeważnie twardymi, kompetencjami, niezmiernie istotne są również miękkie umiejętności osób sterujących całym procesem – zarówno gospodarzy panelu, jak i facylitatorów. Powinni oni gwarantować komfortową, przyjazną i bezpieczną atmosferę, która przełoży się na otwartość i swobodę prowadzonych dyskusji. Minimum kompetencji to ciekawość wobec różnych poglądów, otwartość na ludzi, postawa prospołeczna, cierpliwość, tolerancja, a także wymogi stawiane profesjonalnym moderatorom i facylitatorom (zob. pożądane cechy moderatorów i facylitatorów w rozdziale III). Prowadzący – gospodarze panelu i facylitatorzy, powinni posiadać także umiejętność jasnego i zrozumiałego wyjaśnienia zasad obowiązujących w trakcie jego realizacji. Przede wszystkim chodzi o zasady pracy w trakcie części deliberacyjnej, a także procedurę wyboru rekomendacji.

Przejdźmy jeszcze do relacji między samymi uczestnikami oraz między uczestnikami a organizatorami – w technikach deliberacyjnych mamy do czynienia z kontaktem bezpośrednim. Uczestnicy przebywają razem w tym samym miejscu i czasie, widzą się i słyszą, a tym samym oddziałują na siebie nawzajem. Bez wątplenia możliwość bezpośredniego wejścia w interakcje zarówno z innymi uczestnikami, jak i z organizatorami działa stymulującą i angażującą – efekt ten dodatkowo powinien wzmacniać profesjonalny facylitator. W rozdziale V była mowa

o pewnym kontinuum, na którym możemy umieścić relacje mogące potencjalnie pojawić się w grupie uczestniczącej w konsultacjach. Pierwszy kraniec tego kontinuum opisaliśmy za pomocą etykiety: „brak kontaktu z innymi uczestnikami”, a ostatni: „bardzo intensywny kontakt z innymi uczestnikami”. Wydaje się, że w odniesieniu do analizowanych w tym rozdziale technik kontinuum to może posłużyć jako inspiracja do opracowania innej skali, a mianowicie kontinuum długości kontaktu, gdzie na jednym krańcu znajdowałby się kontakt „krótkotrwały – kilkugodzinny”, a na drugim „długotrwały – kilkudniowy”. Stosując taką skalę wobec spotkań deliberacyjnych oraz kawiarenki deliberacyjnej, możemy uznać, że w tych technikach mamy do czynienia z najkrótszym kontaktem. Z kolei uczestnicy warsztatów przyszłościowych przebywają ze sobą nieco dłużej, więc znalazłby się trochę wyżej na skali. Natomiast kilkudniowego kontaktu doświadczają osoby biorące udział w warsztacie Charrette oraz panelu obywatelskim. W tym przypadku mielibyśmy do czynienia z drugim krańcem kontinuum. Mając do dyspozycji obie skale (charakter kontaktu i czas kontaktu) możemy wyobrazić sobie ich skrzyżowanie, co umożliwiłoby powstanie tablicy czteropolowej: intensywny krótkotrwały kontakt, intensywny długotrwały kontakt, nieintensywny krótkotrwały kontakt, nieintensywny długotrwały kontakt. Analizowane techniki znalazłyby się prawdopodobnie w dwóch pierwszych polach: intensywnego krótkotrwałego kontaktu – spotkania deliberacyjne, kawiarenki, warsztaty przyszłościowe, oraz intensywnego długotrwałego kontaktu – warsztaty Charrette i panele.

Pisząc o kontakcie uczestników z uczestnikami i uczestników z organizatorami, chcielibyśmy zwrócić uwagę na jeszcze jedną, często marginalizowaną kwestię, a mianowicie: przerwy. Amerykanin Harrison Owen, dostrzegając, że najciekawszą częścią tradycyjnych konferencji są zwykle przerwy kawowe, zaproponował technikę tzw. otwartej przestrzeni. Poza głównym tematem spotkania takie kwestie, jak: podział na grupy, dookreślenie i sprecyzowanie wątków tematycznych, czas trwania pracy itp., ustalane są przez samych uczestników (zob. Krzewińska 2016). Piszemy o tym, bowiem zaobserwowaliśmy, że osoby biorące udział w konsultacjach społecznych bardzo dużo pracy wykonują w trakcie przerw kawowych i obiadowych – rozmawiają wtedy między sobą, dopytują ekspertów, dzielą się przemyśleniami w nieco swobodniejszej atmosferze. Naszym zdaniem ważne jest wykorzystanie efektów tej pracy, ale wymaga to organizacji odpowiednio długich przerw, które sprzyjać będą tego typu interakcjom.

Procedura konsultacji w podziale na: przygotowanie, realizację i opracowanie wyników

W ramach podsumowania pozostaje nam jeszcze scharakteryzować omawianą grupę technik, wskazując na kwestie związane z ich wykorzystywaniem w ramach procesów konsultacyjnych. Chcemy uwypuklić pewne ważne elementy w podziale na fazę przygotowania, realizacji i opracowania wyników (tabela 15).

Tabela 15. Ranking technik polegających na wypracowaniu wspólnej opinii lub zestawu opinii podczas dyskusji bądź prac warsztatowych ze względu na nakłady pracy, którą muszą włożyć organizatorzy w poszczególne fazy konsultacji

Ilość pracy	Faza przygotowania	Faza realizacji	Faza opracowania
Bardzo dużo	Panel obywatelski	Panel obywatelski	–
Dużo	Warsztaty Charrette	Warsztaty Charrette	Kawiarenka deliberacyjna
Średnio	Kawiarenka deliberacyjna Spotkania deliberacyjne Warsztaty przyszłościowe	Spotkania deliberacyjne Warsztaty przyszłościowe	Spotkania deliberacyjne Warsztaty przyszłościowe Warsztaty Charrette
Mało	–	Kawiarenka deliberacyjna	Panel obywatelski
Bardzo mało	–	–	–

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej czasu i pracy, biorąc pod uwagę zaplanowanie i przygotowanie procedury konsultacyjnej, należy poświęcić panelowi obywatelskiemu. Na tym etapie należy m.in. wylosować i zrekrutować panelistów, ekspertów, strony panelu, przygotować regulaminy i agendy spotkań. Równie wymagająca jest faza realizacji, która trwa zwykle kilka dni, np. kilka następujących po sobie sobót. Najpierw odbywa się część edukacyjna (wystąpienia ekspertów, stron i interesariuszy), a następnie część deliberacyjna wraz z wypracowaniem rekomendacji oraz wyborem najważniejszych do realizacji. Fakt, iż wynik głosowania przedstawia³ się w trakcie ostatniego spotkania z panelistami – tuż po głosowaniu, sprawia, że faza opracowania jest mniej wymagająca, co oczywiście nie zwalnia organizatorów z przygotowania rzetelnego raportu podsumowującego cały proces.

Dużo czasu i pracy, zarówno w fazie przygotowania, jak i realizacji, wymagają także warsztaty Charrette, a wiąże się to, podobnie jak w przypadku panelu obywatelskiego, z tym, że trwają one kilka dni, a do udziału angażowane są zróżnicowane i liczne grupy interesariuszy. W warsztatach może wziąć udział od 50 do 1000 osób. Jeśli uczestników będzie bardzo wielu, to przeprowadzenie warsztatu może wymagać więcej pracy niż przy panelu obywatelskim. Z kolei faza opracowania wydaje się mniej kłopotliwa, gdyż rezultatem warsztatów powinna być wizja rozwiązania wraz z harmonogramem wdrożenia.

Kawiarenka deliberacyjna, spotkania deliberacyjne i warsztaty przyszłościowe możliwe są do zrealizowania w jeden dzień, toteż także ich faza przygotowawcza jest nieco mniej wymagająca niż dwóch wcześniej wspomnianych technik.

³ Czasami to sami paneliści przedstawiają wynik głosowania.

Aczkolwiek wymagają one sporo pracy, bo rozważyć należy m.in., kogo i jak zaprosić do udziału. Oprócz ustalenia kwestii związanych z doбором trzeba również przygotować scenariusze spotkań wraz z instrukcjami dla facylitatorów. Faza realizacji wydaje się średnio trudna, choć bardzo dużo zależy od uczestników, natomiast najłatwiejsze zadanie mają realizatorzy kawiarenki, jeżeli decydują się na wariant bez facylitatora dla każdego stolika. Wtedy to wybrany uczestnik, o czym już pisaliśmy, odgrywa rolę gospodarza. Faza opracowywania materiału jest wówczas trudniejsza – opierać się możemy na wypracowanych przez uczestników materiałach w postaci zapisanych obrusów, zanotowanych reakcji, stanowisk prezentowanych na forum i ewentualnie nagrań z dyktafonów leżących na poszczególnych stołach. W tym kontekście zaangażowanie facylitatorów do spotkań deliberacyjnych oraz warsztatów przyszłościowych ułatwia późniejsze opracowanie materiałów. Można tutaj oprzeć się m.in. na wrażeniach i obserwacjach facylitatorów, porównując je z zapisami z nagrań. Niemniej warto pamiętać, że omawiane techniki górują nad opisanymi w dwóch wcześniejszych rozdziałach, co przejawia się w wypracowaniu w trakcie dyskusji wspólnej opinii lub zestawu opinii.

Rozdział VII

Przykłady narzędzi wykorzystywanych w różnych technikach konsultacyjnych

W ostatnim rozdziale książki zamieszczamy nasze autorskie propozycje konkretnych narzędzi, które zaprojektowaliśmy dla dwóch wybranych przypadków konsultacji społecznych. Kolejność narzędzi jest zgodna z wcześniej prezentowanym w rozdziałach IV–VI opisem technik, w ramach których są one stosowane. Opracowaliśmy jednak tylko jedno ogłoszenie o prowadzeniu konsultacji pisemnych, ponieważ ma ono taką samą formę w dwóch przypadkach: gdy uczestnicy mogą przysyłać do organizatorów swoje komentarze w taki sposób, że inne osoby ich nie widzą, oraz gdy uwagi pojawiają się na forum i kolejne osoby mogą się do nich odnosić, formułując własne opinie. Nie opracowaliśmy też przykładowych narzędzi do spotkań otwartych, ponieważ tylko część informacyjna może zostać w jakikolwiek sposób wcześniej przygotowana przez organizatorów. Reakcje uczestników są zupełnie spontaniczne i jako takie nie podlegają żadnym ujednoliceniom. Nie zdecydowaliśmy się także na opracowanie scenariuszy warsztatów Charrette oraz panelu obywatelskiego, ponieważ techniki te niezbyt dobrze pasują do dwóch proponowanych tematów konsultacji.

Wykorzystaliśmy prawdziwe tematy, których dotyczyły konsultacje. Taka decyzja była podyktowana kilkoma względami. Po pierwsze, nie chcieliśmy być pośądzeni o to, że wymyślamy łatwe i idealne tematy konsultacji społecznych, z którymi rzadko kiedy osoby odpowiedzialne za ich prowadzenie mają styczność. Do takich zagadnień zdecydowanie prościej tworzyć narzędzia niż w odniesieniu do rzeczywistych sytuacji. Po drugie, chcemy zaprezentować dwa tematy o bardzo różnym poziomie złożoności czy skomplikowania: jeden z nich dotyczy kwestii stosunkowo prostej (zmiana czasu letniego), drugi – wieloaspektowej materii (organizacja w mieście ważnej międzynarodowej imprezy Zielone Expo). Po trzecie, przedstawiamy

konsultacje społeczne o różnym zasięgu terytorialnym: europejskim (na temat czasu letniego wypowiedali się mieszkańcy UE) i lokalnym (Zielone Expo interesowało tylko łodzian). Pragniemy zaznaczyć, że nigdzie w tym rozdziale nie odnosimy się do konkretnych technik i narzędzi faktycznie zastosowanych w przywołanych tu konsultacjach społecznych, ponieważ nie jest naszym zamiarem ani chwalenie, ani krytykowanie tego postępowania i użytych w nim środków.

W tabeli 16 prezentujemy krótką charakterystykę wybranych przez nas przypadków konsultacji, do których tworzymy propozycje narzędzi i procedur konsultacyjnych. Bardziej szczegółowy opis tych konsultacji znajduje się w Aneksie.

Tabela 16. Informacje na temat konsultacji, do których zaprojektowaliśmy narzędzia konsultacyjne

Temat konsultacji	Zmiana czasu w krajach UE	Organizacja Zielonego Expo w Łodzi
Główne cele	<p>Komisja Europejska zdecydowała się zbadać funkcjonowanie obowiązujących zasad dotyczących dwukrotnej w ciągu roku zmiany czasu i ocenić, czy należy je zostawić, czy też zmienić. Celem konsultacji było udzielenie odpowiedzi na pytania:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Czy należy utrzymać, czy też zmienić obecnie funkcjonujące zasady zmiany czasu z zimowego na letni w marcu i z letniego na zimowy w październiku? 2. Jeśli mieszkańcy UE zdecydują się nie dokonywać zmian czasu, to który z wariantów czasu powinien obowiązywać: obecny letni czy obecny zimowy? 	<p>Podstawowym celem konsultacji było zapoznanie się z opiniami mieszkańców Łodzi dotyczącymi organizacji wystawy Zielone Expo w 2024 r.¹ Korzystając z poszczególnych technik konsultacyjnych, organizatorzy stawiali sobie różne pytania i kierowali je do różnych grup uczestników, np.:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jaką opinię mają mieszkańcy na temat zmian planowanych na terenie jednego z łódzkich parków? 2. Jakie są opinie na temat atrakcyjności łódzkich parków? 3. Jaki powinien być – zdaniem uczestników – idealny park? 4. Jakie są opinie mieszkańców Łodzi na temat stworzenia nowego szlaku spacerowego?
Uczestnicy	W konsultacjach mogli wziąć udział wszyscy mieszkańcy UE	W konsultacjach mogli brać udział mieszkańcy Łodzi. Organizowano również konsultacje dla określonych grup, np. działaczy organizacji pozarządowych
Czas przeprowadzenia	lipiec–sierpień 2018	sierpień 2018–kwiecień 2020
Zastosowane techniki	Ankieta internetowa umieszczona na portalu Komisji Europejskiej „Have Your Say”	Wiele technik, w tym: spacery badawcze, ankieta online, punkt konsultacyjny, panel obywatelski, spotkania otwarte, warsztaty

Źródło: opracowanie własne.

1 Ze względu na sytuację epidemiczną Zielone Expo w Łodzi nie odbędzie się, jak planowano, w 2024 r. Mogłoby się odbyć dopiero w 2029 r.

Przykłady narzędzi pozyskiwania informacji w ramach technik służących gromadzeniu opinii indywidualnych, sformułowanych niezależnie od aktywności innych uczestników procesu konsultacyjnego

Ankieta

KWESTIONARIUSZ ANKIETY W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZMIANY CZASU

GŁÓWNY CEL PRZEPROWADZENIA ANKIETY

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji publicznych we wszystkich krajach członkowskich UE, m.in. z wykorzystaniem badań ankietowych. W ramach procesu konsultacji zaplanowano zebranie opinii od losowo dobranych obywateli, tworząc próby reprezentatywne dla poszczególnych społeczeństw.

Najważniejsze pytania, na które organizatorzy chcą otrzymać odpowiedzi, to:

1. Czy zasada dwukrotnej zmiany czasu w ciągu roku kalendarzowego ma zostać utrzymana, czy też zniesiona?
2. Jeśli zasada ta przestanie obowiązywać, to który czas powinien zostać wprowadzony na terenie UE: czas letni czy czas zimowy?
3. Jakimi przesłankami kierują się osoby opowiadające się za każdym z rozwiązań?
4. Jakie znaczenie ma dla nich wprowadzenie rozwiązania zgodnego z ich preferencjami?

KWESTIONARIUSZ ANKIETY DLA OBYWATELI POLSKI

Szanowni Państwo,

we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w trakcie każdego roku zmieniany jest czas. Członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni

w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami niektórych państw członkowskich Komisja Europejska zdecydowała się zbadać, jak funkcjonują obowiązujące rozwiązania, i ocenić, czy należy je zmienić. W związku z tym zwracamy się do Państwa z prośbą o wypełnienie ankiety na temat regulacji dotyczących czasu obowiązującego w krajach UE. Państwa opinie są dla nas bardzo ważne i posłużą do wypracowania rekomendacji dla Komisji Europejskiej.

1. Jak Państwo oceniacie aktualnie obowiązujące rozwiązanie, tzn. zmianę czasu z pory zimowej na letnią w ostatnią niedzielę marca i z pory letniej z powrotem na zimową w ostatnią niedzielę października? Proszę wybrać odpowiedź, która jest najbliższa Państwa ocenie.

1. Oceniam je negatywnie, uważam, że jest to złe rozwiązanie i powinno zostać zmienione
2. Oceniam je pozytywnie, uważam, że jest to najlepsze rozwiązanie i powinno nadal obowiązywać – pytanie 5
3. Nie mam zdania na ten temat – pytanie 7

2. Jaka zmiana powinna zostać wprowadzona?

1. Przez cały rok powinien obowiązywać czas letni – więcej ciemnych poranków (od jesieni do wiosny), ale dłuższe popołudnia z naturalnym światłem przez cały rok
2. Przez cały rok powinien obowiązywać czas zimowy – jaśniejsze poranki przez cały rok, ale krótsze popołudnia z naturalnym światłem (od wiosny do jesieni) – pytanie 4

3. Dlaczego Państwo uważacie, że należy na stałe wprowadzić czas letni – więcej ciemnych poranków (od jesieni do wiosny), ale dłuższe popołudnia z naturalnym światłem przez cały rok? Czy według Państwa stały czas letni:

1. Pozwala ograniczyć zużycie energii
2. Pozwala na lepsze wykorzystanie naturalnego światła, np. dłuższe przebywanie na świeżym powietrzu
3. Jest korzystny dla zdrowia, przekłada się na lepsze samopoczucie
4. Lepiej pasuje do organizacji dnia pracy (godzin otwarcia sklepów, szkół, urzędów itp.)
5. Umożliwia lepszą organizację czasu wolnego
6. Przekłada się na większe bezpieczeństwo w ruchu drogowym (mniej wypadków)
7. Przekłada się na ograniczenie przestępczości (kradzieży, rozbojów)
8. Pozwala uniknąć konieczności przestawiania godzin w rozmaitych urządzeniach (np. zegarach)
9. Pozwala uniknąć utrudnień komunikacyjnych w dniach zmiany (godzinnych postojów lub opóźnień)
10. Pozwala uniknąć utrudnień związanych z koniecznością zmiany rytmu dnia (szczególnie w sytuacjach, gdy regularność jest istotna, np. w przypadku osób chorych, starszych, zwierząt domowych)
11. Inne, jakie?

Po udzieleniu odpowiedzi na pytanie 3 proszę przejść do pytania 6.

4. Dlaczego Państwo uważacie, że należy na stałe wprowadzić czas zimowy – jaśniejsze poranki przez cały rok, ale krótsze popołudnia z naturalnym światłem (od wiosny do jesieni)? Czy według Państwa stały czas zimowy:

1. Pozwala ograniczyć zużycie energii
2. Pozwala na lepsze wykorzystanie naturalnego światła, np. dłuższe przebywanie na świeżym powietrzu
3. Jest korzystny dla zdrowia, przekłada się na lepsze samopoczucie
4. Lepiej pasuje do organizacji dnia pracy (godzin otwarcia sklepów, szkół, urzędów itp.)
5. Umożliwia lepszą organizację czasu wolnego
6. Przekłada się na większe bezpieczeństwo w ruchu drogowym (mniej wypadków)
7. Przekłada się na ograniczenie przestępczości (kradzieży, rozbojów)
8. Pozwala uniknąć konieczności przestawiania godzin w rozmaitych urządzeniach (np. zegarach)
9. Pozwala uniknąć utrudnień komunikacyjnych w dniach zmiany (godzinnych postojów lub opóźnień)
10. Pozwala uniknąć utrudnień związanych z koniecznością zmiany rytmu dnia (szczególnie w sytuacjach, gdy regularność jest istotna, np. w przypadku osób chorych, starszych, zwierząt domowych)
11. Inne, jakie?

Po udzieleniu odpowiedzi na pytanie 4 proszę przejść do pytania 6.

5. Dlaczego Państwo uważacie, że aktualne rozwiązanie powinno nadal obowiązywać? Proszę wskazać 3 najważniejsze powody.

1. Zmiana czasu pozwala ograniczyć zużycie energii
2. Zmiana czasu pozwala na lepsze wykorzystanie naturalnego światła, np. dłuższe przebywanie na świeżym powietrzu
3. Zmiana czasu jest korzystna dla zdrowia, przekłada się na lepsze samopoczucie
4. Zmiana czasu lepiej pasuje do organizacji dnia pracy (godzin otwarcia sklepów, szkół, zakładów pracy, urzędów itp.)
5. Zmiana czasu umożliwia lepszą organizację czasu wolnego
6. Zmiana czasu przekłada się na większe bezpieczeństwo w ruchu drogowym (mniej wypadków)
7. Zmiana czasu przekłada się na ograniczenie przestępczości (kradzieży, rozbojów)
8. Wszyscy się już przyzwyczaili do takiego rozwiązania
9. Inne, jakie?

6. Jakie znaczenie ma dla Państwa przyjęcie rozwiązania, które Państwo wskazaliście?

1. W ogóle nie ma to znaczenia (jest to Państwu obojętne)
2. Ma to niewielkie znaczenie
3. Ma to umiarkowane znaczenie
4. Ma to duże znaczenie
5. Ma to kluczowe znaczenie

Metryczka:**7. Proszę zaznaczyć swoją płeć:**

1. Kobieta
2. Mężczyzna
3. Inna

8. Proszę podać swój rok urodzenia:

--	--	--	--

9. Jaki jest Państwa aktualny status na rynku pracy? Czy jesteście Państwo:

1. Osobą zatrudnioną w pełnym wymiarze czasu pracy
2. Osobą zatrudnioną w niepełnym wymiarze czasu pracy
3. Osobą prowadzącą własną działalność gospodarczą
4. Osobą prowadzącą gospodarstwo rolne
5. Osobą uczącą się/studiującą w trybie stacjonarnym – pytanie 12
6. Osobą bezrobotną – pytanie 12
7. Osobą posiadającą rentę z tytułu niezdolności do pracy – pytanie 12
8. Osobą posiadającą emeryturę – pytanie 12
9. Osobą przebywającą na zasiłku macierzyńskim, chorobowym, przedemerytalnym – pytanie 12
10. Osobą w innej sytuacji – pytanie 12

10. Czy pracujecie Państwo:

1. W stałych godzinach pracy, jednakowych każdego dnia
2. W trybie zmianowym
3. W różnych godzinach ustalanych przez pracodawcę niezależnie od Pana/Pani preferencji
4. W różnych godzinach ustalanych według Pana/Pani preferencji

11. Czy macie Państwo dzieci uczęszczające do żłobka, przedszkola lub szkoły?

1. Tak
2. Nie

12. W jakiego typu miejscowości Państwo mieszkacie?

1. Miejscowości do 10 tys. mieszkańców
2. Miejscowości 10001 – 50 tys. mieszkańców
3. Miejscowości 50001 – 100 tys. mieszkańców
4. Miejscowości 100001 – 300 tys. mieszkańców
5. Miejscowości powyżej 300 tys. mieszkańców

Dziękujemy za wypełnienie ankiety.

KWESTIONARIUSZ ANKIETY W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZIELONEGO EXPO W ŁODZI

GŁÓWNY CEL PRZEPROWADZENIA ANKIETY

W marcu 2018 r. Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodniczych we współpracy z Biurem Wystaw Światowych przyznało Łodzi prawo do Expo Horticultural. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie wiedzy i opinii mieszkańców Łodzi na temat organizacji wystawy oraz na temat działań, które powinny objąć mieszkańców w jej ramach.

Najważniejsze pytania, na które organizatorzy chcą otrzymać odpowiedzi, to:

1. Jaki jest poziom wiedzy mieszkańców Łodzi na temat Zielonego Expo?
2. Jak mieszkańcy oceniają lokalizację wystawy i jakie są uzasadnienia tych ocen?
3. W jakim stopniu mieszkańcy są zainteresowani wystawą?
4. Jakimi typami wydarzeń zorganizowanych w ramach wystawy byłiby zainteresowani mieszkańcy?
5. Czy mieszkańcy postrzegają planowaną wystawę w kategoriach korzyści, czy też problemów?

KWESTIONARIUSZ ANKIETY DLA MIESZKAŃCÓW ŁODZI

Szanowni Państwo,

Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodniczych we współpracy z Biurem Wystaw Światowych przyznało Łodzi prawo do organizacji wystawy Zielone Expo (Horticultural Expo). W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie wiedzy i opinii mieszkańców Łodzi na temat organizacji tego przedsięwzięcia oraz na temat wydarzeń, które powinny zostać zaoferowane mieszkańcom w jego ramach. Zwracamy się zatem do Państwa z prośbą o wypełnienie ankiety na ten temat. Ankieta jest anonimowa, zaś Państwa odpowiedzi zostaną opracowane i przedstawione władzom miasta w postaci zbiorczych zestawień.

Państwa opinie są dla nas bardzo ważne i posłużą do przygotowania planu wydarzeń, które zostaną zorganizowane w ramach wystawy. Raport z konsultacji zostanie zamieszczony na stronie Urzędu Miasta.

1. Czy słyszeliście Państwo o tym, że Łódź ma być organizatorem wystawy ogrodniczej Zielone Expo?

1. Tak
2. Nie – pytanie 6

2. Czy wiecie Państwo, w którym roku ma się odbyć wystawa?

1. Tak
2. Nie

3. Czy wiecie Państwo, gdzie ma być zlokalizowana wystawa?

1. Tak
2. Nie

4. Realizacja Expo planowana jest na terenie obejmującym obszar 75 hektarów, rozciągniętym między ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą. Jak Państwo oceniacie zaproponowaną lokalizację wystawy?

1. Bardzo negatywnie
2. Raczej negatywnie
3. Ani negatywnie, ani pozytywnie – pytanie 6
4. Raczej pozytywnie – pytanie 6
5. Bardzo pozytywnie – pytanie 6

5. Dlaczego negatywnie oceniają Państwo proponowaną lokalizację wystawy?

1. Jest to teren w centrum miasta i wystawa będzie zakłócała jego normalne funkcjonowanie
2. Wystawa będzie zakłócała życie okolicznych mieszkańców
3. Są to głównie tereny parków, więc zostaną narażone rośliny i zwierzęta tam zamieszkujące
4. Są to tereny nieposiadające odpowiedniej infrastruktury
5. Koszty przygotowania wystawy na tym obszarze będą za wysokie
6. Inne powody, jakie?

6. W ramach wystawy mają być m.in. zorganizowane różnego rodzaju wydarzenia dla odwiedzających. Jakiego typu wydarzeniami byłiby Państwo zainteresowani w największym stopniu. Proszę wskazać trzy typy wydarzeń, które najbardziej zachęciłyby Państwa do odwiedzenia wystawy.

1. Wykłady, prelekcje
2. Spotkania ze specjalistami, praktykami, podczas których można zadawać dodatkowe pytania
3. Szkolenia dla uczestników
4. Warsztaty, gry dla odwiedzających
5. Konkursy dla odwiedzających
6. Zajęcia sportowe, rekreacyjne
7. Wydarzenia artystyczne – koncerty, przedstawienia teatralne, pokazy filmowe
8. Targi owocowe/warzywne/kwiatowe
9. Kiermasze zdrowej żywności
10. Inne, jakie?

7. Jak Państwo sądzicie, jakie jest prawdopodobieństwo, że odwiedzicie wystawę? Proszę posłużyć się skalą od 1 do 10, gdzie 1 oznacza bardzo niskie, zaś 10 bardzo wysokie prawdopodobieństwo odwiedzenia wystawy.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

8. Jak Państwo sądzicie, czy organizacja wystawy przyniesie Łodzi i łodzianom korzyści, czy też stworzy problemy?

1. Wyłącznie korzyści
2. Więcej korzyści niż problemów
3. Korzyści i problemy w podobnej skali
4. Więcej problemów niż korzyści
5. Wyłącznie problemy

9. Proszę zaznaczyć swoją płeć:

1. Kobieta
2. Mężczyzna
3. Inna

10. Proszę podać swój rok urodzenia:

--	--	--	--

11. W której dzielnicy Państwo mieszkacie?

1. Bałuty
2. Górna
3. Polesie
4. Śródmieście
5. Widzew

Dziękujemy za wypełnienie ankiety.

Wywiad kwestionariuszowy

KWESTIONARIUSZ WYWIADU W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZMIANY CZASU

GŁÓWNY CEL PRZEPROWADZENIA WYWIADU

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji publicznych we wszystkich krajach członkowskich UE, m.in. za pomocą badań ankietowych. W ramach procesu konsultacji zaplanowano zebranie opinii od losowo dobranych obywateli, tworząc próby reprezentatywne dla poszczególnych społeczeństw.

Najważniejsze pytania, na które organizatorzy chcą otrzymać odpowiedzi, to:

1. Co badani sądzą na temat dwukrotnej zmiany czasu w ciągu roku kalendarzowego? Jakiej widzą wady i zalety takiego rozwiązania?
2. Czy zasada dwukrotnej zmiany czasu w ciągu roku kalendarzowego powinna zostać utrzymana, czy też zniesiona?
3. Jeśli przestanie obowiązywać zasada zmiany czasu, to który czas powinien zostać wprowadzony na terenie UE i Polski: czas letni, czy czas zimowy?
4. Jakiej wady i zalety każdego z rozwiązań dostrzegają przedstawiciele różnych grup społecznych?
5. Jakiej znaczenie ma dla nich wprowadzenie rozwiązania zgodnego z ich preferencjami?

KWESTIONARIUSZ WYWIADU DLA OBYWATELI POLSKI

Szanowni Państwo,

w wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w trakcie każdego roku zmieniany jest czas. Członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami niektórych państw członkowskich Komisja Europejska zdecydowała się zbadać, jak funkcjonują obowiązujące rozwiązania, i ocenić, czy należy je zmienić. Zwracamy się zatem do Państwa z prośbą o udzielenie odpowiedzi na pytania na temat regulacji dotyczących czasu obowiązującego w krajach UE. Rozmowa potrwa nie więcej niż 30 minut. Państwa opinie są dla nas bardzo ważne i posłużą do wypracowania rekomendacji dla Komisji Europejskiej. Raport opracowany na podstawie rozmów z obywatelami Polski zostanie udostępniony na stronach KE.

1. Jak Państwo oceniacie aktualnie obowiązującą w krajach UE zasadę zmiany czasu z zimowego na letni w ostatnią niedzielę marca i z letniego z powrotem na zimowy w ostatnią niedzielę października? Czy widzą Państwo jakieś zalety takiego rozwiązania?

1. Tak
2. Nie – pytanie 3

2. Jakie zalety takiego rozwiązania Państwo widzą?

1. Pozwala ograniczyć zużycie energii
2. Pozwala na lepsze wykorzystanie naturalnego światła, np. dłuższe przebywanie na świeżym powietrzu
3. Jest korzystny dla zdrowia, przekłada się na lepsze samopoczucie
4. Lepiej pasuje do organizacji dnia pracy (godzin otwarcia sklepów, szkół, urzędów itp.)
5. Umożliwia lepszą organizację czasu wolnego
6. Przekłada się na większe bezpieczeństwo w ruchu drogowym (mniej wypadków)
7. Przekłada się na ograniczenie przestępczości (kradzieży, rozbojów)
8. Wszyscy się już przyzwyczaili do takiego rozwiązania
9. Inne, jakie?

3. A czy dostrzegacie Państwo jakieś wady tego rozwiązania?

1. Tak
2. Nie – pytanie 5

4. Jakie wady tego rozwiązania Państwo widzą?

1. Dwa razy w roku konieczność zmiany rytmu dnia
2. Dwa razy w roku konieczność przestawiania godzin w rozmaitych urządzeniach (np. zegarach, systemach informatycznych)
3. Utrudnienia komunikacyjne w dniach zmiany (godzinnych postojów lub opóźnień)
4. Wysokie koszty związane z koniecznością wprowadzania zmian w systemach informatycznych, transporcie
5. Inne, jakie?.....

5. Gdybyście Państwo mieli zdecydować, czy obecne rozwiązanie powinno zostać utrzymane, czy też zmienione, to jaką decyzję byście Państwo podjęli?

1. Powinno nadal obowiązywać – pytanie 13
2. Powinno zostać zmienione
3. Nie mam zdania na ten temat – pytanie 7

6. Jaka zmiana powinna zostać wprowadzona?

1. Przez cały rok powinien obowiązywać czas letni – więcej ciemnych poranków (od jesieni do wiosny), ale dłuższe popołudnia z naturalnym światłem przez cały rok
2. Przez cały rok powinien obowiązywać czas zimowy – jaśniejsze poranki przez cały rok, ale krótsze popołudnia z naturalnym światłem (od wiosny do jesieni) – pytanie 10

7. Dlaczego Państwo uważacie, że należy na stałe wprowadzić czas letni – więcej ciemnych poranków (od jesieni do wiosny), ale dłuższe popołudnia z naturalnym światłem przez cały rok?

UWAGA: należy zadać badanemu pytanie bez odczytywania odpowiedzi. Jeśli jego odpowiedź pokrywa się z którąś z wyróżnionych kategorii, to zaznaczyć właściwą. Jeśli nie, to zapisać wypowiedź badanego w dosłownym brzmieniu.

.....

.....

.....

1. Pozwala ograniczyć zużycie energii
2. Pozwala na lepsze wykorzystanie naturalnego światła, np. dłuższe przebywanie na świeżym powietrzu
3. Jest korzystny dla zdrowia, przekłada się na lepsze samopoczucie
4. Lepiej pasuje do organizacji dnia pracy (godzin otwarcia sklepów, szkół, urzędów itp.)
5. Umożliwia lepszą organizację czasu wolnego
6. Przekłada się na większe bezpieczeństwo w ruchu drogowym (mniej wypadków)
7. Przekłada się na ograniczenie przestępczości (kradzieży, rozbojów)
8. Pozwala uniknąć konieczności przestawiania godzin w rozmaitych urządzeniach (np. zegarach)
9. Pozwala uniknąć utrudnień komunikacyjnych w dniach zmiany (godzinnych postojów lub opóźnień)
10. Pozwala uniknąć utrudnień związanych z koniecznością zmiany rytmu dnia (szczególnie w sytuacjach, gdy regularność jest istotna, np. w przypadku osób chorych, starszych, zwierząt domowych)
11. Inne, jakie?

8. A czy widzicie Państwo jakieś wady takiego rozwiązania?

1. Tak
2. Nie – pytanie 13

9. Jakie wady stałego czasu letniego Państwo dostrzegają?

.....

– po udzieleniu odpowiedzi pytanie 13

10. Dlaczego Państwo uważacie, że należy na stałe wprowadzić czas zimowy – jaśniejsze poranki przez cały rok, ale krótsze popołudnia z naturalnym światłem (od wiosny do jesieni)?

UWAGA: należy zadać badanemu pytanie bez odczytywania odpowiedzi. Jeśli jego odpowiedź pokrywa się z którąś z wyróżnionych kategorii, to zaznaczyć właściwą. Jeśli nie, to zapisać wypowiedź badanego w dosłownym brzmieniu.

.....

1. Pozwala ograniczyć zużycie energii
2. Pozwala na lepsze wykorzystanie naturalnego światła, np. dłuższe przebywanie na świeżym powietrzu
3. Jest korzystny dla zdrowia, przekłada się na lepsze samopoczucie
4. Lepiej pasuje do organizacji dnia pracy (godzin otwarcia sklepów, szkół, urzędów itp.)
5. Umożliwia lepszą organizację czasu wolnego
6. Przekłada się na większe bezpieczeństwo w ruchu drogowym (mniej wypadków)
7. Przekłada się na ograniczenie przestępczości (kradzieży, rozbojów)
8. Pozwala uniknąć konieczności przestawiania godzin w rozmaitych urządzeniach (np. zegarach)
9. Pozwala uniknąć utrudnień komunikacyjnych w dniach zmiany (godzinnych postojów lub opóźnień)
10. Pozwala uniknąć utrudnień związanych z koniecznością zmiany rytmu dnia (szczególnie w sytuacjach, gdy regularność jest istotna, np. w przypadku osób chorych, starszych, zwierząt domowych)
11. Inne, jakie?.....

11. A czy widzicie Państwo jakieś wady takiego rozwiązania?

1. Tak
2. Nie – pytanie 13

12. Jakie wady stałego czasu zimowego Państwo dostrzegacie?

.....
 – po udzieleniu odpowiedzi pytanie 13

13. Jakie znaczenie ma dla Państwa przyjęcie rozwiązania, które Państwo wskazaliście?

1. W ogóle nie ma to znaczenia (jest to Państwu obojętne) – pytanie 15
2. Ma to niewielkie znaczenie – pytanie 15
3. Ma to umiarkowane znaczenie – pytanie 15
4. Ma to duże znaczenie
5. Ma to kluczowe znaczenie

14. Dlaczego przyjęcie rozwiązania, które Państwo wskazaliście, ma dla Państwa tak duże znaczenie?

.....

Na zakończenie chciał(a)bym zadać kilka pytań o Państwa aktualną sytuację. Posłużą nam one do sprawdzenia, czy istnieją różnice między odpowiedziami osób różnej płci, w różnym wieku, aktywnych i nieaktywnych zawodowo.

15. Proszę wskazać swoją płęć:

1. Kobieta
2. Męczyzna
3. Inna

16. Proszę podać swój rok urodzenia:

--	--	--	--

17. Jaki jest Państwa aktualny status na rynku pracy? Czy jesteście Państwo:

1. Osobą zatrudnioną w pełnym wymiarze czasu pracy
2. Osobą zatrudnioną w niepełnym wymiarze czasu pracy
3. Osobą prowadzącą własną działalność gospodarczą
4. Osobą prowadzącą gospodarstwo rolne – pytanie 19
5. Osobą uczącą się/studiującą w trybie stacjonarnym – pytanie 19
6. Osobą bezrobotną – pytanie 19
7. Osobą posiadającą rentę z tytułu niezdolności do pracy – pytanie 19
8. Osobą posiadającą emeryturę – pytanie 19
9. Osobą przebywającą na zasiłku macierzyńskim, chorobowym, przedemerytalnym – pytanie 19
10. Osobą w innej sytuacji, jakiej? – pytanie 19

18. Czy pracujecie Państwo:

1. W stałych godzinach pracy, jednakowych każdego dnia
2. W trybie zmianowym
3. W różnych godzinach ustalanych przez pracodawcę niezależnie od Pana/Pani preferencji
4. W różnych godzinach ustalanych według Pana/Pani preferencji

19. Czy macie Państwo dzieci uczęszczające do żłobka, przedszkola lub szkoły?

1. Tak
2. Nie

20. W jakiego typu miejscowości Państwo mieszkać?

1. Miejscowości do 10 tys. mieszkańców
2. Miejscowości 10001 – 50 tys. mieszkańców
3. Miejscowości 50001 – 100 tys. mieszkańców
4. Miejscowości 100001 – 300 tys. mieszkańców
5. Miejscowości powyżej 300 tys. mieszkańców

Bardzo dziękujemy za poświęcony czas i udzielone informacje.

KWESTIONARIUSZ WYWIADU W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZIELONEGO EXPO W ŁODZI

GŁÓWNY CEL PRZEPROWADZENIA WYWIADU

W marcu 2018 r. Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodniczych we współpracy z Biurem Wystaw Światowych przyznało Łodzi prawo do Expo Horticultural. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie na reprezentatywnej próbie mieszkańców miasta konsultacji społecznych, które mają na celu poznanie wiedzy i opinii mieszkańców Łodzi na temat organizacji wystawy, jej lokalizacji oraz na temat działań, które powinny objąć mieszkańców w jej ramach.

Najważniejsze pytania, na które organizatorzy chcą otrzymać odpowiedzi, to:

1. Jaki jest poziom wiedzy mieszkańców Łodzi na temat Zielonego Expo?
2. Jak mieszkańcy oceniają lokalizację wystawy i jakie są uzasadnienia tych ocen?
3. W jakim stopniu mieszkańcy są zainteresowani wystawą?
4. Jakimi wydarzeniami w ramach wystawy mieszkańcy byłiby zainteresowani, zarówno jeśli chodzi o ich formę, jak i tematykę?
5. Jakie korzyści i problemy związane z organizacją wystawy dostrzegają mieszkańcy? Jakie widzą sposoby zaradzenia ewentualnym problemom?

MATERIAŁY POMOCNICZE DO REALIZACJI WYWIADU:

- » Mapa planowanej lokalizacji wystawy
- » Karty respondenta do pytań, zawierające listy możliwych odpowiedzi

KWESTIONARIUSZ WYWIADU DLA MIESZKAŃCÓW ŁODZI

Szanowni Państwo,

Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodniczych we współpracy z Biurem Wystaw Światowych przyznało Łodzi prawo do organizacji wystawy Zielone Expo (Horticultural Expo). W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie wiedzy i opinii mieszkańców Łodzi na temat organizacji tego przedsięwzięcia oraz na temat wydarzeń, które powinny zostać zaoferowane mieszkańcom w jego ramach. Zwracamy się zatem do Państwa z prośbą o udzielenie odpowiedzi na kilka pytań dotyczących tego tematu. Rozmowa potrwa około 25 minut, a uzyskane od Państwa informacje posłużą do przygotowania planu wydarzeń, które zostaną zorganizowane w ramach wystawy. Raport z konsultacji zostanie zamieszczony na stronie Urzędu Miasta.

1. Czy słyszeliście Państwo o tym, że Łódź ma być organizatorem wystawy ogrodniczej Zielone Expo?

1. Tak
2. Nie – pytanie 4

2. Czy wiecie Państwo, w którym roku ma się odbyć wystawa?

1. Tak
2. Nie

3. Czy wiecie Państwo, gdzie ma być zlokalizowana wystawa?

1. Tak
2. Nie

4. Expo ma się odbyć w 2029 r. i planowane jest na terenie obejmującym obszar 75 hektarów, rozciągniętym między ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą.

UWAGA: NALEŻY POKAZAĆ BADANEMU MAPĘ Z ZAZNACZONĄ LOKALIZACJĄ WYSTAWY.

Jak Państwo oceniacie zaproponowaną lokalizację wystawy?

1. Bardzo negatywnie
2. Raczej negatywnie
3. Ani negatywnie, ani pozytywnie – pytanie 6
4. Raczej pozytywnie – pytanie 6
5. Bardzo pozytywnie – pytanie 6

5. Dlaczego negatywnie oceniają Państwo proponowaną lokalizację wystawy?

1. Jest to teren w centrum miasta i wystawa będzie zakłócała jego normalne funkcjonowanie
2. Wystawa będzie zakłócała życie okolicznych mieszkańców
3. Są to głównie tereny parków, więc zostaną narażone rośliny i zwierzęta tam zamieszkujące
4. Są to tereny nieposiadające odpowiedniej infrastruktury
5. Koszty przygotowania wystawy na tym obszarze będą za wysokie
6. Z innego powodu. Proszę powiedzieć, z jakiego?

6. W ramach wystawy mają być m.in. zorganizowane różnego rodzaju wydarzenia dla odwiedzających. Jakiego typu wydarzeniami byłiby Państwo zainteresowani w największym stopniu? Proszę wskazać trzy typy wydarzeń, które najbardziej zachęciłyby Państwa do odwiedzenia wystawy.

1. Wykłady, prelekcje
2. Spotkania ze specjalistami, praktykami, podczas których można zadawać dodatkowe pytania
3. Szkolenia dla uczestników
4. Warsztaty, gry dla odwiedzających
5. Konkursy dla odwiedzających
6. Zajęcia sportowe, rekreacyjne
7. Wydarzenia artystyczne – koncerty, przedstawienia teatralne, pokazy filmowe
8. Targi owocowe/warzywne/kwiatowe
9. Kiermasze zdrowej żywności
10. Inne, jakie?

7. Wystawa odbywać się będzie pod hasłem Miasto Natury i dotyczyć będzie zieleni miejskiej, ekologii, ochrony środowiska, ogrodnictwa, rolnictwa, zdrowego stylu życia. Jaka tematyka wydarzeń interesowałaby Państwa najbardziej?

1. Zmiany klimatu
2. Gospodarowanie odpadami
3. Zanieczyszczenia powietrza i sposoby oczyszczania powietrza
4. Gospodarowanie wodą w mieście
5. Możliwość wykorzystania nowych technologii na rzecz ochrony środowiska
6. Aktywność fizyczna – sport, rekreacja
7. Zdrowe odżywianie
8. Rośliny, ich uprawa, właściwości
9. Inne, jakie?

8. Jak Państwo oceniacie, jakie jest prawdopodobieństwo, że odwiedziecie wystawę? Proszę posłużyć się skalą od 1 do 10, gdzie 1 oznacza bardzo niskie, a 10 bardzo wysokie prawdopodobieństwo odwiedzenia wystawy.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

UWAGA: JEŚLI OSOBA BADANA UDZIELI ODPOWIEDZI 1-3, NALEŻY ZADAĆ PYTANIE 9. W PRZYPADKU INNYCH ODPOWIEDZI NALEŻY PRZEJŚĆ DO PYTANIA 10.

9. Dlaczego oceniacie Państwo prawdopodobieństwo odwiedzenia wystawy jako niskie?

.....

10. Jak Państwo sądzicie, czy wystawa przyniesie łodzi i łodzianom jakieś korzyści?

1. Tak
2. Nie – pytanie 11

11. Jakie korzyści organizacja wystawy przyniesie Łodzi i łodzianom?

*UWAGA: NALEŻY NAJPIERW ZADAĆ OSOBIE BADANEJ SAMO PYTANIE I ZACZEKAĆ NA JEJ ODPOWIEDŹ, A PO JEJ ZAPISANIU POKAZAĆ JEJ KARTĘ RESPONDENTA Z WYMIE-
NIONYMI ODPOWIEDZIAMI I DOPYTAĆ O INNE KORZYŚCI.*

.....

1. Promocja miasta, większa rozpoznawalność
2. Wzrost atrakcyjności miasta pod względem turystycznym
3. Wzrost atrakcyjności miasta jako miejsca zamieszkania
4. Wzrost atrakcyjności miasta dla inwestorów biznesowych
5. Promocja łódzkich firm
6. Nawiązanie relacji z innymi miastami na gruncie biznesowym, naukowym i społecznym
7. Zwiększenie liczby rozwiązań proekologicznych w mieście
8. Rewitalizacja terenów, na których odbędzie się wystawa, i utworzenie tam nowych terenów rekreacyjnych
9. Poprawa funkcjonalności miejsc publicznych
10. Poprawa funkcjonowania komunikacji miejskiej
11. Poprawa jakości życia mieszkańców
12. Promocja zdrowego stylu życia i proekologicznych rozwiązań w życiu codziennym
13. Poszerzenie oferty kulturalnej
14. Poszerzenie oferty zajęć sportowych i rekreacyjnych
15. Wzrost zaangażowania mieszkańców w sprawy miasta
16. Inne korzyści, jakie?

12. A czy, według Państwa, organizacja wystawy ma jakieś wady, stworzy łodzianom jakieś problemy?

1. Tak
2. Nie – pytanie 14

13. Jakie według Państwa największe problemy dla Łódzian mogą się wiązać z organizacją Expo?

UWAGA: NALEŻY NAJPIERW ZADAĆ BADANEMU SAMO PYTANIE I ZACZEKAĆ NA JEGO ODPOWIEDŹ, A PO JEJ ZAPISANIU POKAZAĆ MU KARTĘ RESPONDENTA Z WYMIENIONYMI ODPOWIEDZIAMI I DOPYTAĆ O INNE PROBLEMY.

.....

1. Zwiększony ruch pieszy i kołowy w mieście w czasie trwania wystawy
2. Utrudnienia w dostępie do komunikacji zbiorowej
3. Zakłócenia spokoju/komfortu życia osób zamieszkujących na terenach sąsiadujących z wystawą
4. Zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców terenów sąsiadujących z wystawą (wzrost liczby wypadków komunikacyjnych, drobnej przestępczości)
5. Zniszczenia roślinności (np. wycinki drzew) na obszarze wystawy
6. Zakłócenie funkcjonowania zwierząt zamieszkujących parki, które obejmuje teren wystawy
7. Zagrożenie zniszczenia chronionych gatunków roślin i zwierząt występujących na terenie wystawy
8. Koszty, które poniesie miasto w związku z organizacją wystawy
9. Koszty utrzymania terenów zielonych i obiektów utworzonych na potrzeby wystawy
10. Inne, jakie?

14. Jakie kroki, według Państwa, należałoby podjąć, aby uniknąć wskazanych przez Państwa problemów lub je zminimalizować?

.....

15. Proszę podać swoją płeć:

1. Kobieta
2. Mężczyzna
3. Inna

16. Proszę podać swój rok urodzenia:

--	--	--	--

17. W której dzielnicy Pan/Pani mieszka?

1. Bałuty
2. Górna
3. Polesie
4. Śródmieście
5. Widzew

Bardzo dziękujemy za poświęcony czas i udzielone informacje.

Wywiad swobodny nieustrukturalizowany

DYSPOZYCJE DO WYWIADU SWOBODNEGO W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZMIANY CZASU

GŁÓWNY CEL WYWIADU SWOBODNEGO

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji publicznych we wszystkich krajach członkowskich UE, m.in. za pomocą wywiadów swobodnych realizowanych w celowo dobranych grupach obywateli. W ramach procesu konsultacji zaplanowano zebranie opinii od przedstawicieli branż, które najmocniej doświadczają skutków zmiany czasu – operatorów systemów informatycznych i firm transportowych, a także od osób, które, ze względu na swój stan zdrowia, muszą prowadzić regularny tryb życia. Założono realizację minimum 5 wywiadów z przedstawicielami każdej z wyróżnionych grup.

Podstawowymi celami zastosowania wywiadów swobodnych w tych konsultacjach było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

- » Czy zasada dwukrotnej zmiany czasu w ciągu roku kalendarzowego powinna zostać utrzymana, czy też zniesiona?
- » Jeśli zasada ta przestanie obowiązywać, to który czas powinien zostać wprowadzony na terenie UE: czas letni, czy czas zimowy?
- » Jakie są wady i zalety każdego z rozwiązań z perspektywy badanych grup?
- » Jakie są rzeczywiste koszty każdego rozwiązania i w jaki sposób można byłoby je zmniejszyć?
- » Jakie znaczenie ma dla badanych grup wprowadzenie rozwiązania zgodnego z ich preferencjami?

DYSPOZYCJE DO WYWIADU SWOBODNEGO

1. Przedstawienie się prowadzącego. Prezentacja głównego celu badań (wraz z ogólną charakterystyką całych konsultacji społecznych na temat zmiany czasu), zachęta do udziału w konsultacjach, wyjaśnienie kryteriów doboru osób do udziału w konsultacjach, prośba o zgodę na nagrywanie rozmowy.

Przykład:

*Szanowni Państwo,
we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w trakcie każdego roku zmieniany jest czas. Członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami niektórych państw członkowskich Komisja Europejska zdecydowała się zbadać, jak funkcjonują obowiązujące rozwiązania, i ocenić, czy należy je zmienić. W związku z tym zwracamy się do Państwa z prośbą o wzięcie udziału w rozmowie na temat regulacji dotyczących czasu obowiązującego w krajach UE. Zwracamy się do Państwa jako osób, które w największym stopniu doświadczają negatywnych skutków aktualnego rozwiązania. Państwa opinie są dla nas bardzo ważne i posłużą do wypracowania rekomendacji dla Komisji Europejskiej. Raport opracowany na podstawie rozmów z obywatelami Polski zostanie udostępniony na stronach KE. Czy zgodzą się Państwo na nagranie rozmowy? Rejestracja umożliwi dokładniejsze opracowanie informacji, które zechcecie mi Państwo przekazać. Oczywiście nie zostaną one ujawnione nikomu nieupoważnionemu.*

2. Przeprowadzenie rozmowy, w ramach której należy ustalić:

- Czym dokładnie zajmuje się i jaki tryb życia prowadzi badana osoba (sytuacja zawodowa, rodzinna, mieszkaniowa, standardowy rozkład dnia, ewentualne choroby).
- Jakich skutków zmiany czasu doświadczają badane osoby, ich firmy, branże.
- W jakich innych grupach społecznych i obszarach życia widoczne są według badanych skutki zmiany czasu.
- W jaki sposób badane osoby, ich firmy, branże, starają się niwelować negatywne skutki zmiany czasu; jakie działania, środki muszą w tym celu podjąć.
- Czy zdaniem badanych osób należy utrzymać zmianę czasu, czy też pozostać przy czasie letnim lub zimowym.
- Które rozwiązanie jest według badanych najlepsze i dlaczego.
- Dlaczego należy podjąć decyzję o zmianie lub pozostaniu przy dotychczasowych rozwiązaniach.
- Jakie zalety i wady preferowanego rozwiązania dostrzegają badane osoby; w jakich obszarach życia mogłyby zająć pozytywne, a w jakich negatywne zmiany.
- Jakiej widzą zalety i wady pozostałych rozwiązań.
- Kto i dlaczego najwięcej by na nich stracił i kto najwięcej by zyskał.
- W jaki sposób i w jakich obszarach zmieniłby się sposób funkcjonowania badanych osób, ich firm, branż, gdyby zostały przyjęte poszczególne rozwiązania (tj. stały czas letni lub stały czas zimowy).

3. Podziękowanie badanej osobie po uzyskaniu wszystkich informacji. Wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości.

DYSPOZYCJE DO WYWIADU SWOBODNEGO W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZIEŁONEGO EXPO W ŁODZI

GLÓWNY CEL WYWIADU SWOBODNEGO

W marcu 2018 r. Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodniczych we współpracy z Biurem Wystaw Światowych przyznało Łodzi prawo do Expo Horticultural. W związku z tym władze miasta rozpoczęły już przygotowania do tego wydarzenia. Wyznaczono obszar, na którym zostanie zorganizowana wystawa i odbędą się towarzyszące jej wydarzenia. Teren Expo będzie zawierał się pomiędzy ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą, a więc w jego obrysie znalazły się trzy duże kompleksy zieleni: Park 3 Maja i Park Baden-Powella oraz Zieleniec przy ul. Konstytucyjnej. Wobec tego władze miasta postawiły zorganizować konsultacje społeczne, których jednym z elementów jest seria wywiadów swobodnych z osobami zamieszkującymi w sąsiedztwie wyznaczonego obszaru i korzystającymi z terenów zielonych, które się tam znajdują.

Założono realizację 20 wywiadów, zaś uczestników zamierzano dobrać tak, aby znalazły się wśród nich osoby zamieszkujące w okolicy każdego z trzech kompleksów zieleni, osoby w różnym wieku, osoby zmotoryzowane i korzystające z komunikacji miejskiej, osoby posiadające dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym.

Podstawowymi celami zastosowania wywiadów swobodnych w tych konsultacjach było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

- » Jak mieszkańcy terenów, w sąsiedztwie których ma zostać zorganizowane Expo, oceniają lokalizację wystawy i jakie są uzasadnienia tych ocen?
- » Jakie korzyści i problemy związane z organizacją wystawy dostrzegają mieszkańcy? Jakie widzą sposoby zaradzenia ewentualnym problemom?
- » Jaki jest poziom wiedzy mieszkańców Łodzi na temat Zielonego Expo?
- » W jakim stopniu mieszkańcy są zainteresowani wystawą?

DYSPOZYCJE DO WYWIADU SWOBODNEGO

1. Przedstawienie się prowadzącego. Prezentacja głównego celu wywiadów (wraz z ogólną charakterystyką całych konsultacji społecznych na temat Zielonego Expo), zachęta do udziału w konsultacjach, wyjaśnienie kryteriów doboru osób do udziału w konsultacjach, prośba o zgodę na nagrywanie rozmowy.

Przykład:

Szanowni Państwo,

Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodniczych we współpracy z Biurem Wystaw Światowych przyznało Łodzi prawo do organizacji wystawy Zielone Expo (Horticultural Expo). Wyznaczono obszar, na którym zostanie przygotowana wystawa

i odbędą się towarzyszące jej wydarzenia. Teren Expo będzie zawierał się pomiędzy ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie opinii mieszkańców Łodzi na temat organizacji tego przedsięwzięcia. Zwracamy się zatem do Państwa jako osób, które będą w stanie najlepiej ocenić zalety i wady proponowanej lokalizacji, ze względu na zamieszkiwanie w jej sąsiedztwie. Państwa opinie są dla nas bardzo ważne i posłużą do wypracowania ostatecznego kształtu wystawy. Czy zgodzą się Państwo na nagranie rozmowy? Rejestracja umożliwi dokładniejsze opracowanie informacji, które zechcecie mi Państwo przekazać. Oczywiście nie zostaną one ujawnione nikomu nieupoważnionemu. Raport z konsultacji zostanie zamieszczony na stronie Urzędu Miasta.

2. Przeprowadzenie rozmowy, w ramach której należy ustalić:

- Czym się zajmuje i jaki tryb życia prowadzi badana osoba (sytuacja zawodowa, rodzinna, standardowy rozkład dnia).
- Gdzie zamieszkuje badana osoba – w jakiej odległości od terenu przyszłego Expo.
- Czy i w jaki sposób korzysta z tego terenu.
- Jak ocenia jego zagospodarowanie, jakie widzi w nim wady i zalety.
- Czy i jakie zmiany powinny zostać tam przeprowadzone.
- Co badana osoba wie na temat Zielonego Expo.
- Jakie zmiany powinny zostać wprowadzone na terenie, na którym ma być Expo.
- Jakie są możliwości zagospodarowania i funkcjonowania tego terenu po zakończeniu Expo – czy i co powinno tam powstać „na stałe”.
- Jakie korzyści dla osób zamieszkujących w najbliższej okolicy wystawy mogą wiązać się z Expo.
- Jakie problemy może dla nich generować organizacja tego wydarzenia – kto może najbardziej skorzystać na tym wydarzeniu, a dla kogo może być ono niekorzystne.
- Jakie badana osoba ma oczekiwania i obawy wobec tego wydarzenia, z czego one wynikają, jakie działania należałoby podjąć w celu spełnienia oczekiwań i zminimalizowania obaw.
- Jakie znaczenie według badanej osoby może mieć Expo dla całego miasta i jego mieszkańców (jakie dostrzega korzyści i zagrożenia – z czego one wynikają).
- W jakim stopniu badana osoba jest zainteresowana wystawą i towarzyszącymi jej wydarzeniami. W czym chciałaby ewentualnie uczestniczyć, co jej zdaniem powinno zostać zorganizowane w ramach wystawy.
- Z jakich wydarzeń byłaby niezadowolona, jakie wydarzenia mogłyby jej przeszkadzać i dlaczego.

3. Podziękowanie badanej osobie po uzyskaniu wszystkich informacji. Wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości.

Przykłady narzędzi pozyskiwania informacji do technik opartych na gromadzeniu szeregu opinii indywidualnych powstałych w ramach interakcji w trakcie procesu konsultacyjnego

Spacerы badawcze

SCENARIUSZ SPACERU BADAWCZEGO W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZMIANY CZASU

GŁÓWNY CEL SPACERU BADAWCZEGO

Mieszkańcy UE mogli wypowiedzieć się na temat utrzymania lub zniesienia zmiany czasu, która odbywa się dwa razy do roku, w ramach zorganizowanych konsultacji społecznych. Dzięki zastosowaniu w tych konsultacjach innych technik uzyskano opinię, że jeśli zaprzestanie się zmiany czasu, to wiele popołudniowych aktywności będzie się odbywało już po zapadnięciu mroku, co może powodować pewien dyskomfort, a u niektórych osób nawet obawę o własne bezpieczeństwo. Między innymi rodzice podnosili kwestię powrotu dzieci ze szkoły po ciemku (szczególnie dotyczy to tzw. popołudniowej zmiany). Z tego powodu postanowiono w kilku miastach Polski zorganizować spacerы badawcze, w trakcie których prześledzono najpopularniejsze drogi powrotu ze szkoły do domu, ze wskazaniem miejsc niebezpiecznych. Podstawowym celem zastosowania spacerów badawczych w tych konsultacjach było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania:

- » Jak wyglądają najczęstsze drogi powrotu dzieci ze szkoły?
- » Jakie fragmenty tych dróg są niebezpieczne? Z jakiego powodu?
- » Co należałoby zrobić, aby poprawić bezpieczeństwo dzieci?

Konsultacje objęły rodziców uczniów wybranej szkoły, ale w samym spacerze mogli wziąć udział zarówno rodzice, jak i ich dzieci.

OGÓLNY SCENARIUSZ SPACERU BADAWCZEGO

Spacer badawczy będzie przebiegał w następujących ramach czasowych*:

18:00–18:15	Rozpoczęcie spotkania i podział grupy na trzy podgrupy, z których każda pójdzie inną trasą. Przedstawienie zasad spaceru
18:15–19:15	Przejsie trasy spaceru
19:15–19:30	Krótkie podsumowanie i zakończenie spaceru badawczego

* Organizatorzy spaceru powinni go zorganizować po zmroku, tak aby odtworzyć warunki najbardziej zbliżone do rzeczywistych, tych, w których następują powroty dzieci ze szkoły.

MATERIAŁY I ŚRODKI POTRZEBNE DO PRZEPROWADZENIA SPACERU

- » Wybór szkoły i wyznaczenie trzech różnych tras powrotu ze szkoły do domu.
- » Przygotowanie map z trasami i zaznaczonymi ewentualnymi punktami, w których dzieci mogą nie czuć się bezpiecznie.
- » Przygotowanie formularzy służących do zapisywania uwag osób biorących udział w spacerze.
- » Przygotowanie podkładek, które ułatwią sporządzanie notatek w trakcie spacerów.
- » Przygotowanie kolorowych flamastrów, którymi będzie można zaznaczać niebezpieczne miejsca wskazane przez osoby uczestniczące w spacerze.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ SPACERU BADAWCZEGO W RAMACH KONSULTACJI DOTYCZĄCYCH ZMIANY CZASU

1. Przedstawienie się prowadzących spacer. Prezentacja głównego celu spaceru (wraz z ogólną charakterystyką całych konsultacji społecznych na temat zmiany czasu). Informacja o samym spacerze: ile potrwa, jaka będzie jego trasa, jak podzieleni zostaną uczestnicy (w razie zbyt małej grupy uczestników można zrezygnować z jednej z tras, a w sytuacji gdy osób jest zbyt dużo – tą samą trasą może iść więcej grup, przy czym należy pamiętać o odpowiednim odstępie czasowym).

Dzień dobry, nazywam się....., a to moi współpracownicy:..... Jesteśmy przedstawicielami organizatora dzisiejszego spaceru,..... Jak zapewne Państwo wiedzą, nasze dzisiejsze spotkanie będzie dotyczyło kwestii związanych ze zmianą czasu. W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w ciągu roku zmieniany jest czas. Jednak w związku z wnioskami obywateli, a także niektórych instytucji, Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących reguł dotyczących zmiany czasu i ocenić, czy należy je utrzymać, czy też zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji społecznych we wszystkich krajach członkowskich, m.in. organizując spaceru takie jak ten. Może zdarzyć się tak, że w wyniku wprowadzanych zmian pewne nasze aktywności, które miały dotychczas miejsce w świetle dziennym, będą się odbywały już po zapadnięciu zmroku. Na przykład nasze dzieci – szczególnie te uczące się w szkołach na tzw. drugą zmianę, będą musiały wracać do domu ze szkoły, gdy już jest ciemno. Z tego też powodu w kilku miastach w Polsce wybraliśmy kilka szkół i postanowiliśmy zobaczyć, jak wyglądają trasy powrotu ze szkoły, określając, czy na tych trasach są miejsca, które mogą być niebezpieczne. Będą nas też interesowały Państwa opinie na temat tego, co można zrobić, aby uczynić te miejsca bezpiecznymi.

2. Prezentacja zasad spaceru i podział na grupy.

Przygotowaliśmy trzy różne trasy powrotów dzieci ze szkoły, dlatego też chcielibyśmy, żeby podzielili się Państwo na trzy grupy. Każda z grup będzie znajdowała się pod naszą opieką i podczas spaceru będzie miała do przejścia mniej więcej taką samą drogę. Spacerując, będziemy zatrzymywać się kilkakrotnie i rozmawiać na temat miejsca, w którym nastąpi postój. Wszystkie Państwa odpowiedzi będą zapisywane po to, aby później sporządzić na podstawie tych notatek zbiorczy raport, który będzie dostępny na stronie Jeśli w trakcie spaceru Państwa uwagę zwróci jakiś ważny punkt, którego nie ma na naszej liście, to proszę dać znać osobie prowadzącej spacer. Może nie wszystkie punkty zostały przez nas właściwie zidentyfikowane.

*Spotykamy się mniej więcej za godzinę w punkcie.....
Życzę miłego spaceru.*

3. Każdy prowadzący swoją grupę idzie wyznaczoną trasą – dostosowując tempo do uczestników – i zatrzymuje się w punktach, które ma zaznaczone na mapie (uwaga: osoby prowadzące spacerowiczów powinny wcześniej dokładnie zapoznać się z trasą spaceru). W czasie każdego zaplanowanego postoju powinny paść pytania o to:

- *Jak czują się w tym miejscu uczestnicy spaceru?*
- *Czy uważają, że miejsce to jest bezpieczne dla dzieci wracających po zmroku ze szkoły czy też nie?*
- *Czy można zrobić coś, aby poprawić bezpieczeństwo danego miejsca?*

Wszystkie opinie uczestników spaceru należy zapisać w odpowiednich komórkach tabeli zamieszczonej w formularzu.

Uwaga: za każdym razem prowadzący spacer powinien się upewnić, czy uczestnicy wyrazili wszystkie swoje opinie, czy nie mają jeszcze czegoś do dodania.

4. Po dotarciu do ustalonego punktu przedstawiciel organizatora spotkania pyta o wrażenia ze spaceru. Dziękuje za udział. Jeszcze raz przypomina, w jaki sposób będzie można się zapoznać z raportem z tych konsultacji.

Bardzo dziękuję wszystkim za udział w spacerze. Czy mają Państwo jeszcze jakieś dodatkowe uwagi, spostrzeżenia, którymi chcieliby się Państwo z nami podzielić? Wszystkie Państwa opinie, uwagi, postulaty zostaną umieszczone w raporcie końcowym, który będzie dostępny.....

Załącznik 1. Przykładowy formularz do wpisywania uwag zgłaszanych podczas spaceru badawczego.

Spacer badawczy w (wpisać miejsce)
 Data przeprowadzenia spaceru
 Trasa spaceru
 Liczba uczestników

Punkt na trasie spaceru*	Czy to miejsce jest niebezpieczne? Dlaczego?	Co należałoby zrobić, aby to miejsce przestało być niebezpieczne?	Uwagi dodatkowe

* W tej kolumnie powinno się wpisać wszystkie punkty zaplanowane przez organizatorów spaceru, a także punkty spontanicznie zgłoszone przez osoby uczestniczące w spacerze. Osoba sporządzająca notatki powinna nanieść na mapę miejsca zgłoszone przez uczestników/uczestniczki.

SCENARIUSZ SPACERU BADAWCZEGO W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZIELONEGO EXPO W ŁODZI

GŁÓWNY CEL SPACERU BADAWCZEGO

Łódź będzie organizatorem Zielonego Expo (Horticultural Expo) w 2024 r. i rozpoczęła już przygotowania do tego wydarzenia. Teren Expo będzie zawierał się pomiędzy ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą, a więc w jego obrysie znalazły się trzy duże kompleksy zieleni: Park 3 Maja i Park Baden-Powella oraz Zieleniec przy ul. Konstytucyjnej. W związku z tym władze miasta postawiły zorganizować konsultacje społeczne, a w ich ramach spacer badawczy. Chcąc zapewnić jak najszerszy dostęp do terenów, na których będzie miało miejsce wspomniane wydarzenie, postanowiono sprawdzić, na ile te trzy zielone strefy są dostępne dla osób z niepełnosprawnościami ruchowymi. W tym celu przeprowadzono spacer badawczy dla osób niepełnosprawnych ruchowo, podzielony na trzy części, odpowiadające trzem terenom zielonym. Wszyscy uczestnicy wystartują z tego samego punktu – skrzyżowania ulic Konstytucyjnej i Małachowskiego (przy Hali Sportowej MOSiR). Najważniejsze pytania, na które ma odpowiedzieć ten spacer badawczy, to:

- » Czy te tereny zielone są przyjazne, czy też nieprzyjazne dla osób z niepełnosprawnościami ruchowymi?
- » Co jest największą barierą, a co udogodnieniem dla osób uczestniczących w spacerze?
- » Co należałoby zrobić, aby teren ten był jeszcze lepiej przystosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnościami?

OGÓLNY SCENARIUSZ SPACERU BADAWCZEGO

Spacer badawczy będzie przebiegał w następujących ramach czasowych:

15:00-15:15	Rozpoczęcie spotkania przy Hali Sportowej MOSiR w Parku 3 Maja i podział grupy na trzy podgrupy, z których każda pójdzie inną trasą. Przedstawienie zasad spaceru
15:15-16:15	Przejsie trasy spaceru
16:15-16:30	Krótkie podsumowanie i zakończenie spaceru badawczego

MATERIAŁY I ŚRODKI POTRZEBNE DO PRZEPROWADZENIA SPACERU

- » Wyznaczenie trzech różnych tras spaceru na terenie trzech obszarów zielonych.
- » Przygotowanie map z trasami i zaznaczonymi ewentualnymi punktami, w których uczestnicy mogą mieć kłopoty z poruszaniem się.
- » Przygotowanie formularzy służących do zapisywania uwag osób biorących udział w spacerze.
- » Przygotowanie podkładek, które ułatwią sporządzanie notatek w trakcie spacerów.
- » Przygotowanie kolorowych flamastrów, którymi będzie można zaznaczać niebezpieczne miejsca wskazane przez uczestników spaceru.
- » Zapewnienie osób, które, jeśli zajdzie taka potrzeba, będą w stanie pomóc w trakcie spaceru uczestnikom/uczestniczkom z ograniczeniami ruchowymi.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ SPACERU BADAWCZEGO W RAMACH KONSULTACJI DOTYCZĄCYCH ZIELONEGO EXPO W ŁODZI

1. Przedstawienie się prowadzących spacer. Prezentacja głównego celu spaceru (wraz z ogólną charakterystyką całych konsultacji społecznych na temat Zielonego Expo). Informacja o samym spacerze: ile potrwa, jaka będzie jego trasa, jak podzielone zostaną osoby uczestniczące w spacerze (w razie zbyt małej grupy można zrezygnować z jednej z tras, a w sytuacji gdy osób jest zbyt dużo, tą samą trasą może iść więcej grup, przy czym należy pamiętać o odpowiednim odstępie czasowym).

Dzień dobry, nazywam się....., a to moi współpracownicy:..... Jesteśmy przedstawicielami organizatora dzisiejszego spaceru..... Jak zapewne Państwo wiedzą, nasze spotkanie będzie dotyczyło Zielonego Expo w Łodzi. Łódź będzie organizatorem tej wystawy w 2024 r., a samo wydarzenie będzie odbywało się właśnie tutaj, gdzie się dziś zebraliśmy. Teren Expo zawiera się pomiędzy ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą, a więc w jego obrysie znalazły się trzy duże kompleksy zieleni: Park 3 Maja i Park Baden-Powella oraz Zielonec przy ul. Konstytucyjnej. W związku z tym władze miasta postawiły zorganizować konsultacje społeczne, a w ich ramach spacer

badawczy. Chcąc zapewnić jak najszerszy dostęp do terenów, na których będzie miało miejsce wspomniane wydarzenie, postanowiono sprawdzić, na ile te trzy zielone strefy są dostępne dla osób z niepełnosprawnościami ruchowymi. Będą nas interesowały Państwa opinie na temat tego terenu, wskazanie na elementy, które utrudniają i ułatwiają Państwu poruszanie się po nim, oraz pomysły na dostosowanie tego terenu do Państwa potrzeb ruchowych.

2. Prezentacja zasad spaceru i podział na grupy.

Przygotowaliśmy trzy różne trasy: po Parku 3 Maja, Parku Baden-Powella oraz po Zieleńcu, dlatego też chcielibyśmy, żeby podzielili się Państwo na trzy grupy. Każda z grup będzie znajdowała się pod naszą opieką i w trakcie spaceru będzie miała do przejścia mniej więcej taką samą drogę. Spacerując, będziemy zatrzymywać się kilkakrotnie i rozmawiać na temat miejsca, w którym nastąpi postój. Wszystkie Państwa odpowiedzi będą zapisywane po to, aby później sporządzić na podstawie tych notatek zbiorczy raport, który zostanie udostępniony na stronie Jeśli podczas spaceru Państwa uwagę zwróci jakiś ważny punkt, którego nie ma na naszej liście, to proszę dać znać osobie prowadzącej spacer. Może nie wszystkie punkty zostały przez nas właściwie zidentyfikowane. Będą z nami spacerować wolontariusze, którzy w razie potrzeby pomogą Państwu pokonać trasę.

*Spotykamy się mniej więcej za godzinę w punkcie.....
Życzę miłego spaceru.*

3. Każdy prowadzący swoją grupę idzie wyznaczoną trasą – dostosowując tempo do uczestników – i zatrzymuje się w punktach, które ma zaznaczone na mapie (uwaga: osoby prowadzące spacerowiczów powinny wcześniej dokładnie zapoznać się z trasą spaceru). W każdym zaplanowanym miejscu postoju powinny paść pytania o to:

- *Jak czują się w nim uczestnicy spaceru?*
- *Czy uważają, że miejsce to jest przystosowane do ich potrzeb ruchowych, czy też nie?*
- *Czy można zrobić coś, aby poprawić funkcjonalność danego miejsca?*

4. Wszystkie opinie uczestników spaceru należy zapisać w odpowiednich komórkach tabeli zamieszczonej w formularzu.

Uwaga: za każdym razem prowadzący spacer powinien się upewnić, czy uczestnicy wyrazili wszystkie swoje opinie, czy nie mają jeszcze czegoś do dodania.

5. Po dotarciu na miejsce końcowej zbiórki przedstawiciel organizatora spotkania pyta o wrażenia ze spaceru. Dziękuje za udział. Jeszcze raz przypomina, w jaki sposób będzie można się zapoznać z raportem z tych konsultacji:

Bardzo dziękuję wszystkim za udział w spacerze. Czy mają Państwo jeszcze jakieś dodatkowe uwagi, spostrzeżenia, którymi chcieliby się Państwo z nami podzielić?

Wszystkie Państwa opinie, uwagi, postulaty zostaną umieszczone w raporcie końcowym, który będzie dostępny na.....

Załącznik 1. Przykładowy formularz do wpisywania uwag zgłaszanych podczas spaceru badawczego

Spacer badawczy w (wpisać miejsce)
 Data przeprowadzenia spaceru.....
 Trasa spaceru.....
 Liczba uczestników.....

Punkt na trasie spaceru*	Czy to miejsce jest niebezpieczne? Dlaczego?	Co należałoby zrobić, aby to miejsce przestało być niebezpieczne?	Uwagi dodatkowe

* W tej kolumnie powinno się wpisać wszystkie punkty zaplanowane przez organizatorów spaceru, a także punkty spontanicznie zgłoszone przez uczestników/uczestniczki. Osoba sporządzająca notatki powinna nanieść na mapę miejsca zgłoszone przez uczestników/uczestniczki.

Wysłuchania publiczne

REGULAMIN WYŚLUCHANIA PUBLICZNEGO (WERSJA ONLINE) ODBYWAJĄCEGO SIĘ W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZMIANY CZASU

GŁÓWNY CEL WYŚLUCHANIA PUBLICZNEGO

Na terenie Unii Europejskiej obowiązuje dyrektywa przejścia na czas letni (ostatnia niedziela marca) i powrotu do czasu zimowego (ostatnia niedziela października). Zasady te mają moc prawną od lat 80. XX w. Wobec pojawiających się wątpliwości dotyczących utrzymania tej reguły kraje członkowskie UE postanowiły zorganizować na swoim terenie szeroko zakrojone konsultacje społeczne na ten temat.

Najważniejsze pytania, na które organizatorzy chcą otrzymać odpowiedzi, to:

- » Czy zasada dwukrotnej zmiany czasu w ciągu roku kalendarzowego musi zostać utrzymana, czy też zniesiona?
- » Jeśli zasada ta przestanie obowiązywać, to który czas powinien zostać wprowadzony na terenie UE: czas letni, czy czas zimowy?

Wśród grup społecznych biorących udział w konsultacjach znaleźli się również członkowie organizacji reprezentujących pracowników i/lub pracodawców. Organizatorzy wyszli bowiem z założenia, że wprowadzenie nowych regulacji dotyczących zmiany czasu może w znacznym stopniu wpłynąć na organizację pracy w różnych gałęziach gospodarki. Uznano, że przede wszystkim dotyczy to przedsięwzięć związanych z usługami transportowymi lub często korzystających z takich usług, ale konsultacje otwarto także dla firm z innych branż.

Celem wysłuchania jest poznanie dobrze ugruntowanych opinii przedstawicieli organizacji reprezentujących pracowników i pracodawców na temat możliwych wariantów rozwiązań dotyczących zmiany czasu.

OGÓLNY SCENARIUSZ WYŚLUCHANIA PUBLICZNEGO

Wysłuchanie publiczne będzie przebiegało w następujących ramach czasowych:

17:00–17:05	Rozpoczęcie spotkania o godz. 17:00, przywitanie uczestników i obserwatorów – przedstawiciel organizatora wysłuchania
17:05–17:15	Krótkie przedstawienie reguł wysłuchania publicznego – moderator
17:15–18:30	Tura wystąpień uczestników czynnych
18:30–18:45	Podziękowanie za udział w wysłuchaniu publicznym i zakończenie spotkania

MATERIAŁY I ŚRODKI POTRZEBNE DO PRZEPROWADZENIA WYŚLUCHANIA

- » Przygotowanie formularza dla osób chcących zabrać głos.
- » Rezerwacja sali z nagłośnieniem, w której będzie wystarczająco dużo miejsc do siedzenia dla uczestników i obserwatorów.
- » Zapewnienie możliwości nagrywania (sprzęt do nagrywania wystąpień).

SZCZEGÓŁOWY REGULAMIN

Regulamin wysłuchania publicznego odbywającego się w ramach konsultacji społecznych dotyczących zmiany czasu

1. W wysłuchaniu publicznym może wziąć udział każda organizacja reprezentująca interesy pracowników lub pracodawców. Czynny udział w wysłuchaniu wymaga zgłoszenia, o czym informują punkty 6 i 7 niniejszego regulaminu.
2. Wysłuchanie publiczne opiera się na zasadzie jawności, a więc od momentu ogłoszenia wysłuchania publicznego aż do sformułowania wniosków cała procedura jest jawna i dostępna dla wszystkich zainteresowanych.
3. Wnioski przedstawione przez biorących udział w wysłuchaniu zostaną wzięte pod uwagę w procesie podejmowania decyzji dotyczących zmian czasu.
4. Sama procedura wysłuchania publicznego związanego ze zmianą czasu składa się z trzech etapów:
 - a) zgłoszenia udziału w wysłuchaniu publicznym,
 - b) wysłuchania opinii,
 - c) sformułowania wniosków z wysłuchania.

5. Warunkiem wzięcia czynnego udziału w wystuchaniu publicznym jest:
 - a) przestrzeganie zapisów regulaminu wystuchania,
 - b) zapoznanie się z informacjami na temat konsultowanego projektu zmiany czasu, którego dotyczą konsultacje,
 - c) przestrzeganie zasad podczas samego wystuchania i stosowanie się do uwag prowadzącego, czyli moderatora.
6. Organizacje reprezentujące interesy pracowników lub pracodawców mogą zgłosić swój czynny udział w wystuchaniu do dnia za pośrednictwem poczty elektronicznej na adres e-mailowy:
7. Zgłoszenie (zob. *Załącznik 1*) powinno zawierać następujące dane:
 - a) nazwa zgłaszającej się organizacji,
 - b) określenie grupy, której interesy dana organizacja reprezentuje (czy są to interesy pracowników, czy pracodawców, jaką branżę reprezentuje dana organizacja),
 - c) imię i nazwisko osoby występującej w imieniu organizacji wraz z danymi kontaktowymi do tej osoby (numer telefonu, adres e-mailowy),
 - d) imię i nazwisko osoby, która może zastąpić uczestnika zgłoszonego w punkcie 7c), jeśli z przyczyn losowych nie będzie mógł wziąć udziału w wystuchaniu (numer telefonu, adres e-mailowy).
8. Organizatorzy wystuchania publicznego informują, że gdy liczba zgłoszonych organizacji przekroczy 15, ich wybór zostanie przeprowadzony w drodze losowania.
9. Osoby zaproszone do czynnego udziału w wystuchaniu zostaną o tym powiadomione telefonicznie i za pośrednictwem poczty elektronicznej nie później niż na tydzień przed planowanym wystuchaniem.
10. Wszyscy czynni uczestnicy wystuchania na temat zmiany czasu przed jego rozpoczęciem podpisują zobowiązanie do przestrzegania niniejszego regulaminu oraz wyrażają zgodę na publikowanie i transmitowanie ich wypowiedzi w środkach masowego przekazu.
11. W wystuchaniu publicznym biorą również udział przedstawiciele organizatora wystuchania publicznego. Udział w wystuchaniu mogą także wziąć obserwatorzy, w tym przedstawiciele mediów.
12. Wystuchanie publiczne dotyczące zmiany czasu ma następujący przebieg:
 - a) wprowadzenie do wystuchania – przedstawiciel organizatora,
 - b) wystąpienia uczestników wystuchania,
 - c) zamknięcie wystuchania – przedstawiciel organizatora.
13. Wystąpienia czynnych uczestników wystuchania publicznego odbywają się w kolejności zgłoszeń, a głosu udziela moderator prowadzący całe spotkanie.
14. Uczestnik, który uzna, że jego opinia została zawarta we wcześniejszych wystąpieniach innych uczestników, może zrezygnować z zabierania głosu.
15. Osoby uczestniczące nie mogą prowadzić polemiki z wypowiedziami innych uczestników ani poruszać kwestii wykraczających poza zagadnienia stanowiące przedmiot wystuchania.
16. Każdy czynny uczestnik ma 5 minut na przedstawienie swojej opinii.

17. Każdy czynny uczestnik ma prawo wystąpić jeden raz podczas wystuchania. Jeśli po wystąpieniach wszystkich osób zapisanych na liście mówców pozostanie czas, to moderator może zarządzić drugą turę wystąpień, określając maksymalny czas wypowiedzi. Czas ten nie może być dłuższy niż 3 minuty na każdego uczestnika.
18. Wypowiedzi w drugiej turze mogą mieć tylko charakter uzupełnień do własnych wypowiedzi wygłaszanych w pierwszej turze.
19. Moderator ma prawo przerwać wypowiedź, jeżeli uczestnik mówi nie na temat, prowadzi polemikę z innymi uczestnikami, wygłasza nieuprawnione sądy wartościujące, narusza zasady współżycia społecznego lub nie przestrzega regulaminu.
20. Czynnicy uczestnicy, którzy nie zdążą wypowiedzieć się w konsultowanej kwestii lub wypowiedzą się w sposób niepełny, a także osoby, które zgłosiły chęć udziału w wystuchaniu, ale nie mogły w nim uczestniczyć ze względu na dużą ilość zgłoszeń, mają prawo przekazać swoje opinie w formie pisemnej tuż po zakończeniu wystuchania lub w ciągu 2 dni po wystuchaniu na adres e-mailowy organizatora:
.....
21. W trakcie wystuchania ani przedstawiciele organizatora, ani obserwatorzy nie komentują i nie odnoszą się do wygłoszonych podczas wystuchania opinii.
22. Sprawozdanie z wystuchania publicznego zostanie sporządzone przez jego organizatorów i rozesłane pocztą e-mail do uczestników wystuchania, a także zamieszczone na stronie internetowej..... w ciągu dwóch tygodni, licząc od dnia wystuchania publicznego na temat zmiany czasu.

Załącznik 1. Przykładowy formularz zgłoszenia dla osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej

.....
(organizator wystuchania publicznego)

ZGŁOSZENIE CHĘCI WZIĘCIA UDZIAŁU
W WYSLUCHANIU PUBLICZNYM NA TEMAT

.....
.....
1. Nazwa osoby prawnej lub jednostki organizacyjnej (niemającej osobowości prawnej)

.....
2. Adres do korespondencji

.....
3. Adres poczty e-mail i numer telefonu do kontaktu

4. Dane osoby fizycznej reprezentującej osobę prawną lub jednostkę organizacyjną (niemającą osobowości prawnej)

a) imię i nazwisko:

.....

b) adres poczty e-mail i numer telefonu do kontaktu

.....

c) imię i nazwisko osoby dokonującej zgłoszenia

.....

.....

Data

.....

Podpis

(W tym miejscu należy umieścić stosowane zapisy związane z ochroną i przetwarzaniem danych osobowych)

REGULAMIN WYSŁUCHANIA PUBLICZNEGO ODBYWAJĄCEGO SIĘ W RAMACH KONSULTACJI SPOŁECZNYCH DOTYCZĄCYCH ZIELONEGO EXPO W ŁODZI

GŁÓWNY CEL WYSŁUCHANIA PUBLICZNEGO

Łódź rozpoczęła starania o prawo do tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biura Wystaw Światowych. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których cel to poznanie opinii mieszkańców Łodzi na temat realizacji tego wydarzenia. W tej części konsultacji planowane jest uzyskanie od grup mieszkańców w różnym wieku informacji i sugestii dotyczących udogodnień dla odwiedzających, które powinny się znaleźć na terenie wystawowym.

Spodziewając się dużego zainteresowania ze strony uczestników – mieszkańców Łodzi, organizatorzy zaplanowali wysłuchanie publiczne na sobotę.

OGÓLNY SCENARIUSZ WYSŁUCHANIA PUBLICZNEGO

Wysłuchanie publiczne będzie przebiegało w następujących ramach czasowych:

10:00–10:15	Rozpoczęcie spotkania, przywitanie uczestników i obserwatorów, krótkie wprowadzenie dotyczące Zielonego Expo w Łodzi – przedstawiciel organizatora wysłuchania
10:15–10:30	Krótkie przedstawienie reguł wysłuchania publicznego – moderator
10:30–11:50	Tura wystąpień uczestników czynnych
11:50–12:00	Podziękowanie za udział w wysłuchaniu publicznym i zakończenie spotkania

MATERIAŁY I ŚRODKI POTRZEBNE DO PRZEPROWADZENIA WYSŁUCHANIA

- » Przygotowanie formularza dla osób chcących zabrać głos.
- » Zamówienie sali z nagłośnieniem, w której będzie wystarczająco dużo miejsc do siedzenia dla osób uczestniczących i obserwujących.
- » Zapewnienie możliwości nagrywania (sprzęt do nagrywania wystąpień).

SZCZEGÓŁOWY REGULAMIN

Regulamin wystuchania publicznego odbywającego się w ramach konsultacji społecznych dotyczących organizacji Zielonego Expo w Łodzi

1. W wystuchaniu publicznym może wziąć udział każdy mieszkaniec Łodzi (to znaczy osoba, która uważa miasto Łódź za ośrodek swojej aktywności życiowej, chociaż nie musi w niej być zameldowana czy zamieszkiwać na stałe). Czynny udział w wystuchaniu wymaga zgłoszenia, o czym informują punkty 6 i 7 niniejszego regulaminu.
2. Wystuchanie publiczne opiera się na zasadzie jawności, a więc od momentu ogłoszenia wystuchania publicznego aż do sformułowania wniosków cała procedura jest jawna i dostępna dla wszystkich zainteresowanych.
3. Wnioski przedstawione przez biorących udział w wystuchaniu zostaną wzięte pod uwagę w procesie podejmowania decyzji dotyczących organizacji Zielonego Expo w Łodzi.
4. Sama procedura wystuchania publicznego związanego z tą wystawą składa się z trzech etapów:
 - a) zgłoszenia udziału w wystuchaniu publicznym,
 - b) wystuchania opinii,
 - c) sformułowania wniosków z wystuchania.
5. Warunkiem wzięcia czynnego udziału w wystuchaniu publicznym jest:
 - a) przestrzeganie zapisów regulaminu wystuchania,
 - b) zapoznanie się z informacjami o konsultowanym projekcie dotyczącym organizacji Zielonego Expo, na temat którego organizowane są konsultacje,
 - c) przestrzeganie zasad podczas samego wystuchania i stosowanie się do uwag prowadzącego, czyli moderatora.
6. Mieszkańcy Łodzi mogą zgłosić swój czynny udział w wystuchaniu do dnia za pośrednictwem poczty elektronicznej na adres e-mailowy:
7. Zgłoszenie powinno zawierać następujące dane:
 - a) imię i nazwisko osoby chcącej wziąć udział w wystuchaniu,
 - b) dane do kontaktu (numer telefonu i adres e-mailowy).
8. Organizatorzy wystuchania publicznego zastrzegają sobie, że w przypadku, gdy liczba zgłoszonych osób przekroczy 20, ich wybór zostanie przeprowadzony w drodze losowania.
9. Osoby zaproszone do czynnego udziału w wystuchaniu zostaną o tym powiadomione telefonicznie oraz za pośrednictwem poczty elektronicznej nie później niż na tydzień przed planowanym wystuchaniem.

10. Wszyscy czynni uczestnicy wystuchania na temat Zielonego Expo przed jego rozpoczęciem podpisują zobowiązanie do przestrzegania niniejszego regulaminu oraz wyrażają zgodę na publikowanie i transmitowanie ich wypowiedzi w środkach masowego przekazu.
11. W wystuchaniu publicznym biorą również udział przedstawiciele organizatora wystuchania. Udział w wystuchaniu mogą także wziąć obserwatorzy, w tym przedstawiciele mediów.
12. Wystuchanie publiczne dotyczące Zielonego Expo ma następujący przebieg:
 - a) wprowadzenie do wystuchania – przedstawiciel organizatora,
 - b) prezentacja reguł – moderator,
 - c) wystąpienia uczestników wystuchania,
 - d) zamknięcie wystuchania – przedstawiciel organizatora.
13. Wystąpienia czynnych uczestników wystuchania publicznego odbywają się w kolejności zgłoszeń, a głosu udziela moderator prowadzący całe spotkanie.
14. Uczestnik, który uzna, że jego opinia została zawarta we wcześniejszych wystąpieniach innych uczestników, może zrezygnować z zabierania głosu.
15. Osoby uczestniczące nie mogą prowadzić polemiki z wypowiedziami innych uczestników ani poruszać kwestii wykraczających poza zagadnienia stanowiące przedmiot wystuchania.
16. Każdy czynny uczestnik ma 4 minuty na przedstawienie swojej opinii.
17. Każdy czynny uczestnik ma prawo wystąpić jeden raz podczas wystuchania.
18. Moderator ma prawo przerwać wypowiedź, jeżeli uczestnik mówi nie na temat, prowadzi polemikę z innymi uczestnikami, wygłasza nieuprawnione sądy wartościujące, narusza zasady współżycia społecznego lub nie przestrzega regulaminu.
19. Czynni uczestnicy, którzy nie zdążą wypowiedzieć się w konsultowanej kwestii lub wypowiedzą się w sposób niepełny, a także osoby, które zgłosiły chęć udziału w wystuchaniu, ale nie mogły w nim zabrać głosu ze względu na dużą liczbę zgłoszeń, mają prawo przekazać swoje opinie w formie pisemnej tuż po zakończeniu wystuchania lub w ciągu 5 dni roboczych po wystuchaniu na adres e-mailowy organizatora wystuchania:
20. W trakcie wystuchania ani przedstawiciele organizatora, ani obserwatorzy nie komentują i nie odnoszą się do wygłoszonych podczas wystuchania opinii.
21. Sprawozdanie z wystuchania zostanie sporządzone przez organizatorów wystuchania publicznego i rozesłane pocztą e-mail do uczestników wystuchania, a także zamieszczone na stronie internetowej..... w ciągu dwóch tygodni, licząc od dnia wystuchania publicznego na temat Zielonego Expo.

Załącznik 1. Przykładowy formularz zgłoszenia dla osób fizycznych.

.....
(organizator wysłuchania publicznego)

**ZGŁOSZENIE CHĘCI WZIĘCIA UDZIAŁU
W WYŚLUCHANIU PUBLICZNYM NA TEMAT**

.....
.....
1. Imię i nazwisko osoby chcącej wziąć udział w wysłuchaniu publicznym

.....
2. Adres poczty e-mail i numer telefonu do kontaktu

.....
Data

.....
Podpis

(W tym miejscu należy umieścić stosowne zapisy związane z ochroną i przetwarzaniem danych osobowych.)

Zogniskowane wywiady grupowe

**SCENARIUSZ ZOGNISKOWANEGO WYWIADU GRUPOWEGO
Z PRZEDSTAWICIELAMI SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO W SPRAWIE
USTALEŃ DOTYCZĄCYCH CZASU LETNIEGO**

GŁÓWNY CEL BADANIA

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji społecznych we wszystkich krajach członkowskich, z wykorzystaniem m.in. zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI). W ramach procesu konsultacji zaplanowano poddanie ocenie dwóch wariantów możliwych polityk:

1. utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących czasu letniego w UE – dwukrotnej zmiany;
2. zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu (czasu letniego lub zimowego).

Celem badania jest zatem poznanie dobrze ugruntowanych opinii przedstawicieli społeczeństwa polskiego na temat obu wariantów możliwych polityk oraz próba ustalenia wariantu optymalnie dostosowanego do warunków polskich.

OGÓLNY SCENARIUSZ WYWIADU

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów i zasad badania (czas trwania: 10 minut).
2. Część właściwa (czas trwania: około 90 minut):
 - przedstawienie się uczestników z uwzględnieniem informacji o ich miejscu zamieszkania,
 - zalety i wady obecnie obowiązujących ustaleń dotyczących dwukrotnej zmiany czasu w UE,
 - zalety i wady przejścia na czas letni,
 - zalety i wady przejścia na czas zimowy,
 - próba wyboru idealnego rozwiązania, dostosowanego do warunków polskich.
3. Podsumowanie i zakończenie spotkania (czas trwania: 10 minut).

MATERIAŁY POTRZEBNE DO REALIZACJI BADANIA:

- flipchart;
- kartki do flipcharta;
- identyfikatory dla uczestników lub kartki A4 do przygotowania wizytówek;
- kartki A4;
- kartki typu post-it;
- przybory do pisania – długopisy, kolorowe markery;
- dyktafon;
- poczęstunek dla uczestników – woda, ciastka;
- gratyfikacje dla uczestników za udział w badaniu.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ WYWIADU

/10'/

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad badania:

- a) powitanie uczestników, podziękowanie im za przybycie i zgodę na udział w badaniu;
- b) przedstawienie się moderatora prowadzącego FGI;
- c) prośba o krótkie przedstawienie się uczestników badania i przygotowanie identyfikatorów; powinni oni przedstawić się swoim imieniem, a także napisać to imię na wcześniej przygotowanych identyfikatorach lub kartkach;

identyfikatory przypinają w widocznym miejscu, jeśli wykorzystują kartki, to powinni umieścić je przed sobą; umieszczenie identyfikatorów w widocznym miejscu ułatwi dyskusję;

d) omówienie ogólnego celu spotkania:

Jak zapewne Państwo wiedzą, spotkaliśmy się dziś, by porozmawiać o zmianie czasu. W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji publicznych we wszystkich krajach członkowskich, z wykorzystaniem m.in. zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI). W ramach procesu konsultacji zaplanowano poddanie ocenie dwóch wariantów możliwych polityk:

- *utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących czasu letniego w UE – dwukrotnej zmiany;*
- *zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu (czasu letniego lub zimowego).*

Chcielibyśmy zatem porozmawiać z Państwem o zaletach i wadach każdego z wariantów. W pierwszej kolejności przedstawimy zasady udziału w naszej dyskusji;

e) prezentacja reguł:

- *Wszyscy są proszeni o udział w dyskusji.*
- *Nie ma tu ani złych, ani dobrych odpowiedzi, ponieważ chodzi przede wszystkim o poznanie Państwa opinii i doświadczeń.*
- *Podczas dyskusji nie obowiązuje zasada jednomyślności, nie muszą się Państwo zgadzać z opiniami innych uczestników.*
- *Każda wypowiedź jest dla nas tak samo ważna i cenna. Chodzi nam o jasne i szczerze wyrażenie własnych poglądów oraz wielość perspektyw patrzenia na interesujące nas zjawiska.*
- *W trakcie badania mogą Państwo stawiać pytania zarówno mnie, jak i sobie nawzajem.*
- *Dyskusja składa się z kilku bloków, dlatego też co pewien czas, po zakończeniu każdej z części, będę podsumowywać tę część spotkania m.in. po to, by upewnić się, czy dobrze zrozumiałem Państwa wypowiedzi.*
- *Całe nasze spotkanie będzie rejestrowane za pomocą dyktafonu, rejestracja ta umożliwi sporządzenie dokładnej transkrypcji i opracowanie końcowego raportu. Jej brak spowodowałby kłopoty z dokładnym zapisaniem odpowiedzi i wydłużył spotkanie. Oczywiście ani nagranie, ani żadne informacje dotyczące tego spotkania nie zostaną ujawnione nikomu spoza zespołu badawczego.*
- *Na koniec proszę o zabieranie głosu pojedynczo.*

f) Moderator pyta, czy są jakieś pytania do tej części spotkania. Jeśli tak – udziela odpowiedzi, a jeśli nie – przechodzi do części właściwej spotkania.

/90’/

2. Część właściwa badania:

/10’/

a) przedstawienie się uczestników (imię, czym się zajmują, z jakiej części Polski pochodzą)

→ Po przedstawieniu się uczestników moderator powinien podsumować ich wypowiedzi, wskazując m.in., że badani pochodzą z różnych części kraju, ale są jednocześnie przedstawicielami społeczeństwa polskiego, których zapewne w takim samym stopniu dotyka kwestia zmiany czasu.

/20’/

b) zalety i wady obecnie obowiązujących ustaleń dotyczących dwukrotnej zmiany czasu w Polsce i UE

W tej części celem jest uzyskanie opinii uczestników FGI na temat obecnie obowiązujących ustaleń dotyczących konieczności dwukrotnej zmiany czasu w Polsce i UE.

- *Jakie zalety obecnie obowiązujących ustaleń dotyczących dwukrotnej zmiany czasu w Polsce i UE Państwo dostrzegają?*
- *Jakie wady obecnie obowiązujących ustaleń dotyczących dwukrotnej zmiany czasu w Polsce i UE Państwo dostrzegają?*

→ Jeśli w trakcie dyskusji spontanicznie nie pojawią się wypowiedzi dotyczące różnych wymiarów rzeczywistości społecznej (np. gospodarczej, zdrowotnej), to moderator powinien dopytać o nie osoby biorące udział w FGI. Powinien dopytać uczestników także o konsekwencje (zalety i wady) obecnych ustaleń, odnoszące się zarówno do warunków polskich, jak i całej wspólnoty.

/20’/

c) zalety i wady przejścia na czas letni

W tej części celem jest uzyskanie opinii uczestników FGI na temat zalet i wad ewentualnego przejścia na czas letni w Polsce i UE.

- *Jakie dostrzegają Państwo zalety ewentualnego przejścia na czas letni w Polsce i UE?*
- *Jakie dostrzegają Państwo wady ewentualnego przejścia na czas letni w Polsce i UE?*

→ Jeśli w trakcie dyskusji spontanicznie nie pojawią się wypowiedzi dotyczące różnych wymiarów rzeczywistości społecznej (np. gospodarczej, zdrowotnej), to moderator powinien dopytać o nie osoby biorące udział w FGI.

Dopytuje uczestników także o konsekwencje (zalety i wady) obecnych ustaleń, odnoszące się zarówno do warunków polskich, jak i całej wspólnoty.

/20'/

d) zalety i wady przejścia na czas zimowy

W tej części celem jest uzyskanie opinii uczestników FGI na temat zalet i wad ewentualnego przejścia na czas zimowy w Polsce i UE.

- *Jakie dostrzegają Państwo zalety ewentualnego przejścia na czas zimowy w Polsce i UE?*
- *Jakie dostrzegają Państwo wady ewentualnego przejścia na czas zimowy w Polsce i UE?*

→ Jeśli w trakcie dyskusji spontanicznie nie pojawią się wypowiedzi dotyczące różnych wymiarów rzeczywistości społecznej (np. gospodarczej, zdrowotnej), to moderator powinien dopytać o nie osoby biorące udział w FGI. Dopytuje uczestników także o konsekwencje (zalety i wady) obecnych ustaleń, odnoszące się zarówno do warunków polskich, jak i całej wspólnoty.

/20'/

e) próba wyboru idealnego rozwiązania, dostosowanego do warunków polskich

W tej części moderator stara się ustalić wraz z uczestnikami optymalny wariant czasu dla Polski. W tym celu na flipcharcie przygotowuje tabelę z trzema kolumnami, a następnie w każdej kolumnie wpisuje trzy warianty do wyboru: „obecny – dwukrotna zmiana czasu”, „czas letni”, „czas zimowy”. Następnie wręcza każdemu z uczestników trzy kartki post-it, symbolizujące liczbę punktów do preferencyjnego rozdysponowania między poszczególnymi wariantami (każdy uczestnik może dowolnie rozdysponować swoje punkty, np. oddając wszystkie na obecny wariant lub dzieląc je między poszczególne opcje). W dalszej kolejności moderator prosi każdego z uczestników o przyklejenie kartki/kartek w wybranej kolumnie/kolumnach, wraz z krótkim uzasadnieniem. Na zakończenie moderator sumuje liczbę przyklejonych kartek w każdej z kolumn i informuje zebranych o wyniku, jednocześnie dopytując, czy któraś z osób chciałaby coś dodać.

/10'/

3. Podsumowanie i zakończenie spotkania:

- a) moderator dziękuje zebranych za poświęcony czas, włożony wysiłek, przekazane opinie i informacje;
- b) upewnia się, czy uczestnicy mają jakieś wątpliwości, pytania, uwagi, którymi chcieliby się podzielić;
- c) ewentualnie udziela ostatecznych wyjaśnień i rozwiewa wątpliwości;
- d) kończy spotkanie.

SCENARIUSZ ZOGNISKOWANEGO WYWIADU GRUPOWEGO Z MIESZKAŃCAMI ŁÓDZI W SPRAWIE USTALEŃ DOTYCZĄCYCH TZW. ZIELONEGO EXPO

GLÓWNY CEL BADANIA

Po odpadnięciu z walki o tzw. Małe Expo w roku 2022 Łódź rozpoczęła starania o prawo do tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biura Wystaw Światowych. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie opinii mieszkańców Łodzi, w tym ich argumentów za i przeciw, na temat planu realizacji Zielonego Expo w mieście. Ponadto w ramach konsultacji planowane jest uzyskanie od łodzian informacji i sugestii dotyczących preferowanej lokalizacji wydarzenia, a także potencjalnych korzyści dla miasta wynikających z realizacji przedsięwzięcia.

OGÓLNY SCENARIUSZ WYWIADU

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad badania (czas trwania: 10 minut).
2. Część właściwa (czas trwania: około 120 minut):
 - przedstawienie się uczestników z uwzględnieniem informacji o ich miejscu zamieszkania;
 - SWOT Łodzi;
 - argumenty za i przeciw organizacji Zielonego Expo w Łodzi;
 - preferowana lokalizacja Zielonego Expo;
 - obraz Łodzi po odbyciu się Zielonego Expo.
3. Podsumowanie i zakończenie spotkania (czas trwania: 10 minut).

MATERIAŁY POTRZEBNE DO REALIZACJI BADANIA:

- flipchart;
- kartki do flipcharta;
- identyfikatory dla uczestników lub kartki A4 do przygotowania wizytówek;
- kartki A4;
- kartki typu post-it;
- przybory do pisania – długopisy, kolorowe markery;
- materiały kreatywne (wycinki z gazet, papier kolorowy, kolorowe bibuły, klej, nożyczki, plastelina itp.);
- dyktafon;
- mapa obszaru, na którym planowana jest realizacja Zielonego Expo;
- poczęstunek dla uczestników – woda, ciastka;
- gratyfikacje dla uczestników za udział w badaniu.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ WYWIADU

/10'/

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad badania:

- a) powitanie uczestników, podziękowanie im za przybycie i zgodę na udział w badaniu;
- b) przedstawienie się moderatora prowadzącego FGI;
- c) prośba o krótkie przedstawienie się uczestników badania oraz przygotowanie identyfikatorów; powinni oni przedstawić się swoim imieniem, a także napisać to imię na wcześniej przygotowanych identyfikatorach lub kartkach; uczestnicy przypinają identyfikatory w widocznym miejscu, jeśli wykorzystają kartki, to powinni umieścić je przed sobą; umieszczenie identyfikatorów w widocznym miejscu ułatwi dyskusję;
- d) przedstawienie ogólnego celu spotkania:

Jak zapewne Państwo wiedzą, Łódź po odpadnięciu z walki o tzw. Małe Expo w roku 2022 rozpoczęła starania o prawo do tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biura Wystaw Światowych. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie opinii mieszkańców Łodzi, w tym ich argumentów za i przeciw, na temat planu organizacji Zielonego Expo w mieście. Ponadto w ramach konsultacji planowane jest uzyskanie od łódzian informacji i sugestii na temat preferowanej lokalizacji wydarzenia, a także potencjalnych korzyści dla miasta wynikających z realizacji przedsięwzięcia.

Chcielibyśmy zatem porozmawiać z Państwem o planowanym przedsięwzięciu. W pierwszej kolejności przedstawimy zasady udziału w naszej dyskusji.

e) prezentacja reguł:

- *Wszyscy są proszeni o udział w dyskusji.*
- *Nie ma tu ani złych, ani dobrych odpowiedzi, ponieważ chodzi przede wszystkim o poznanie Państwa opinii i doświadczeń.*
- *Podczas dyskusji nie obowiązuje zasada jednomyślności, nie muszą się Państwo zgadzać z opiniami innych uczestników.*
- *Każda wypowiedź jest dla nas tak samo ważna i cenna. Chodzi nam o jasne i szczerze wyrażenie własnych poglądów oraz wielość perspektyw patrzenia na interesujące nas zjawiska.*
- *W trakcie badania mogą Państwo stawiać pytania zarówno mnie, jak i sobie nawzajem.*
- *Dyskusja składa się z kilku bloków, dlatego też co pewien czas, po zakończeniu każdej z części, będę podsumowywać tę część spotkania m.in. po to, by upewnić się, czy dobrze zrozumiałem Państwa wypowiedzi.*

- *Całe nasze spotkanie będzie rejestrowane za pomocą dyktafonu, rejestracja ta umożliwi sporządzenie dokładnej transkrypcji i opracowanie końcowego raportu. Jej brak spowodowałby kłopoty związane z dokładnym zapisaniem odpowiedzi i wydłużył nasze spotkanie. Oczywiście ani nagranie, ani żadne informacje dotyczące naszego spotkania nie zostaną ujawnione nikomu spoza zespołu badawczego.*
- *Na koniec proszę o zabieranie głosu pojedynczo.*

f) moderator pyta, czy są jakieś pytania do tej części spotkania. Jeśli tak – udziela odpowiedzi, jeśli nie – przechodzi do części właściwej spotkania.

/120’/

2. Część właściwa badania:

/10’/

a) przedstawienie się osób uczestniczących w spotkaniu (imię, z jakiej części Łodzi pochodzi, ewentualnie, co im się podoba w części miasta, w której mieszkają)

→ Po przedstawieniu się uczestników moderator podsumowuje ich wypowiedzi, wskazując m.in., że badani pochodzą z różnych części Łodzi, ale realizacja Zielonego Expo będzie miała wpływ na całe miasto, więc na pewno głos przedstawicieli z każdej części miasta jest ważny.

/30’/

b) SWOT Łodzi

W tej części celem jest uzyskanie ogólnych opinii uczestników FGI na temat aktualnych szans i zagrożeń dla miasta, a także jego mocnych i słabych stron. W tym celu moderator może skorzystać z flipcharta, dzieląc kartkę na cztery pola i nadając każdemu z nich następujący tytuł: mocne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia. Aby uniknąć „fali narzekania”, dyskusję można zacząć od aspektów pozytywnych. Moderator na bieżąco zapisuje wypowiedzi w odpowiednich polach:

- *Jakie dostrzegają Państwo mocne strony Łodzi na tle innych polskich dużych miast?*
- *Jakie dostrzegają Państwo słabe strony Łodzi na tle innych polskich dużych miast?*
- *Jakie dostrzegają Państwo szanse rozwojowe Łodzi?*
- *Jakie dostrzegają Państwo zagrożenia rozwojowe Łodzi?*

→ Jeśli odpowiedzi na te pytania będą stanowić problem dla uczestników FGI, to moderator powinien wyjaśnić ideę analizy SWOT, wskazując, że słabe i mocne strony odnoszą się do wewnętrznych aspektów, natomiast szanse i zagrożenia – do aspektów zewnętrznych.

/20'/

c) argumenty za i przeciw realizacji Zielonego Expo w Łodzi

W tej części celem jest uzyskanie argumentów za i przeciw organizacji Zielonego Expo w Łodzi. Na wstępie moderator może przytoczyć powody ubiegania się o realizację Expo podawane przez władze miasta:

- Rozwój miasta na podstawie rozwiązań przyjazne środowisku
- Perspektywy ekonomiczne dla rozwoju przemysłu rolniczego i przetwórstwa żywności
- Promocja polskich marek i pozyskiwanie inwestorów
- Rozwój innowacyjnych przedsiębiorstw zajmujących się zrównoważonym rozwojem, nowymi technologiami i odnawialnymi źródłami energii
- Wykorzystanie najnowszych osiągnięć naukowych w zakresie urbanizacji miast
- Stworzenie platformy do wymiany wiedzy na temat wyzwań stojących przed współczesnym światem
- Podstawa do budowania Polski w oparciu o ideę zrównoważonego rozwoju
- Prezentacja historycznych i kulturowych dokonań Polski

Natomiast w dalszej kolejności moderator powinien starać się uzyskać od badanych odpowiedzi na dwa pytania:

- *Jakie mogą Państwo podać argumenty za realizacją Zielonego Expo w Łodzi?*
- *Jakie mogą Państwo podać argumenty przeciw realizacji Zielonego Expo w Łodzi?*

/20'/

d) preferowana lokalizacja Zielonego Expo

W tej części celem jest uzyskanie opinii uczestników FGI na temat preferowanej lokalizacji Zielonego Expo w Łodzi. Badanym należy zaprezentować mapę miasta z naniesioną wstępną lokalizacją, zaproponowaną przez władze miasta – realizacja Expo planowana jest na terenie obejmującym obszar 75 hektarów, rozciągniętym między ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą, a następnie poprosić ich o ustosunkowanie się do tej propozycji lub wskazanie innej lokalizacji poprzez zaznaczenia na mapie.

→ Jeśli w części trzeciej przeważały argumenty na rzecz nierealizowania Zielonego Expo, to moderator powinien wyjaśnić badanym, że konsultacje mają charakter niewiążący, a zatem od władz miasta zależy ostateczna decyzja. W związku z tym powinien podkreślić, że mimo wcześniejszej przewagi argumentów za nierealizowaniem Expo warto byłoby porozmawiać o hipotetycznej lokalizacji całego przedsięwzięcia.

- *Jak Państwo oceniają potencjalną lokalizację Expo, zaproponowaną przez władze miasta?*

- *Jak Państwo uzasadniają swoją ocenę lokalizacji Expo, zaproponowanej przez władze miasta?*
- *Jakie inne lokalizacje chcieliby Państwo wskazać i jak uzasadnić swoje propozycje?*

/40'/

e) obraz Łodzi po realizacji Zielonego Expo

W tej części moderator dzieli uczestników FGI na dwie grupy, a następnie prosi ich o przygotowanie kolażu prezentującego obraz miasta (zmiany) po realizacji Zielonego Expo. Kolaż powinien zostać przygotowany na podstawie dostarczonych materiałów kreatywnych. Po zakończeniu prac przez każdą z grup moderator prosi przedstawicieli zespołów o zaprezentowanie i omówienie przygotowanego kolażu. Wskazana jest również krótka dyskusja na temat rezultatów pracy między przedstawicielami grup.

/10'/

3. Podsumowanie i zakończenie spotkania:

- a) moderator dziękuje zebranych za poświęcony czas, włożony wysiłek, przekazane opinie i informacje;
- b) upewnia się, czy uczestnicy mają jakieś wątpliwości, pytania, uwagi, którymi chcieliby się podzielić;
- c) udziela (ewentualnie) ostatecznych wyjaśnień i rozwiewa wątpliwości;
- d) kończy spotkanie.

Wypowiedzi pisemne sformułowane w dyskusji na forum

INFORMACJA NA FORUM W SPRAWIE USTALEŃ DOCZĄCYCH CZASU LETNIEGO SKIEROWANA DO POLSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA

Szanowni Państwo,

w każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas – w ostatnią niedzielę marca zmieniamy czas na letni, natomiast w ostatnią niedzielę października wracamy do czasu zimowego. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić.

Zdecydowano się przeprowadzić konsultacje publiczne we wszystkich krajach członkowskich, ponieważ sprawa dotyczy każdej z osób mieszkających na terenie UE. Również i my chcemy poznać opinie Polaków na ten temat. Aby wziąć udział

w konsultacjach, wystarczy odpowiedzieć na poniższe pytania, wpisując swoją opinię w pole poniżej.

Bardzo dziękujemy za poświęcony czas i zaangażowanie.

Co Pan/i sądzi na temat dwukrotnej w ciągu każdego roku zmiany czasu? Czy jest Pan/i za utrzymaniem dotychczasowego rozwiązania, czy też za zaprzestaniem zmieniania czasu? Prosimy umotywić swoją odpowiedź.

INFORMACJA NA FORUM W SPRAWIE USTALEŃ DOTYCZĄCYCH TZW. ZIELONEGO EXPO SKIEROWANA DO MIESZKAŃCÓW ŁODZI

Szanowni mieszkańcy Łodzi,

Nasze miasto rozpoczęło starania o prawo zorganizowania Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biura Wystaw Światowych. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie opinii mieszkańców Łodzi na temat realizacji Zielonego Expo w mieście. Aby wziąć udział w konsultacjach, wystarczy odpowiedzieć na dwa pytania, wpisując swoją opinię w poniższe pole.

Bardzo dziękujemy za poświęcony czas i zaangażowanie.

- *Czy jest Pan/i zwolennikiem/zwolenniczką czy przeciwnikiem/przeciwniczką organizacji Zielonego Expo w Łodzi? Dlaczego?*
- *Kto Pana/i zdaniem skorzysta na organizacji tego wydarzenia? A kto na tym straci? Prosimy umotywić swoją odpowiedź.*

Przykłady narzędzi konsultacyjnych do technik służących wypracowaniu wspólnej opinii/zestawu opinii lub rozwiązaniu problemu podczas dyskusji/prac warsztatowych

Warsztaty przyszłościowe

WARSZTATY PRZYSZŁOŚCIOWE Z PRZEDSTAWICIELAMI POLSKICH DUŻYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW W SPRAWIE USTALEŃ DOTYCZĄCYCH ZMIANY CZASU

SCENARIUSZ SPOTKANIA

GŁÓWNY CEL WARSZTATU

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się, by we wszystkich krajach członkowskich przeprowadzić konsultacje publiczne, m.in. z wykorzystaniem warsztatów przyszłościowych. W ramach procesu konsultacji zaplanowano realizację warsztatów w kilku wyselekcjonowanych grupach społecznych, w tym z przedstawicielami dużych i średnich przedsiębiorstw. Podczas warsztatu planowane jest poddanie ocenie trzech możliwości:

1. utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących czasu letniego w UE – dwukrotnej zmiany;
2. zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu letniego;
3. zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu zimowego.

Celem warsztatu jest zatem poznanie dobrze ugruntowanych opinii przedstawicieli polskich dużych i średnich przedsiębiorstw na temat możliwych wariantów polityki dotyczącej czasu oraz próba ustalenia wariantu optymalnego.

Zaplanowano, że w warsztacie weźmie udział 24 przedstawiciele polskich przedsiębiorstw, którzy wylosowani zostaną z grupy zgłoszonych do udziału. W losowaniu zachowany zostanie parytet wielkości przedsiębiorstwa. Uczestnicy pracować będą w podziale na 3 zespoły (stołki dyskusyjne), przy wsparciu profesjonalnych moderatorów. Każdy z zespołów będzie dyskutować o innym wariantcie rozwiązania: kontynuowanie dwukrotnej zmiany, wprowadzenie tylko czasu letniego, tylko zimowego. Dyskutanci do poszczególnych zespołów (stołów) również zostaną rozlosowani i także w tym przypadku uwzględniona zostanie wielkość przedsiębiorstwa, którą reprezentują.

OGÓLNY SCENARIUSZ WARSZTATU

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celu i zasad warsztatu (czas trwania: 20 minut).
2. Część właściwa (czas trwania: około 150 minut):
 - faza krytyki;
 - faza utopii (fantazji);
 - faza realizacji (implementacji);
 - prezentacja wypracowanych rekomendacji i postulatów poszczególnych grup.
3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu (czas trwania: 10 minut).

MATERIAŁY POTRZEBNE DO REALIZACJI WARSZTATU:

- trzy duże okrągłe stoły;
- około trzydziestu krzeseł (plus kilka krzeseł rezerwowych);
- identyfikatory dla uczestników;
- kartki A4;
- kartki typu post-it;
- przybory do pisania – długopisy, kolorowe markery;
- trzy dyktafony;
- trzy flipcharty;
- poczęstunek dla uczestników – woda, ciastka.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ WARSZTATU

/20'/

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu:

- a) losowanie numerów stołów przez uczestników przed wejściem do sali warsztatowej;
- b) powitanie uczestników, podziękowanie im za przybycie i zgodę na udział w warsztacie;
- c) przedstawienie się organizatorów i moderatorów;

- d) prośba o krótkie przedstawienie się uczestników warsztatu (ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorstw, które reprezentują) oraz przygotowanie identyfikatorów;
- e) przedstawienie ogólnego celu spotkania:

Jak zapewne Państwo wiedzą, spotkaliśmy się dziś, by porozmawiać o zmianie czasu. W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie we wszystkich krajach członkowskich konsultacji publicznych, m.in. z wykorzystaniem warsztatów przyszłościowych. W ramach procesu konsultacji zaplanowano poddanie ocenie trzech możliwości:

- *utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących czasu letniego w UE – dwukrotnej zmiany;*
- *zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu letniego;*
- *zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu zimowego.*

Chcielibyśmy zatem w grupach porozmawiać z Państwem o poszczególnych wariantach. W pierwszej kolejności przedstawimy zasady udziału w naszym warsztacie.

- f) prezentacja ogólnych reguł warsztatu (faz), reguł dyskusji (aktywny udział, pojedyncze zabieranie głosu) i poinformowanie uczestników o nagrywaniu spotkania, na co osoby biorące udział wyraziły zgodę przy rejestracji na warsztat;
- g) odpowiedzi na pytania i wątpliwości uczestników.

/150'/

2. Część właściwa warsztatu:

/40'/

a) faza krytyki

W tej części celem warsztatu jest zidentyfikowanie mankamentów związanych z funkcjonującym lub potencjalnym wariantem polityki względem zmian czasu. Zadaniem moderatorów jest przeprowadzenie dyskusji na temat trudności i problemów, jakich doświadczają lub mogą doświadczać w przyszłości duże i średnie firmy w związku z obowiązującym/wybranyim rozwiązaniem.

Przykładowe pytanie:

- *Jakie podstawowe trudności wynikają z wyboru danego wariantu lub mogą się pojawić w związku z jego wyborem w firmach podobnych do Państwa przedsiębiorstwa?*

Moderator powinien zapisać wszystkie wymienione trudności na flipcharcie, a także – w miarę możliwości czasowych – poprosić uczestników o próbę ich wspólnego uszeregowania.

/40'/

b) faza utopii

W tej fazie celem jest wypracowanie idealnych (utopijnych) rozwiązań wspierających duże i średnie przedsiębiorstwa w przystosowaniu się do istniejącego lub zmienionego wariantu. Zadaniem moderatora jest wypracowanie idealnych rozwiązań i form wsparcia, które w związku z istniejącym lub zmienionym wariantem mogłyby zostać wprowadzone przez: UE, Polskę, województwo, powiat, instytucje otoczenia biznesu, a także same przedsiębiorstwa, aby te ostatnie na tym skorzystały. Moderator powinien jednocześnie mieć na uwadze tzw. dobro ogółu, zatem zmiany nie powinny szkodzić innym. Chodzi także o to, by korzyści odnosiły się nie tylko do przedsiębiorstwa.

Przykładowe pytania:

- *Przypuśćmy, że zostaniemy przy dotychczasowych ustaleniach dotyczących zmian czasu – co mogłyby zrobić takie podmioty jak, żeby utrzymanie obecnego stanu było korzystne dla Państwa przedsiębiorstw? Na tym etapie możemy dzielić się wszystkimi pomysłami, niezależnie od możliwości ich realizacji.*
- *A co mogłyby zrobić podmioty takie jak, żeby utrzymanie tego stanu było korzystne dla*?

Moderator zapisuje pojawiające się pomysły na flipcharcie, a także – w miarę możliwości czasowych – prosi uczestników o próbę ich wspólnego uszeregowania.

/40'/

c) faza realizacji

W tej części celem jest uzyskanie urealnionych sugestii i rekomendacji od uczestników. Moderator segreguje wraz z uczestnikami postulatory z drugiej fazy, dzieląc je na: „realne do wdrożenia”, „realne, ale skomplikowane i trudne do realizacji” i „nierealne”. Następnie omawia z uczestnikami warunki i okoliczności, które powinny zaistnieć, aby możliwe było wprowadzenie poszczególnych rozwiązań. W pierwszej kolejności omawia się postulatory realne, a później te trudniejsze. Każdy postulat notowany jest na osobnej kartce, na której wypisywane są także działania, które należałoby podjąć, aby udało się wprowadzić daną rekomendację.

Ostatnim etapem jest wybór pięciu najważniejszych rozwiązań, które zdaniem uczestników powinny zostać wprowadzone. Najłatwiej je wybrać w prostym głosowaniu preferencyjnym. Każdy z uczestników może rozdysponować pięć punktów w dowolny sposób (może je przeznaczyć na jedną rekomendację lub rozdysponować między wybrane trzy lub cztery sugestie).

/30'/

- d) prezentacja wypracowanych rekomendacji i postulatów poszczególnych grup
W tej części wybrani przedstawiciele każdej z grup (stolików) przedstawiają na forum wypracowane postulaty. Po prezentacjach następuje seria pytań i odpowiedzi.

3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu:

- a) podziękowanie zebranych za poświęcony czas, włożony wysiłek, przekazane opinie i informacje;
- b) upewnienie się, czy uczestnicy mają jakieś wątpliwości, pytania, uwagi, którymi chcieliby się podzielić;
- c) udzielenie (ewentualnie) ostatnich wyjaśnień;
- d) zakończenie warsztatu.

WARSZTATY PRZYSZŁOŚCIOWE Z MIESZKAŃCAMI ŁODZI W SPRAWIE USTALEŃ DOTYCZĄCYCH ZIELONEGO EXPO

SCENARIUSZ SPOTKANIA

GŁÓWNY CEL WARSZTATU

W marcu 2018 r. Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodniczych (AIPH) we współpracy z Biurem Wystaw Światowych (BIE) przyznało Łodzi prawo do Expo Horticultural w 2024 r. Realizacja Expo planowana jest na terenie obejmującym obszar 75 hektarów, rozciągniętym między ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których **celem jest poznanie opinii mieszkańców Łodzi na temat zmian, jakie powinny zająć we wspomnianym kwartale w wyniku realizacji planowanego wydarzenia**. Konsultacje będą miały formę warsztatów przyszłościowych, w których udział weźmie 48 łodzian. Grupa warsztatowa będzie składać się m.in. z przedsiębiorców, przedstawicieli NGO oraz UMŁ. Uczestnicy zostaną dobrani z grona osób, które zgłoszą się do udziału, tak aby zachowana była ich różnorodność. W trakcie warsztatu uczestnicy będą pracować w podziale na 3 zespoły dyskusyjne, przy wsparciu moderatorów.

OGÓLNY SCENARIUSZ WARSZTATU

1. przywitanie uczestników i przedstawienie celu, zasad warsztatu oraz idei Zielonego Expo ze szczególnym uwzględnieniem planowanych tematów (czas trwania: 30 minut);
2. część właściwa (czas trwania: około 200 minut):
 - a) faza krytyki – główne problemy obszaru, w którym realizowane będzie Zielone Expo,
 - b) faza utopii (fantazji) – idealny kwartał po realizacji Zielonego Expo,
 - c) przerwa,
 - d) faza realizacji (implementacji) – co właściwie można zrobić? → rekomendowane rozwiązania wraz z uzasadnieniami;
3. prezentacja wypracowanych rekomendacji i postulatów poszczególnych grup;
4. podsumowanie i zakończenie warsztatu (czas trwania: 10 minut).

MATERIAŁY POTRZEBNE DO REALIZACJI WARSZTATU:

- trzy duże okrągłe stoły;
- odpowiednia liczba krzeseł (plus kilka krzeseł rezerwowych);
- identyfikatory dla uczestników;
- kartki A4;
- kartki typu post-it;
- przybory do pisania – długopisy, kolorowe markery;
- zestaw przyborów plastycznych (plastelina, kleje, papiery kolorowe, bibuły, nożyczki itp.);
- mapy z lokalizacją Zielonego Expo;
- trzy dyktafony;
- trzy flipcharty;
- komputer (laptop);
- rzutnik multimedialny;
- sala z ekranem do rzutnika;
- film przedstawiający kwartał miasta między ulicami: Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą;
- poczęstunek dla uczestników – woda, ciastka.

/30'/

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu:

- a) powitanie uczestników, podziękowanie im za przybycie i zgodę na udział w warsztacie;
- b) podział uczestników na zespoły (stoliki) w formie losowania numerów ze stołem;
- c) przedstawienie się organizatorów spotkania i moderatorów;

- d) prośba o krótkie przedstawienie się uczestników warsztatu (imię, z jakiej części Łodzi pochodzą, ewentualnie, co im się kojarzy z hasłem Zielone Expo) oraz przygotowanie identyfikatorów;
- e) omówienie ogólnego celu spotkania oraz idei Zielonego Expo:

Jak zapewne Państwo wiedzą, Łódź po odpadnięciu z walki o tzw. Małe Expo w roku 2022 uzyskała prawo do zorganizowania tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biura Wystaw Światowych. Realizacja Expo planowana jest na terenie obejmującym obszar 75 hektarów, rozciągniętym między ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą. Pięć tematów wystawy to:

- » Natura życia – dom i najbliższe otoczenie
- » Natura biznesu – społecznie odpowiedzialna gospodarka
- » Natura czasu wolnego – czas wolny, hobby i rekreacja
- » Natura zdrowia – bezpieczne i ekologiczne społeczeństwo
- » Nasza natura – nasza obecność w społeczeństwie i poczucie wspólnoty

Źródło: <https://expo2024.uml.lodz.pl/czeste-pytania/>

Aby lepiej przygotować się do realizacji całego przedsięwzięcia i aby jego rezultaty były użyteczne dla miasta i jego mieszkańców, władze Łodzi zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych. Ich celem jest poznanie opinii Łoździan na temat zmian, jakie powinny zająć we wspomnianym kwartale w związku z Expo.

Chcielibyśmy zatem porozmawiać z Państwem o planowanym przedsięwzięciu. W pierwszej kolejności przedstawimy zasady udziału w naszej dyskusji.

- f) prezentacja ogólnych reguł warsztatu (faz) oraz postulowanych reguł dyskusji (aktywny udział, zabieranie głosu pojedynczo), a także poinformowanie uczestników o nagrywaniu spotkania, na co wyrazili oni zgodę przy rejestracji na warsztat;
- g) odpowiedzi na pytania i wątpliwości uczestników.

/200'/

2. Część właściwa warsztatu:

/45'/

a) faza krytyki

W tej części warsztatu celem jest zidentyfikowanie głównych problemów analizowanego kwartału. W pierwszej kolejności organizatorzy wyświetlają uczestnikom film ze spaceru po kwartale, w którym ma być zrealizowane Zielone Expo. Po prezentacji w grupach (przy stołach), pod opieką moderatorów, prowadzona będzie dyskusja na temat głównych problemów występujących na

danym obszarze. Dyskusja może mieć formę burzy mózgów. Uczestnicy otrzymują kartki typu post-it, na których mogą zapisać dowolną ilość dostrzeżonych przez nich problemów kwartału. Moderator przykleja wszystkie post-it do flipcharta, a następnie wspólnie z uczestnikami stara się pokategoryzować wszystkie zidentyfikowane trudności i mankamenty. W trakcie kategoryzowania inspiracją mogą być planowane tematy Expo: życie, biznes, czas wolny, natura i zdrowie. Ostatnim elementem, w zależności od dostępnego czasu, może być rangowanie trudności w poszczególnych kategoriach, od najmniej ważnej do najważniejszej.

/45'/

b) faza utopii

W tej fazie celem jest wypracowanie idealnej (utopijnej) wizji omawianego obszaru. Opracowywanie wizji powinno odbywać się w oderwaniu od wszelkich ograniczeń (finansowych, prawnych itp.). Ta część warsztatu może być realizowana w formie zabawowej, np. poprzez wykonanie makiety kwartału po realizacji Zielonego Expo.

W pierwszej kolejności moderatorzy podsumowują fazę krytyki, odczytując sformułowania dotyczące najważniejszych trudności zidentyfikowanych przez uczestników, a następnie dzielą zespoły (osoby siedzące przy danym stole) na 3 podgrupy. Każda z podgrup ma za zadanie przygotowanie własnej makiety terenu, na którym ma zostać zrealizowane Expo. Moderatorzy informują uczestników, że na wykonanie zadania mają 30 minut, ponieważ ostatnia część tej fazy warsztatu przeznaczona jest na zaprezentowanie i omówienie prac.

/20'/

c) przerwa z poczęstunkiem

Podczas przerwy moderatorzy spisują główne zidentyfikowane w pierwszej części warsztatu trudności w odniesieniu do omawianego kwartału oraz główne postulaty zmian, wypracowane w fazie utopii – na podstawie informacji uzyskanych w trakcie prezentowania makiet.

/45'/

d) faza realizacji

W tej części spotkania celem jest uzyskanie od uczestników urealnionych sugestii i rekomendacji dotyczących tego, jak powinna zmienić się analizowana przestrzeń w wyniku realizacji Zielonego Expo. Moderatorzy w pierwszej kolejności przedstawiają zidentyfikowane w pierwszej części warsztatu problemy występujące na omawianym obszarze, a następnie wyniki fazy utopii. Następnie proszą, aby na podstawie tej informacji przygotować zestaw przynajmniej dwóch możliwych do wdrożenia rekomendacji dla każdego z planowanych tematów Expo: życie, biznes, czas wolny, natura i zdrowie. Moderatorzy

wyjaśniają, że w tym etapie sugestie i rekomendacje powinny być wynikiem grupowego konsensusu. Oznacza to, że każdy ma prawo zaproponować jakieś rozwiązanie (sugestię), po czym grupa je omawia i decyduje, czy daną rekomendację przyjąć, czy odrzucić. Jeżeli wypracowanie konsensusu nie będzie możliwe, to wskazane jest głosowanie.

Zadaniem moderatora jest czuwanie nad przebiegiem dyskusji, a także kontrolowanie, by rekomendacje zostały przygotowane dla każdego obszaru;

/45'/

- e) prezentacja wypracowanych rekomendacji i postulatów poszczególnych grup
Wybrani przedstawiciele każdej z grup (stolików) przedstawiają na forum wypracowane postulaty. Po prezentacjach następuje seria pytań i odpowiedzi.

/10'/

3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu

Organizatorzy:

- a) dziękują zebranych za poświęcony czas, włożony wysiłek, przekazane opinie i pomysły;
- b) przekazują informację, jak opracowywane będą rezultaty warsztatu, a także gdzie i jak udostępniony zostanie raport ze spotkania;
- c) upewniają się, czy uczestnicy mają jakieś wątpliwości, pytania, uwagi, którymi chcieliby się podzielić;
- d) udzielają (ewentualnie) ostatnich wyjaśnień;
- e) kończą spotkanie.

Spotkanie deliberacyjne (warsztat)

SCENARIUSZ WARSZTATU DELIBERACYJNEGO „BEZPIECZEŃSTWO NA POLSKICH DROGACH A ZMIANA CZASU” Z UDZIAŁEM ZAWODOWYCH KIEROWCÓW, PRZEDSTAWICIELI ZWIĄZKÓW I STOWARZYSZEŃ MOTORYZACYJNYCH ORAZ SŁUŻB ODPOWIEDZIALNYCH ZA BEZPIECZEŃSTWO W RUCHU DROGOWYM (POLICJA, INSPEKCJA TRANSPORTU DROGOWEGO)

GŁÓWNY CEL WARSZTATU

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniający jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano

się na przeprowadzenie we wszystkich krajach członkowskich konsultacji publicznych, m.in. z wykorzystaniem warsztatów deliberacyjnych. W ramach procesu konsultacji zaplanowano warsztaty deliberacyjne w kilku wyselekcjonowanych sektorach i grupach społecznych, m.in. w środowisku kierowców i służb odpowiadających za bezpieczeństwo na unijnych drogach. W ramach warsztatu będą poddane ocenie z punktu widzenia bezpieczeństwa na polskich drogach trzy warianty możliwych polityk:

1. utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących czasu letniego w UE – dwukrotnej zmiany;
2. zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu letniego;
3. zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu zimowego.

W związku z tym celem warsztatu jest poznanie dobrze ugruntowanych opinii szeroko rozumianego środowiska użytkowników polskich dróg na temat wymienionych możliwości i próba ustalenia wariantu optymalnego z punktu widzenia bezpieczeństwa.

Zaplanowano, że w warsztacie weźmie udział 60 osób – przedstawiciele kierowców zawodowych, związków i stowarzyszeń motoryzacyjnych, a także stosownych służb (Policji oraz Inspekcji Transportu Drogowego). Będą to osoby, które wcześniej zgłosiły chęć uczestnictwa poprzez wypełnienie formularza online (zawodowi kierowcy i przedstawiciele szeroko rozumianego środowiska motoryzacyjnego), a także oddelegowani pracownicy służb (Policja, Inspekcja Transportu Drogowego). Uczestnicy dyskutować będą podzieleni na 6 zespołów (stolików dyskusyjnych). Dyskutanci do poszczególnych zespołów zostaną rozlosowani, tak aby zagwarantować reprezentatywność wszystkich grup w każdym zespole dyskusyjnym.

OGÓLNY SCENARIUSZ WARSZTATU

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu (czas trwania: 20 minut).
2. Część właściwa warsztatu (czas trwania: około 230 minut):
 - a) runda 1 – utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących zmiany czasu w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach: argumenty za i przeciw (45 minut);
 - b) przerwa kawowa (15 minut);
 - c) runda 2 – wprowadzenie czasu letniego w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach: argumenty za i przeciw (45 minut);
 - d) przerwa kawowa (15 minut);
 - e) runda 3 – wprowadzenie czasu zimowego w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach: argumenty za i przeciw (45 minut);
 - f) przerwa obiadowa (45 minut);

- g) runda 4 – wybór optymalnego wariantu w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach (45 minut);
- h) prezentacja wyników prac poszczególnych grup (20 minut).
3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu (czas trwania: 10 minut).

MATERIAŁY POTRZEBNE DO REALIZACJI WARSZTATU:

- sześć stołów;
- sześćdziesiąt krzeseł;
- losy dla uczestników z numerami poszczególnych stolików (od 1 do 6) w podziale na dwie grupy: 1 – zawodowi kierowcy i przedstawiciele związków i stowarzyszeń motoryzacyjnych, 2 – przedstawiciele służb (Policja, Inspekcja Transportu Drogowego);
- identyfikatory dla uczestników;
- kartki A4;
- kartki typu post-it w dwóch kolorach;
- koperty;
- przybory do pisania – długopisy, kolorowe markery;
- sześć dyktafonów;
- poczęstunek dla uczestników w przerwach między rundami, a także ciepły posiłek w trakcie przerwy obiadowej.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ WARSZTATU

/20'/

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu:

- a) losowanie przez uczestników miejsc przy stolikach – przed wejściem do sali warsztatowej;
- b) powitanie uczestników, podziękowanie im za przybycie i zgodę na udział w warsztacie;
- c) przedstawienie się organizatorów spotkania;
- d) prośba o krótkie przedstawienie się uczestników warsztatu (imię, organizacja i/lub instytucja) oraz przygotowanie identyfikatorów;
- e) przedstawienie ogólnego celu spotkania:

Jak zapewne Państwo wiedzą, w każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji

publicznych we wszystkich krajach członkowskich UE, m.in. z wykorzystaniem warsztatów deliberacyjnych. W ramach procesu konsultacji zaplanowano warsztaty w kilku wyselekcjonowanych sektorach i grupach społecznych, w tym w środowisku kierowców i służb odpowiadających za bezpieczeństwo na uniijnych drogach. W ramach warsztatu planowane jest poddanie ocenie z punktu widzenia bezpieczeństwa na polskich drogach trzech wariantów możliwych polityk:

- utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących czasu letniego w UE – dwukrotnej zmiany;
- zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu letniego;
- zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu zimowego.

W związku z tym dzisiaj chcielibyśmy porozmawiać z Państwem – ekspertami – o bezpieczeństwie na polskich drogach w kontekście zmian czasu i o wyborze optymalnego wariantu dla polskich kierowców.

f) prezentacja i wyjaśnienie reguł warsztatu

- idea deliberacji i jej cechy:
 - argumentatywny charakter,
 - ujawnianie wszystkich opinii,
 - równość wszystkich uczestników,
 - wolność od przymusu zewnętrznego i wewnętrznego,
 - uniwersalność stosowania;
- istota i rola konsensu oraz obszarów niezgody;
- konieczność rejestrowania dyskusji przy stolikach za pomocą dyktafonu;

g) wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości zgłaszanych przez uczestników i udzielenie niezbędnych odpowiedzi przez organizatorów spotkania.

/230'/

2. Część właściwa warsztatu:

/45'/

a) runda 1 – utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących zmiany czasu w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach: argumenty za i przeciw

W tej rundzie osoby biorące udział w warsztacie otrzymują od facylitatora danego stolika 4 kartki post-it (w dwóch kolorach) – dwie na argumenty za i dwie na argumenty przeciw obecnym ustaleniom dotyczącym zmiany czasu w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach. Każdy z uczestników proszony jest o zastanowienie się i samodzielne zapisanie argumentów (każdego na osobnej kartce). Następnie facylitator po kolei prosi uczestników o przedstawienie zanotowanych argumentów wraz z uzasadnieniem, a także zwraca się do grupy z prośbą o zaakceptowanie lub odrzucenie danego argumentu.

Akceptacja powinna być jednogłówna i dokonana na podstawie merytorycznej wymiany argumentów. Argumenty, wobec których uda się wypracować kompromis, trafiają do właściwych kopert: „za” i „przeciw”, natomiast te, wobec których nie udało się wypracować konsensusu – do tzw. obszaru niezgody. Po omówieniu wszystkich argumentów i ewentualnym połączeniu argumentów o podobnej treści i zakresie facylitator prosi o wybór trzech najważniejszych argumentów za i przeciw. Podobnie jak na etapach wcześniejszych, również w tym przypadku wymagany jest konsensus.

/15’/

b) przerwa kawowa

/45’/

c) runda 2 – wprowadzenie czasu letniego w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach: argumenty za i przeciw

Runda ta przebiega analogicznie jak runda 1, z tą różnicą, że omawiany jest wariant zakładający przyjęcie czasu letniego.

/15’/

d) przerwa kawowa

/45’/

e) runda 3 – wprowadzenie czasu zimowego w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach: argumenty za i przeciw

Runda ta przebiega analogicznie jak rundy wcześniejsze (1 i 2), z tą różnicą, że omawiany jest wariant zakładający przyjęcie czasu zimowego.

/45’/

f) przerwa obiadowa

W czasie przerwy obiadowej facylitatorzy poszczególnych grup przekazują informacje o wybranych trzech najważniejszych argumentach za danym wariantem i przeciw niemu, a na podstawie tych informacji organizatorzy przygotowują sumaryczne rankingi (jeśli argumenty będą się powielały) argumentów za poszczególnymi wariantami i przeciw nim. Rankingi te zostaną przedstawione uczestników na początku rundy 4.

/45’/

g) runda 4 – wybór optymalnego wariantu w kontekście bezpieczeństwa na polskich drogach

W tej rundzie facylitatorzy przedstawiają swoim zespołom sumaryczne rankingi argumentów za i przeciw, odnoszące się do poszczególnych wariantów, następnie proszą grupy o krótkie ich omówienie, a w dalszej kolejności – m.in.

na podstawie przedstawionych argumentów – o wybór jednego z rozwiązań, które sprzyjać będzie podniesieniu poziomu bezpieczeństwa na polskich drogach. Również w tym przypadku wybór powinna poprzedzić merytoryczna wymiana argumentów i ma on być wynikiem grupowego konsensusu.

/20'/

h) prezentacja wyników prac poszczególnych grup

Po zakończeniu prac w grupach facylitatorzy lub chętni przedstawiciele stolików na forum przedstawiają wybrany przez nich wariant wraz z uzasadnieniem.

/10'/

3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu

Organizatorzy:

- a) dziękują zebranych za poświęcony czas, włożony wysiłek, przekazane opinie i informacje;
- b) informują uczestników o dalszych pracach, w tym próbie wyciągnięcia spójnych wniosków i rekomendacji z prac wszystkich zespołów;
- c) upewniają się, czy uczestnicy mają jakieś wątpliwości, pytania, uwagi, którymi chcieliby się podzielić;
- d) udzielają (ewentualnie) ostatnich wyjaśnień;
- e) kończą warsztat.

SCENARIUSZ WARSZTATU DELIBERACYJNEGO Z MIESZKAŃCAMI ŁODZI W SPRAWIE USTALEŃ DOTYCZĄCYCH ZIELONEGO EXPO

GŁÓWNY CEL WARSZTATU

Po odpadnięciu z walki o tzw. Małe Expo w roku 2022 Łódź rozpoczęła starania o prawo do zorganizowania tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biura Wystaw Światowych. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych w formie warsztatu deliberacyjnego, stawiając sobie za cel poznanie opinii łódzian na temat planowanej lokalizacji wydarzenia.

Zaplanowano, że w warsztacie weźmie udział 60 mieszkańców Łodzi (osób, które wcześniej zgłosiły chęć udziału w warsztacie poprzez formularz konsultacyjny online), którzy pracować będą w podziale na 6 zespołów (stolików dyskusyjnych).

OGÓLNY SCENARIUSZ WARSZTATU

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu (czas trwania: 20 minut).
2. Część właściwa warsztatu (czas trwania: około 200 minut):

- a) runda 1 – planowana lokalizacja Zielonego Expo: argumenty za i przeciw (60 minut);
 - b) przerwa obiadowa (60 minut);
 - c) runda 2 – ranking argumentów i koło argumentacyjne (60 minut);
 - d) prezentacja wyników prac poszczególnych grup (20 minut).
3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu (czas trwania: 10 minut).

MATERIAŁY POTRZEBNE DO REALIZACJI WARSZTATU:

- sześć stołów;
- dwadzieścia cztery krzesła;
- losy dla uczestników z numerami poszczególnych stolików (od 1 do 6);
- identyfikatory dla uczestników;
- kartki A4;
- przybory do pisania – długopisy, kolorowe markery;
- mapy miasta z naniesioną, preferowaną przez władze, lokalizacją Zielonego Expo;
- krótka prezentacja multimedialna na temat planowanej lokalizacji Zielonego Expo;
- koła argumentacji – wydruki;
- sześć dyktafonów;
- poczęstunek dla uczestników w przerwie między rundami.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ WARSZTATU

/20'/

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu:

- a) losowanie przez uczestników miejsc przy stolikach – przed wejściem do sali warsztatowej;
- b) powitanie uczestników, podziękowanie im za przybycie i zgodę na udział w warsztacie;
- c) przedstawienie się organizatorów spotkania;
- d) prośba o krótkie przedstawienie się uczestników warsztatu (imię, z jakiej części Łodzi pochodzą, ewentualnie, co im się podoba w części miasta, w której mieszkają) oraz przygotowanie identyfikatorów;
- e) przedstawienie ogólnego celu spotkania.

Jak zapewne Państwo wiedzą, po odpadnięciu z walki o tzw. Małe Expo w roku 2022 Łódź rozpoczęła starania o prawo do tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biura Wystaw Światowych. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych w formie warsztatu deliberacyjnego, stawiając sobie za cel poznanie opinii Łódzian na temat przewidywanej lokalizacji wydarzenia. Zaplanowano, że

w warsztacie weźmie udział 60 mieszkańców Łodzi (osób, które wcześniej zgłosiły chęć udziału w warsztacie poprzez formularz konsultacyjny online), którzy pracować będą podzieleni na 6 zespołów (stolików dyskusyjnych).

Dzisiaj chcielibyśmy porozmawiać z Państwem właśnie o planowanym przedsięwzięciu, a konkretniej o lokalizacji, którą wybrały władze miasta i w której ma zostać zrealizowane łódzkie Zielone Expo.

f) prezentacja i wyjaśnienie reguł warsztatu

• idea deliberacji i jej cechy:

- argumentatywny charakter,
- ujawnianie wszystkich opinii,
- równość wszystkich uczestników,
- wolność od przymusu zewnętrznego i wewnętrznego,
- uniwersalność stosowania;

• istota i rola konsensu oraz obszarów niezgody;

• konieczność rejestrowania dyskusji przy stolikach za pomocą dyktafonu;

g) wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości zgłaszanych przez uczestników i udzielenie niezbędnych odpowiedzi przez organizatorów spotkania.

/200'/

2. Część właściwa warsztatu:

/60'/

a) runda 1 – planowana lokalizacja Zielonego Expo: argumenty za i przeciw

Przedstawienie uczestnikom prezentacji na temat planowanej lokalizacji Zielonego Expo (kompleksowa struktura rejonu).

Wariant 1

W tej części na podstawie przedstawionej prezentacji, a także udostępnionych materiałów (map) facylitatorzy prowadzą dyskusję z uczestnikami na temat potencjalnych zalet oraz wad zaproponowanej lokalizacji. Celem dyskusji jest wypracowanie listy zalet oraz wad lokalizacji podczas merytorycznej wymiany argumentów oraz pełen konsensus – wszyscy uczestnicy dyskusji przy stoliku powinni zgodzić się, że dana cecha jest zaletą lub wadą lokalizacji. W przypadku braku jednogłośności dany argument trafi do tzw. obszaru niezgody. Z wypracowanych argumentów należy przygotować osobne listy argumentów „za” i „przeciw” proponowanej lokalizacji.

Wariant 2

Facylitatorzy po kolei przedstawiają uczestnikom dyskusji listę stwierdzeń dotyczących obszaru, na którym zaplanowano realizację Zielonego Expo

– przygotowaną wcześniej przez organizatorów (np. dużo zieleni; dużo wolnego miejsca; gęsta zabudowa; dobra komunikacja). Zadaniem uczestników – przy wsparciu i moderacji facylitatora – jest wypracowanie konsensusu dla każdego ze stwierdzeń i zakwalifikowanie go do zalet lub wad proponowanej lokalizacji. Rezultatem dyskusji powinno być opracowanie osobnych list z argumentami „za” i „przeciw” lokalizacji zaproponowanej przez władze miasta.

/60’/

b) przerwa obiadowa

/60’/

c) runda 2 – ranking argumentów i koło argumentacji

W tej części, niezależnie od wariantu realizowanego w rundzie 1, uczestnicy każdego ze stolików opracowują rankingi argumentów (od najważniejszego do najmniej ważnego) przeciw planowanej lokalizacji Zielonego Expo i za. Podobnie jak w rundzie 1, rankingi powinny zostać wypracowane na podstawie merytorycznej dyskusji i konsensusu.

W dalszej kolejności uczestnicy – korzystając z „koła argumentacji” (załącznik 1) – starają się ocenić ważność trzech najważniejszych argumentów za realizacją Zielonego Expo w planowanej lokalizacji i przeciw. Osoby biorące udział w dyskusji mają w tym celu do dyspozycji 100% ważności, które mogą dowolnie, ale na podstawie konsensusu, rozdysponować między trzy najważniejsze argumenty za i przeciw lokalizacji.

/20’/

d) prezentacja wyników prac poszczególnych grup

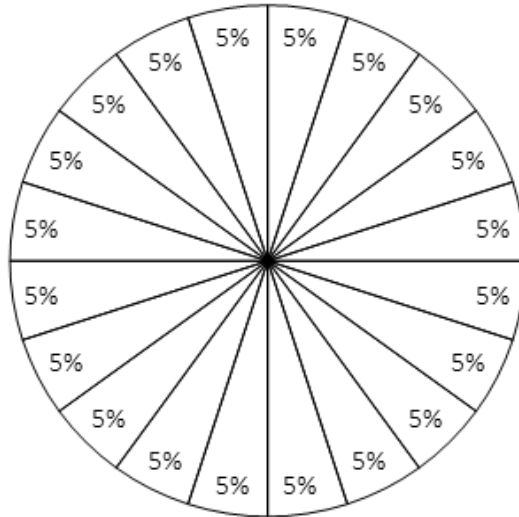
Przedstawiciel każdej grupy lub facylitator pracujący z daną grupą przedstawia na forum opracowane przez zespół „koła argumentacji”, które poddaje się krótkiej dyskusji.

/10’/

3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu

Organizatorzy:

- a) dziękują zebrany za poświęcony czas, włożony wysiłek, przekazane opinie i informacje;
- b) informują uczestników o dalszych pracach, w tym próbie wyciągnięcia spójnych wniosków i rekomendacji z prac wszystkich zespołów;
- c) upewniają się, czy uczestnicy mają jakieś wątpliwości, pytania, uwagi, którymi chcieliby się podzielić;
- d) udzielają (ewentualnie) ostatnich wyjaśnień;
- e) kończą warsztat.

Załącznik 1. Koło argumentacji**Kawiarenka deliberacyjna****SCENARIUSZ KAWIARENKI DELIBERACYJNEJ Z PRZEDSIĘBIORCAMI
MŚP W SPRAWIE USTALEŃ DOTYCZĄCYCH CZASU LETNIEGO****GŁÓWNY CEL WARSZTATU**

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji publicznych we wszystkich krajach członkowskich, m.in. z wykorzystaniem warsztatów World Café. W ramach procesu konsultacji zaplanowano warsztaty dla kilku wyselekcjonowanych grup społecznych, w tym dla przedsiębiorców MŚP. Podczas warsztatu będą poddane ocenie trzy możliwości:

1. utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących czasu letniego w UE – dwukrotnej zmiany;
2. zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu letniego;

3. zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu zimowego.

Celem warsztatu jest więc poznanie dobrze ugruntowanych opinii przedstawicieli MŚP na temat tych trzech możliwości i próba ustalenia wariantu optymalnego dla sektora MŚP.

Zaplanowano, że w warsztacie weźmie udział 24 przedstawiciele polskiego sektora MŚP, którzy pracować będą podzieleni na 6 zespołów (stolików dyskusyjnych).

OGÓLNY SCENARIUSZ WARSZTATU

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu (czas trwania: 20 minut).
2. Część właściwa (czas trwania: około 80 minut):
 - a) runda 1 – zalety poszczególnych wariantów;
 - b) runda 2 – wady poszczególnych wariantów;
 - c) runda 3 – rekomendowane rozwiązania wraz z uzasadnieniem;
 - d) prezentacja wypracowanych rekomendacji i postulatów.
3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu (czas trwania: 10 minut).

MATERIAŁY POTRZEBNE DO REALIZACJI WARSZTATU:

- sześć stołów;
- dwadzieścia cztery krzesła;
- materiały do aranżacji sali na wzór kawiarni;
- sześć papierowych obrusów;
- losy dla uczestników oraz układ poszczególnych rund (zob. załącznik);
- identyfikatory dla uczestników;
- kartki A4;
- kartki typu post-it;
- przybory do pisania – długopisy, kolorowe markery;
- sześć dyktafonów;
- gratyfikacje dla uczestników za udział w badaniu;
- poczęstunek dla uczestników – woda, ciastka.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ WARSZTATU

/20'/

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu:

- a) losowanie symboli przez uczestników przed wejściem do sali warsztatowej;
- b) powitanie uczestników, podziękowanie im za przybycie i zgodę na udział w warsztacie;
- c) przedstawienie się organizatorów spotkania;

- d) prośba o krótkie przedstawienie się uczestników warsztatu oraz przygotowanie identyfikatorów;
 e) przedstawienie ogólnego celu spotkania:

Jak zapewne Państwo wiedzą, spotkaliśmy się dziś, by porozmawiać o zmianie czasu. W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. W tym celu zdecydowano się na przeprowadzenie konsultacji publicznych we wszystkich krajach członkowskich, m.in. z wykorzystaniem warsztatów World Café. W ramach procesu konsultacji zaplanowano poddanie ocenie trzech wariantów możliwych polityk:

- utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących czasu letniego w UE – dwukrotnej zmiany;
- zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu letniego;
- zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu – czasu zimowego.

W związku z tym chcielibyśmy porozmawiać z Państwem o zaletach i wadach każdego z wariantów. W pierwszej kolejności przedstawimy zasady udziału w naszym warsztacie.

- f) prezentacja i wyjaśnienie reguł:
- idea World Café wraz z etykietą i uzasadnieniem logiki losowania uczestników do stolików i ich późniejszego rotowania,
 - rola „gospodarzy stolików”,
 - rola „ambasadorów idei”,
 - ważność każdej wypowiedzi i aktywnego udziału w dyskusji,
 - dążenie do wypracowania relatywnie zgodnego stanowiska,
 - formułowanie opinii i wniosków z wykorzystaniem obrusów,
 - konieczność rejestrowania dyskusji przy stolikach za pomocą dyktafonu;
- g) wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości zgłaszanych przez uczestników i udzielenie niezbędnych odpowiedzi przez organizatorów spotkania.

/80’

2. Część właściwa warsztatu:

/20’

- a) runda 1 – zalety poszczególnych wariantów
- stolik nr 1 i nr 4 – zalety obecnie obowiązujących ustaleń dotyczących zmiany czasu:
 - *Jakie ogólne zalety obecnych ustaleń Państwo dostrzegają?*

- *Do jakich obszarów życia społecznego w największym stopniu odnoszą się wymienione zalety?*
- *Jakie zalety obecnych ustaleń dostrzegają Państwo w odniesieniu do sektora MŚP?*
- stolik nr 2 i nr 5 – potencjalne zalety wprowadzenia jednolitego wariantu – czasu letniego:
 - *Jakie ogólne zalety wprowadzenia czasu letniego Państwo dostrzegają?*
 - *Do jakich obszarów życia społecznego w największym stopniu odnoszą się wymienione zalety?*
 - *Jakie zalety wprowadzenia czasu letniego w odniesieniu do sektora MŚP Państwo dostrzegają?*
- stolik nr 3 i nr 6 – potencjalne zalety wprowadzenia jednolitego wariantu – czasu zimowego:
 - *Jakie ogólne zalety wprowadzenia czasu zimowego Państwo dostrzegają?*
 - *Do jakich obszarów życia społecznego w największym stopniu odnoszą się wymienione zalety?*
 - *Jakie zalety wprowadzenia czasu zimowego dostrzegają Państwo w odniesieniu do sektora MŚP?*

/20'/

b) runda 2 – wady poszczególnych wariantów

- stolik nr 1 i nr 4 – wady obecnie obowiązujących ustaleń dotyczących zmiany czasu:
 - *Jakie ogólne wady obecnych ustaleń Państwo dostrzegają?*
 - *Do jakich obszarów życia społecznego w głównym stopniu odnoszą się wymienione wady?*
 - *Jakie wady, obecnych ustaleń dostrzegają Państwo w odniesieniu do sektora MŚP?*
- stolik nr 2 i nr 5 – potencjalne wady wprowadzenia jednolitego wariantu – czasu letniego:
 - *Jakie ogólne wady wprowadzenia czasu letniego Państwo dostrzegają?*
 - *Do jakich obszarów życia społecznego w głównym stopniu odnoszą się wymienione wady?*
 - *Jakie wady wprowadzenia czasu letniego dostrzegają Państwo w odniesieniu do sektora MŚP?*
- stolik nr 3 i nr 6 – potencjalne wady wprowadzenia jednolitego wariantu – czasu zimowego:
 - *Jakie ogólne wady wprowadzenia czasu zimowego Państwo dostrzegają?*
 - *Do jakich obszarów życia społecznego w największym stopniu odnoszą się wymienione wady?*
 - *Jakie wady wprowadzenia czasu zimowego dostrzegają Państwo w odniesieniu do sektora MŚP?*

/20'/

c) runda 3 – rekomendowane rozwiązania wraz z uzasadnieniem

- stolik nr 1 i nr 4 – rekomendacje do obecnego wariantu oraz ewentualne wskazanie wariantu optymalnego:
 - *Dlaczego obecnie obowiązujący wariant powinien zostać utrzymany/zniesiony?*
 - *Jak utrzymanie/zniesienie tego wariantu wpłynie na sektor MŚP?*
 - Jeżeli zdecydowano o zniesieniu wariantu
 - *Który z poniższych wariantów i dlaczego powinien zostać wprowadzony?*
 - ✓ *Zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie czasu letniego.*
 - ✓ *Zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie czasu zimowego.*

- stolik nr 2 i nr 5 – rekomendowane rozwiązania wraz z uzasadnieniem:
 - *Dlaczego wariant polegający na wprowadzeniu czasu letniego powinien zostać wprowadzony/odrzucony?*
 - *Jak wprowadzenie/odrzuconie tego wariantu wpłynie na sektor MŚP?*
 - Jeżeli zdecydowano o odrzuceniu wariantu
 - *Który z poniższych wariantów i dlaczego powinien zostać wprowadzony?*
 - ✓ *Utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących dwukrotnej zmiany czasu.*
 - ✓ *Zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie czasu zimowego.*

- stolik nr 3 i nr 6 – rekomendowane rozwiązania wraz z uzasadnieniem:
 - *Dlaczego wariant polegający na wprowadzeniu czasu zimowego powinien zostać wprowadzony/odrzucony?*
 - *Jak wprowadzenie/odrzuconie tego wariantu wpłynie na sektor MŚP?*
 - Jeżeli zdecydowano o odrzuceniu wariantu
 - *Który z poniższych wariantów i dlaczego powinien zostać wprowadzony?*
 - ✓ *Utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących dwukrotnej zmiany czasu.*
 - ✓ *Zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie czasu letniego.*

/20'/

d) prezentacja wypracowanych rekomendacji i postulatów:

- prezentacja na forum rekomendacji poszczególnych stolików;
- dyskusja na temat proponowanych wariantów.

/10'/

3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu

Organizatorzy:

- a) dziękują zebranych za poświęcony czas, włożony wysiłek, przekazane opinie i informacje;

- b) upewniają się, czy uczestnicy mają jakieś wątpliwości, pytania, uwagi, którymi chcieliby się podzielić;
- c) udzielają, ewentualnie, ostatnich wyjaśnień;
- d) kończą warsztat.

SCENARIUSZ WARSZTATU WORLD CAFÉ Z MIESZKAŃCAMI ŁÓDZI W SPRAWIE USTALEŃ DOTYCZĄCYCH ZIEŁONEGO EXPO

GŁÓWNY CEL WARSZTATU

Po odpadnięciu z walki o tzw. Małe Expo w roku 2022 Łódź rozpoczęła starania o prawo do tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biura Wystaw Światowych. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie opinii mieszkańców Łodzi, w tym ich argumentów za i przeciw, na temat planu realizacji Zielonego Expo w mieście. Ponadto w ramach konsultacji planowane jest uzyskanie od łodzian informacji i sugestii dotyczących preferowanej lokalizacji wydarzenia, a także potencjalnych korzyści dla miasta wynikających z realizacji przedsięwzięcia. Zaplanowano, że w warsztacie weźmie udział 24 mieszkańców Łodzi (wylosowanych z grupy osób, która wcześniej wyraziła chęć udziału w konsultacjach), którzy pracować będą podzieleni na 6 zespołów (stolików dyskusyjnych).

OGÓLNY SCENARIUSZ WARSZTATU

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu (czas trwania: 20 minut).
2. Część właściwa (czas trwania: około 80 minut):
 - runda 1 – argumenty za realizacją Zielonego Expo w Łodzi;
 - runda 2 – argumenty przeciw realizacji Zielonego Expo w Łodzi;
 - runda 3 – Co dalej z Zielonym Expo w Łodzi?
→ rekomendowane rozwiązania wraz z uzasadnieniem;
 - prezentacja wypracowanych rekomendacji i postulatów.
3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu (czas trwania: 10 minut).

MATERIAŁY POTRZEBNE DO REALIZACJI WARSZTATU:

- sześć stołów;
- dwadzieścia cztery krzesła;
- materiały do aranżacji sali na wzór kawiarni;
- sześć papierowych obrusów;
- losy dla uczestników oraz układ poszczególnych rund (zob. załącznik);
- identyfikatory dla uczestników;
- kartki A4;
- kartki typu post-it;

- przybory do pisania – długopisy, kolorowe markery;
- mapy miasta z naniesioną, preferowaną przez władze, lokalizacją Zielonego Expo;
- sześć dyktafonów;
- gratyfikacje dla uczestników za udział w badaniu;
- poczęstunek dla uczestników – woda, ciastka.

SZCZEGÓŁOWY SCENARIUSZ WARSZTATU

/20'/

1. Przywitanie uczestników i przedstawienie celów oraz zasad warsztatu:

- a) losowanie symboli przez uczestników przed wejściem do sali warsztatowej;
- b) powitanie uczestników, podziękowanie im za przybycie i zgodę na udział w warsztacie;
- c) przedstawienie się organizatorów spotkania;
- d) prośba o krótkie przedstawienie się uczestników warsztatu (imię, z jakiej części Łodzi pochodzą, ewentualnie, co im się podoba w części miasta, w której mieszkają) oraz przygotowanie identyfikatorów;
- e) przedstawienie ogólnego celu spotkania:

Jak zapewne Państwo wiedzą, po odpadnięciu z walki o tzw. Małe Expo w roku 2022 Łódź rozpoczęła starania o prawo do tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć Biuro Wystaw Światowych. W związku z tym władze miasta zdecydowały się na przeprowadzenie konsultacji społecznych, których celem jest poznanie opinii łodzian, w tym ich argumentów za i przeciw, na temat planu realizacji Zielonego Expo w mieście. Ponadto w ramach konsultacji planowane jest uzyskanie od mieszkańców informacji i sugestii dotyczących preferowanej lokalizacji wydarzenia, a także potencjalnych korzyści dla miasta wynikających z realizacji przedsięwzięcia.

Chcielibyśmy zatem porozmawiać z Państwem o planowanym przedsięwzięciu. W pierwszej kolejności przedstawimy zasady udziału w naszej dyskusji.

- f) prezentacja i wyjaśnienie reguł:
 - idea World Café wraz z etykietą i uzasadnieniem logiki losowania uczestników do stolików i ich późniejszego rotowania,
 - rola „gospodarzy stolików”,
 - rola „ambasadorów idei”,
 - ważność każdej wypowiedzi i aktywnego udziału w dyskusji,
 - dążenie do wypracowania relatywnie zgodnego stanowiska,
 - formułowanie opinii i wniosków z wykorzystaniem obrusów,
 - konieczność rejestrowania dyskusji przy stolikach za pomocą dyktafonu;
- g) wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości zgłaszanych przez uczestników i udzielenie niezbędnych odpowiedzi przez organizatorów spotkania.

/80'/

2. Część właściwa badania:

/20'/

a) runda 1 – argumenty za realizacją Zielonego Expo w Łodzi

Pytania do dyskusji:

- *Jakie argumenty mogą przemawiać za realizacją Zielonego Expo w Łodzi?*
- *Co pozytywnego z realizacji Zielonego Expo może wynikać dla Łodzi?*
- *Co pozytywnego z realizacji Zielonego Expo może wynikać dla przeciętnego mieszkańca?*
- *Dla kogo (jakich grup społecznych, przedsiębiorstw, organizacji?) realizacja Zielonego Expo może być szczególnie korzystna?*

/20'/

b) runda 2 – argumenty przeciw realizacji Zielonego Expo w Łodzi

Pytania do dyskusji:

- *Jakie argumenty mogą przemawiać za rezygnacją z realizacji Zielonego Expo w Łodzi?*
- *Co negatywnego z realizacji Zielonego Expo może wynikać dla Łodzi?*
- *Co negatywnego z realizacji Zielonego Expo może wynikać dla przeciętnego mieszkańca?*
- *Dla kogo (jakich grup społecznych, przedsiębiorstw, organizacji?) realizacja Zielonego Expo może być szczególnie niekorzystna?*

/20'/

c) runda 3 – Co dalej z Zielonym Expo w Łodzi?

→ rekomendowane rozwiązania wraz z uzasadnieniem

W tej części, przed rozpoczęciem dyskusji przy stolikach, organizatorzy mogą przedstawić na forum powody ubiegania się o realizację Zielonego Expo podane przez władze miasta:

- » Rozwój miasta na podstawie rozwiązań przyjaznych środowisku
- » Perspektywy ekonomiczne dla rozwoju przemysłu rolniczego i przetwórstwa żywności
- » Promocja polskich marek i pozyskiwanie inwestorów
- » Rozwój innowacyjnych przedsiębiorstw zajmujących się zrównoważonym rozwojem, nowymi technologiami i odnawialnymi źródłami energii
- » Wykorzystanie najnowszych osiągnięć naukowych w zakresie urbanizacji miast
- » Stworzenie platformy do wymiany wiedzy na temat wyzwań stojących przed współczesnym światem
- » Tworzenie podstawy do budowania Polski na podstawie idei zrównoważonego rozwoju
- » Możliwość prezentacji historycznych i kulturowych dokonań Polski

W dalszej części grupy stolikowe, opierając się na wcześniejszych dyskusjach przy stolikach i uwzględniając argumenty przedstawiane przez władze miasta, powinny przygotować odpowiedź na pytanie „Co dalej z Zielonym Expo w Łodzi?” w formie rekomendacji dla władz miasta wraz z uzasadnieniem. Wskazane jest, aby uczestnicy przy danym stoliku wypracowali relatywny konsensus.

→ Jeśli odpowiedź na pytanie będzie pozytywna, to zespół pracujący przy danym stoliku zostanie poproszony przez organizatorów o wskazanie preferowanej lokalizacji wydarzenia. W tym celu uczestnikom należy zaprezentować mapę miasta z naniesioną wstępną lokalizacją, zaproponowaną przez władze miasta – realizacja Expo planowana jest na terenie obejmującym obszar 75 hektarów, rozciągniętym między ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą – a następnie poprosić ich o ustosunkowanie się do tej propozycji lub wskazanie poprzez zaznaczenie na mapie innej lokalizacji.

→ Jeśli odpowiedź na pytanie będzie negatywna, to zespół pracujący przy danym stoliku zostanie poproszony przez organizatorów o wskazanie innych działań (pomysłów), które mogłyby być korzystne dla miasta i jego mieszkańców.

/20’/

1. Prezentacja wypracowanych rekomendacji i postulatów
2. Prezentacja na forum rekomendacji poszczególnych stolików
3. Dyskusja na temat proponowanych wariantów

/10’/

3. Podsumowanie i zakończenie warsztatu

Organizatorzy:

- a) dziękują zebranych za poświęcony czas, włożony wysiłek, przekazane opinie i informacje;
- b) upewniają się, czy uczestnicy mają jakieś wątpliwości, pytania, uwagi, którymi chcieliby się podzielić;
- c) udzielają (ewentualnie) ostatnich wyjaśnień;
- d) kończą warsztat.

Załącznik. Układ rund

Runda 1.

STOLIK 1	STOLIK 2	STOLIK 3	STOLIK 4	STOLIK 5	STOLIK 6
A1	B1	C1	D1	E1	F1
A2	B2	C2	D2	E2	F2
A3	B3	C3	D3	E3	F3
A4	B4	C4	D4	E4	F4

Runda 2.

STOLIK 1	STOLIK 2	STOLIK 3	STOLIK 4	STOLIK 5	STOLIK 6
A1	B1	C1	D1	E1	F1
D3	A2	A3	A4	F4	C4
E4	D4	B2	B3	B4	D2
F3	F2	E2	C2	C3	E3

Runda 3.

STOLIK 1	STOLIK 2	STOLIK 3	STOLIK 4	STOLIK 5	STOLIK 6
A1	B1	C1	D1	E1	F1
F2	D3	E4	F3	A2	D4
C2	A3	A4	B2	B3	E2
E3	F4	B4	C4	D2	C3

Symbole uczestników

symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
A1	stolik nr 1	stolik nr 1	stolik nr 1
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
A2	stolik nr 1	stolik nr 2	stolik nr 5
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
A3	stolik nr 1	stolik nr 3	stolik nr 2
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
A4	stolik nr 1	stolik nr 4	stolik nr 3
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
B1	stolik nr 2	stolik nr 2	stolik nr 2
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
B2	stolik nr 2	stolik nr 3	stolik nr 4
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
B3	stolik nr 2	stolik nr 4	stolik nr 5
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
B4	stolik nr 2	stolik nr 5	stolik nr 3
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
C1	stolik nr 3	stolik nr 3	stolik nr 3
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
C2	stolik nr 3	stolik nr 4	stolik nr 1
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
C3	stolik nr 3	stolik nr 5	stolik nr 6
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
C4	stolik nr 3	stolik nr 6	stolik nr 4
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
D1	stolik nr 4	stolik nr 4	stolik nr 4
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
D2	stolik nr 4	stolik nr 6	stolik nr 5
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
D3	stolik nr 4	stolik nr 1	stolik nr 2
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
D4	stolik nr 4	stolik nr 2	stolik nr 6
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
E1	stolik nr 5	stolik nr 5	stolik nr 5
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
E2	stolik nr 5	stolik nr 3	stolik nr 6

symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
E3	stolik nr 5	stolik nr 6	stolik nr 1
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
E4	stolik nr 5	stolik nr 1	stolik nr 3
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
F1	stolik nr 6	stolik nr 6	stolik nr 6
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
F2	stolik nr 6	stolik nr 2	stolik nr 1
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
F3	stolik nr 6	stolik nr 1	stolik nr 4
symbol uczestnika	I tura dyskusji	II tura dyskusji	III tura dyskusji
F4	stolik nr 6	stolik nr 5	stolik nr 2

Zakończenie

Książka ta powstawała dość długo, ponieważ pierwsze zamiary, by podzielić się wiedzą z czytelnikami, pojawiły się w naszych głowach około roku 2019. Gromadziliśmy wtedy materiały, doświadczenia i szukaliśmy dobrego pomysłu na strukturę tej monografii. A założenia mieliśmy bardzo ambitne: nie tylko chcieliśmy stworzyć naszą własną propozycję uporządkowania technik stosowanych podczas konsultacji publicznych, lecz także zamierzaliśmy przejrzeć i spróbować uporządkować ofertę poradników i podręczników kierowanych do grona organizatorów konsultacji. Te poszukiwania i analizy były niezmiernie trudne i mozolne z kilku powodów. Po pierwsze, liczba takich publikacji i stron poświęconych technikom prowadzenia konsultacji już dawno przekroczyła 100 (a mamy wrażenie, że z dnia na dzień ta liczba dość szybko rośnie). Po drugie, wiele opisów było zbyt skrótowych (a nawet hasłowych) lub niekompletnych, co utrudniało, a czasami wręcz uniemożliwiało nam jednoznaczne określenie, o jaką technikę chodzi. I wreszcie zamieszanie związane z nazewnictwem powodowało, że zanim zdecydowaliśmy się na dokładniejszy opis danej grupy technik, musieliśmy ustalić, co autorzy opracowań i praktycy prowadzący dane konsultacje tak naprawdę przeprowadzili i opisali. Byliśmy niekiedy bezsilni, ponieważ dwa opisy technik wydawały nam się niemal identyczne, ale były nazywane zupełnie inaczej. W innych przypadkach daną nazwę przyporządkowywano różnym sposobom praktyki konsultacyjnej. Jeden z bardziej wyrazistych przykładów takiej sytuacji stanowią rozbieżności w stosowaniu nazwy i w opisie zasady organizacji techniki *consensus conference*. W ogólnodostępnych publikacjach tą anglojęzyczną nazwą określa się często podejście zbliżone do panelu deliberacyjnego, zdefiniowanego jako połączenie „elementów kilku pokrewnych metodologii deliberacji, znanych w angielskiej terminologii jako *consensus conference*, *citizen's jury* i *citizens' panel* (*Metody możliwe do zastosowania...* 2015). Występuje także w tłumaczeniach jako narada obywatelska oraz jako konferencja konsensualna (obywatelska). Co ciekawe, na tej samej stronie internetowej, poświęconej partycypacji obywatelskiej, pojawiają się obie nazwy. Pierwsza – w części poświęconej opisowi techniki (zob. hasło „Narada

obywatelska” na stronie internetowej partycypacji obywatelskiej), druga – w części prezentującej przykłady zastosowania różnych technik (zob. Urbanik 2010a, 2010b). Jest to o tyle istotne, że opierając się w zasadzie na tych samych przykładach, które wykorzystano w przytoczonych źródłach, w innej publikacji naradę obywatelską i konferencję konsensualną potraktowano jako dwie różne techniki, różniące się znacznie pod względem celów, liczby uczestników i czasu trwania (Chrzanowski, Rościszewska 2015). Dodatkowo na stronach organizatorów konsultacji wśród stosowanych przez nich technik znaleźć można także „konferencję konsensusu”, czyli termin brzmiący podobnie jak „konferencja konsensualna”, której opis nie pokrywa się jednak ani z tymi, które znaleźliśmy w odniesieniu do tej drugiej, ani też z tymi, które dotyczyły narady obywatelskiej (zob. *Informacja na temat konsultacji budżetowych...* 2011). Abstrahując od tłumaczenia samej nazwy – choć niejednoznaczność terminologiczna mogła wpłynąć także na sposoby stosowania techniki – duże zróżnicowanie działań prowadzonych pod nazwą „narada obywatelska” pokazaliśmy już w rozdziale II.

Kiedy już wydawało nam się, że w miarę panujemy nad materiałami, które udało nam się zgromadzić i opracować – przyszła pandemia, która wyrzuciła do góry nogami również świat praktyków partycypacji i organizatorów konsultacji. Oczywiście w początkach pandemii (od marca 2020 r.) nikt nie myślał o realizacji jakichkolwiek konsultacji, a już na pewno nie technikami wymagającymi kontaktów *face-to-face*. Jednak ten stan nie trwał długo, zaczęto stosować techniki zapośredniczone (najczęściej zbierające opinie z wykorzystaniem Internetu). Zmienił się również nasz zespół, bo dołączyła do niego kolejna osoba, która m.in. podjęła się przeprowadzenia „śledztwa” związanego z próbą wytropienia i opisanie, w jaki sposób „radzą sobie” poszczególne techniki konsultacji publicznych w czasach pandemii. Wobec tego do wszystkich obecnych już wątków musieliśmy dodać następny, który kazał wrócić do materiału po raz kolejny, jednocześnie zmuszając nas do ponownego sięgnięcia do źródeł, czyli stron internetowych poszczególnych miast znanych z bogatych doświadczeń konsultacyjnych. Wtedy nasunęły się też pierwsze wątpliwości i pytanie, czy zadanie, które sobie wyznaczaliśmy, może być wykonane. Odpowiedź okazała się pozytywna – wszak książka powstała. Jednak wraz z twierdzącą odpowiedzią na pytanie o sens przygotowywania tej publikacji pojawiła się dodatkowa refleksja na temat skutków, jakie może powodować taki „bałagan” panujący wśród technik prowadzenia konsultacji. Chcemy się tymi refleksjami podzielić, uwzględniając perspektywę zarówno uczestników, jak i organizatorów konsultacji.

Obok literatury na temat technik prowadzenia konsultacji istnieje również wiele opracowań, w których dokonuje się oceny poziomu partycypacji w Polsce, a dokładniej – podejmuje próby znalezienia odpowiedzi na pytanie o przyczyny niewielkiej chęci włączania się Polaków w procesy decyzyjne. Nie zamierzamy odnosić się szczegółowo do tych wyjaśnień, ale chcemy dodać jeszcze jeden element do tego już dużego zbioru potencjalnych powodów. Stawiamy hipotezę (nie prowadziliśmy

na ten temat badań, ale możemy posiłkować się wynikami analiz metodologicznych, dotyczących m.in. uczestnictwa w badaniach sondażowych), że uczestnicy chętniej braliby udział w konsultacjach społecznych, gdyby ta procedura przeszła pełną akulturację. Czym zatem jest akulturacja i w jaki sposób wyjaśniać nią niechęć do uczestnictwa w konsultacjach? Anna Kubiak definiuje akulturację jako „[...] przejmowanie pewnych wzorów życia społecznego od innych – narodów, społeczeństw, grup społecznych” (Kubiak 2007: 63) i wiąże ją nie tylko z wytworami kultury materialnej, lecz także z pewnymi wzorami życia, ideami, wartościami, czyli kulturą niematerialną. To przejmowanie modeli zachowania autorka odnosi do uczestnictwa w badaniach sondażowych – co łączy się z budowaniem ról ankietera i respondenta, wiedzą na temat sytuacji badania, postrzeganiem udziału w badaniach opinii jako elementu życia w demokratycznym kraju – i diagnozuje, że dokonana się w Polsce całkowita akulturacja badań opinii publicznej. Biorąc pod uwagę ten sam proces akulturacji i odnosząc go do konsultacji społecznych, twierdzimy, że jeszcze nie całkiem przyswoiliśmy sobie role społeczne związane z uczestnictwem w konsultacjach, pełne rozumienie funkcji konsultacji w procesie podejmowania decyzji oraz umiejętność prawidłowej identyfikacji procedur konsultacyjnych. Ten ostatni element ma niewielką szansę zaistnienia, w sytuacji gdy wciąż pojawiają się nowe techniki, procedury, a także sposoby nie tylko nazywania, ale i realizowania procesu konsultacyjnego. Potencjalni uczestnicy konsultacji mogą mieć duże problemy z prawidłową identyfikacją procesu konsultacyjnego, a brak powtarzalnych procedur jeszcze bardziej utrudnia to zadanie. Z tego też powodu sądzimy, że ten wyścig po wciąż nowe techniki konsultacji, kopiowanie wzorców z zagranicy (z krajów o ugruntowanym systemie demokratycznym, w którym konsultacje społeczne odgrywają bardzo ważną rolę) bez refleksji, na ile przystają one do polskich warunków i czy mogą zostać dołączone do wzorców życia publicznego, nie zwiększa poziomu partycypacji w konsultacjach publicznych. Co więcej, może na niego działać destrukcyjnie. Wyobraźmy sobie przez chwilę obywatela, który wziął udział w konsultacjach prowadzonych przy użyciu jakiejś techniki. Dodatkowo nazwę tej techniki zapamiętał. Ma za sobą dobre doświadczenie i pewnie wziąłby udział w kolejnych konsultacjach, ale w zaproszeniu pojawia się inna technika. Nowości mogą budzić obawy związane z tym, że nie wie, co go tam czeka. Pamiętajmy, że nie wszyscy są otwarci na takie eksperymentowanie. Może to zmniejszyć chęć przyjscia na konsultacje, co przełoży się na obniżenie frekwencji. W naszym przekonaniu wzrostowi poziomu akulturacji w odniesieniu do konsultacji społecznych zdecydowanie nie sprzyja ciągle wprowadzanie zmian, udoskonalień (czasami również innowacji związanych z nowinkami technologicznymi) do samych technik prowadzenia konsultacji. A na dodatek takiemu dążeniu do kopiowania, stosowania coraz to nowszych i ciekawszych (oczywiście z punktu widzenia realizatorów) technik rzadko kiedy towarzyszy pogłębiona refleksja nad odbiorem tych „nowinek” przez uczestników. Wydaje się zatem, że nadmiernie skupiając się na technicznych aspektach konsultacji, tracimy z pola widzenia ich

uczestników. Mniej bowiem miejsca poświęca się działaniom przygotowującym do roli konsultującego obywatela. Często za sukces uznaje się dużą liczbę procedur konsultacyjnych w danym mieście czy konkretnej gminie, a mniejszą uwagę zwraca się na to, czy ktoś w nich uczestniczył i co zrobiono, aby zachęcić ludzi do udziału. Mamy zatem nowatorskie techniki konsultacyjne i ciągle te same sposoby zapraszania na nie. Warto może podjąć pogłębioną refleksję na temat tego, w jaki sposób docierać do potencjalnych uczestników, jak przekazywać im informacje, wpływając zarazem na podwyższenie frekwencji. Pamiętajmy bowiem, że nawet najbardziej nowatorska technika zostaje tylko zapisaną przez organizatorów – np. w postaci scenariusza – kreacją, jeśli nikt nie weźmie udziału w takich konsultacjach.

Przyjrzyjmy się jeszcze perspektywie organizatorów konsultacji społecznych w przeciętnej miejscowości, czyli w takiej, w której nie pracują zaangażowani i otwarci na nowości praktycy partycypacji, ale zatrudnieni od lat pracownicy urzędów chcący prowadzić w sposób poprawny konsultacje społeczne. By przygotować się do tego przedsięwzięcia, mogą korzystać z różnych źródeł wiedzy – o czym pisaliśmy już we wstępie – a jednym z nich są odpowiedzi płynące z Internetu. Ilość materiałów, które tam znajdują, oraz ich różnorodność mogą przyprawić o zawrót głowy. Przyjmijmy jednak na użytek tej hipotetycznej sytuacji, że postaramy się zapoznać zarówno z poradnikami, jak i opisami dobrych praktyk. Jeśli będą to robić w sposób systematyczny i w skupieniu, to bez problemu wyłapią zamieszanie terminologiczne i proceduralne panujące w tej sferze wiedzy. Te same nazwy na różne procedury, różne nazwy na te same procedury, brak dookreślenia warunków stosowalności konkretnej techniki. Może więc warto na użytek konsultacji prowadzonych na własnym obszarze wziąć pod uwagę tylko kilka technik konsultacyjnych, dostosowując je do różnych rodzajów konsultowanych spraw i typów uzyskiwanych wniosków? Opracowanie wzorcowego schematu tych konsultacji, tak aby wiadomo było, co robić po kolei, zdobycie umiejętności, które pozwalają na ich prowadzenie, przyniesie swoiste poczucie bezpieczeństwa i pewność, że wywiązali się dobrze z postawionej przed nimi zadania.

Nie znaczy to oczywiście, że według nas poszczególnych technik nie należy dalej udoskonalać i dostosowywać, a tym bardziej – że nie warto prowadzić nad nimi pogłębionej refleksji, zarówno metodologicznej, jak i związanej z kontekstem ich stosowania. Postulujemy tylko, aby zamiast tworzyć „nowe” techniki, tylko nieznacznie różniące się od już istniejących, czy też nadawać zupełnie nowe nazwy technikom, w których pojawia się zaledwie jakiś pojedynczy nowy element, traktować takie niewielkie innowacje raczej jako modyfikacje czy warianty technik „podstawowych”, dobrze już opisanych i poddanych wszechstronnej analizie. Naturalnie niezbędne jest przy tym wskazanie, co wprowadzone zmiany wnoszą do znanych już sposobów działania i jakich dodatkowych – w stosunku do pierwotnego – nakładów wymagają.

Przedstawiona w tej książce propozycja może być takim właśnie zbiorem technik podstawowych, które przy odpowiednim nakładzie pracy i środków finansowych¹ mogą być z powodzeniem stosowane w organizowaniu konsultacji społecznych. Techniki te – naszym zdaniem – dają możliwość dotarcia do różnych aspektów konsultowanych przypadków, pracy z różnymi grupami uczestników i, co najbardziej istotne, zwracają uwagę na rodzaj otrzymanych rezultatów. Ten ostatni wymiar – charakter otrzymanych rezultatów i świadomość tego, w trakcie jakiego procesu te opinie powstały, stanowi naszym zdaniem jedną z najważniejszych cech technik konsultacyjnych. Pokazuje bowiem, jakie procesy za nimi stoją i w jaki sposób traktować i raportować otrzymane wnioski. Chcemy, by nasza klasyfikacja była uznana za propozycję, którą staraliśmy się jak najlepiej opracować, opisać i przeanalizować. Jej ocenę pozostawiamy Czytelnikom.

1 Przepraszamy rozczarowanych Czytelników za to, że nie umieściliśmy w tej książce żadnych informacji na temat kosztów realizacji każdej z technik. Jest to zabieg celowy, a podyktowany przede wszystkim trudnością w oszacowaniu takich kosztów w zmieniającej się rzeczywistości ekonomicznej (kończymy pisać książkę w czasach wysokiej inflacji), ale również w odniesieniu do lokalnej sytuacji poszczególnych organizatorów konsultacji. Inną kwotę zapłacimy za wynajęcie sali, zatrudnienie moderatorów w dużym mieście wojewódzkim, a zupełnie inną w niewielkim mieście powiatowym.

Bibliografia

- ABC Konsultacji. Krótki przewodnik po metodach i technikach prowadzenia konsultacji społecznych. Projekt Społeczny 2012* (2010), Warszawa.
- Abrantes P., Lopes A., Baptista J.M. (2018), *The schools participatory budgeting (SPB) in Portugal*, [w:] N. Dias (ed.), *Hope For Democracy – 30 Years of Participatory Budgeting Worldwide*, Oficyna, Faro.
- Aktywne społeczności. Zmiana społeczna. Katalog praktyk*, t. 2 (2013), Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL, Warszawa.
- Angrosino M. (2012), *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Arnstein Sh.R. (1969), *A ladder of citizen participation*, „Journal of the American Institute of Planners”, no. 35(4), s. 216–224.
- Arnstein Sh.R. (2012), *Drabina partycypacji*, [w:] J. Erbel, P. Sadura (red.), *Partycypacja. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Barbour R. (2011), *Badania fokusowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bauman Z. (2000), *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Boczkowski A. (2000), *Obserwacja*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, t. 3, Oficyna Naukowa, Warszawa, s. 9–15.
- Boryczka E. (2016), *Partycypacja społeczna*, [w:] A. Nowakowska, Z. Przygodzki, A. Rzeńca (red.), *Ekomiasto#Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Brzeziński K. (2016), *Między biernością a aktywnością obywatelską w kontekście łódzkiego budżetu obywatelskiego*, „Studia Miejskie”, nr 21, s. 167–181.
- Chrzanowski O. (red.), (2014), *Partycypacja publiczna krok po kroku. Antologia tekstów*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Chrzanowski O., Rościszewska E. (2014), *W 60 praktyk dokoła partycypacji*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Chrzanowski O., Rościszewska E. (red.), (2015), *Narzędziownik*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.

- Ciesielska M., Wolanik Boström K., Öhlander M. (2012), *Obserwacja*, [w:] D. Jemielniak (red.), *Badania jakościowe. Metody i narzędzia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Cohen J. (1997), *Deliberation and democratic legitimacy*, [w:] A. Hamlin, B. Pettit (ed.), *The Good Polity*, Basil Blackwell, Oxford, s. 17–34.
- Dąbrowa Górnica – Śródmieście. Raport z warsztatów „Charette” – konsultacji społecznych przeprowadzonych w dniach 9–11.02.2011 dotyczących uszczegółowienia Lokalnego Programu Rewitalizacji (2011), oprac. P. Lorens, Gdańsk.
- Dias N. (2014), *25 years of Participatory Budgets in the world: A new social and political movement?*, [w:] N. Dias (ed.) *Hope for Democracy – 25 Years of Participatory Budgeting Worldwide*, In Loco Association, São Brás De Alportel.
- Długosz D., Wygnański J.J. (2005), *Obywatele współdecydują: przewodnik po partycypacji społecznej*, Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, Warszawa.
- Dobrowolski P., Gorywoda Ł. (2004), Raport Instytutu Sobieskiego, nr 9, *Publiczne wysłuchanie: Kontrola stanowienia prawa przez obywateli*, Warszawa.
- Elster J. (1998), *Introduction*, [w:] J. Elster (ed.), *Deliberative Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Ferens A., Kondas R., Matysiak I., Rzeźnik G., Szyrski M. (2010), *Jak prowadzić konsultacje społeczne w samorządach? Zasady i najlepsze praktyki współpracy samorządów z przedstawicielami społeczności lokalnych. Przewodnik dla samorządów*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Warszawa.
- Fishkin, J. (2014), *Deliberative democracy in context: Reflections on theory and practice*, [w:] K. Grönlund, A. Bächtiger, M. Setälä (eds), *Deliberative Mini-Publics: Involving Citizens in the Democratic Process*, ECPR Press, Colchester, s. 27–40.
- Foresight obywatelski* (2010), Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Foucault M. (1991), *Governmentality*, [w:] G. Burchell, C. Gordon, P. Miller (eds), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, University of Chicago Press, Chicago, s. 87–104.
- Gawłowski R., Jarosz A. (2019), *Infrastruktura partycypacji społecznej. Pojęcie i wykorzystanie w polskich miastach*, „Studia Regionalne i Lokalne”, t. 78, s. 75–94.
- Gerwin M. (2018), *Panele obywatelskie. Przewodnik po demokracji, która działa*, Fundacja Otwarty Plan, Kraków.
- Gierat K. (red.), (2013), *Narzędzia i techniki konsultacji społecznych. Podręcznik jak prowadzić konsultacje społeczne w samorządzie*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Katowice.
- Gierczyk M., Dobosz D. (2016), *Możliwości metodologiczne w badaniach problemów społecznych – perspektywa partycypacyjna*, „Pedagogika Społeczna”, nr 2(60), s. 151–164.
- Goffman E. (2011), *Człowiek w teatrze życia codziennego*, Aletheia, Warszawa.
- Gójska A., Kuczyński P., Lewenstein B., Pogoda I., Zielińska E. (2011), *Konsultacje społeczne w przestrzeni wielkomiejskiej. Ochocki Model Dialogu Obywatelskiego*, Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Warszawa.

- Górski R. (2007), *Bez państwa. Demokracja uczestnicząca w działaniu*, Korporacja Ha!art, Warszawa.
- Gramberger M. (2010), *Obywatele jako partnerzy. Podręcznik OECD na temat informowania, konsultacji i udziału społeczeństwa w podejmowaniu decyzji politycznych*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa.
- Grzeszkiewicz-Radulska K., Krzewińska A. (2013), *Klasyfikacja sondażowych technik otrzymywania materiałów*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 62(1), s. 9–31.
- Habermas J. (2019), *Teoria działania komunikacyjnego*, t. 1: *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Harvey D. (2012), *Bunt miast. Prawo do miasta i miejska rewolucji*, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa.
- Jabłoński W. (2016), *Wywiad telefoniczny ze wspomaganie komputerowym (CATI)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jak usłyszeć głos seniora? Praktyczny przewodnik po partycypacji obywatelskiej osób starszych* (2013), Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Jaworek D., Starzyk-Durbacz K. (2016), *Praktycy partycypacji – kim są i co myślą?*, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Jezińska K. (2015), *Opis ciekawego przykładu partycypacji – dzień demokracji dla seniorów, gmina Mora (Szwecja)*, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Juchacz P.W. (2006), *Demokracja. Deliberacja. Partycypacja. Szkice z teorii demokracji ateńskiej i współczesnej*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań.
- Kanon Lokalnych Konsultacji Społecznych* (2015), Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych (FISE), Warszawa.
- Kawecka-Zygadło B. (2013), *Warsztaty architektoniczne i urbanistyczne Charrette – sposób na rewitalizację Mirkowa i Starej Papierni w Konstancinie Jeziornie*, [w:] *Warszawskie spojrzenie na rewitalizację*, Biuletyn nr 4, s. 4–13.
- Każmierczak T. (2011), *Partycypacja publiczna: pojęcie, ramy teoretyczne*, [w:] A. Olech (red.), *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Kęłowski W. (2013), *Budżet partycypacyjny. Krótka instrukcja obsługi*, Instytut Obywatelski, Warszawa.
- Komorowska Z., Perchuc M., Starzyk K., Stokłuska E. (2013), *Przewodnik wspólnego planowania*, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Komorowska Z., Perchuc M., Starzyk K., Stokłuska E. (2013a), *Jak usłyszeć głos seniora? Praktyczny przewodnik po partycypacji obywatelskiej osób starszych*, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Koseła K., Sułek A. (2005), *Badania wzdłuż czasu*, [w:] *Encyklopedia Socjologii. Suplement*, Oficyna Naukowa, Warszawa, s. 37–45.
- Kotus J. (2014), *Partycypacja społeczna w zarządzaniu miastem: pomiędzy wykluczeniem społecznym a zaangażowaniem*, „Studia Miejskie”, nr 13, s. 37–45.
- Krysiński D. (2018), *Nowe mieszczaństwo jako wykluczająca grupa interesu*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego we Wrocławiu”, nr 534, s. 9–20.

- Krzewińska A. (2016), *Deliberacja. Idea – metodologia – praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kubiak A. (2007), *Destrukcyjność procesu akulturacji badań sondażowych w Polsce*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 56(1), s. 61–77.
- Kubiak A., Przybyłowska I., Rostocki W.A. (1998), *Badania ankietowe*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, t. 1, Warszawa, s. 51–58.
- Kubicki P. (2011), *Nowi mieszkańcy – nowi aktorzy na miejskiej scenie*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 60(2–3), s. 203–227.
- Kubicki P. (2016a), *Wynajdywanie miejskości. Polska kwestia miejska z perspektywy długiego trwania*, Nomos, Kraków.
- Kubicki P. (2016b), *Polskie ruchy miejskie: polityczne czy kulturowe?*, „Przegląd Socjologiczny”, t. 2, s. 65–79.
- Kusińska E. (2017), *Kształtowanie miejskich przestrzeni publicznych zgodnie z potrzebami lokalnych społeczności*, „Przestrzeń – Urbanistyka – Architektura”, t. 2, s. 85–94.
- Kvale S. (2010), *Prowadzenie wywiadów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Lewandowska-Malec I. (2012), *„Zapomniana demokracja”. O demokracji deliberacyjnej w Pierwszej Rzeczypospolitej*, „Studia Iuridica Toruniensia”, t. 10, s. 121–146.
- Lewinowski J.Cz. (2012), *Cele i formy konsultacji*, [w:] *Cele, granice, metody i koszty lokalnych konsultacji społecznych*, Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Forum Debaty Publicznej, Warszawa, s. 6–18.
- Lisek-Michalska J. (2013), *Badania fokusowe. Problemy metodologiczne i etyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Lorens P. (2010), *Bytom – Szombierki. Raport z warsztatów „Charette” – konsultacji społecznych przeprowadzonych w dniach 30.08–1.09.2010 dotyczących uszczegółowienia Lokalnego Programu Rewitalizacji*, Gdańsk.
- Lorens P. (2012), *Raport z warsztatów „Charrette” dotyczących uszczegółowienia Miejskiego Programu Rewitalizacji dla Starego Miasta*, Śląski Związek Gmin i Powiatów, Miasto Częstochowa, Gdańsk.
- Lutyńska K. (1984), *Wywiad kwestionariuszowy. Przygotowanie i sprawdzenie narzędzia badawczego*, Ossolineum, Wrocław.
- Lutyński J. (1994), *Metody badań społecznych. Wybrane zagadnienia*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Makowski G. (2007), *Instytucja wysłuchania publicznego w Polsce jako mechanizm partycypacji obywateli w procesie stanowienia prawa*, [w:] M. Rymśza (red.), *Organizacje pozarządowe. Dialog obywatelski. Polityka państwa*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Makowski G. (2014), *Konsultacje publiczne – uregulowania prawne a praktyka*, „INFOS. Zagadnienia Społeczno-Gospodarcze”, nr 20(180), s. 1–4.
- Martela B. (2013), *Budżet partycypacyjny w Polsce – wdrożenie i perspektywy*, „Władza Sądzenia”, nr 2, s. 24–33.
- Martela B. (2019), *Wnioski i rekomendacje*, [w:] P. Pistelok, B. Martela (red.), *Partycypacja publiczna. Raport o stanie polskich miast*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa–Kraków.

- Matczak P., Mączka K., Milewicz M. (2015), *E-partycypacja: zastosowania sondażu internetowego jako narzędzia partycypacyjnego*, „Ruch Pracowniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, t. 77(1), s. 239–256.
- Mączka K., Matczak P. (2014), *Sąd obywatelski – aplikacja w warunkach polskich. Przypadek ulicy Umultowskiej w Poznaniu*, „Samorząd Terytorialny”, nr 1–2, s. 45–54.
- Mergler L., Pobłocki K., Wudarski M. (2013), *Anty-Bezradnik przestrzenny: prawo do miasta w działaniu*, Fundacja Res Publica im. H. Krzeczковского, Warszawa.
- Metody możliwe do stosowania w ramach pogłębionych konsultacji publicznych* (2015), Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa.
- Morrell M.E. (2005), *Deliberation, democratic decision-making and internal political efficacy*, „Political Behaviour”, vol. 27(1), s. 49–69.
- Mouffe Ch. (2005), *Paradoks demokracji*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
- Mouffe Ch. (2008), *Polityczność. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Mycielski M.M. (2005), *Warsztat planistyczny „charette” a Nowy Urbanizm*, „Urbanista”, nr 3, s. 37–39.
- Mycielski M.M. (2016), *Charrette jako metoda angażowania mieszkańców i dyskusji o przyszłości miasta*, [w:] *Plan na plan. Partycypacja w planowaniu miejscowym*, publikacja w ramach projektu *Warszawskie plany miejscowe – poszukiwanie modelu partycypacyjnego*, Warszawa, s. 86–89.
- Mycielski M.M., Piotrkowski D. (2014), *Warsztat urbanistyczny – Siewierz-Jeziorna – dzielnica zrównoważona*, „Przegląd Urbanistyczny”, R. 6, s. 46–52.
- Niezbalski J. (2013), *Odkrywanie CAQDAS. Wybrane bezpłatne programy komputerowe wspomagające analizę danych jakościowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Niezbalski J. (2014), *Komputerowe wspomaganie analizy danych jakościowych. Zastosowanie oprogramowania NVivo i Atlas.ti w projektach badawczych opartych na metodologii teorii ugruntowanej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Niezbalski J., Ślęzak I. (2020), *Zastosowanie oprogramowania komputerowego w prowadzeniu badań jakościowych. Wybrane funkcje NVivo*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Nowak S. (2007), *Metodologia badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Nóżka M., Martini N. (2015), *Metody mobilne i wizualne w praktyce badawczej. Zastosowanie fotospaceru w socjologicznych badaniach map mentalnych i zachowań terytorialnych ludzi*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 11(4), s. 34–50.
- Nuñez T. (2018), *Porto Alegre, from a role model to a crisis*, [w:] N. Dias (ed.), *Hope For Democracy – 30 Years of Participatory Budgeting Worldwide*, Oficyna, Faro.
- Olech A., Kaźmierczak T. (2011), *Modele partycypacji publicznej*, [w:] A. Olech (red.), *Partycypacja publiczna. O uczestnictwie obywateli w życiu wspólnoty lokalnej*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.

- Panek G. (2018), *Zarządzanie procesem rewitalizacji – między populizmem a partycypacją*, „Zeszyty Prasoznawcze”, t. 61, nr 1(233), s. 116–128.
- Partycypacja publiczna krok po kroku. Antologia tekstów* (2014), wybór i oprac. O. Chrzanowski, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Pawłowska A., Radzik K. (2016), *Instytucjonalno-prawne warunki partycypacji i dialogu obywatelskiego na poziomie lokalnym (na przykładzie wybranych miast)*, „Acta Politica Polonica”, nr 3(37), s. 19–38.
- Paz C. (2018), *Youth Participatory Budgeting – Portugal*, [w:] N. Dias (ed.), *Hope For Democracy – 30 Years of Participatory Budgeting Worldwide*, Oficyna, Faro.
- Perchuc M., Stokłuska E. (2013), *Raport z I edycji spacerów badawczych z osobami starszymi w Gdyni*, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Pęzik P. (2012), *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, [w:] A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Pistelok P., Martela B. (2019), *Konsultacje dokumentów planistycznych*, [w:] P. Pistelok, B. Martela (red.), *Partycypacja publiczna. Raport o stanie polskich miast*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa–Kraków.
- Pistelok P., Martela B. (red.), (2019), *Partycypacja publiczna. Raport o stanie polskich miast*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa–Kraków.
- Pobłocki K. (2013), *Prawo do odpowiedzialności*, [w:] M. Miessen, *Koszmar partycypacji*, Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa, s. 7–37.
- Prykowski Ł. (2012), *Głos łodzian się liczy – czyli doświadczenia z budżetem obywatelskim w radach osiedli*, Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS, Łódź.
- Przybylska A. (2016), *O potrzebie jakościowej zmiany w konsultacjach społecznych w mieście*, „Przegląd Europejski”, nr 3(41), s. 123–137.
- Przybyłowska I. (1978), *Wywiad swobodny ze standaryzowaną listą poszukiwanych informacji i możliwości jego zastosowania w badaniach socjologicznych*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 30, s. 53–68.
- Putnam R. (2008), *Samotna gra w kregle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Rachwał M. (2011), *Konsultacje społeczne z mieszkańcami gminy jako forma partycypacji politycznej*, [w:] B. Lewenstein, M. Dudkiewicz (red.), *Lokalny dialog obywatelski. Refleksje i doświadczenia*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 115–127.
- Raport końcowy z badania efektywności mechanizmów konsultacji społecznych* (2011), Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, SMG/KRC S.A., Warszawa.
- Rodak M. (2018), *Dobro publiczne w dobie alienacji*, „Przestrzeń – Urbanistyka – Architektura”, t. 1, s. 285–296.
- Rozmowy w kawiarence. Przewodnik krok po kroku, jak z rozmowy zrobić narzędzie* (2012), Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Rytel-Warzocho A., Uziębło P., Herrmann M. (2012), *Obywatele decydują. Obywatelska Inicjatywa Ustawodawcza jako narzędzie kształtowania postaw obywatelskich*, Instytut Spraw Obywatelskich, Łódź.

- Sadura P., Erbel J. (2012), *Wstęp*, [w:] *Partycypacja. Przewodnik Krytyki Politycznej*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Sagan I. (2017), *Miasto. Nowa kwestia i nowa polityka*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Sroka J. (2008), *Instytucje demokracji deliberacyjnej w polskim systemie politycznym. Wprowadzenie do kontekstu teoretycznego*, [w:] J. Sroka (red.), *Wybrane instytucje demokracji partycypacyjnej w polskim systemie politycznym*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Sroka J. (2009), *Deliberacja i rządzenie wielopasmowe. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Starosta P. (1995), *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Starzyk K. [b.d.], *Uwarunkowania prawne partycypacji obywatelskiej w Polsce*, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Starzyk-Durbacz K. (2016), *O partycypacji. Podsumowanie badań i analiz dotyczących partycypacji obywatelskiej w Polsce*, Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa.
- Stewart D.W., Shamdasani P.M. (1990), *Focus Groups: Theory and Practice*, vol. 1: *Applied Social Research Methods Series*, Sage, Newbury Park.
- Stępień K., Pochwała A. (2011), *Wykorzystanie metody Charrette do planowania zagospodarowania terenu Grünfels w Rapperswil-Jona*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. 31(6–1), s. 97–101.
- Stokłuska E. (2017), *Warsztaty przyszłościowe*, [w:] *Młodzi w akcji. Przewodnik po programie*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa.
- Surdej A. (2000), *Partycypacja*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, t. 3, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Szaja M. (2015), *Partycypacja lokalnej społeczności w kształtowaniu procesu rozwojowego w gminie*, „Ekonomiczne Problemy Usług”, nr 118, s. 281–296.
- Szmytkowska M. (2013), *Ku urbs czy sub-urbs? Przestrzeń i mieszkańcy nowych osiedli mieszkaniowych w obszarach peryferyjnych dużych miast*, [w:] M. Madurowicz (red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 550–562.
- Sztabiński F. (1997), *Ankieta pocztowa i wywiad kwestionariuszowy*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Sztabiński P.B., Sawiński Z., Sztabiński F. (red.), (2005), *Fieldwork jest sztuką*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa.
- Tracz-Dral J. (2010), *Instytucja wysłuchania publicznego*, Kancelaria Senatu Biuro Analiz i Dokumentacji, Dział Analiz i Opracowań Tematycznych, Opracowanie tematyczne OT-590, Warszawa.
- Twardoch A., Harat Ł. (2015), *Planowanie przestrzenne i projektowanie urbanistyczne z udziałem społeczeństwa. Przykład śląski – między sukcesem a porażką*, [w:] G. Rembarz, J. Martyniuk-Pęczek (red.), *Przestrzeń publiczna dzielnic w partycypacyjnym planowaniu strategicznym. Quo vadis, Gdańsku? Mieszkańcy planują swoje miasto*, Gdańska

- Fundacja Innowacji Społecznej, Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej, Sopotcka Szkoła Wyższa, Gdańsk, s. 251–264.
- Urbanik A. (2010a), *Konferencja konsensualna dotycząca żywności modyfikowanej genetycznie* (Norwegia, 1996), [w:] Z. Boni, E. Rościszewska (red.), *Udział obywateli w tworzeniu polityk publicznych*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2003 nr 80, poz. 717).
- Vidal R. (2006), *The future workshop: democratic problem solving*. „Journal of Economic Analysis Working Papers”, vol. 5, s. 1–25.
- Wiśniewska M. (red.), (2007), *Raport. Jakość konsultacji społecznych w Polsce. Krajowa praktyka a uwarunkowania prawne*, WWF Polska, Warszawa.
- Woźniczko J. (2019), *Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej*, Opracowania tematyczne OT-666, Warszawa, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz, Dokumentacji i Korespondencji.
- Załęcki J. (2018), *Demokracja partycypacyjna (na przykładzie Gdańska)*, „Miscellanea Anthropologica et Sociologica”, t. 19(1), s. 178–193.
- Zglińska A. (2017), *Włącznik obywatelski. Jak uczyć kreatywnie o aktywności obywatelskiej?*, Fundacja Stabilo, Toruń.
- Zychowicz Z. (red.), (2011), *Przeprowadzanie konsultacji społecznych w samorządzie*, Instytut Rozwoju Regionalnego, Szczecin.
- Zychowicz Z. (2014), *Konsultacje społeczne w samorządzie*, Instytut Rozwoju Regionalnego, Szczecin.

Źródła internetowe

- Adamowicz M., Herbst J., Pierścińska A., Wiśnicka M., Wygnański K. (2019), *Raport z narad obywatelskich o edukacji*, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, Warszawa, https://uploads.strikinglycdn.com/files/f4d82c68-ddd2-4c9e-9256-a2fe4cccad92/Raport_NOoE_www.pdf (dostęp: 8.04.2020).
- Belina-Brzozowska M., Geringer-Nurczyńska M., Jagaciak M., Perchuć-Żółtowska M., Wygnański K. (2022), *Podsumowanie Ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o kosztach energii*, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, <https://naradaoenergii.pl/wp-content/uploads/2022/12/podsumowaniepanelobywatelski.pdf> (dostęp: 3.05.2023).
- Biuletyn Informacji Publicznej Rady Ministrów – strona internetowa, <https://bip.kprm.gov.pl/kpr/bip-rady-ministrow/ocena-wplywu/4156,Ocena-wplywu-w-rzadowym-procesie-legislacyjnym.html> (dostęp: 8.04.2020).
- Częstochowa – Stare Miasto. *Założenia do strategii rozwoju przestrzennego dzielnicy* (2010), oprac. P. Lorens, Gdańsk, <https://docplayer.pl/72568901-Raport-z-warsztatow>

- charrette-dotyczacych-uszczegolowienia-miejskiego-programu-rewitalizacji-dla-starego-miasta.html (dostęp: 8.04.2020).
- Fundacja Pole Dialogu (2022), *Pierwsze narady obywatelskie o klimacie za nami*, <https://poledialogu.org.pl/pierwsze-narady-za-nami/> (dostęp: 3.05.2023).
- Gdzie stacje ładowania we Wrocławiu? Konsultacje społeczne planu budowy ogólnodostępnych stacji ładowania samochodów elektrycznych, Raport z konsultacji* (2021), Wydział Partycypacji Społecznej Urzędu Miasta Wrocławia, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/Stacje_raport_16.06.pdf (dostęp: 3.05.2023).
- Gminna Platforma Konsultacji Społecznych, Gmina Zduńska Wola, <https://gminnazduńskawola.pl/gminna-platforma-konsultacji-spoecznych/> (dostęp: 3.05.2023).
- Górski F., Jagaciak M., Napiontek O., Pędzich A., Pawłowska K., Wojcieszak M., Zjawińska M. (2021), *Warszawski Panel Klimatyczny. Raport z realizacji*, Warszawa, <https://stocznia.org.pl/publikacje/warszawski-panel-klimatyczny-raport-z-realizacji/> (dostęp: 10.05.2023).
- Informacja na stronie Instytutu Rozwoju Terytorialnego na temat konsultacji społecznych realizowanych metodą Planning for Real® w Lewinie Kłodzkim, https://www.irt.wroc.pl/aktualnosc-280-konsultacje_spoeczne_metoda_planning.html (dostęp: 27.05.2020).
- Informacja na stronie projektu Planning for Real na temat konsultacji społecznych realizowanych metodą Planning for Real® w Lewinie Kłodzkim, http://planning4real.eu/?page_id=636 (dostęp: 27.05.2020).
- Informacja na stronie wroclaw.pl na temat udziału Margaret Wilkinson w projekcie Laboratorium Obywatelskiego, <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/labolatoria-obywatelskie-margaret-wilkinson-z-wizyta-we-wroclawiu> (dostęp: 27.05.2020).
- Informacja na temat „sądu obywatelskiego” w sprawie ul. Umultowskiej, Urząd Miasta Poznań, <https://www.poznan.pl/mim/main/-,p,15574,21903.html> (dostęp: 20.05.2021).
- Informacja na temat konsultacji budżetowych realizowanych w Poznaniu 21 czerwca 2011 r. (2011), Urząd Miasta Poznania, <https://www.poznan.pl/mim/budzet/metoda-materialy-do-pobrania,p,21205,21206,21209.html> (dostęp: 8.04.2020).
- Informacja na temat konsultacji społecznych (2020), strona internetowa Urzędu Miasta Poznania, https://www.poznan.pl/mim/main/konsultujemy,p,53754,53755.html?wo_id=284 (dostęp: 10.05.2023).
- Informacja na temat portalu Vox Populi (2016), Urząd Miasta Łodzi, <https://vox.uml.lodz.pl/o-projekcie.html> (dostęp: 8.04.2020).
- Informacja o realizowanych warsztatach Planning for Real® w Będzinie, http://www.bedzin.pl/aktualnosc-5-1857-warsztaty_planistyczne_metoda_planning.html (dostęp: 27.05.2020).
- Informacja o warsztacie planistycznym w Cieszynie, <https://partycypacjaobywatelska.pl/przestrzen/2018/03/23/warsztat-planistyczny-w-cieszynie/> (dostęp: 14.05.2020).
- Informacja o warsztatach Charrette realizowanych w Gdyni w 2012 r., http://www.gdynia-zachod.pl/index.php?parent_id=69&menu (dostęp: 8.04.2020).
- Informacja o warsztatach Charrette w Gnieźnie na stronie internetowej urzędu, https://www.gniezno.eu/wiadomosci/1/wiadomosc/114790/warsztaty_charrette_zakonczone (dostęp: 10.05.2023).

- Informacja o warsztatach Planning for Real® w Czerwionce-Leszczynach, <https://www.czerwionka-leszczyny.pl/urząd/aktualnosci/Planning-for-real-konsultacje-przestrzenne-Rady-Dzielnicy-Leszczyny-Osiedle/idn:7040> (dostęp: 27.05.2020).
- Informacje na stronie wroclaw.pl na temat realizacji Laboratoriów Obywatelskich, <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/laboratoria-obywatelskie> (dostęp: 27.05.2020).
- Informacje na stronie Wrocławskiej Rewitalizacji na temat warsztatów Planning for Real®, <http://w-r.com.pl/projekty/planning-for-real/> (dostęp: 27.05.2020).
- Informacje na temat Narady Obywatelskiej o Edukacji, strona internetowa projektu Narada Obywatelska o Edukacji, <https://www.naradaobywatelska.pl> (dostęp: 3.05.2023).
- Informacje na temat warsztatu Charette umieszczone na stronie internetowej miasta Ruda Śląska, <http://www.rudaslaska.pl/en/ruda-slaska/aktualnosci/2011/07/11/warsztaty-charette/> (dostęp: 27.05.2020).
- Informacje o konsultacjach w Orzeszu, <http://bip.orzesze.pl/index.php?id=749> (dostęp: 14.05.2020).
- Informacje o warsztatach Charrette dotyczących Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego, <http://lask.com.pl/warsztaty-charrette-dotyczace-mof/> (dostęp: 27.05.2020).
- Informacje o warsztatach Planning for Real® w gminie Wólka, <https://www.wolka.pl/aktualnosci/ogloszenia-i-zawiadomienia-wojta-gminy/n,46461,partycypacja-w-planowaniu-przestrzennym-warsztaty-z-mieszkancami.html> (dostęp: 27.05.2020).
- Informacje o warsztatach Planning for Real® w Sosnowcu, https://konsultacje.sosnowiec.pl/konsultacja/116/miejscowy_plan_zagospodarowania_przestrzennego_dzielnicy_maczki.html (dostęp: 27.05.2020).
- Informacje o World Café w Czerwionce-Leszczynach w 2018 r., <https://www.czerwionka-leszczyny.pl/urząd/aktualnosci/Dyskusje-przy-kawie-World-Cafe-w-Czerwionce/idn:7174> (dostęp: 14.05.2020).
- Informacje o World Café w Czerwionce-Leszczynach w 2019 r., <https://ngo.czerwionka-leszczyny.pl/aktualnosci/index/Pretekst-przy-kawie-czyli-spotkanie-z-ekspertami/idn:95> (dostęp: 14.05.2020).
- Jak chcemy zmienić podwórko przy Mieleckiej?* (2022), [Notatka ze spotkania konsultacyjnego], Wydział Partycypacji Społecznej Urzędu Miasta Wrocławia, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/182899/Notatka%20ze%20spotkania_Mielecka.docx.pdf (dostęp: 10.05.2023).
- Jak ma wyglądać teren wokół kamienicy przy ul. Legnickiej 64?* (2022), [Notatka ze spotkania konsultacyjnego], Wydział Partycypacji Społecznej Urzędu Miasta Wrocławia, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/63992/Notatka_Legnicka64.pdf (dostęp: 10.05.2023).
- Jak pojedą autobusy elektryczne?* (2021), [Raport], Biuletyn Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego Wrocławia, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/66970/Raport_komunikacja%20zeroemisyjna.pdf (dostęp: 10.05.2023).
- Jak przyznawać pracownie artystyczne?* (2021), [Raport z konsultacji], Wydział Partycypacji Społecznej urzędu Miasta Wrocławia, <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/jak-przyznawac-pracownie-artystyczne-raport-z-konsultacji> (dostęp: 10.05.2023).

- Jak urządzić dolinę Olszówki i park Krzycki?* (2020), [Raport], Strona Urzędu Miasta Wrocławia, <https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/63637/Jak-urzadzic-doline-Olszowki-i-park-Krzycki-RAPORT.pdf> (dostęp: 10.05.2023).
- Jak urządzić park na Kępie Mieszkańskiej?* (2020), [Raport], Strona Urzędu Miasta Wrocławia, <https://www.wroclaw.pl/rozmawia/jak-urzadzic-park-na-kepie-mieszczanskiej-raport> (dostęp: 10.05.2023).
- Jak urządzić podwórko przy Henryka Pobożnego?* (2020), [Raport z konsultacji], Strona Urzędu Miasta Wrocławia, <https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/63575/RAPORT%20KO%C5%83COWY.pdf> (dostęp: 10.05.2023).
- Jak zazielenić ulicę Żeromskiego?* (2022), [Raport], Wydział Partycypacji Społecznej Urzędu Miasta Wrocławia, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/76880/raport_%C5%BBeromskiego.pdf (dostęp: 10.05.2023).
- Jaka powinna być elektromobilność?* (2020), [Raport z konsultacji], Strona Urzędu Miasta Wrocławia, <https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/63518/Raport%20elektromobilno%C5%9B%C4%87.pdf> (dostęp: 10.05.2023).
- Jaka przyszłość targowiska przy Skoczylasa?* (2021), [Notatka ze spotkania konsultacyjnego], Wydział Partycypacji Społecznej Urzędu Miasta Wrocławia, <https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/63988/Targowisko%20przy%20Skoczylasa%20-%20notatka%20ze%20spotkania.pdf> (dostęp: 10.05.2023).
- Jaka strategia rozwiązywania problemów społecznych? Podsumowanie I etapu prac nad strategią rozwiązywania problemów społecznych* (2020), [Raport z konsultacji], Strona internetowa Urzędu Miasta Warszawa, <https://konsultacje.um.warszawa.pl/processes/strategia-rozwiazywania-problemow-spoecznych-ngo> (dostęp: 10.05.2023).
- Jaki obszar rewitalizować?* (2022), [Raport], Wydział Partycypacji Społecznej Urzędu Miasta Wrocławia, https://www.wroclaw.pl/beta2/files/dokumenty/63785/Raport%20_%20rewitalizacja.pdf (dostęp: 10.05.2023).
- Jaki Ogród Botaniczny w Łodzi?* (2020), Strona internetowa Urzędu Miasta Łodzi, <https://uml.lodz.pl/konsultacje/zakonczone-konsultacje/2020-rok/jaki-ogrod-botaniczny-w-lodzi/> (dostęp: 10.05.2023).
- Jaki plan miejscowy dla rejonu Podskarbińskiej – część I?* (2020), Strona internetowa Urzędu Miasta Warszawa, <https://konsultacje.um.warszawa.pl/processes/mpzp-rejonu-podskarbinskiej-czesc-1-aktualizacja> (dostęp: 10.05.2023).
- Jaki plan miejscowy dla rejonu Ratusza Dzielnicy Targówek?* (2020), Strona internetowa Urzędu Miasta Warszawa, <https://konsultacje.um.warszawa.pl/processes/jaki-plan-miejscowy-dla-rejonu-ratusza-dzielnicy-targowek-aktualizacja> (dostęp: 10.05.2023).
- Jaki plan miejscowy dla rejonu ul. Płaskowickiej i Puławskiej?* (2020), Strona internetowa Urzędu Miasta Warszawa, <https://architektura.um.warszawa.pl/-/jaki-plan-miejscowy-dla-rejonu-ul-plaskowickiej-i-pulawskiej-aktualizacja> (dostęp: 10.05.2023).
- Kanon lokalnych konsultacji społecznych* (2013), Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, <https://kanonkonsultacji.fise.org.pl/konsultacje-spoeczne-krok-po-kroku/> (dostęp: 17.10.2023).
- Kompendium Dobrych Praktyk w ramach projektu BE:IN* (2018), https://www.tup.org.pl/download/O_Wroclaw/2018/FC.pdf (dostęp: 27.05.2020).

- Konsultacje społeczne w sprawie koncepcji przebudowy ul. Ogrodowej na odcinku od ul. Ratajczaka do ul. Piekary* (2022), Urząd Miasta Poznania, <https://www.poznan.pl/mim/wortals/wortal,284/news,9340/konsultacje-spoeczne-w-sprawie-koncepcji-przebudowy-ul-ogrodowej-na-odcinku-od-ul-ratajczaka-do-ul-piekary,186181.html> (dostęp: 10.05.2023).
- Konsultacje Społeczne, Gmina Wejherowo, <https://ugwejherowo.pl/konsultacje-spoeczne/> (dostęp: 10.05.2023).
- Konsultujemy Standardy gospodarowania zielenią* (2021), Strona internetowa Urzędu Miasta Olsztyn, <https://olsztyn.eu/o-olsztynie/aktualnosci/article/konsultujemy-standardy-gospodarowania-zieleni-13616.html> (dostęp: 10.05.2023).
- Lefebvre H. (2012), *Prawo do miasta*, przeł. E. Majewska, Ł. Stanek, „Praktyka Teoretyczna”, nr 5, s. 183–197, http://www.praktykateoretyczna.pl/PT_nr5_2012_Logika_sensu/14.Lefebvre.pdf (dostęp: 10.10.2018).
- Łódzki Panel Obywatelski – Zieleń w mieście* (2020), Strona Instytutu Polityk Publicznych, <https://ipp.expert/projekty/lodzki-panel-obywatelski-zielen-w-miescie/> (dostęp: 14.05.2021).
- Łódź buduje dzielnice* (2017), Raport ze spotkań z mieszkańcami oraz spacerów badawczych zrealizowanych w ramach programu Łódź buduje dzielnice, Urząd Miasta Łodzi, <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkancow/plan-dla-osiedli/lodz-buduje-dzielnice-archiwum/spotkania-z-mieszkancami-spacery-badawcze/> (dostęp: 14.05.2020).
- Metody możliwe do stosowania w ramach pogłębionych konsultacji publicznych* (2015), Ekspertyza wykonana przez Pracownię Badań i Innowacji Społecznych Stocznia na zlecenie Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, https://efs.kprm.gov.pl/sites/default/files/20151214_ekspertyza_dla_kprm_stocznia.pdf (dostęp: 14.05.2020).
- Mulak A. (2011), *Informacja na temat konsultacji metodą sądu obywatelskiego w Poznaniu*, <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/przyklady-dzialan/kwestie-sasiedzkie/konsultacje-metoda-sadu-obywatelskiego-w-poznaniu> (dostęp: 10.04.2023).
- Narada obywatelska z prof. Adamem Bodnarem – co postanowili nastolatki i seniorzy?* (2022), Oficjalny portal miasta Gdańska, <https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Narada-obywatelska-z-prof-Adamem-Bodnarem-co-postanowili-nastolatki-i-seniorzy,a,231356> (dostęp: 10.04.2023).
- Narada obywatelska – hasło na stronie poświęconej technikom partycypacyjnym: Partycypacja obywatelska, <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/narada-obywatelska/> (dostęp: 10.04.2023).
- Narady Obywatelskie o Klimacie* (2022), Strona Instytutu na Rzecz Ekorozwoju, <https://www.pine.org.pl/narady-obywatelskie-o-klimacie/> (dostęp: 3.05.2023).
- Narady obywatelskie – wyjątkowa forma konsultacji społecznych* (2016), Fundacja Pole Dialogu, Warszawa, <https://poledialogu.org.pl/wp-content/uploads/2016/06/Narada-obywatelska-wyjatkowa-forma-konsultacji.pdf> (dostęp: 3.05.2023).
- Ogrodowski J., *Porządek panuje w Łodzi*, <http://miejsmiejsce.com/miasto/porzadek-panuje-w-lodzi/> (dostęp: 3.05.2023).

- Opracowanie i przeprowadzenie programu partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji centrum Łodzi. Program partycypacji społecznej* (2015), [Raport końcowy], Fundacja Urban Forms, <http://centrumwiedzy.org/wp-content/uploads/2016/10/PILOTA%C5%BB-%C5%81%C3%93D%C5%B9-H-RAPORT-KO%C5%83COWY-PROGRAM-PARTYCYPACJI-SPO%C5%81ECZNEJ.pdf> (dostęp: 20.10.2022).
- Pierwsza dama partycypacji, Karolina Tatarzyńska*, <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/56,35136,19341268,pierwsza-dama-partycypacji,,7.html> (dostęp: 20.10.2022).
- Plan Rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Zduńska Wola – Karsznice (2014), Zduńska Wola, http://mof-zdunskawola-karsznice.pl/PDF/plan_rozwoju_mof.pdf (dostęp: 14.05.2020).
- Platforma Konsultacji Społecznych Urzędu Miasta Katowice, <https://pks.katowice.eu/default.aspx?g=forum> (dostęp: 3.05.2023).
- Platforma Konsultacji Społecznych Urzędu Miasta Olsztyna, <https://konsultacje.olsztyn.eu/konsultacje-spoleczne> (dostęp: 3.05.2023).
- Platforma Konsultacji Społecznych w Warszawie, <https://konsultacje.um.warszawa.pl/> (dostęp: 3.05.2023).
- Platforma Konsultacji Społecznych, Urząd Miasta Sosnowiec, <https://konsultacje.sosnowiec.pl/> (dostęp: 3.05.2023).
- Przestrzeń do dialogu. Praktyczny poradnik o tym, jak prowadzić partycypację społeczną w planowaniu przestrzennym*, Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa, Warszawa, http://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2018/07/Przestrze%C5%84-do-dialogu_partycypacja-w-planowaniu.pdf (dostęp: 27.05.2020).
- Punkt konsultacyjny – opis techniki*, Fundacja Stocznia, Strona internetowa Partycypacja Obywatelska, <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/punkt-konsultacyjny> (dostęp: 20.09.2022).
- Punkty konsultacyjne*, strona Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, <https://konsultacje.um.warszawa.pl/pages/punkty-konsultacyjne> (dostęp: 26.05.2023).
- Raport – Jakie Pole Mokotowskie? Master plan Pole Mokotowskie – koncepcja rozwoju – warsztaty charrette* (2016), http://konsultacje.um.warszawa.pl/sites/konsultacje.um.warszawa.pl/files/raport_pm_final_lq.pdf (dostęp: 3.05.2023).
- Raport – Plac Powstańców Warszawy – Koncepcja przekształceń placu Powstańców Warszawy* (2018), http://konsultacje.um.warszawa.pl/sites/konsultacje.um.warszawa.pl/files/raport_plac_powstancow_do_publicacji_w_internecie.compressed.pdf (dostęp: 3.05.2023).
- Raport (sprawozdanie) z I etapu konsultacji miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru śródmieście-południe w Trzebini, https://trzebinia.pl/images/2017/Rewitalizacja2017/raport_konsultacje_mpsz_Po%C5%82udnie.pdf (dostęp: 14.05.2020).
- Raport końcowy z konsultacji społecznych dotyczących projektu uchwały Rady Miasta Krakowa w sprawie przyjęcia pilotażowego Programu Ograniczania Emisji Komunikacyjnej (2020), Urząd Miasta Krakowa, Wydział ds. Jakości Powietrza, <https://bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/270217> (dostęp: 3.05.2023).

- Raport końcowy z przebiegu konsultacji w ramach projektu grantowego „Dobre konsultacje, dobry plan” (2018), Szubin, <http://szubin.pl/polnocna-cz-szubina.html> (dostęp: 14.05.2020).
- Raport o stanie miasta. Bytom 2018 (2019), Bytom, <https://www.bytom.pl/bip/plany-programy-raporty/> (dostęp: 14.09.2020).
- Raport podsumowujący Łódzki Panel Obywatelski „Zieleń w mieście” (2020), Instytut Polityk Publicznych, Kraków, <https://ipp.expert/wp-content/uploads/2023/11/Lodzki-Panel-Obywatelski-2020-Raport-podsumowujacy-.pdf> (dostęp: 3.05.2023).
- Raport z konsultacji społecznych – Rewitalizacja Parku im. Janusza Kusocińskiego w Olsztynie (2018), https://archiwalna-konsultacje.olsztyn.eu/upload/files/Raport%20z%20konsultacji%20społecznych_Park%20im.%20J.%20Kusocińskiego%281%29.pdf (dostęp: 14.09.2020).
- Raport z konsultacji społecznych „Jaki Ogród Botaniczny w Łodzi?” (2020), Urząd Miasta Łodzi, https://uml.lodz.pl/files/public/uploads/partycypacja/2020_lodz_konsultacje_jaki_ogrod_botaniczny_w_Lodzi_-_raport.pdf (dostęp: 3.05.2023).
- Raport z konsultacji społecznych aktualizacji Programu Rewitalizacji Ełku na lata 2016–2023 (2017), Instytut Badawczy IPC Spółka z o.o. na zlecenie Gmina Miasto Ełk, https://www.rewitalizacja.elk.pl/wp-content/uploads/2018/03/Raport_z_konsultacji.pdf (dostęp: 3.05.2023).
- Raport z konsultacji społecznych dotyczących założeń do Programu Zatorze – programu przestrzennego rozwoju północnego obszaru Olsztyna (2018), https://konsultacje.olsztyn.eu/upload/files/001_Zatorze_RAPORT_fin.pdf (dostęp: 3.05.2023).
- Raport z konsultacji społecznych na temat ewentualnego ograniczenia sprzedaży alkoholu w Olsztynie w godzinach nocnych (2018), <https://konsultacje.olsztyn.eu/konsultacje/opis/organizacja-sprzedazy-alkoholu-w-miescie-olsztyn> (dostęp: 3.05.2023).
- Raport z konsultacji społecznych w sprawie projektu „Planu mobilności Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Olsztyna na lata 2016–2025” (2017), <https://konsultacje.olsztyn.eu/upload/files/Raport%20z%20konsultacji%20final.pdf> (dostęp: 14.05.2020).
- Raport z procesu partycypacji procesu przygotowania Gminnego Programu Rewitalizacji dla Miasta Lęborka (2016), Urząd Miejski w Lęborku, <https://www.lebork.pl/files/user-files/Inne/Raport.pdf> (dostęp: 20.09.2022).
- Raport ze spaceru badawczego przeprowadzonego w Gorzowie (konsultacje gminnego planu rewitalizacji), https://bip.wrota.lubuskie.pl/umgorzow/system/obj/9602_Raport_spacery_badawcze.compressed.pdf (dostęp: 2.04.2023).
- Raport ze spaceru badawczego z osobami starszymi zrealizowanego w Gdyni, <https://partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2013/10/raport-z-I-edycji-spacerow-badawczych-w-Gdyni.pdf> (dostęp: 2.04.2023).
- Raport ze spaceru badawczego zorganizowanego w Dąbrowie Górniczej, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/65171/spacery.pdf> (dostęp 2.04.2023).
- Raporty z konsultacji, Strona projektu Fabryka Pełna Życia (2017), http://fabrykapelnazy-cia.pl/raporty_z_konsultacji (dostęp: 20.09.2022).

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 grudnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. 2021, poz. 2330, <https://dziennikustaw.gov.pl/D2021000233001.pdf> (dostęp: 20.09.2022).
- Siedem zasad konsultacji*, Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, http://archiwum.mc.gov.pl/files/7_zasad_30-04.pdf (dostęp: 20.12.2019).
- Spotkanie otwierające, Strona internetowa poświęcona Narodzie Obywatelskiej o Kosztach Energii (2022), <https://naradaoenergii.pl/spotkanie-otwierajace/> (dostęp: 3.05.2023).
- Sprawozdanie z World Café dotyczące konsultacji miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru śródmieście-południe w Trzebini, https://trzebinia.pl/images/MPZP_plany/Nowe_studium_2017/sprawozdanie24.02.2017.pdf (dostęp: 14.05.2020).
- Sroka J., Podgórska-Rykała J. (2019), *Partycypacja mieszkańców*, <https://wspolnota.org.pl/archiwum/wydanie/1283> (dostęp: 20.05.2023).
- Strona internetowa z informacjami o technice World Café, <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/world-cafe/> (dostęp: 4.06.2023).
- Urbanik A. (2010b), *Konferencja konsensualna dotycząca żywności modyfikowanej genetycznie* (Norwegia), <https://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/przyklady-dzialan/inne/konferencja-konsensualna-dotyczaca-zywnosci-modyfikowanej-genetycznie-norwegia/> (dostęp: 20.09.2022).
- Ustawa z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19, Dz.U. 2020, poz. 1086, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200001086/T/D20201086L.pdf> (dostęp: 3.05.2023).
- Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000130/T/D20180130L.pdf> (dostęp: 12.09.2018).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20030960873/T/D20030873L.pdf> (dostęp: 12.12.2018).
- Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału państwa, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19980960603/O/D19980603.pdf> (dostęp: 12.12.2018).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19980910578/O/D19980578.pdf> (dostęp: 12.12.2018).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19980910576/O/D19980576.pdf> (dostęp: 12.12.2018).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900160095/O/D19900095.pdf> (dostęp: 12.12.2018).
- Warsztat planistyczny kolejnym etapem konsultacji społecznych*, <http://gazetacodzienna.pl/artukul/wydarzenia/warsztat-planistyczny-kolejnym-etapem-konsultacji-spoecznych> (dostęp: 14.05.2020).

- Warsztaty Charrette w Dąbrowie Górniczej – informacja na stronie Towarzystwa Urbanistów Polskich, http://www.tup.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=328%3AWarsztaty-charrette-w-dbrowie-gorniczej&catid=138%3AAktualnosc&Itemid=215&lang=pl (dostęp: 3.05.2023).
- Warsztaty Charrette w dzielnicy Orzegów, <https://rudaslaska.com.pl/i,warsztaty-charrette-w-dzielnicy-orzegow,200274,749925.html> (dostęp: 3.05.2023).
- Widzisz-Pronobis S. (2018), Raport podsumowujący całość przeprowadzonych konsultacji społecznych, http://um.cieszyn.pl/zaplanujprzestrzen/media/CIESZYN_Raport_koncowy_03-1.pdf?fbclid=IwAR1nl59t_TLqqBqy_FwUrcy_sBkG7HXaYkK9KXnle9A0UBrP_XwSg4rfQM (dostęp: 14.05.2020).
- Wytyczne do przeprowadzania oceny wpływu oraz konsultacji publicznych w ramach rządowego procesu legislacyjnego, Ministerstwo Gospodarki we współpracy z Kancelarią Prezesa Rady Ministrów, Warszawa, <https://www.rcl.gov.pl/book/wytyczne> (dostęp: 8.04.2020).
- Zmieniamy ulice, t. 1, [Raport pokonsultacyjny], http://centrumwiedzy.org/wp-content/uploads/2017/07/18_1028-TOM-I_RAPORT-POKONSULTACYJNY.pdf (dostęp: 20.12.2019).
- <https://expo2024.uml.lodz.pl/> (dostęp: 3.05.2023).
- https://expo2024.uml.lodz.pl/files/expo/public/user_upload/Sondaz_podsumowanie.pdf (dostęp: 3.05.2023).
- https://konsultacje.olsztyn.eu/upload/files/Raport%20z%20konsultacji%20spo-%C5%82ecznych_Park%20im.%20J.%20Kusoci%C5%84skiego%281%29.pdf (dostęp: 3.05.2023).
- <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/zielone-expo/> (dostęp: 3.05.2023).
- <https://www.facebook.com/expo2024lodzpolska/> (dostęp: 3.05.2023).

Aneks

Otwarte konsultacje publiczne w sprawie ustaleń dotyczących czasu letniego

W każdym państwie członkowskim Unii Europejskiej (UE) dwukrotnie w roku zmieniany jest czas. W myśl dyrektywy dotyczącej czasu letniego – obowiązującej od lat 80. XX w. – członkowie UE mają obowiązek przejścia na czas letni w ostatnią niedzielę marca i powrotu do czasu zimowego w ostatnią niedzielę października. Przesławianie czasu warunkowane jest zmieniającą się strukturą światła dziennego, a jego zmiana ma dość długą tradycję, sięgającą czasów pierwszej i drugiej wojny światowej oraz kryzysu naftowego z lat 70. Jedną z najważniejszych przywoływanych przyczyn „przesławiania zegarków” była oszczędność energii. Ponadto wskazywano na takie argumenty, jak: bezpieczeństwo w ruchu drogowym, możliwość spędzania czasu wolnego przy świetle dziennym wieczorami.

W związku z wnioskami obywateli, Parlamentu Europejskiego oraz niektórych państw członkowskich Komisja Europejska postanowiła zbadać funkcjonowanie obowiązujących ustaleń i ocenić, czy należy je zmienić. Ocenie planowano poddać dwa warianty możliwych polityk:

1. utrzymanie obecnych ustaleń dotyczących dwukrotnej zmiany czasu w ciągu jednego roku (czyli utrzymanie obecnych zasad);
2. zaprzestanie aktualnie stosowanej dwukrotnej zmiany czasu i wprowadzenie jednego wariantu (do wyboru: czasu letniego lub zimowego).

Aby poznać opinie obywateli, zainteresowanych stron i państw członkowskich na temat omawianej kwestii, Komisja Europejska zdecydowała się na przeprowadzenie konsultacji publicznych. W okresie od 4 lipca do 16 sierpnia 2018 r. na portalu Komisji „Have Your Say” udostępniono kwestionariusz online, z możliwością udzielenia odpowiedzi we wszystkich językach urzędowych UE. W kwestionariuszu znalazły się m.in. pytania dotyczące: doświadczeń i opinii uczestników konsultacji związanych ze zmianą czasu; preferencji dotyczących utrzymania

zmian czasu lub ich zaprzestania; preferowanego wariantu (utrzymanie obecnych ustaleń; przejście na czas letni lub zimowy) oraz argumentów przemawiających za danym rozwiązaniem. W badaniu udział wzięło 4,6 mln Europejczyków, z czego zdecydowaną większość stanowili obywatele niemieccy (3,1 mln). Z przeprowadzonych konsultacji wynika, że 84% (w Polsce 95%) osób biorących w nich udział preferuje zaprzestanie stosowania obecnych rozwiązań. W gronie tym 56% (w Polsce 72%) jako optymalne rozwiązanie wskazało wprowadzenie permanentnego czasu letniego, natomiast 32%¹ wolałoby czas zimowy.

Zielone Expo Łódź Polska

Po odpadnięciu z walki o tzw. Małe Expo w roku 2022 Łódź rozpoczęła starania o prawo do tzw. Zielonego Expo (Horticultural Expo), jednego z trzech rodzajów przedsięwzięć organizowanych przez Biuro Wystaw Światowych. Władze miasta jako jeden z powodów deklarowały chęć rozwijania miasta na podstawie rozwiązań przyjaznych środowisku (tabela 17). Wskazywano także na liczne korzyści dla mieszkańców, m.in.: poprawę jakości życia dzięki wprowadzonym „zielonym” rozwiązaniom; promocję zdrowego stylu życia i proekologicznych rozwiązań w życiu codziennym; rozkwit życia kulturalnego miasta, a także rewitalizację parków oraz utworzenie nowych terenów rekreacyjnych.

Tabela 17. Deklarowane powody ubiegania się przez Łódź o Zielone Expo

a. Rozwój miasta na podstawie rozwiązań przyjaznych środowiskub. Perspektywy ekonomiczne dla rozwoju przemysłu rolniczego i przetwórstwa żywnościc. Promocja polskich marek i pozyskiwanie inwestorówd. Rozwój innowacyjnych przedsiębiorstw zajmujących się zrównoważonym rozwojem, nowymi technologiami i odnawialnymi źródłami energiie. Wykorzystanie najnowszych osiągnięć naukowych w zakresie urbanizacji miastf. Stworzenie platformy do wymiany wiedzy na temat wyzwań stojących przed współczesnym światemg. Podstawa do budowania Polski na bazie idei zrównoważonego rozwojuh. Prezentacja historycznych i kulturowych dokonań Polski

Źródło: <https://expo2024.uml.lodz.pl/czeste-pytania/> (dostęp: 3.05.2023).

1 Odpowiedzi nie sumują się do 100%, ponieważ niektórzy uczestnicy konsultacji nie potrafili zająć jednoznacznego stanowiska w tej sprawie.

W marcu 2018 r. Międzynarodowe Stowarzyszenie Producentów Ogrodniczych (AIPH) we współpracy z Biurem Wystaw Światowych (BIE) przyznało Łodzi prawo do Expo Horticultural w 2024 r. Wystawa ma rozpocząć się 27 kwietnia i zakończyć 28 września. Przedsięwzięcie realizowane będzie pod hasłem „Nature of the City – Natura Miasta”. Na stronie internetowej wydarzenia przeczytać można, że „Natura Miasta wyraża pragnienie, żeby stworzyć bardziej przyjazne, zdrowsze środowisko życia dla mieszkańców Łodzi poprzez wprowadzenie zieleni. Z powodu globalnych wyzwań i [przez] wzgląd na lokalne czynniki, Expo 2024 zajmie się tematyką podnoszenia jakości życia ludzi żyjących w miastach TU i zrównoważonego rozwoju poprzez rewitalizację, szacunek dla przyrody i świadome korzystanie z naturalnych surowców. Natura oznacza również stan pierwotny, do którego można powrócić przez odpowiedzialne działanie – przywracanie naturalnego porządku”.

Tabela 18. Planowane tematy Zielonego Expo

▪ Natura Życia – dom i najbliższe otoczenie▪ Natura Biznesu – społecznie odpowiedzialna gospodarka▪ Natura Czasu Wolnego – czas wolny, hobby i rekreacja▪ Natura Zdrowia – bezpieczne i ekologiczne społeczeństwo▪ Nasza Natura – nasza obecność w społeczeństwie i poczucie wspólnoty

Źródło: <https://expo2024.uml.lodz.pl/czeste-pytania/> (dostęp: 3.05.2023).

Realizacja Expo planowana jest na terenie obejmującym obszar 75 hektarów, rozciągniętym między ulicami Pomorską, Kopcińskiego, Konstytucyjną, Małachowskiego i Niciarnianą. Ze względu na wielkość obszaru, a także rozmiary samego przedsięwzięcia, władze miasta zleciły przygotowanie studium wykonalności firmie PwC, jednocześnie deklarując, że na jego opracowanie istotny wpływ będą mieć łodzianie. W związku z tym w ramach prac nad studium przewidziano kilka działań partycypacyjnych skierowanych do mieszkańców Łodzi, przedstawicieli NGOs, a także różnych grup społecznych. Wśród nich znalazły się m.in.: uruchomienie punktu konsultacyjnego w łódzkich parkach; organizacja warsztatów programowych dla środowiska kultury, nauki, NGOs, biznesu i mieszkańców (cztery spotkania); realizacja warsztatu kreatywnego, a także spaceru badawczego. Jednocześnie warto zauważyć, że działania partycypacyjne w kontekście łódzkiego Zielonego Expo nie ograniczały się jedynie do przedsięwzięć w ramach prac nad studium wykonalności. Z informacji zamieszczanych na stronach internetowych Urzędu Miasta wynika, że procesy konsultacyjne ruszyły od momentu ogłoszenia decyzji o przyznaniu Łodzi prawa do organizacji Expo i cały czas są kontynuowane. Choć trudno jednoznacznie ocenić, czy te konsultacje nie odbywałyby się, gdyby w Łodzi nie organizowano wystawy, czy też prowadzono by je niezależnie od Expo – wpisują się one bowiem we wcześniejsze plany miasta, które można dopasować („podpiąć”) do potrzeb wystawy. Niezależnie od tych wątpliwości w tabeli 19 przedstawiamy wybrane działania o charakterze partycypacyjnym zrealizowane w ramach przygotowań do łódzkiego Zielonego Expo.

Tabela 19. Przedsięwzięcia partycypacyjne realizowane w ramach przygotowań do Zielonego Expo 2024

Wydarzenie	Opis	Terminy
Spotkania konsultacyjne	„OdNowa Parku Helenów” – celem spotkań było przedstawienie uczestnikom wstępnej koncepcji zmian planowanych na terenie parku (utworzenie ścieżek edukacyjnych wraz z infrastrukturą towarzyszącą oraz przywrócenie świetności parku poprzez nawiązanie do jego tradycji), a także zebranie opinii na ich temat i poznanie potrzeb osób korzystających z terenu	20.08.2018 r. 25.08.2018 r. 11.09.2018 r.
Spacer badawczy	„Spacer z Expo” Celem spaceru było przekazanie uczestnikom informacji na temat: <ul style="list-style-type: none"> ▪ inwentaryzacji dendrologicznej na terenie Wystawy, ▪ inwentaryzacji drzewostanu zlokalizowanego na terenie Wystawy, ▪ planowanych zabiegów rewaloryzacji obszaru. Trasa spaceru obejmowała łódzkie parki i zieleńce. Uczestniczyli w nim przedstawiciele Urzędu Miasta, wykonawcy studium oraz dendrolog	2.03.2019 r.
Ankieta internetowa	W celu zebrania opinii na temat organizacji Expo Horticultural 2024 w Łodzi przeprowadzona została ogólnodostępna ankieta internetowa. W badaniu udział wzięło 2535 osób. Badanie obejmowało pięć obszarów: <ul style="list-style-type: none"> ▪ świadomość tematu Expo Horticultural 2024, ▪ elementy wpływające na atrakcyjność parków, ▪ możliwości aranżacji terenu wystawy, ▪ zainteresowania dotyczące tematyki wystawy, ▪ wpływ Expo na rozwój miasta 	19.04.2019 r.
Punkt konsultacyjny	Punkt prowadzony był w celu pozyskania informacji na temat lokalizacji: <ul style="list-style-type: none"> ▪ nowych drzew, ▪ fontann i dywanów kwiatowych, ▪ nowych alejek, ławek i mebli miejskich. Punkt w godzinach porannych zlokalizowany był w parku Staromiejskim, natomiast po południu – w parku Źródłiska	11.05.2019 r.
Warsztat kreatywny	„W poszukiwaniu prawdziwie łódzkiego parku” – celem warsztatu było uzyskanie informacji na temat „idealnego parku” w opinii łódzian. Omówione zostały następujące kwestie: <ul style="list-style-type: none"> ▪ atrakcyjność parków dla mieszkańców, ▪ sposoby spędzania czasu w parkach, ▪ „prawdziwie łódzki” park 	21.05.2019 r.

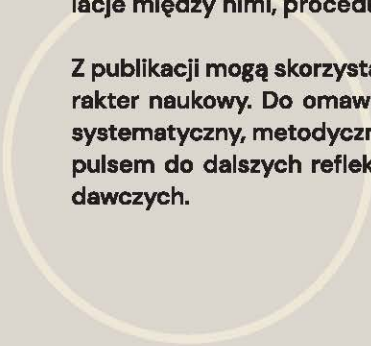
Wydarzenie	Opis	Terminy
Warsztat programowy	<p>„W poszukiwaniu natury Łodzi – sesje inspiracji Expo!” – deklarowanym celem warsztatu było m.in. omówienie programu Expo 2024. Omawiane były także kwestie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ związane z życiem, pracą i spędzaniem czasu wolnego w mieście, ▪ unikalnych aspektów Łodzi, ▪ dotyczące wymiany doświadczeń i inspiracji pod kątem opracowania założeń programowych wydarzenia 	14.05.2019 r. 15.05.2019 r. 16.05.2019 r. 22.05.2019 r.
Spacer badawczy	<p>„Chodź na spacer z Zielonym Expo” – celem spaceru było m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawienie finalnych wniosków z inwentaryzacji dendrologicznej, ▪ zaprezentowanie charakteru ideowego Expo Horticultural, ▪ pokazanie wstępnych założeń funkcjonalno-przestrzennych Wystawy. <p>Trasa spaceru obejmowała łódzkie parki i zieleńce</p>	25.05.2019 r.
Cykl spacerów po łódzkich parkach	<p>Spacery realizowane były pod trzema nazwami:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Spacer po parku..., ▪ Nie siedzę w domu. Idę na spacer – park..., ▪ Chodź na spacer w niedzielę. <p>Celem spacerów było m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ zapoznanie uczestników ze szczegółami projektu Expo Horticultural 2024 Łódź Polska, ▪ przekazanie informacji na temat historii poszczególnych parków i ich związku z rozwojem miasta, ▪ zaprezentowanie działań zrealizowanych i planowanych na terenie danego parku, ▪ kształtowanie postaw proekologicznych mieszkańców 	październik 2018 – październik 2019
Konsultacje w przestrzeni wirtualnej	<p>„Stwórzmy razem nowe miejsce – szlak Doliny Sokołówki” – celem konsultacji było uzyskanie opinii na temat wstępnej koncepcji zmian i celu projektu polegającego na stworzeniu szlaku Doliny Sokołówki łączącego park nad Sokołówką, park Mickiewicza i Staw Wasiaka. Ze względu na obostrzenia związane z koronawirusem konsultacje odbyły się online, a osoby chętne do wzięcia udziału zobligowano do wcześniejszego zapisania się</p>	2–3.04.2020 r.

Źródło: <https://www.facebook.com/expo2024lodzpolaska/>; <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/arttykul/mieszkanicy-zdecyduja-o-ksztalcie-wystawy-zielonego-expo-w-lodzi-id27684/2019/5/8/>; https://expo2024.uml.lodz.pl/files/expo/public/user_upload/Sondaz_podsumowanie.pdf (dostęp: 3.05.2023).

Trudności, z którymi zmagają się osoby odpowiedzialne za prowadzenie konsultacji społecznych, są dość powszechne. Występują niezależnie od typu instytucji, tematu konsultacji czy miejscowości, która je organizuje. Właśnie te problemy i propozycje ich rozwiązania opisane są w niniejszej publikacji. Jej autorzy są socjologami specjalizującymi się w metodologii badań społecznych, ale posiadają również doświadczenie w planowaniu i prowadzeniu konsultacji oraz opracowywaniu ich wyników we współpracy z samorządami, instytucjami państwowymi, organizacjami pozarządowymi, uczelniami, instytucjami kultury i grupami nieformalnymi.

Czytelnik zainteresowany tematyką konsultacji społecznych otrzyma nie tylko praktyczne wskazówki związane z poszczególnymi narzędziami niezbędnymi do konsultacji, lecz także wyjaśnienie, dlaczego pewne działania lepiej wykonywać w określony sposób. Dodatkowym atutem książki jest metaanaliza metod i technik konsultacyjnych oraz przegląd przykładów działań nowatorskich oraz powszechnych. Autorzy nie ograniczają się do prezentacji różnych technik i narzędzi konsultacyjnych, ale zamieszczają też swoją propozycję nowego ich podziału, grupując je ze względu na: sposób zapisu wypowiedzi uczestników konsultacji i charakter otrzymywanych wniosków, standaryzację postępowania, wymagania dotyczące organizatorów i uczestników konsultacji oraz relacje między nimi, procedury konsultacji.

Z publikacji mogą skorzystać praktycy konsultacji, mimo że ma ona charakter naukowy. Do omawianych kwestii autorzy podchodzą w sposób systematyczny, metodyczny, krytyczny i kompleksowy, co może być impulsem do dalszych refleksji, pogłębionych studiów czy projektów badawczych.

 **WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO**

 wydawnictwo.uni.lodz.pl
 ksiegarnia@uni.lodz.pl
 (42) 685 58 63

e-ISBN 978-83-8331-472-3

